

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ

КАФЕДРА БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І АУДИТУ

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

із дисципліни «Облік у банках»
для студентів 4 курсу усіх форм навчання
спеціальності 6.030509 «Облік і аудит»

ТЕРНОПІЛЬ – 2015

Опорний конспект лекцій із дисципліни «Облік у банках» для студентів 4 курсу усіх форм навчання спеціальності 6.030509 «Облік і аудит» / Н.В. Кравчук. – Тернопіль: ТНТУ імені І. Пулюя, 2015. – 288с.

Укладач: Кравчук Наталія Василівна
к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту ТНТУ

Рецензент: Синькевич Надія Іванівна
к.е.н., доц. кафедри бухгалтерського обліку та аудиту ТНТУ

Навчально-методичні матеріали розглянуті і затверджені на засіданні кафедри бухгалтерського обліку та аудиту
протокол № 1 від 27 серпня 2015 р.

Схвалено і рекомендовано методичною радою факультету економіки та підприємницької діяльності
протокол № 1 від 31 серпня 2015 р.

ЗМІСТ

Лекція 1. Загальні основи і принципи бухгалтерського обліку у банках..	4
Лекція 2. Облік касових операцій.....	34
Лекція 3. Облік операцій з кредитування.....	46
Лекція 4. Облік депозитних операцій банку.....	83
Лекція 5. Облік розрахункових операцій банку.....	95
Лекція 6. Облік валютних операцій.....	136
Лекція 7. Облік фінансових інвестицій.....	152
Лекція 8. Облік основних засобів та нематеріальних активів.....	170
Лекція 9. Облік матеріальних цінностей банку.....	183
Лекція 10. Облік лізингових операцій.....	193
Лекція 11. Облік власного капіталу.....	212
Лекція 12. Облік доходів, витрат та фінансових результатів діяльності банку.....	238
Лекція 13. Сутність та характеристика фінансової звітності банку.....	238
Список використаної літератури.....	282

ЛЕКЦІЯ 1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ І ПРИНЦИПИ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ У БАНКАХ

1. Специфіка банківської діяльності як визначальний фактор побудови облікової системи в банках України.
2. Державне регулювання та нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку в банках України.
3. Принципи та складові елементи системи бухгалтерського обліку в банках, їх характеристика.
4. Об'єкти бухгалтерського обліку комерційних банків України.
5. Облікова політика банку, характеристика та вимоги до обліково-операційної роботи в банках.
6. Сутність і класифікація банківської документації. Організація документообігу в банках.
7. Принципи побудови та структура Плану рахунків комерційних банків України.
8. Організація аналітичного та синтетичного обліку у комерційних банках

1. Специфіка банківської діяльності як визначальний фактор побудови облікової системи в банках України

Банки здійснюють свою діяльність на фінансових ринках і належать до категорії підприємств — фінансових посередників. В Україні банківська система має **дворівневу структуру**, що відповідає моделі кредитної системи розвинутих країн: на першому рівні — Національний банк України, на другому — банки, які ведуть комерційну діяльність.

Національний банк виконує традиційні функції, характерні для центрального банку держави: розробляє та проводить грошово-кредитну політику, є емісійним і розрахунковим центром країни, банком банків та банкіром уряду. Він належить до органів державного регулювання, і тому його доходи і витрати визначаються кошторисом, затвердженим відповідно до чинного законодавства. Національний банк є суб'єктом господарської діяльності, має статус юридичної особи і належить до неприбуткових організацій, оскільки отримання прибутку не є метою його діяльності.

Законом України «Про банки і банківську діяльність» визначено, що **комерційний банк** — це установа, функцією якої є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове і розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій. Отже, особливість господарської діяльності банку на відміну від інших комерційних підприємств полягає в тому, що вони мають справу з фінансовими ресурсами, тобто залучають вільні фінансові ресурси і розміщують їх в активні операції з метою отримання прибутку.

Комерційний банк вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з часу його реєстрації НБУ в Республіканській книзі реєстрації банків, валютних бірж та фінансово-кредитних установ. Засновниками комерційного банку можуть бути українські та іноземні юридичні і фізичні особи, за винятком профспілкових і політичних організацій, спілок і партій, громадських фондів, рад усіх рівнів, їх виконавчих органів, офшорних компаній і банків.

Мінімальний розмір статутного фонду становить:

— для банків з національним капіталом — не менше ніж 1 млн. євро;

— для банків з іноземним капіталом, якщо частка іноземного капіталу становить менше 50 %, — не менше ніж 5 млн. євро; якщо частка іноземного капіталу 50 % і більше, — не менше ніж 10 млн євро;

— якщо у формуванні статутного капіталу банку беруть участь підприємства з іноземними інвестиціями (спільні підприємства, частка іноземного капіталу в яких перевищує 50 %) і частка таких підприємств у статутному капіталі банку становить 10 % і більше, мінімальний розмір статутного фонду має бути не менше ніж 3 млн. євро.

Банківські операції поділяються на пасивні, активні й комісійні, що включають посередницькі операції. **Пасивні** — це операції, за допомогою яких створюються банківські ресурси. Комерційні банки утворюють «пасиви» за рахунок власних та залучених коштів.

Переважна частина всіх банківських ресурсів створюється за рахунок депозитних операцій, які складаються з поточних рахунків і вкладів. Поточний рахунок дає можливість клієнту вносити й отримувати необхідні суми в будь-який час. З метою розпорядження поточним рахунком банк видає клієнту-власнику рахункову чекову книжку. За допомогою чеків клієнт може не тільки знімати з рахунка необхідну суму й отримувати її, а й розраховуватися з третіми особами. Відсоток, який отримує клієнт, залежить від розміру залишку на рахунка та відсоткової ставки.

Другий вид депозитних операцій пов'язаний із прийманням вкладів. Вклади бувають строкові та до запитання (безстрокові). Строковий вклад може бути отриманий тільки після закінчення встановленого строку, а вклад до запитання — в будь-який час. За вкладом банк видає клієнту особливий документ—вкладне свідоцтво, після пред'явлення якого банк повертає вклад власникові.

Активні операції — це операції, які проводять банки з метою прибуткового розміщення залучених коштів. Вони включають строкові та безстрокові позики, які банк надає своїм клієнтам. Строкові позики мають бути погашені після закінчення певного строку (місяця, року, трьох років і т. д.), за безстроковими позиками банк має право вимагати від клієнта повернення грошей у будь-який час.

За формою власності комерційні банки поділяються на державні, кооперативні і колективні.

В Україні функціонують два банки з державною формою власності: Ощадбанк і Ексімбанк. Статутні фонди цих банків створені за рахунок

бюджетних коштів і коштів бюджетних установ. Інші вітчизняні комерційні банки— це банки з колективною формою власності.

Залежно від організаційної форми комерційні банки з колективною формою власності представлені на банківському ринку акціонерними товариствами публічного і приватного типу (акціонерні банки) та товариствами з обмеженою відповідальністю (пайові банки). Акціонерні банки становлять 84% загальної кількості банків України. Акціонери, зазвичай, не мають права вимагати від банку повернення своїх внесків. Тому акціонерні банки вважаються стійкішими і надійнішими. В Україні більшість комерційних банків — це акціонерні товариства публічного типу (59 %). Найбільшим акціонерним товариством приватного типу (їх частка становить 25 % загальної кількості) є Промінвестбанк.

Пайові банки формують свій капітал за рахунок внесків грошових коштів (паїв) у статутний капітал. За кожним з учасників зберігається право власності на його частку капіталу, тобто банк не є власником капіталу. Пайові комерційні банки організуються на принципах товариств з обмеженою відповідальністю. Тут відповідальність кожного учасника обмежена розміром його внеску в капітал банку. Комерційні банки у формі товариств з обмеженою відповідальністю в Україні становлять близько 16 % загальної їх кількості.

Залежно від розміру активів комерційні банки поділяються на малі, середні та найбільші. На банківському ринку України більшість банків — середні (активи — понад млн. грн.). У сімку найбільших банків (активи— понад 1 млрд. грн.) входять: Промінвестбанк, Укрсоцбанк, Приватбанк, банк «Аваль», Ощадбанк. На ці банки припадає майже половина активів банківської системи України, що свідчить про високу концентрацію банківського капіталу.

Залежно від наявності філій комерційні банки можна кваліфікувати на багатofilійні, малофілійні, безфілійні.

За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими). Банк набуває статусу спеціалізованого банку в разі, якщо понад 50 % його активів є активами одного типу.

Універсальні банки виконують широкий спектр операцій та надають різні послуги своїм клієнтам. В Україні більшість комерційних банків можна вважати універсальними, бо майже всі вони мають потенційні юридичні можливості для впровадження всіх банківських продуктів і залучення до обслуговування різних типів клієнтів.

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральні кооперативні банки. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. Учасниками центрального кооперативного банку є місцеві кооперативні банки.

У країнах з розвинутою ринковою економікою дуже помітна деталізація і диференціація банків залежно від спеціалізації з обслуговування конкретного типу клієнтури. Зокрема, функціонують біржові банки, які обслуговують

операції біржових структур; страхові — страхових інституцій; кооперативні — кооперативів тощо.

Банківські ресурси — це сукупність коштів, що знаходяться в розпорядженні банків і використовуються ними для проведення активних операцій.

Відповідно до джерел формування кошти комерційного банку поділяють на власні й залучені.

Власні ресурси комерційного банку, тобто його власний капітал, є основою для залучення коштів інших суб'єктів ринку і необхідною умовою розвитку діяльності банку. Власні кошти утворюються за рахунок коштів акціонерів, засновників банку або з відрахувань від поточного прибутку. У банківському балансі власні кошти обліковуються в різних фондах банку.

Статутний капітал формується за рахунок пайових внесків власників банку (якщо це приватне підприємство), або за рахунок мобілізації коштів від випуску й розміщення акцій (якщо це акціонерне товариство).

Резервний капітал утворюється за рахунок щорічних відрахувань з прибутку, розмір яких визначається загальними зборами акціонерів банку. Метою створення резервного капіталу є покриття загальних ризиків, що впливають із основної діяльності банку і щодо яких не формуються спеціальні резерви.

Нерозподілений прибуток — це частина прибутку, яка залишається у розпорядженні банку після сплати податків, виплати дивідендів акціонерам та відрахувань до резервного фонду. З коштів нерозподіленого прибутку формуються спеціальні фонди розвитку банку — розширення його матеріально-технічної бази матеріального стимулювання персоналу, вирішення соціальних питань та ін.

Головним джерелом ресурсів комерційних банків є залучені кошти, основну частину яких становлять депозити.

Під депозитом розуміють кошти, передані на зберігання у фінансово-кредитну установу з відповідним режимом їх використання, що регулюється банківським законодавством. Усі депозити поділяються на три основні види: до запитання, строкові та ощадні.

Активні операції комерційних банків — це діяльність, пов'язана з розміщенням власних і залучених ресурсів з метою отримання прибутку. *Активи комерційного банку* поділяються на такі основні види:

- банківські кредити;
- банківські інвестиції;
- касова готівка та засоби, що прирівнюються до неї;
- основні засоби та ін.

Кредитні операції передбачають організацію економічних відносин, у процесі яких банки надають позичальникам грошові засоби з умовою їх повернення та сплати відсотка за користування. Такі операції, як правило, забезпечують банкам основну частину їхніх доходів та займають провідне місце серед статей активу балансу.

Комерційні банки є суб'єктами підприємницької діяльності; вони функціонують згідно з такими **принципами**.

1. Комерційний розрахунок: доходи покривають витрати, відсутнє право на отримання державних субсидій, безпосередньою метою діяльності є отримання прибутку при розумному ризику. Основним джерелом прибутку є банківський відсоток. Першоосновою відсотка є різниця між сумою відсотків, отриманих за надані банком кредити і виплачених за внесками клієнтів.

2. Автономія: банки отримали право самостійно здійснювати ціноутворення банківських продуктів у межах діючих обмежень, тобто самостійно встановлюють відсоткові ставки за депозитами та кредитами, розміри тарифів на розрахунково-касове обслуговування тощо.

3. Самоуправління: банки самостійно визначають стратегію і тактику свого розвитку, своєї діяльності без втручання держави.

4. Комерційні банки належать до категорії підприємств — фінансових посередників і працюють за принципом: «Дешевше купити — дорожче продати». Виходячи з цього, банк з повним правом можна назвати спекулятивним підприємством. Певна річ, спекуляція з боку банку має свої межі. Будь-хто має право торгувати, але спекуляція повинна бути «цивілізованою». Для приборкання її аморальних якостей вона повинна спиратися на законодавство, не суперечити йому, для здійснення комерції кожен банк повинен мати однакові інформаційні можливості про кон'юнктуру ринку. В таких умовах спекуляція втрачає свій кримінальний відтінок і стає нормою підприємництва. Від того, наскільки успішно «спекулює» банк, залежить його дохідність та ефективність діяльності.

5. Усі гроші, всі ресурси банку повинні максимально працювати. З позиції комерції не повинно бути ресурсів, які даремно лежать. Однак реальність така, що якась частина коштів знаходиться в резервах, обертається повільно або не обертається зовсім. З позиції бізнесу це не природно, тому завжди корисно знати, що прибуток тим вищий, чим вища частка кредитів по відношенню до банківських резервів.

6. Банківська комерція повинна діяти за принципом: усе для клієнта. Це означає, що банк несе повну відповідальність за клієнта, забезпечує його прибуток. На перший погляд здається, що такий принцип не узгоджується з принципом дохідності самого банку. Разом з тим ніякого протиріччя між цими принципами немає. На практиці все повинно бути на взаємовигідній основі: насамперед прибуток клієнта, а потім прибуток банку. Вірно й те, що прибуток клієнта — це не єдина мета, а основа для одержання прибутку банку. Забезпечуючи прибуток клієнту, банк реалізовує і свій власний інтерес.

2. Державне регулювання та нормативно-правове забезпечення бухгалтерського обліку в банках України

В Україні закони, що регулюють ведення і організацію фінансового обліку, мають жорстко детермінований характер. Банки, як і інші суб'єкти

господарської діяльності, під час ведення фінансового обліку, повинні дотримуватися чинного законодавства. Правила, методи і бухгалтерські процедури при цьому деталізуються і регламентуються.

Загальні засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності в Україні регламентуються Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996XIV (зі змінами). Згідно з цим Законом державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні здійснюється з метою:

- створення єдиних правил ведення бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та гарантують і захищають інтереси користувачів;
- удосконалення бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Регулювання питань методології бухгалтерського обліку та фінансової звітності здійснюється Міністерством фінансів України, яке затверджує національні положення(стандарти) бухгалтерського обліку (П(С)БО), інші нормативно-правові акти щодо ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності.

Положення (стандарт) бухгалтерського обліку (П(С)БО) — це нормативно-правовий акт, затверджений Міністерством фінансів України, що визначає принципи та методи ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності, що не суперечать міжнародним стандартам.

Згідно із Законом «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», порядок ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в банках встановлюється Національним банком України. Функції Національного банку України у сфері бухгалтерського обліку визначені також у Законах України «Про Національний банк України» (зі змінами) та «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121П (зі змінами).

Організація бухгалтерського обліку та фінансової звітності в банківських установах, а також вимоги щодо ведення окремих банківських операцій регламентуються нормативно-правовими актами НБУ, які видаються у формі постанов Правління НБУ, а також інструкцій, положень, правил, що затверджуються постановами Правління НБУ.

На сьогодні ведення фінансового обліку та складання фінансової звітності в банках України регламентується значною кількістю нормативно-правових актів, які умовно можна поділити на 3 групи:

1 група — нормативно-правові акти, що регламентують питання організації фінансового обліку та звітності в банках:

1. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України. Затверджено постановою Правління НБУ від 30.12.98 № 566;
2. Положення про організацію операційної діяльності в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 16.06.2003 р. № 254;

3. Положення про формування коригуючих проводок, що здійснюються банками України. Затверджено постановою Правління НБУ від 9.10.2001 № 427;

4. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 480.

2 група — нормативно-правові акти, що забезпечують ведення синтетичного обліку в банках:

1. План рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 17.06.2004р. № 280;

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 17.06.2004р. № 280.

3 група — нормативно-правові акти, що регламентують методику обліку різних банківських операцій та фінансових результатів від їх проведення:

1. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 20.10.2004 р. № 495;

2. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України. Затверджено постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 р.;

3. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (деPOSITних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007 р.;

4. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 3.10.2005р. № 358;

5. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 20.12.2005 р. № 480;

6. Інструкція з бухгалтерського обліку запасів матеріальних цінностей банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 10.12.2004 р. № 625;

7. Інструкція про порядок відображення в бухгалтерському обліку банками України поточних і відстрочених податкових активів та податкових зобов'язань. Затверджено постановою Правління НБУ від 17.03.2009 р. № 140;

8. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з похідними фінансовими інструментами в банках України. Затверджено Постановою Правління НБУ від 31.08.2007 р. № 309;

9. Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 8.04.2005 № 123;

10. Правила бухгалтерського обліку банками України операцій з чеками в іноземній валюті. Затверджено постановою Правлінням НБУ від 3.12.2001 № 493;

11. Правила бухгалтерського обліку операцій з документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями в банках України. Затверджено постановою Правління НБУ від 03.12.2004 р. № 549;

12. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України. Затверджено постановою Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255.

На основі нормативно-правових актів НБУ, кожен банк розробляє корпоративні (внутрішні) нормативно-правові акти, що визначають порядок ведення бухгалтерського обліку операцій, які здійснює банк.

3. Принципи та складові елементи системи бухгалтерського обліку в банках, їх характеристика

Бухгалтерський облік банку можна визначити як систему реєстрування та підбиття підсумків операцій, виконуваних у банківському бізнесі, з дальшим аналізом та перевіркою результатів і складанням відповідних звітів.

Принципи обліку - це загальні, концептуальні основи, на яких будується фінансовий облік і на базі яких складається фінансова звітність.

У Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV (зі змінами і доповненнями) визначено такі **основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності**: обачності, повноти, автономності, послідовності, неперервності, нарахування та відповідності доходів і витрат; превалювання сутності над формою; історичної (фактичної) собівартості; єдиного грошового вимірника; періодичності.

Характеристику законодавче визначених принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності в Україні наведено нижче (табл.1.1)

Таблиця 1.1

Принципи бухгалтерського обліку в Україні

№п/п	Назва принципу	Сутність принципу
1	Обачність	Застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які повинні запобігати заниженню оцінки зобов'язань і витрат і завищенню оцінки активів і доходів підприємства
2	Повне висвітлення	Фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні й потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що виносяться на її основі
3	Автономність	Кожне підприємство розглядається як юридична особа, відокремлена від її власників, через що особисте майно і зобов'язання власників не повинні відображатись у фінансовій звітності підприємства

4	Послідовність	Постійне (з року в рік) застосування підприємством обраної облікової політики. Зміна облікової політики можлива лише у випадках, передбачених Національними положеннями бухгалтерського обліку, і повинна бути обгрунтована та розкрита у фінансовій звітності
5	Безперервність	Оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється виходячи з припущення, що його діяльність триватиме далі
6	Нарахування та відповідності доходів і витрат	Для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, що були здійснені для отримання цих доходів. При цьому доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів
7	Превалювання сутності над формою	Операції обліковуються відповідно до їхньої економічної сутності, а не лише виходячи з юридичної форми
8	Історична (фактична) собівартість	Пріоритетною є оцінка активів підприємства виходячи з витрат на їх виробництво та придбання
9	Єдиний грошовий вимірник	Вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюється в єдиній грошовій одиниці
10	Періодичність	Можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності

Система обліку — це сукупність процедур, що мають на меті фіксувати всі операції банку, а саме:

- визначати зміст здійснених операцій і докладно записувати їх;
- описувати операції в часовому вираженні;
- підбивати підсумки виконаних операцій згідно з принципами міжнародних стандартів обліку.

З огляду на сказане **система бухгалтерського обліку має задовольняти такі вимоги:**

1. Актуальність. Усі здійснювані банком операції слід щодня відображувати в балансі і в оборотно-сальдовій відомості. Завдяки цьому:

- банк і клієнти дістають актуальну інформацію;
- у разі виявлення помилки клієнт може своєчасно подати рекламацию.

2. Надійність. Помилкових записів уникають завдяки автоматичному контролю та узгодженню в системі автоматизації банку (САБ). У такий спосіб:

- скорочуються витрати на виправлення можливих помилок;
- не порушується впевненість клієнта в надійності банку.

3. Ефективність. Між банківськими операціями, які дають дохід, і витратами на їх проведення, має виконуватися певне співвідношення, що забезпечуватиме тривале функціонування банку.

Система бухгалтерського обліку в банках України включає фінансовий, управлінський та податковий облік, які ґрунтуються на єдиній інформаційній базі, відрізняючись формою та періодичністю розрахунку даних.

Фінансовий облік в банках України — це складова системи обліку, що включає сукупність правил, методик та процедур обліку для виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передавання інформації про операції банку зовнішнім користувачам, а також внутрішнім користувачам для прийняття управлінських рішень.

До внутрішніх користувачів інформації відносяться акціонери банку, Рада банку, Правління банку, внутрішні аудитори та працівники банку. Вони використовують інформацію, яку надає фінансовий облік з метою планування, оцінки та контролю за щоденними банківськими операціями, зокрема за використанням його ресурсів відповідальними за це особами.

Зовнішніми користувачами є Національний банк України, наявні та потенційні кредитори, банки-кореспонденти, клієнти та інші особи, які використовують інформацію фінансового обліку з метою оцінки минулих та майбутніх результатів діяльності банку.

Фінансовий облік є обов'язковим видом обліку, на основі його даних складається фінансова звітність. Фінансовий облік у банках повинен забезпечувати своєчасне надання правдивої порівняльної інформації про активи, зобов'язання, фінансовий стан та результати діяльності банку, а також надавати можливість прогнозування і визначення стратегії розвитку діяльності банку шляхом порівняння статей балансу з показниками, встановленими керівництвом банку, та аналізу їх динаміки. Фінансовий облік ведеться безперервно з часу реєстрації банку до його ліквідації із застосуванням комп'ютерних засобів, за допомогою яких в автоматизованому режимі здійснюється збирання, передавання, систематизація та оброблення інформації.

Банки самостійно обирають систему та підсистеми фінансового обліку, виходячи з потреб управління банком, обсягу банківських операцій і кількості працюючих, а також самостійно визначають свою облікову політику, визначають права працівників на підписування документів, затверджують правила документообігу і технологію обробки облікової інформації, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку.

Управлінський облік ведеться з метою забезпечення керівництва банку та його підрозділів оперативною фінансовою і нефінансовою інформацією у визначеній ними формі для планування, оцінки, контролю й використання своїх ресурсів. Управлінський облік ведеться банком для забезпечення внутрішніх потреб в інформації, виходячи зі специфіки та особливостей діяльності і структури управління.

Банки самостійно розробляють систему і форми управлінського обліку, внутрішньої звітності і контролю операцій, обирають метод обліку витрат та

калькулювання собівартості послуг (робіт), визначають зміст внутрішньої звітності, а також строки її подання на різні рівні управління. При організації управлінського обліку повинна забезпечуватися ідентичність інформації і розрахунків, здійснених на основі фінансового обліку. На відміну від фінансового обліку, управлінський облік не є обов'язковим і не регламентується законодавчими актами чи національними бухгалтерськими стандартами. Для управління діяльністю банків використовуються дані як фінансового, так і управлінського обліку.

Податковий облік ведеться з метою накопичення даних про доходи та витрати відповідно до чинного законодавства і використовується для складання податкової звітності, форма, правила, порядок і термін подання якої визначаються Державною податковою адміністрацією України. Порядок ведення податкового обліку банки визначають самостійно. Як правило, для ведення податкового обліку банки створюють окрему підсистему з відкриттям рахунків у розрізі статей податкової декларації та додатків до неї. Зміни в податковому обліку не впливають на фінансовий облік. Нижче наводиться порівняльна характеристика фінансового, управлінського та податкового обліку, які ведуться банками України.

4. Об'єкти бухгалтерського обліку комерційних банків України

Усі **об'єкти** бухгалтерського обліку в комерційному банку **поділяють на чотири групи:**

- господарські засоби та їх розміщення (основні й оборотні);
- ресурси (джерела утворення) господарських коштів;
- функціональні обов'язки банку (статутна діяльність — процес здійснення послуг);
- фінансові результати статутної діяльності.

До **господарських засобів** комерційного банку належать:

- грошові кошти;
- матеріальні цінності;
- дебіторська заборгованість (видані кредити);
- відвернуті кошти.

Кожна з названих груп засобів має певний склад. Так, до **грошових коштів** належать:

—грошові кошти в касі банку — готівка у вигляді національної валюти (гривні) та у валюті іноземних держав (долари США, німецькі марки тощо);

—кошти на кореспондентських рахунках, що зберігаються в НБУ та в інших банках на правах кореспондентських відносин у національній валюті або валюті іноземних держав, розміщеної в банках країни або в банках іноземних держав;

—кошти, вкладені в цінні папери (акції, облігації, векселі, зобов'язання державної скарбниці, сертифікати тощо);

—кошти на резервному рахунку в НБУ.

Другу категорію господарських засобів банку становлять матеріальні цінності (майно), тобто:

— основні засоби — предмети, що мають тривалий термін експлуатації — більше одного року. Для відшкодування їхньої вартості банк щомісячно нараховує знос (амортизацію) з включенням його суми у видатки. Норми зносу встановлюються державою, вони єдині для всіх підприємств та установ;

— нематеріальні активи — вартість права користування землею, водою, будовами, приміщеннями, ліцензіями, патентами, маркетинговими послугами, програмним продуктом і т. ін. їхня вартість відшкодовується також частинами, що включаються у видатки банку через нарахування зносу, норми якого встановлюються банком самостійно;

— малоцінні й швидкозношувані предмети (МШП);

— господарські матеріали — запасні частини, папір, бланки, канцелярські товари, фарба тощо; списуються та включаються до складу видатків банку в міру використання в сумі фактичних витрат на їхнє придбання.

Третю групу господарських засобів становить дебіторська заборгованість, тобто кошти, які винні банкові його позичальники. Ці суми звичайно мають чималу частку в господарських засобах банку й свідчать про обсяг наданих ним кредитів. Наявність кредиторської заборгованості забезпечує надходження коштів в дохід банку і отримання прибутку. Дебіторська заборгованість належить до поняття «вартість, що самозростає», оскільки видані кредити (позики) повертаються й погашаються позичальником з відсотками.

Кредити поділяються на:

— короткострокові й довгострокові позички, видані клієнтам;

— міжбанківські кредити, видані іншим банкам;

— споживчий кредит, виданий фізичним особам;

— інші види позичок.

У складі дебіторської заборгованості можуть також бути суми, видані в підзвіт, або суми перерахованих авансів, переплат або помилково списані НБУ.

Ще однією групою банківських коштів, що належать до його основних засобів, є **відвернуті кошти**, тобто суми вже використаного прибутку у вигляді податків з прибутку сум утворених фондів економічного стимулювання тощо. Вони накопичуються впродовж звітного періоду й згодом використовуються при обчисленні нерозподіленого прибутку (по закінченні року).

Усі вищезгадані кошти становлять активи банку.

Третьою групою об'єктів обліку в банку є його **функціональні обов'язки**. Вони є - основною діяльністю банку, яка зводиться до виконання передбачених ліцензією НБУ прав на ведення розрахункових, касових, кредитних та інших операцій. Здійснення банком своїх функціональних обов'язків вимагає з боку банку витрат (видатків) з утримання будов, обладнання, з їх ремонту, утримання охорони, персоналу, витрат на рекламу, відрядні видатки тощо. Усі ці видатки є об'єктами обліку. Також необхідні постійний облік і контроль доходів, одержаних банком у вигляді платежів

клієнтів та інших позичальників за надані ним послуги й виконані для них роботи. Видатки входять до складу активу балансу, доходи — до пасиву.

Останньою групою об'єктів обліку в банку є фінансові результати статутної діяльності. Вони дозволяють контролювати й аналізувати склад прибутків і збитків банку від основної діяльності, а також доходів і видатків, які одразу відносять до складу збитків або прибутків (одержані й сплачені штрафи, суми викрадень і розтрат тощо). Тривалий збиток як результат статутної діяльності неможливий, бо він веде до банкрутства (якщо видатки банку перевищують його доходи).

При обчисленні фінансового результату діяльності банку враховують весь обсяг одержаних доходів і зроблених видатків оборотами, що зростають як за звітний квартал, так і за звітний рік, що й дозволяє обчислювати балансовий прибуток чи збиток.

Прибуток являє собою статтю пасиву балансу, а збиток — статтю активу.

У бухгалтерському обліку кожному об'єкту відповідає рахунок. **Рахунок** — це основна одиниця зберігання інформації в бухгалтерському обліку, інструмент, який реєструє, накопичує і зберігає інформацію, необхідну для прийняття управлінських рішень. Реєстрування інформації в бухгалтерському обліку банку досягається шляхом застосування методу подвійного запису, що впливає з принципу подвійності. Згідно з методом подвійного запису кожен запис-реєстрація відображається за двома рахунками: за дебетом одного рахунка і одночасно за кредитом іншого. Сума записів за дебетом повинна дорівнювати сумі записів за кредитом.

Для поточного обліку банківських операцій у бухгалтерському обліку банку використовується система рахунків фінансового обліку. Вся сукупність бухгалтерських рахунків може бути поділена на дві групи: балансові та позабалансові.

Балансові рахунки бувають постійними і тимчасовими.

Постійні балансові рахунки мають залишок на кінець звітного періоду. На їхній основі складається баланс банку. Серед них виділяють такі групи рахунків:

- рахунки активів;
- рахунки зобов'язань;
- рахунки власного капіталу.

У складі балансових рахунків виділяють: **контрпасивні рахунки (активні), контрактивні рахунки (пасивні)**. За своїм характером контрпасивні рахунки активні. Особливість цих рахунків полягає в тому, що в балансі контрактивні рахунки відображаються в складі активів, а контрпасивні — в складі пасивів зі знаком мінус.

Тимчасові балансові рахунки призначені для обліку витрат банку за їх елементами та доходів — за видами. У свою чергу, вони поділяються на дві групи: рахунки витрат і рахунки доходів. **Рахунки витрат** — це активні рахунки, які використовуються для обліку, накопичення витрат за їх елементами впродовж звітного періоду. Наприкінці звітного (річного) періоду

витрати з цих рахунків переносять на рахунок фінансових результатів, після чого ці рахунки закриваються і не мають залишків. **Рахунки доходів** — це пасивні рахунки, які призначені для обліку, накопичення доходів за їх видами впродовж звітного періоду. Наприкінці звітного (річного) періоду доходи з цих рахунків переносять на рахунок фінансових результатів, після чого ці рахунки закриваються і не мають залишків. Наявність рахунків для кожного виду доходів і витрат дозволяє керівництву банку точно визначити джерело всіх доходів і характер усіх витрат, їх вплив на прибутковість банку. Для графічного зображення рахунка використовують T-подібна модель рахунка (його структура подібна до букви T). T-рахунок складається з трьох елементів: найменування (номера) рахунка; лівого боку — дебет; правого боку — кредит.

Усі пасивні рахунки мають кредитовий залишок, усі активні рахунки — дебетовий залишок (сальдо). **За пасивними рахунками сальдо на кінець дня** визначається за формулою:

Сальдо на кінець дня = Кредитове сальдо на початок дня + + Обіги кредитові - Обіги дебетові.

За активними рахунками сальдо на кінець дня визначається за формулою:

Сальдо на кінець дня = Дебетове сальдо на початок дня + + Обіги дебетові - Обіги кредитові.

Згідно з міжнародними стандартами бухгалтерського обліку, елемент активу або пасиву проводиться за рахунками балансу тоді, коли він відповідає таким умовам:

1) ймовірно, що банк отримає, або втратить будь-яку майбутню економічну вигоду, пов'язану з цим елементом активу або пасиву;

2) цей елемент активу або пасиву має вартість, яка може бути точно виміряна.

Об'єкти обліку, які не задовольняють цим двом критеріям, обліковуються на позабалансових рахунках. Це передусім такі об'єкти:

—умовні вимоги та зобов'язання банку (тобто реальні вимоги та зобов'язання, які можуть виникнути в майбутні періоди та за якими банк несе ризики);

—документи і цінності;

—операції з приватизації.

Бухгалтерський облік операцій за позабалансовими рахунками здійснюється так, як і за балансовими — методом подвійного запису. Характер рахунка — активний або пасивний — визначається таким:

—позабалансовий рахунок активний, якщо при переведенні його на баланс дебетується балансовий рахунок. Наприклад, рахунок № 9020 «Гарантії, що надані клієнтам» активний, тому що у випадку неплатоспроможності банк буде змушений сплачувати за виданою гарантією і дебетувати рахунок балансу № 2099 «Сумнівна заборгованість за виплаченими гарантіями»;

—позабалансовий рахунок пасивний, якщо при переведенні його на баланс кредитується балансовий рахунок.

Для відображення операцій на позабалансових рахунках за методом подвійного запису використовуються **контррахунки**, які включені до їх складу. Ці рахунки є умовними і використовуються як технічні для реалізації методу подвійного запису.

Операції за позабалансовими рахунками, на яких обліковуються умовні вимоги та зобов'язання, відображаються у грошовій оцінці за номіналом.

Документи і цінності обліковуються в умовній грошовій оцінці, наприклад, одна грошова чекова книжка — 1 грн.

Використання позабалансових рахунків дозволяє отримувати інформацію про операції банків, які пов'язані з використанням нових фінансових інструментів. До таких операцій належать зобов'язання та вимоги за укладеними, але ще не виконаними угодами, як то:

- кредитні лінії;
- дозволений овердрафт;
- непокриті безвідкличні акредитиви;
- гарантійні зобов'язання;
- зобов'язання за цінними паперами;
- спотові, форвардні й умовні контракти з купівлі-продажу іноземної валюти та інших фінансових інструментів.

5. Облікова політика банку, характеристика та вимоги до обліково-операційної роботи в банках

Облікова політика банку - це сукупність визначених у межах чинного законодавства принципів, методів і процедур, що використовуються установою банку для складання та подання фінансової звітності.

Положення про облікову політику банку затверджується наказом керівника до початку нового календарного року. Цим документом установлюється методологія обліку окремих операцій. Внесення змін до Положення про облікову політику банку протягом року не допускається (крім випадків істотних змін у діяльності установи або правовій базі).

Облікова політика банку базується на основних принципах бухгалтерського обліку, яких банки повинні дотримуватись у веденні обліку і складанні зовнішньої та внутрішньої звітності.

Банки висвітлюють обрану ними облікову політику описом:

- принципів обліку окремих статей звітності;
- методів оцінки певних об'єктів обліку;
- фактів, що стосуються змін в обліковій політиці. Обов'язково мають бути розроблені та затверджені основні складові облікової політики банку, до яких належать:
 - характеристика аналітичних рахунків внутрішнього плану рахунків;
 - додаткові реєстри аналітичного обліку та форми первинних документів, в яких фіксуються банківські операції;
 - правила документообігу й технології оброблення облікової інформації;

- перелік визначених прав працівників банку на підписування документів;
- перелік операцій, що потребують додаткового контролю;
- порядок проведення інвентаризації та методи оцінки активів і зобов'язань;
- порядок контролю за здійсненими внутрішніми банківськими операціями;
- порядок розрахунків між філіями та іншими структурними підрозділами банку;
- порядок застосування в обліку принципу нарахування доходів і витрат, створення й використання резервів;
- процедури вивірки та контролю;
- інші документи й рішення, необхідні для організації бухгалтерського обліку.

Зміни положень облікової політики протягом звітного року та причини цих змін мають бути відображені у пояснювальній записці до річного звіту банку.

Базою бухгалтерського обліку в установах банків є обліково-операційна робота.

Сукупність процесів оформлення і здійснення розрахунково-грошових операцій, їх обліку і контролю протягом операційного дня та після його закінчення становить **обліково-операційну роботу банку**.

Банки самостійно обирають систему та підсистеми бухгалтерського обліку, виходячи з потреб управління банком, обсягу банківських операцій і кількості працюючих. Організація обліково-операційної роботи повинна забезпечити:

- дотримання принципів бухгалтерського обліку;
- єдину методологічну основу обліку;
- взаємозв'язок даних синтетичного та аналітичного обліку;
- хронологічне й систематичне відображення всіх операцій банку в регістрах бухгалтерського обліку на підставі первинних документів;
- накопичення й систематизацію даних обліку в розрізі показників, необхідних для управління банком, а також складання звітності.

Банк самостійно визначає права працівників на підписування документів, затверджує правила документообігу, додаткову систему рахунків і реєстрів аналітичного обліку.

Для обмеження ризику під час виконання банківських операцій необхідно визначити такі процедури з організації обліково-операційної роботи банку:

1. Розподіл обов'язків і повноважень щодо здійснених операцій:
 - а) перелік операцій (готівкові, кредитні та ін.);
 - б) список осіб, уповноважених на підписання документів;
 - в) обмеження щодо розпорядження активами;
 - г) делегування повноважень;
2. Виконання операцій: технічне та бухгалтерське оброблення.
3. Контроль операцій.

У процесі здійснення обліково-операційної роботи необхідно дотримуватися таких вимог:

- усі розрахункові, касові та інші документи, що надійшли в операційний час, відображають у бухгалтерському обліку того ж дня. Документи, що надійшли після операційного часу, підлягають записам за рахунками клієнтів наступним днем. Це має бути передбачено угодами на обслуговування клієнтів;
- приймання і контроль документів, обслуговування клієнтів, введення інформації в персональний комп'ютер, а також перевірка вихідних форм, формування архівних папок документів здійснюють протягом операційного дня безпосередньо відповідальні виконавці;
- клієнт, виходячи зі своїх технічних можливостей, може подавати до банку розрахункові документи як у паперовій формі, так і у вигляді електронних розрахункових документів. Спосіб подання клієнтами документів до банку передбачається угодою на розрахунково-касове обслуговування;
- у позаопераційний час документи можна здавати до банку відповідальному виконавцеві або через спеціальні пристрої (скриньки), звідки документи виймають принаймні раз на годину. Якщо документи з будь-якої причини не можуть бути прийняті до виконання, клієнта негайно про це повідомляють;
- оплату всіх розрахунково-грошових документів з поточних рахунків клієнтів проводять лише в межах коштів, наявних на цих рахунках, або якщо договором між банком та платником передбачено їх приймання та виконання в разі відсутності або недостатності коштів на вказаних рахунках;
- документи, підготовлені для передання системою електронних платежів, формують у порядку їх надходження. Передання інформації, що міститься в документах, системою електронних платежів здійснюють рівномірно протягом усього операційного дня. Завершують її за дві - три години до кінця робочого дня.

Працівників установи банку, які здійснюють оформлення і контроль грошово-розрахункових документів та забезпечують відображення операцій за рахунками бухгалтерського обліку, прийнято називати **обліково-операційним апаратом банку**.

Структура обліково-операційного апарату визначається банком самостійно. Бухгалтерські операції можуть виконувати працівники будь-якого структурного підрозділу банку, якщо це передбачено їхніми функціональними (посадовими) обов'язками.

На обліково-операційних працівників банку покладається виконання таких функцій:

- централізоване встановлення та підтримка єдиних правил ведення бухгалтерського обліку банківських операцій і розроблення правил для операцій, які планується здійснювати, на підставі нормативних актів Національного банку України;
- ведення реєстрів бухгалтерського обліку відповідно до основних вимог Національного банку України та облікової політики банку;
- ведення та підтримка внутрішнього плану рахунків, складеного на підставі Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України;

- своєчасне підготування, перевірка і надання внутрішньої та зовнішньої фінансової звітності;
- встановлення централізованого бухгалтерського контролю за застосуванням правил облікової політики в різних підрозділах банку та достовірністю фінансової звітності.

На обліково-операційних працівників не може покладатися відповідальність за зберігання і видання матеріалів та за інші господарські операції, які в подальшому відображаються ними у бухгалтерському обліку.

Обліково-операційний апарат установи банку очолює головний бухгалтер, який підпорядковується безпосередньо керівникові установи банку.

Головний бухгалтер установи банку виконує такі **функції**:

- забезпечує відповідність операцій, що їх здійснює банк, законодавству України, вказівкам Національного банку України;
- несе відповідальність за формування облікової політики, організацію та ведення бухгалтерського обліку, своєчасне надання повної та достовірної фінансової звітності;
- здійснює контроль за рухом майна і виконанням зобов'язань. Без підпису головного бухгалтера або уповноважених осіб грошово-розрахункові документи, фінансові та кредитні зобов'язання вважають недійсними, і їх не повинні приймати до виконання;
- забезпечує відображення за рахунками бухгалтерського обліку всіх операцій, що їх здійснює банк, і контроль за ними;
- надає керівництву банку оперативну інформацію, складає і подає в установлені терміни фінансову звітність, здійснює економічний аналіз діяльності банку для виявлення і мобілізації внутрішньобанківських резервів;
- відповідає за правильне нарахування податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які передбачені законодавством України.

Вимоги головного бухгалтера щодо документального оформлення операцій і подання в бухгалтерію необхідних документів обов'язкові для всіх працівників банку.

На головного бухгалтера, який виконує організаційні й контрольні функції, не можуть покладатися обов'язки керівника установи банку за тимчасової його відсутності, а також обов'язки щодо безпосереднього виконання бухгалтерських операцій.

Головному бухгалтерові заборонено приймати до виконання документи за операціями, що суперечать вимогам законодавчих актів Національного банку України, порушують договірну і фінансову дисципліну, завдають шкоди державі, засновникам банку, іншим юридичним та фізичним особам - клієнтам банку. Про такі документи головний бухгалтер письмово повідомляє керівника установи банку і приймає їх до виконання та обліку тільки за письмовим його розпорядженням.

У разі тимчасової відсутності головного бухгалтера право підпису може бути надано за письмовим розпорядженням керівника банку заступникові

головного бухгалтера. З головним бухгалтером погоджують призначення, переведення та звільнення матеріально відповідальних працівників.

Обліково-операційний апарат установи банку будується за принципом призначення відповідальних виконавців.

Відповідальний виконавець - довірений працівник банку, якому доручається одноосібне оформляти й підписувати грошово-розрахункові документи за визначеним колом операцій, ним виконуваних.

За відповідальним виконавцем закріплюють ведення відповідних рахунків або виконання окремих операцій.

Відповідальними виконавцями також вважають працівників, на яких покладено виконання операцій, пов'язаних із контролем, оформленням грошово-розрахункових документів і відображенням в обліку банківських операцій, зокрема контроль за станом кореспондентського рахунку банку.

Закріплення рахунків за окремими відповідальними виконавцями і подальший їх перерозподіл здійснює головний бухгалтер. Такий розподіл оформляється записом у спеціальній книзі обліку розподілу й перерозподілу обов'язків між обліково-операційними працівниками банку

У кожній установі банку повинні бути розроблені й затверджені посадові інструкції, копії яких передають для керівництва в роботі обліково-операційним працівникам.

6. Сутність і класифікація банківської документації. Організація документообігу в банках

Усі банківські операції відбиваються в обліку тільки за наявності документального підтвердження. **Банківські документи** — це письмове розпорядження клієнта чи відповідального працівника банку на проведення грошово-розрахункової операції або іншої операції в банку. За призначенням вони поділяються на розпорядчі, тобто такі, що містять дозвіл на виконання операції, і виконавчі. Документи надходять до банків від підприємств і установ, інших банків, а також складаються безпосередньо в банку і містять необхідну інформацію про характер операції, що дає змогу перевірити її законність і здійснити банківський контроль.

Таким чином, документ є письмовим підтвердженням виконання операції та підставою для відображення її в бухгалтерському обліку. Документ, який засвідчує операцію, називається первинним. На підставі первинних документів можуть складатися зведені документи.

Сукупність документів, що використовуються банком для ведення бухгалтерського обліку і контролю, складає банківську документацію.

Документи за змістом операцій поділяються на:

- касові;
- меморіальні;
- позабалансові та ін.

Касовими документами оформляються операції з приймання і видачі готівки. Вони поділяються на прибуткові та видаткові. До прибуткових належать оголошення на внесення готівки в касу банку, прибутковий касовий ордер тощо; до видаткових — грошовий чек на отримання готівки і видатковий касовий ордер.

Меморіальні документи використовуються для безготівкових переказів за рахунками. Це розрахункові документи, що надаються банку клієнтами (платіжні доручення, вимоги-доручення, розрахункові чеки), меморіальні ордери та ін.

До позабалансових документів належать прибуткові та видаткові позабалансові ордери. Цими документами оформляються приймання та видача коштовностей і документів, що зберігаються в касі та сховищі.

Операції, що здійснюються **без участі клієнтів**, оформлюються **внутрішніми документами банку** відповідно до процедур бухгалтерського обліку, зокрема:

- для здійснення операцій з готівкою — прибутковими та видатковими касовими ордерами;
- для безготівкових операцій — меморіальними ордерами, позабалансовими ордерами;
- розпорядженнями та наказами.

Форми документів, що підприємства подають банкам, а також документів, що вони отримують від банків на підтвердження виконання відповідних операцій, включені в уніфіковану систему грошово-розрахункової документації. Вони затверджені Правлінням НБУ і стандартизовані. Для складання документів використовуються стандартні бланки встановленого зразка, виготовлені друкарським способом. Широко застосовується складання грошово-розрахункових документів на електронно-обчислювальних машинах (з аналогічним розташуванням усіх даних, передбачених стандартною формою друкарського бланку за певною операцією).

Банківські документи включають дані, які називаються **реквізитами**.

До обов'язкових реквізитів відносять:

- назва документа;
- номер та дата складання документа;
- назва підприємства (банку), від імені якого складено документ;
- назва одержувача коштів;
- зміст операції;
- сума операцій (цифрами та прописом);
- номери рахунків за дебетом і кредитом;
- назви банків (одержувача та платника коштів), їхні номери за МФО;
- підписи осіб, відповідальних за здійснення операцій та відтиск печатки юридичної особи.

Усі грошово-розрахункові документи у своєму складі мають меморіальний ордер, у якому вказано бухгалтерське проведення, тобто визначені бухгалтерські рахунки, що підлягають дебетуванню і кредитуванню.

Реквізити в документах розміщені у відповідній послідовності: довідкові дані — ліворуч, бухгалтерські і статистичні — праворуч.

Кількість примірників документів має бути достатньою для відображення операції в обліку за всіма особовими рахунками всіх сторін-учасників, що беруть участь у виконанні банківської операції. Усі примірники заповнюються на друкарській машинці в один прийом або шляхом множення оригіналів. Чеки, об'яви на внесення готівкою, квитанції, прибуткові і видаткові касові ордери заповнюються власноручно.

Грошово-розрахункові документи підписують посадові особи, яким надано це право.

Електронні розрахункові документи повинні містити всі обов'язкові реквізити розрахункових документів. Паперові копії електронних розрахункових документів призначено для зберігання як підтвердження здійсненої операції. За передавання документів у електронному вигляді має бути забезпечене використання аналогів власноручного підпису, кодів, паролів або інших засобів, які підтверджують, що розпорядження складене вповноваженою особою.

Первинні документи з виправленням таких реквізитів, як сума, назва та номер рахунка клієнта є недійсними та не підлягають прийманню банком. За приймання документів у електронному вигляді, а також за здійснення міжбанківських розрахунків внесення будь-яких виправлень також не дозволяється.

Помилки, допущені клієнтами під час заповнення тексту документів (крім реквізитів, названих вище), можуть бути виправлені за умови, якщо це виправлення засвідчене тими самими особами, якими цей документ підписано.

У банках установлені **правила зберігання документів**. Щоденно документи, на підставі яких у банку здійснювали господарські операції, групують та брошурують у папки, що мають назву «Документи дня». У таких папках меморіальні документи розміщують у порядку зростання номерів балансових рахунків, які дебетовані. Касові документи, що брошурують, розподіляють окремо на прибуткові і видаткові. Визначений порядок зберігання документів дає змогу у разі потреби швидко знаходити інформацію щодо операцій, здійснених банком.

Відповідальність за своєчасне складання первинних документів і реєстрів бухгалтерського обліку, а також за правильність відображення операцій в облікових реєстрах несуть особи, які склали і підписували ці документи (реєстри).

Вилучення первинних документів, облікових реєстрів і звітів здійснюється тільки за постановою уповноважених державних органів відповідно до чинного законодавства України. Вилучення оформляється протоколом (актом), копія якого вручається під розписку відповідальній службовій особі банку.

У присутності представників органів, які здійснюють вилучення, відповідні службові особи банку мають право зняти копії документів та зобов'язані скласти реєстр документів, які вилучаються, із зазначенням підстав і

дати їх вилучення. Копії вилучених документів та протоколів (актів) зберігаються в окремій справі.

У разі втрати або знищення первинних документів, облікових реєстрів і звітів керівник банку письмово повідомляє про це правоохоронні органи та наказом призначає комісію для встановлення переліку відсутніх документів і з'ясування причин їх зникнення або знищення.

Результати роботи комісії оформляються актом, який затверджується керівником банку. Копія акта подається до територіальних управлінь НБУ в 10-денний термін від дати його підписання.

Щоб упорядкувати рух документів і своєчасно відобразити господарські операції у бухгалтерському обліку, банки розробляють графіки документообігу.

Документообіг за банківськими операціями - це послідовне переміщення грошово-розрахункових документів від моменту їх виписування або надходження ззовні до завершення операції за робочий день і передання у поточний архів.

Національний банк України надає комерційним банкам ліцензії на ведення банківських операцій лише тоді, коли в них є внутрішні документи, які регламентують діяльність, що за законом підлягає ліцензуванню.

Графіком документообігу визначено порядок переміщення документів між банком і клієнтами, між різними установами банків, кількість підрозділів, через які проходить кожен первинний документ, та виконавці, які беруть у цьому участь. Він регламентує максимальний час перебування документів у підрозділі, терміни, відведені для відображення інформації в обліку.

Рух документів залежить від специфіки тих або інших операцій, структури обліково-операційного апарату банку, автоматизації обліку тощо. Тому порядок проходження документів банк встановлює самостійно з урахуванням вимог НБУ до окремих операцій. При цьому банки дотримуються таких основних **правил**:

- кожен документ підлягає попередньому контролю;
- документи щодо безготівкових розрахунків спершу проводять за дебетом рахунків платників і лише потім - за кредитом рахунків одержувачів;
- прибуткові касові документи служать підставою для відображення операцій в обліку тільки після того, як гроші отримано касою банку, а видаткові - направляють у касу для оплати тільки після відображення видаткових касових операцій за рахунками бухгалтерського обліку.

Документообіг за банківськими операціями проходить послідовні стадії.

На першій стадії перевіряють форму і сутність документів, що надійшли, а також оцінюють можливість здійснення операцій залежно від стану рахунків.

На другій стадії на основі документів операції відображають у бухгалтерських реєстрах, і їх підписують відповідальні виконавці, а в необхідних випадках - контролюючі працівники.

На третій - документи групують і брошурують у папки для здання в поточний архів.

Графіки документообігу за різними операціями банку можуть набувати різних форм. Їх оформляють у вигляді схем або переліку робіт зі створення, перевірки та оброблення документів. Графіки розробляє кожний підрозділ банку. В них указуються всі виконавці, взаємозв'язки між ними і терміни виконання робіт.

Графік документообігу в банку затверджує керівник установи. Крім графіка документообігу, в кредитних установах складають графіки обслуговування клієнтів, у яких для кожного підприємства, організації чи установи встановлюють час, протягом якого операційний відділ банку приймає від представника організації або через систему «клієнт-банк» документи для відображення операцій у бухгалтерському обліку.

7. Принципи побудови та структура Плану рахунків комерційних банків України

Одним з ключових елементів національної системи бухгалтерського обліку є план рахунків, завдяки якому досягається систематизація бухгалтерських рахунків. Іншими словами, **план рахунків** — це систематизований перелік рахунків бухгалтерського обліку, що використовується для реєстрації банківських операцій.

Новий план рахунків, розроблений Національним банком України, впроваджений у комерційних банках з 1 січня 1998 р. Він узгоджений із загальноприйнятими в міжнародній практиці принципами та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і є обов'язковим для використання всіма установами комерційних банків. План рахунків, розроблений окремо для установ НБУ, за структурою майже не відрізняється від плану рахунків для комерційних банків, але має деякі особливості за змістом. Це пов'язано з тим, що НБУ виконує операції, властиві тільки центральному банку: емісійні операції, обслуговування уряду та зовнішнього боргу, регулювання діяльності комерційних банків та ін.

Зазначимо **основні вимоги, яким повинен відповідати план рахунків комерційних банків:**

- 1) детальний та повний облік усіх банківських господарських операцій;
- 2) своєчасне оброблення і накопичення детальної інформації;
- 3) відображення правдивої та змістовної інформації для всіх категорій користувачів.

Балансові рахунки в Плані рахунків класифікуються за типами контрагентів, характером операцій і ступенем ліквідності активів і зобов'язань. План рахунків забезпечує мультивалютний облік операцій, суть якого полягає в обліку операцій в іноземній валюті за тими самими рахунками, що й операцій у гривні.

Управлінський облік здійснюється за рахунками класу 8. Банки самостійно встановлюють внутрішні правила управлінського обліку.

Аналітичний облік є складовою системи бухгалтерського обліку, що надає детальну інформацію про кожного контрагента та кожну операцію. Ведення аналітичного обліку забезпечується за допомогою аналітичних рахунків. Відкриття аналітичних рахунків передбачає наявність обов'язкових параметрів згідно з вимогами Національного банку України. Додаткова інформація, що необхідна для складання звітності та управління банком, забезпечується за допомогою додаткових параметрів, які визначаються банком самостійно. Вимоги до нумерації рахунків аналітичного обліку наведено в додатку до Інструкції.

У Плані рахунків наведені номери та найменування синтетичних рахунків II, III, IV порядків, що забезпечують запис інформації про наявність і рух активів, зобов'язань, капіталу та результати від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності банків. Першою цифрою номера визначено клас рахунків.

План рахунків складається з дев'яти класів:

Клас 1. Казначейські та міжбанківські операції.

Клас 2. Операції з клієнтами.

Клас 3. Операції з цінними паперами та інші активи і зобов'язання.

Клас 4. Фінансові та капітальні інвестиції.

Клас 5. Капітал банку.

Клас 6. Доходи.

Клас 7. Витрати.

Клас 8. Управлінський облік.

Клас 9. Позабалансові рахунки.

Кожний клас розподілений на:

рахунки II порядку (двозначні — розділ);

рахунки III порядку (тризначні — група);

рахунки IV порядку (чотиризначні — балансовий рахунок).

Особливості цього Плану рахунків такі: мультивалютність, наявність управлінського обліку, подвійний запис за позабалансовими рахунками.

Банківський фінансовий облік не обмежується цифровою інформацією відносин з клієнтами, а є складною та чітко визначеною інформаційною системою, що задовольняє потреби багатьох груп споживачів, які мають безпосередні прямі або непрямі стосунки з банком. З огляду на це передбачено нові вимоги до аналітичних рахунків. Отже, важливою особливістю Плану рахунків є те, що він ефективно працюватиме на створення бази економічних показників лише разом з аналітичним обліком. По суті аналітичні рахунки невіддільні від рахунків Плану рахунків (балансових, доходів і витрат). Рахунки класів 6 і 7 при формуванні доходів і витрат кореспондують із рахунками класів 1—4. Залишки за рахунками класів 6 та 7 безпосередньо до валюти балансу не включаються, а в кінці звітного періоду взаємоперекриваються (доходи за вирахуванням витрат) і обліковуються як результат поточного року в класі 5 — капітал банку.

У структурі плану рахунків виділяють три частини, які логічно пов'язані між собою:

- балансову частину;
- частину доходів і витрат;
- позабалансову частину.

Бухгалтерські рахунки в плані рахунків згруповані в дев'ять класів. Балансова частина об'єднує перші п'ять класів. На підставі цих класів складається балансовий звіт комерційного банку. Друга частина включає класи доходів і витрат. На підставі рахунків цих класів складається звіт про прибутки та збитки. Третя частина містить клас позабалансових рахунків (клас 9). Особливість побудови плану рахунків полягає в чіткій методологічній організації та ефективності рішень.

Так, у **класі 1** План рахунків призначений для відображення в обліку взаємовідносин між Національним банком України та банками України, між банками України та іноземними банками, у тому числі операції з готівкою, банківськими металами, кредитами, депозитами та цінними паперами, що рефінансуються Національним банком України. У цьому класі обліковуються казначейські та міжбанківські операції банків:

- готівкові кошти — 10;
- банківські метали — 11;
- кошти комерційного банку у НБУ — 12;
- кошти НБУ в комерційному банку — 13;
- казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, та цінні папери, емітовані Національним банком України - 14.

Міжбанківські інструменти обліковуються за такими розділами балансових рахунків:

- кошти в інших банках — 15;
- кошти інших банків — 16;
- дебіторська заборгованість за операціями з банками — 18;
- кредиторська заборгованість за операціями з банками — 19.

У **класі 2** Плану рахунків відображаються **операції з клієнтами**, зокрема операції за розрахунками, наданими кредитами та залученими вкладками (депозитами). Рахунки цього класу використовуються для обліку операцій за розрахунками з клієнтами (крім банків) — суб'єктами господарювання, органами державної влади та самоврядування, фізичними особами. За рахунками суб'єктів господарювання обліковуються кошти юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців.

За рахунками **класу 3** Плану рахунків відображаються операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що рефінансуються Національним банком України, та інвестицій в асоційовані та дочірні компанії), обліковуються запаси товарно-матеріальних цінностей, сформовані банківські резерви, субординований борг, розрахунки між філіями одного банку, позиція банку за іноземною валютою та банківськими металами:

- цінні папери в портфелі банку на продаж — 31;
- цінні папери в портфелі банку на інвестиції — 32;
- цінні папери власного боргу — 33;

- господарські матеріали — 34;
- інші активи банку — 35;
- інші пасиви банку — 36;
- суми до з'ясування та транзитні рахунки — 37;
- позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів — 38;
- розрахунки між філіями та іншими підвідомчими установами банку, які розташовані в Україні — 39.

Рахунки **класу 4** призначені для обліку довгострокових вкладень, основних засобів та нематеріальних активів.

За рахунками **класу 5** відображається капітал банку, який включає статутний капітал, емісійні різниці, загальні резерви та інші фонди, результати минулих років, результати переоцінки. Рахунки цього класу можуть кореспондувати з дебіторами, кредиторами та рахунками готівкових коштів у разі сплати дивідендів, викупу акцій (часток, паїв) в акціонерів (учасників) банку, збільшення капіталу банку шляхом переоцінки активів, з рахунками класів 6 та 7 під час формування фінансового результату діяльності банку за звітний рік. В іншому випадку рахунки класу 5 кореспондують тільки між собою.

Рахунки **класів 6 і 7** максимально наближені до показників звіту про прибутки (збитки) банку. Усі **доходи і витрати** поділяються на **банківські і небанківські**. До **банківських** належать ті, що безпосередньо пов'язані з банківською діяльністю, визначеною Законом України «Про банки і банківську діяльність». **Небанківські** доходи та витрати не відносяться до основної діяльності банку, але сприяють її здійсненню. Окремо за групою 620 рахунків обліковуються результати від торговельних операцій. Усі балансові синтетичні рахунки групи є активно-пасивними (результати бувають позитивними і негативними). Отже, в економічному плані вони збільшують, або доходи (позитивний результат), або видатки (результат негативний). Водночас торговельні прибутки (збитки) — це чисті прибутки (збитки) від операцій купівлі-продажу різних фінансових інструментів.

Рахунки у **класі 8** відкриваються банками для ведення управлінського обліку та кореспондують тільки між собою. Залишки за рахунками класу 8 не враховуються під час складання фінансової звітності банку.

Досить об'ємною за обсягом є структура **класу 9**, де обліковуються позабалансові операції. Бухгалтерський облік операцій за позабалансовими рахунками ведеться за системою подвійного запису. Позабалансові рахунки кореспондують тільки між собою.

Для відображення операцій за системою подвійного запису використовуються рахунки розділу 99. Рахунки можуть кореспондувати між собою без використання контррахунків.

Позабалансовий рахунок є активним, якщо під час переведення його на баланс дебетується балансовий рахунок. Наприклад, рахунок 9020 «Гарантії, що надані клієнтам» активний, тому що в разі сплати коштів за наданою гарантією банк дебетуватиме рахунок балансу «Сумнівна заборгованість за

виплаченими гарантіями», або «Інша дебіторська заборгованість за операціями з банками». Позабалансовий рахунок є пасивним, якщо під час переведення його на баланс кредитується балансовий рахунок. Наприклад, рахунок 9110 «Зобов'язання з кредитування, що отримані від банків» пасивний, тому що в разі отримання коштів за кредитною лінією банк кредитуватиме балансовий рахунок групи 162 «Кредити, що отримані від інших банків».

Рахунки розділів 90—95 використовуються для обліку зобов'язань та вимог за укладеними, але ще не виконаними договорами, такими, як кредитні лінії, дозволений овердрафт, непокріті безвідкличні акредитиви, різні гарантійні зобов'язання, зобов'язання за цінними паперами, спотові, форвардні контракти та договори з купівлі-продажу іноземної валюти й інших фінансових інструментів. Рахунки розділів 90—95 можуть бути активними або пасивними.

Рахунки розділів 96—98 використовуються для обліку списаних активів, документів, цінностей, розрахунків за операціями з приватизації і довірчого управління.

Рахунки розділу 99 — це контррахунки, які використовуються для подвійного запису операцій за рахунками 90—98. Контррахунки відкриваються в аналітичному обліку в будь-якому розрізі на розсуд банку.

План рахунків несе дуже велику за обсягом інформацію щодо господарських операцій банку, але для створення бази даних (репозитарію) необхідно її значно розширити, що можливо в системі аналітичного обліку.

Параметри контрагентів (клієнтів) банку — це обов'язкові параметри, які деталізують інформацію про контрагентів. Вони заповнюються в разі відкриття: аналітичного рахунка для обліку операцій з клієнтами, рахунка новому клієнтові в даному банку.

До параметрів контрагента належать:

— код контрагента — перший параметр; він є кодом власника рахунка і, як правило, має значення порядкового номера клієнта відповідно до реєстру контрагентів, який ведеться банком;

— ідентифікаційний код є другим параметром; він визначає персональний номер суб'єкта господарської діяльності (ЄДРПОУ);

— резидентність — третій параметр; він може набирати такі значення: резидент (1), нерезидент (2);

— код держави — це четвертий параметр, який містить код країни-контрагента (клієнта) відповідно до «Класифікатора країн світу» (ДК 007-96). Цей параметр дуже важливий за умови мультивалютності плану рахунків. Саме код держави як обов'язковий параметр контрагента вказує на країну — учасника розрахунків. Параметр «код держави» має формат 3 цифри. Усього в класифікаторі наведено коди 231 держави світу;

— ознака інсайдера — п'ятий обов'язковий параметр контрагента. Він містить інформацію про належність клієнта до інсайдерів (пов'язаних з банком осіб);

— інституційний сектор економіки (шостий параметр) — це параметр, що вказує на статус контрагента в економіці;

—форма власності (сьомий параметр) указує на їхній розподіл за формами власності;

—галузь економіки (восьмий параметр) визначає належність суб'єктів господарської діяльності до конкретних галузей народного господарства;

—вид економічної діяльності (дев'ятий параметр) вказує на розподіл суб'єктів за видами економічної діяльності. Визначений формат параметра — п'ять цифр. Для клієнтів — фізичних осіб цей параметр, а також параметр «Галузь економіки» не заповнюється.

8. Організація аналітичного та синтетичного обліку у комерційних банках

Щоденна детальна інформація про здійснені банком операції відображається в основній формі аналітичного обліку — особовому рахунку. По кожному балансовому і позабалансовому рахунку відкриваються рахунки аналітичного обліку. Виділення особових рахунків залежить від виду активу, зобов'язань і власного капіталу з розподілом за контрагентами.

Процедури аналітичного обліку забезпечують надто деталізоване відображення банківської операції, тобто зазначається дата проведення операції, вид документа, за яким її проведено, номер рахунка, сума. Такого ступеня деталізації додержуються під час ведення банківських особових рахунків, які визнано основною формою аналітичного обліку в банку.

Особові рахунки клієнтів ведуться у двох примірниках. Другий примірник (виписка) щодня передається клієнтові. Угодами на розрахунково-касове обслуговування, що укладаються між клієнтом і банком, можуть визначатися інші терміни подачі виписок.

Крім особових рахунків, до засобів аналітичного обліку належать штафелі (спрощена форма особового рахунка, застосовувана щодо позабалансових рахунків), а також картотеки документів, операційні журнали.

Аналітичний облік ведеться згідно з первинними документами.

Формування номера аналітичного рахунка

Усі номери рахунків аналітичного обліку (крім рахунків бюджету) формуються за такою схемою:

AAAA B.....EEEEEEEE

1. AAAA — номер балансового рахунка (4 знаки).

2. B — ключовий розряд (1 знак).

3. EEEEEEEEE — інформація про аналітичний рахунок (до 9 знаків).

Довжина номера рахунка не є фіксованою. Максимальна довжина номера рахунка становить 14, мінімальна — 5 цифр.

Сегмент EEEEEEEEE визначається банком самостійно. До складу цього сегмента може включатись код контрагента, порядковий номер рахунка, номер філії, код валюти тощо. У разі потреби банки можуть самостійно збільшувати кількість необхідних атрибутів поза номером рахунка. Дещо інакше проводиться нумерація рахунків доходів бюджету.

Питання організації аналітичного обліку викладено в нормативному документі Національного банку України «Порядок ведення аналітичного обліку установами банків України», який затверджено постановою Правління від 30.12.97 за № 466.

Отже, банки мають змогу контролювати операції як за змістом, так і за формою. Крім того, дані аналітичного обліку становлять базу економічного аналізу та використовуються для групування за балансовими рахунками інформації, яка далі подається у фінансовій звітності.

Методи перевірок відповідності даних синтетичного і аналітичного обліку можна згрупувати за такими напрямками.

1.Перевірка узгодженням — здійснюється за допомогою порівняння проміжних і остаточних сум. Порівнюють між собою дані, враховані в системі аналітичного та синтетичного обліку, а отже, і в різних носіях інформації (первинних документах, щоденному балансі, оборотно-сальдових відомостях, особових рахунках). Зрозуміло, що суми мають збігатися.

2.Перевірка перенесення — установлюється правильність перенесення даних з одного носія інформації на інший. З автоматизацією ведення бухгалтерського обліку цей вид перевірок поступово втратив своє значення.

3.Перевірка підрахунків (обчислень) — має на меті встановити правильність розрахунків числового матеріалу, що додається.

Первинні документи перевіряють за двома напрямками:

1)суми, зазначені в документах, звіряються з відповідними сумами, занесеними до реєстрів аналітичного обліку;

2)документи контролюються щодо правильності заповнення (повноти реквізитів).

Окремо виконується вартісна перевірка, мета якої — установити відповідність числового матеріалу його економічному обґрунтуванню.

Фінансовий облік повинен забезпечити запис інформації про операції, які виконуються банком, та можливість відобразити ці операції в агрегованому вигляді у балансовій та фінансовій звітності для аналізу та управління.

Здійснення агрегованого обліку для виконання першої функції забезпечується за допомогою синтетичного обліку, тобто з використанням бухгалтерських рахунків. їхній перелік наведено в плані рахунків.

Синтетичний облік — це узагальнюючий облік. Він ведеться без деталей у грошовому вираженні і дає загальне уявлення про операції, а також зміни в балансі банку. **До матеріалів синтетичного обліку належать** щоденний баланс, касові журнали, зведені обігово-сальдові відомості, які складаються в автоматичному режимі. Скажімо, касовий журнал складають на персональному комп'ютері окремо за прибутком і видатком каси. Водночас підлічують проміжні суми за рахунками, що кореспондують з рахунком каси, а також загальну суму журналу в цілому. Обігово-сальдові відомості, перевірені відомості, касові журнали відрізняються ступенем узагальнення інформації і використовуються для звірки даних аналітичного та синтетичного обліку.

Касові журнали формують до закриття каси і використовують, щоб звірити касові обороти.

Оборотно-сальдові відомості щодня складають за виконавцями, а також за особовими рахунками, підбиваючи підсумки за кожним балансовим рахунком, котрий може слугувати відомістю перевірки.

Баланс банку може складатися як у розгорнутій формі, тобто за всією номенклатурою діючих рахунків, так і за скороченою — за статтями балансу. Стаття, чи позиція, балансу — це агрегований об'єкт обліку, який розраховується за допомогою об'єднання рахунків IV порядку за ознакою їхнього економічного змісту. Баланс, складений за скороченою формою, називається балансовим звітом.

Відображення інформації в балансі досягається за допомогою методу подвійного запису, зумовленого бухгалтерським рівнянням.

$$A = P = Z + K,$$

де А — активи; П — пасиви; З — зобов'язання; К — капітал.

Кожна банківська операція, що підлягає реєстрації в балансі, аналізується з позиції цього бухгалтерського рівняння (моделі).

Баланс — це основна форма синтетичного обліку. Отже, балансовий метод узагальнення інформації має подвійне призначення: як інструмент управління та як засіб контролю за правильністю реєстрації банківських операцій в обліку. Існують такі види балансу:

—**сальдовий баланс** (щоденний і щомісячний) складається за залишками рахунків на певну дату, а обігово-сальдовий містить, як залишки, так і обіги за рахунками. За терміном і датою надання баланси підрозділяють на щоденні та щомісячні;

—**пробний баланс** — проміжний, або робочий баланс;

—**звітний баланс** складається за структурою плану рахунків.

Проміжний баланс має форму односторонньої вертикальної таблиці, в якій дані розташовані в міру зростання номерів бухгалтерських рахунків IV порядку. Розмежування балансових рахунків на активні та пасивні не передбачено, можливе виділення підсумків за розділами (рахунки II порядку) та групами (рахунки III порядку). Цей баланс включає всі види бухгалтерських рахунків. Його основне призначення — контроль за правильністю відображення операцій у бухгалтерському обліку. У той же час проміжний баланс не придатний для здійснення аналізу, використання в управлінні.

ЛЕКЦІЯ 2. ОБЛІК КАСОВИХ ОПЕРАЦІЙ

1. Порядок організації касової роботи комерційного банку.
2. Порядок документального оформлення прибуткових та видаткових касових операцій.
3. Облік операцій з інкасування грошової готівки.
4. Зберігання та облік цінностей і документів у грошових сховищах

1. Порядок організації касової роботи комерційного банку

Касове обслуговування — це сукупність банківських операцій з прийняття готівкових коштів від клієнтів і зарахування їх на відповідні банківські рахунки та видачі з клієнтських рахунків через касу банку готівкових коштів, згідно з розпорядженням клієнтів, на цілі, передбачені чинним законодавством.

Грошові розрахунки здійснюються за допомогою готівкових грошей і в безготівковому порядку.

Готівкові розрахунки застосовуються в основному у взаємовідносинах підприємств і організацій з населенням, тобто обслуговують рух грошових доходів і витрат населення.

Касове обслуговування клієнтів полягає в тому, що комерційні банки приймають від них готівкові кошти та зараховують їх на відповідні рахунки, видають із цих рахунків готівкові кошти клієнтам за їхньою вимогою на відповідні цілі.

Банки здійснюють касові операції з обслуговування клієнтів на основі єдиних правил, установлених Національним банком України. Ці правила визначають порядок прийняття, видачі, упакування, зберігання та обліку готівки.

Комерційні банки виконують **касові операції**, дотримуючись таких **принципів**:

— усі суб'єкти господарської діяльності зобов'язані зберігати свої кошти на рахунках у банку;

— суб'єкти господарської діяльності, які мають готівкові кошти, зберігають їх у касі в межах ліміту, встановленого комерційним банком. Сума готівки, що перевищує ліміт, повинна бути здана в банк і зарахована на поточний рахунок протягом трьох днів, враховуючи день отримання;

— витрачання готівки суб'єктами господарювання здійснюється за цільовим призначенням.

Для прийняття та видачі готівки в установах банків організуються прибуткові та видаткові каси. В установах банків з невеликим обсягом касових операцій можуть організовуватись єдині каси, які здійснюють весь комплекс касових операцій.

Здавання виручки може здійснюватися шляхом:

- а) безпосередньої передачі коштів самим клієнтом до кас установ банку, які можуть бути денними і вечірніми;
- б) інкасації виручки інкасаторським апаратом НБУ або комерційних банків;
- в) здачі готівки на підприємство зв'язку і подальшим переказом її на поточні рахунки підприємств.

Для прийняття та видачі готівки в установах банків організуються прибуткові та видаткові каси. В установах банків з невеликим обсягом касових операцій можуть організовуватись єдині каси, які здійснюють весь комплекс касових операцій.

Прибуткові каси приймають від клієнтів готівкові кошти за стандартними документами: оголошення на внесення готівки, прибутковий касовий ордер. У документах, як правило, зазначається характер внесення — торговельна виручка, виручка транспортних підприємств та ін. На прийняту від клієнта суму готівкових коштів банк виписує квитанцію. Готівкові кошти, що надійшли до каси банку до закінчення операційного дня, у той самий день повинні бути оприбутковані банком та зараховані на рахунки клієнтів.

В установах банків, що приймають від інкасаторів готівку у спеціальних сумках, організуються каси, в яких перераховуються гроші, що є в інкасаторських сумках (каси перерахування).

Видаткові каси, що працюють протягом операційного дня, видають готівку клієнтам з їхніх рахунків за грошовими видатковими документами — грошовими чеками, видатковими касовими ордерами. У цих документах клієнти, як правило, повинні зазначити, на які цілі вони отримують готівку (заробітна плата, витрати на відрядження та ін.).

Комерційні банки займаються прогнозуванням касових оборотів готівки, яка проходить через каси банку. З цією метою всі підприємства подають до комерційного банку, як правило, за 60 днів до початку планового кварталу заявку-розрахунок. У цій заявці показуються касові обороти підприємства по надходженню і видатках готівки з кас підприємств на плановий квартал, а також фактичні дані за відповідний квартал минулого року.

Відомості подаються в розрізі встановлених НБУ джерел надходжень готівки, а також напрямів її витрачання.

Щоб задовольнити потреби клієнтів у готівкових грошах, у касі банку повинна підтримуватися оптимальна сума готівки. Якщо сума готівки завищена, банк несе додаткові витрати, тому що ці кошти не працюють і не приносять прибутку. Якщо ж сума готівки менша за потрібну, то це позначається на ліквідності банку. Основні джерела надходження готівки в касу банку — це торгова виручка. Основне джерело відтоку готівки з каси банку — це видача грошей на заробітну плату. Приплив і відтік готівки здійснюються нерівномірно, що змушує банки прогнозувати ці процеси.

Якщо очікується перевищення витоку готівки над її надходженням, то комерційний банк може отримати готівку від НБУ. Для цього він подає заявку в

НБУ за три дні. Дозвіл на підкріплення операційної каси, який дає регіональне управління НБУ, дійсний чотири дні. Банки отримують готівку по чеку.

Якщо в комерційному банку є надлишок готівки, то він з дозволу НБУ може реалізувати її іншому банку. Операція з продажу готівки проходить за коррахунками обох банків у НБУ. В інших випадках надлишок готівки зраховується на коррахунок комерційного банку в НБУ.

2. Облік прибуткових та видаткових касових операцій

Здійснюючи касові операції, банки додержуються конкретних правил, а саме:

1. Документообіг за прибутковими касовими операціями організується так, щоб видача квитанцій клієнтам та зарахування сум на їхні поточні рахунки проводились лише після фактичного надходження грошей до каси.

2. Якщо приймаються гроші від працівників банку для занесення на рахунки внутрішньобанківського обліку, то прибутковий касовий ордер виписується в двох примірниках, із яких один слугує квитанцією.

3. Касові видаткові операції, виконувані відповідальними виконавцями, контролюються централізовано контролером, який веде касовий журнал з видатку каси. Контроль видаткових операцій спрямований на виключення:

—оплати неправильно оформлених документів, оплати чеків з підписами і відбитком печатки, що не відповідають зразкам, а також чеків, виписаних з чекової книжки, що не належить даному клієнту;

—надходження до каси чеків та інших касових видаткових документів поза контролем операційних працівників і контролера банку;

—внесення необґрунтованих виправлень і дописок у касові документи і журнали.

4. Головний бухгалтер визначає порядок подання контролером касових видаткових документів у касу для оплати. Це проводиться під розписку касирів в окремій книзі, або в касовому журналі за такою формою:

Номер чека, або ордера	Сума	Підпис контролера	Розписка касира в прийомі чека, або ордера
------------------------	------	-------------------	--

5. Для перевірки достовірності підписів відповідальних виконавців банку, на всіх розрахунково-платіжних документах, що приймаються до виконання, відповідні працівники (наприклад, касири) повинні мати зразки їх підписів.

6. Контролери повинні користуватися своїми примірниками зразків підписів працівників банку, а також зразків підписів і відбитків печаток клієнтури. їм забороняється користуватися тим примірником зразків, яким користуються відповідальні виконавці.

7. Будь-які виправлення реквізитів у прибутково-видаткових грошових касових документах недопустимі.

Приймання готівки в касу банку здійснюється на основі приходних документів, які виписуються в одному або в двох примірниках:

а) від підприємств, об'єднань, організацій, установ у сплату будь-яких платежів — за об'явами на внесення готівки з видачею квитанції, а від громадян — також за об'явами або за приходними ордерами;

б) внески для зарахування на поточні рахунки різних фондів — за об'явами на внесення готівки;

в) платежі від населення — за повідомленнями з видачею квитанції;

г) усі інші надходження грошей, у тому числі й від працівників банку, — за приходними касовими ордерами з видачею підписаних касиром їх копій з відбитком печатки касира.

Відповідальні працівники (операціоністи) перевіряють наявність реквізитів (назва установи — здавача грошей, сума цифрами і прописом, номер поточного рахунка), після чого оголошення з квитанцією і ордером передається до каси. Далі касир виконує свої контрольні функції, перевіряючи наявність і тотожність підписів операційних працівників, звіряючи їх із зразками, що є в нього. Викликаючи особу, яка вносить гроші, поаркушним перерахуванням приймає їх.

Якщо клієнт здає гроші до каси банку за кількома приходними документами для зарахування на різні рахунки, то касир приймає гроші за кожним документом окремо. При отриманні готівки на столі касира не повинно бути ніяких інших грошей, крім тих, що приймаються від особи.

Після одержання грошей касир звіряє суму, зазначену в приходному документі, із сумою, фактично виявленою при рахуванні. При відповідності сум касир підписує об'яву, квитанцію і ордер до неї, ставить на квитанції печатку і видає її особі, яка внесла гроші. Ордер до об'яви касир надсилає відповідальному працівникові, який веде касовий журнал, а об'яву залишає в себе.

З різних причин фактична сума готівки, що пред'явлена до перерахування і здачі в установу банку, може не відповідати сумі, зазначеній в оголошенні на внесення готівки. При виявленні розбіжностей касир пропонує здавачу переписати даний прибутковий документ, вказавши в ньому суму, що фактично виявлена при поаркушному перерахуванні. У такому випадку первісний документ касир перекреслює і на звороті квитанції до нього записує суму, що фактично виявлена при перерахуванні. Повний документ (оголошення, квитанція і ордер) передаються назад операційному працівникові, який викреслює в касовому журналі попередню суму і записує нову, за умови, що здавальник переписав документ, який знову надсилається до каси.

У випадку виявлення фальшивих грошей касир повинен терміново доповісти про це керівникові установи банку для вжиття необхідних заходів з обов'язковим повідомленням правоохоронним органам.

Касири ведуть щоденні записи прийнятих і зданих грошових сум в окремій «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)».

Наприкінці операційного дня на підставі прийнятих документів касир складає довідку касира приходної каси про суму прийнятих грошей та кількість документів, які надійшли до каси і звіряє суму за довідкою із сумою прийнятих

ним грошей. Довідку підписує касир, а зазначені в ній касові обіги звіряються із записами в касових журналах операційних працівників.

Отримані протягом операційного дня гроші касир формує у визначеному порядку і разом з приходними документами та довідкою касира приходної каси здає завідувачу каси під розписку в «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)».

При великих сумах готівки касири можуть передавати гроші, що надійшли до прибуткової каси, завідувачеві каси кілька разів протягом операційного дня знову ж таки під розписку в «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)». У цьому разі до передачі грошей, касир особисто має переконатися в тому, що фактична сума грошей відповідає загальній сумі, вказаній у прибуткових документах, за якими вони прийняті. Наведена схема документообігу дає підставу вважати, що ведення книги обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей) також є елементом внутрішньобанківського контролю при здійсненні касових операцій.

Завідувач каси звіряє суму прийнятих грошей і кількість приходних документів з довідкою касира і підписує довідку.

Гроші, що надійшли в приходні каси, можуть передаватися завідувачеві протягом операційного дня декілька разів. Уся готівка, яка надійшла до закінчення операційного дня, повинна бути оприбуткована в касу і зарахована на відповідні рахунки балансу банку того ж робочого дня.

Гроші з кас установ банку видаються:

а) підприємствам, організаціям, установам — виключно за грошовими чеками затвердженої форми;

б) індивідуальним позичальникам, які одержують позики в банку, вкладникам і пенсіонерам — за видатковими касовими ордерами і видатковими ордерами, форма яких затверджена Національним банком України. В такому самому порядку оформляється видача грошей на витрати для утримання апарату управління та інші витрати — видача заробітної плати, премій та матеріальної допомоги, у підзвіт на відрядження і господарські витрати, погашення здійснених господарських, представницьких, канцелярських витрат без одержання авансу.

Видача пенсій або допомоги проводиться на підставі доручень пенсійного фонду без складання касового видаткового ордера.

Для здійснення видаткових операцій завідувач каси видає під звіт касирам необхідну суму. Касир розписується про це в «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)». Приймання повних і неповних пачок здійснюється за позначками на накладних з перевіркою за корінцями, а пачки з повними корінцями перераховуються поаркушно. Монета приймається за написами на ярликах, пакетах (тюбиках), а укладена на лотках — за кружками.

Завідувач каси зобов'язаний перевірити наявність грошей, що залишилися в обіговій (операційній) касі, та переконатися, що залишок з урахуванням виданих сум відповідає даним «Книги обліку готівки обігової (операційної)

каси та інших цінностей банку» за рахунком № 100 «Банкноти та монети» та рахунок № 101 «Дорожні чеки» (в касі банку).

Представники підприємств подають операційним працівникам грошові чеки та інші документи на одержання готівки. Операційний працівник після їх перевірки видає особі, яка одержує гроші, для пред'явлення в касу контрольну марку від грошового чека, або відривний талон від видаткового касового ордера.

За паспортом встановлюється особа одержувача, підпис якої поміщений на зворотньому боці чека. Відриваючи від чека контрольну марку, що повертається одержувачу, відповідальний працівник передає чек контролеру з видаткових касових операцій, у функції якого входить повторний контроль достовірності чека і правильності його заповнення, а також реєстрація чека у видатковому касовому журналі. Провівши цю роботу, контролер передає чек безпосередньо касирові до виконання.

Одержавши видатковий чек, касир перевіряє тотожність підписів службових осіб, які мають право дозволити видачу грошей, із зразками, що є в касира, і зіставляє суму, проставлену в документі цифрами та літерами. Далі касир за номером чека викликає одержувача. Приймаючи від нього контрольну марку, переконується в наявності в чеку даних паспорта, що засвідчують особу одержувача, і його розписки в одержанні грошей. Звіривши номер контрольної марки або талона в касу, з номером на відповідному видатковому документі наклеює марку на чек, а талон — до ордера і видає вказану суму.

У момент видачі клієнтам грошей касирам забороняється обмінювати гроші одного номіналу на інший за вимогою одержувача.

При видачі грошових білетів в упаковці окремими корінцями, або окремими аркушами касир зобов'язаний їх перерахувати поаркушно. Це необхідно робити також у випадках вимоги одержувача на перерахування всіх виданих грошей. В цьому разі касир не знімає з виданих пачок і мішків пломби, печатки та гарантійні шви.

На виявлені недостачі або надлишки складається «Акт про недостачі (надлишки) грошових білетів у пачках» у двох примірниках затвердженої форми. Сума недостачі відшкодовується одержувачу грошей і зараховується на рахунок винних касирів для подальшого стягнення, а надлишки прибутковуються в касу і включаються до складу доходів банку на рахунок № 680 «Непередбачені доходи». У кінці операційного дня касир видаткової каси:

—звіряє суми прийнятих під звіт грошей, видаткових документів і залишок грошей;

—складає звітну довідку і підписує її;

—наведені в довідці касові обіги звіряє із записами в касових журналах операційних працівників.

Залишок грошей і видаткові касові документи за день разом із довідкою касира передаються завідувачу касою під розписку в «Книзі обліку прийнятих і виданих грошей (цінностей)». Перевіривши довідку, завідувач каси підписує її і підшиває в документи дня. Установи банків можуть заздалегідь проводити

підготовку готівки для видачі клієнтам за їх попередніми заявками. Підготовка і пакування готівки проводиться на підставі одержаних від клієнтів чеків.

В установах банків можуть створюватись об'єднані каси — прибутково-видаткові. Приймання і видача грошей у цих касах здійснюється в порядку, встановленому відповідно для прибуткових і видаткових кас.

Кореспонденція рахунків обліку прибутково-видаткових касових операцій наведена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Кореспонденція рахунків обліку прибутково-видаткових касових операцій

Дебет	Кредит	Зміст господарської операції
100 «Банкноти та монети»	25 «Кошти бюджету та позабюджетних фондів України», 26 «Кошти	Внесено клієнтами готівкою
100 «Банкноти та монети»	120 «Кошти на вимогу в Національному банку України»	Одержано з коррахунка на поповнення каси
100 «Банкноти та монети»	3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», 3551 «Аванси працівникам банку	Повернено невикористані підзвітні суми
100 «Банкноти та монети»	220 «Кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам», 221 «Кредити в інвестиційну діяльність, що надані фізичним особам», 229 «Сумнівна заборгованість за кредитами, що надані	Погашена позичка готівкою
100 «Банкноти та монети»	262 «Кошти на вимогу фізичних осіб»	Здійснено вклади громадянами на депозит
100 «Банкноти та монети»	500 «Статутний капітал банку»	Внесено засновниками в статутний фонд
100 «Банкноти та монети»	1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»	Прибуткується готівка з обмінного пункту
25 «Кошти бюджету та позабюджетних фондів України», 26 «Кошти клієнтів банку»	100 «Банкноти та монети»	Видано готівкою клієнтам
3550 «Аванси працівникам банку на витрати на відрядження», 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати»	100 «Банкноти та монети»	Видано в підзвіт працівникам банку

3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»	100 «Банкноти та монети»	Виплачена заробітна плата
5020 «Загальні резерви»	100 «Банкноти та монети»	Видана матеріальна допомога працівникові банку
120 «Кошти на вимогу В Національному банку України»	100 «Банкноти та монети»	Здано готівку на Коррахунок
220 «Кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам»	100 «Банкноти та монети»	Видана позичка клієнту—фізичній особі
262 «Кошти на вимогу фізичних осіб»	100 «Банкноти та монети»	Повернуто вклад (депозит)
1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»		Видано обмінному пункту
3550» Аванси працівникам банку на витрати з відрядження»		Списуються недостачі каси за результатами ревізії

3. Облік операцій з інкасування грошової готівки

Інкасацію здійснюють на підприємствах, в організаціях, установах інкасатори—збирачі банків на основі «Доручень на інкасацію грошей», посвідчення особи і спеціального посвідчення на автомашину. Механізм інкасації полягає в обміні сумок з грошовою виручкою на порожні і виписувані підприємствами (організаціями), що здають гроші, до кожної сумки супровідної відомості у трьох примірниках. При цьому інкасатор-збирач не перераховує готівку грошей, а лише перевіряє кількість сумок і загальну суму виторгу за записами в накладній та копії супровідної відомості на кожну сумку, яку він приймає, і розписується в тій, що залишається на підприємстві.

Доставлені в банк сумки з готівкою інкасатор здає бухгалтеру-контролеру, який перевіряє відповідність записів у супровідних відомостях, реєструє належні до приймання від інкасаторів сумки (мішки) в «Журналі обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою і порожніх сумок» у двох примірниках і в міру реєстрації передає накладні (супровідні відомості) касирові.

Про загальну кількість прийнятих за всіма маршрутами сумок (мішків) з готівкою і порожніх сумок складається «Довідка про прийняті вечірньою касою сумки (мішки) з готівкою і порожні сумки», яка разом з першими примірниками журналів обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок зберігається в окремій папці.

Схема руху готівкових коштів, що поступають від інкасаторських бригад, у вечірніх касах досить чітко визначена і її можна подати як такі етапи.

1. Старший бригади інкасаторів здає касиру сумки (мішки) з готівкою в присутності всіх інкасаторів цієї бригади; водій автомашини повинен

знаходиться у приміщенні банку або в автомашині до закінчення приймання сумок з цінностями.

2. При здачі сумок (мішків) інкасатори пред'являють накладні до сумки з грошовою виручкою, а при здачі сумок з валютними цінностями — супровідні відомості та явочні картки бухгалтеру-контролеру.

3. Бухгалтер-контролер вечірньої каси перевіряє відповідність записів у накладних (супровідних відомостях) і явочних картках і реєструє належні до приймання від інкасаторів сумки (мішки) в журналі обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою і порожніх сумок.

4. У міру реєстрації бухгалтер-контролер передає касиру накладні (супровідні відомості), а за даними записів у явочних картках встановлює кількість і номери порожніх сумок (що не використані в процесі інкасації), які підлягають поверненню до каси, і перевіряє відповідність кількості сумок, які здають інкасатори до каси, даним Довідки про видачу інкасаторських сумок, мішків і явочних карток. Завершивши первинні процедури контролю, бухгалтер-контролер явочні картки повертає інкасаторам.

5. Касир, приймаючи сумки, проводить контроль їх зовнішніх параметрів (виразність пломб і відповідність завіреному зразкам, відповідність номерів сумок, що здаються інкасаторами, номерам, зазначеним у накладних).

6. Приймавши за кожним заїздом (маршрутом) сумки і мішки, бухгалтер-контролер і всі інкасатори бригади підписують два примірники журналу прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок і другий примірник, скріплений печаткою вечірньої каси, видають старшому бригади інкасаторів.

7. Касир під контролем бухгалтера-контролера підраховує кількість сумок, що здаються в грошове сховище (сейф) і звіряє її відповідність кількості, зазначеній у журналі обліку прийнятих сумок і мішків з готівкою та порожніх сумок. Сейф закривається на два ключі, один з яких перебуває в касира, другий — у бухгалтера-контролера.

8. Підсумковим документом проведеної роботи є складання Довідки про прийняті вечірньою касою сумки (мішки) з готівкою і порожні сумки.

При виконанні всіх зазначених процедур проводиться контроль дефектності сумок і якщо виявляються порушення (зовнішні або невідповідність сум, вказаних у накладних і явочних картках), касир у присутності бухгалтера-контролера та інкасаторів, що пред'явили ці сумки (мішки), розкривають їх і перелічують гроші.

По завершенні роботи складається акт у трьох примірниках за підписами всіх осіб, що були присутні при перерахуванні грошей із зазначенням дати розкриття сумки та її номера, описом дефектності сумки із вказанням суми, що виявлена при перелічуванні. Перший примірник акта залишається в справах банку разом із супровідним документом, другий з повідомленням про факт нестачі і речовими доказами (сумкою, пломбою, упаковкою і т. ін.) передається правоохоронним органам (за умови виявлення нестачі), а третій надсилається організації, яка здала готівку інкасатору.

Наступного дня зранку касир і бухгалтер-контролер вечірньої каси здають сумки (мішки) з проінкасованою грошовою виручкою і супровідними документами завідувачеві операційної каси для звірки документів і попереднього зарахування виручки на розрахунковий рахунок підприємства, а останній — касирам для перерахування та в бухгалтерію банку для зарахування вже уточненої суми грошей на рахунок підприємства (організації). Супровідні відомості додаються до касових документів дня. У бухгалтерії банку операції з інкасації готівки відображають на відповідних балансових рахунках (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кореспонденція рахунків за інкасацією

Дебет	Кредит	Зміст господарської операції
1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	26 «Кошти клієнтів банку»	Надходження готівки грошей у касу до її перерахування
1001 «Банкноти та монети в касі банку»	1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	Зарахування готівки, якщо не виявлено відхилень фактичної наявності від документальної
1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	26 «Кошти клієнтів банку»	Виявлення недостачі, виявленої при перерахуванні (попереднє зарахування за документами без перерахування)
26 «Кошти до запитання клієнтів банку»	1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	У випадку недостачі, виявленої при перерахуванні (на виявлену недостачу зменшується попередньо відображена сума інкасованої грошової готівки та її зарахування на розрахунковий рахунок підприємства)
1001 «Банкноти та монети в касі банку»	1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	У випадку недостачі, виявленої при перерахуванні (після перерахування готівки її фактична сума, зараховується в касу банку)
1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	26 «Кошти до запитання клієнтів банку»	У випадках, якщо виявлено надлишок готівки (попереднє, до перерахунка, зарахування готівки на розрахунковий рахунок підприємства)
1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	26 «Кошти до запитання клієнтів банку»	У випадках, якщо виявлено надлишок готівки (на фактичну суму готівка прибуткується в касу)
1001 «Банкноти та монети в касі банку»	1005 «Банкноти та монети, інкасовані до перерахування»	

4. Зберігання та облік цінностей і документів у грошових сховищах

Робота касового апарату проводиться в окремих, спеціально оснащених приміщеннях — касах.

Готівка обігової (операційної) каси та інші цінності повинні зберігатися в грошових сховищах— спеціально обладнаних охоронною сигналізацією

коморах, а в них — у вогнетривких сейфах під відповідальність керівника, головного бухгалтера і завідувача каси банку.

Кожна окрема шафа, металевий стелаж, полиця, на яких розміщено гроші (цінності) у грошовому сховищі замикаються завідуючим касою. Ключі зберігаються у грошовому сховищі в окремій шафі.

Облік прийнятих у сховище грошових білетів, монет та інших цінностей ведеться в книзі обліку готівки операційної каси та в книзі обліку грошей у резервних фондах. Відповідальним за зберігання цінностей, що перебувають у сховищах, є керівник комерційного банку, його головний бухгалтер та завідувач касою. Кожен із цих працівників має окремий ключ від грошового сховища та особисту печатку. Саме цими трьома ключами відчиняються і замикаються грошові сховища, а наявність трьох печаток свідчить про опечатування сховища. Лише названі працівники мають право доступу до грошового сховища. Так, їх присутність обов'язкова, якщо з дозволу керівника до сховища заходять працівники банку.

Перед закриттям сховища вони мають перевірити відповідність фактичної наявності резервних фондів операційної каси даним бухгалтерського обліку і залишкам, зазначеним у книзі обліку готівки операційної каси. Вони також перевіряють, чи всі цінності, що підлягають зберіганню у сховищі, занесені до сховища.

При розміщенні в декількох сховищах, на стелажах (полицях) цінностей одного і того ж виду, або грошових білетів чи монети одного й того самого номіналу по кожному такому сховищу, стелажу (полиці) складається «Опис цінностей» за встановленою формою із зазначенням у ньому дати і суми фактичного вкладення.

Усі бланки суворої звітності (чекові та вкладні книжки, трудові та вкладені в них квитанційні книжки, акції, облігації, сертифікати, векселі тощо) обліковуються на відповідних позабалансових рахунках як у книжках, так і в окремих аркушах. Бланки суворої звітності, що знаходяться в грошовому сховищі, обліковуються за їх видами в «Книзі обліку залишків бланків суворої звітності».

Видача цінностей із грошових сховищ здійснюється під розписку в «Книзі обліку видачі з комори та інших грошових сховищ грошових білетів та інших цінностей для обробки, контрольного перерахування, ревізії та повернення у сховище», записи в якій проводяться за видами цінностей, а грошових білетів з резервних фондів, крім того, — за номіналом.

Прийняті грошові білети, монети й інші цінності в грошових сховищах обліковуються в «Книзі обліку готівки обігової (операційної) каси й інших цінностей» та «Книзі обліку грошей у резервних фондах». Ці книги заповнює завідувач каси. Стелажі (полиці), візки, сейфи і металеві шафи, незалежно від наявності в них цінностей, повинні бути замкнені на ключ.

Опечатування грошового сховища по закінченні робочого дня проводиться в присутності представника відділу охорони банку. Про приймання опечатаного грошового сховища він розписується в контрольному журналі на

осіб, які допускаються до відкриття, закриття та опечатування грошових сховищ, попередньо звіривши відбитки печаток з їхніми зразками. Контрольний журнал на осіб, які допускаються до відкриття, закриття та опечатування грошових сховищ, зберігається в завідувача касою.

Перед відкриттям грошових сховищ відповідальні працівники в присутності представника охорони перевіряють, чи немає пошкоджень дверей, замків тощо, після чого розписуються в контрольному журналі на осіб, які допускаються до відкриття, закриття та опечатування грошових сховищ про прийняття від охорони відбитків печаток, якими опечатані сховища.

Протягом робочого дня сховища, сейфи і шафи повинні бути замкнені на ключі, а за наявності в них цінностей, крім того, опечатані печатками осіб, відповідальних за схоронність цінностей.

ЛЕКЦІЯ 3. ОБЛІК ОПЕРАЦІЙ З КРЕДИТУВАННЯ

1. Сутність, класифікація, види та організація обліку операцій із кредитування.
2. Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення.
3. Облік доходів за наданими кредитами клієнтам банку.
4. Облік забезпечення кредитних операцій.
5. Облік операцій з формування та використання спеціальних резервів за наданими кредитами.
6. Особливості обліку окремих кредитних операцій.
 - 6.1. Облік кредитних ліній.
 - 6.2. Облік кредитів овердрафт.
 - 6.3. Облік факторингових операцій.
 - 6.4. Облік кредитів, наданих суб'єктам господарювання за операціями РЕПО.

1. Сутність, класифікація, види та організація обліку операцій із кредитування

Чинним банківським законодавством України **кредит (кредитні операції)** визначаються як вид активних операцій, пов'язаних з наданням клієнтам коштів у тимчасове користування або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування за певних умов, а також надання гарантій, поручительств, авалів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, фінансового лізингу, видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій репо, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми(відстрочення платежу).

У спеціальній економічній літературі, а також нормативно-правових актах НБУ **кредити класифікуються за певними ознаками**, зокрема:

- терміном кредитування;
- суб'єктом і об'єктом кредитування;
- галузевою спрямованістю кредиту;
- видом валютних цінностей, в яких надано кредит;
- забезпеченням;
- ступенем ризику;
- методом надання;
- способом повернення;
- строком повернення;
- характером визначення та способом сплати процентів;
- кількістю кредиторів;
- призначенням.

За терміном кредитування розрізняють короткострокові, середньострокові та довгострокові кредити. Короткострокові кредити надаються на строк до одного року, середньострокові кредити — на період від одного до трьох років, а довгострокові — понад три роки. Зауважимо, що в обліковій системі банків України кредити класифікуються лише на короткострокові та довгострокові.

За суб'єктами кредитування розрізняють кредити, надані банкам, небанківським фінансово-кредитним установам; органам державної влади, суб'єктам господарювання, фізичним особам.

За об'єктом, що кредитується кредити можна поділити на споживчі, іпотечні, кредити, надані на фінансування поточної, інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності.

За галузевою спрямованістю кредиту виділяють такі його види: кредити в промисловість; кредити в сільське господарство; кредити в торгівлю; кредити в будівництво; кредити в інші галузі.

За видом валютних цінностей, в якому надано кредит, кредити поділяються на: кредити в національній валюті; кредити в іноземній валюті; кредити в банківських металах.

Згідно з критерієм забезпечення розрізняють кредити забезпечені та незабезпечені або бланкові. Більшість банківських кредитів надається під певне забезпечення. Формами забезпечення банківських кредитів в основному є рухоме і нерухоме майно позичальника. Незабезпечені (бланкові) кредити банки надають рідко, переважно досить надійним постійним клієнтам або інсайдерам банку.

За ступенем ризику банківські кредити поділяються на стандартні та з підвищеним ризиком. До стандартних кредитів належать кредити, надані позичальникам, що раніше своєчасно розраховувалися з банком за позиками і процентами та мають належну фінансову стійкість. Кредити з підвищеним ризиком — це бланкові кредити та кредити, надані клієнтам з нестійким фінансовим станом, або клієнтам, які раніше вчасно не погашали банківські кредити та нараховані за ними проценти.

За методом надання розрізняють банківські кредити, які клієнти одержують: одноразово; перманентно; гарантовано. Одноразові — це кредити, рішення про видачу яких приймається банком окремо за кожним кредитом на підставі заяви та інших документів клієнта. Перманентні кредити надаються банками у міру виникнення у клієнтів потреби в межах розміру відкритої кредитної лінії. Кредити надаються, як правило, шляхом безпосередньої оплати з позичкового рахунку розрахункових документів клієнта (доручень, чеків та інших) без погодження з банком розміру окремих позичок і документального їх оформлення. Гарантовані позички бувають двох видів: з попередньо обумовленою датою видачі; з видачею у міру виникнення в ній потреби. Сутність гарантованої позичкової операції полягає у наданні банком зобов'язання надати клієнту кредит при виникненні у нього потреби у визначеному розмірі протягом обумовленого терміну.

За способом повернення розрізняють кредити з одноразовим поверненням, коли заборгованість за позичкою, погашається у визначений у кредитній угоді день або достроково на вимогу банку чи за бажанням самого позичальника; з погашенням у розстрочку, тобто окремими платежами протягом установленого кредитним договором терміну (наприклад, кредити на капітальні вкладення) або у міру надходження виручки від реалізації продукції на позичковий рахунок після завершення кожного циклу кругообігу капіталу; □з регресією платежів, коли кредити були видані під гарантію, поручительство чи інше боргове зобов'язання третьої особи.

За строком повернення банківські кредити поділяються на строкові; до запитання; пролонговані; прострочені. Строкові кредити надаються банком на строк, зафіксований у кредитній угоді. Кредити до запитання, або безстрокові, надаються банками на невизначений строк. Клієнт зобов'язаний повернути таку позику за першою вимогою банку. Якщо ж банк не вимагає повернення, то позика сплачується на розсуд клієнта. Пролонговані — це кредити, погашення яких на прохання клієнта банк переніс на пізніший термін. Простроченими вважаються кредити, які не погашені у термін, встановлений кредитним договором.

За характером визначення процента кредити поділяються на кредити з фіксованою процентною ставкою та з плаваючою процентною ставкою. Фіксована процентна ставка застосовується за згодою сторін (банку і позичальника) і притаманна стабільній економіці та короткостроковим кредитам. Плаваюча процентна ставка є засобом зменшення ризику банківських втрат в умовах нестабільної економіки, значних темпів інфляції і при довгостроковому кредитуванні. У цих ситуаціях відповідно до кредитної угоди процентна ставка періодично переглядається і прив'язується, як правило, до облікової ставки центрального банку з урахуванням ситуації на кредитному ринку.

За способом сплати відсотків розрізняють банківські кредити з виплатою процентів у міру використання позичкових коштів (звичайний кредит); з виплатою процента авансом одночасно з одержанням позичкових коштів (дисконтний кредит).

За кількістю кредиторів виділяють такі види кредитів: кредити, що надаються одним банком; синдіковані (або консорціумні) кредити; □паралельні кредити.

Найпоширенішими є кредити, які надаються одним банком. Синдіковані кредити надаються банківським консорціумом, в якому один з банків виконує роль менеджера, збирає з банків учасників необхідну для клієнта суму ресурсів, складає з позичальником кредитну угоду і надає позичку. Банк-менеджер розподіляє також процентний дохід від кредитної операції між банками — учасниками консорціуму. Паралельні кредити передбачають участь у їх наданні декількох банків, але кожний банк окремо оформляє кредит клієнту на однакових погоджених умовах.

В Україні методологічні засади відображення в обліковій системі банків кредитних операцій та доходів і витрат, пов'язаних з їх проведенням регламентується такими нормативно-правовими актами НБУ:

1) Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ № 481 від 27.12.2007 р.;

2) Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затвердженими постановою Правління НБУ від 18.06.2003 р. № 255.

Кредити в поточну та інвестиційну діяльність обліковуються окремо.

Кредити в поточну діяльність — це кредити, надані позичальникам на задоволення тимчасової потреби в коштах для придбання поточних активів у разі розриву між часом надходження коштів та здійснення затрат.

Кредити в поточну діяльність включають усі кредити, надані на купівлю сировини та інших виробничих запасів, на сезонні затрати та інші цілі. До кредитів у поточну діяльність відносять: операції РЕПО; ураховані векселі; факторингові операції; кредити за внутрішніми торговельними операціями; кредити за експортно-імпортними операціями; кредити в поточну діяльність.

Кредити в інвестиційну діяльність — кредити, надані позичальникам на задоволення їх тимчасової потреби в коштах при здійсненні інвестицій. До них відносять: кредити на будівництво та освоєння землі; кредити на купівлю будівель, споруд, обладнання та землі; фінансовий лізинг.

Банківський кредит надається суб'єктам кредитування усіх форм власності у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором.

Кредити позичальникові надаються з позичкового рахунка, як правило, у безготівковому порядку перерахуванням на поточний рахунок позичальника або шляхом прямої оплати розрахунково-грошових документів за товарно-матеріальні цінності, роботи і послуги, придбані (надані) на умовах договорів і контрактів з постачальниками.

Позичкові кошти можуть бути перераховані на розрахунковий рахунок позичальника для використання на цілі, передбачені кредитним договором, зі збереженням права контролю банку за цільовим використанням кредиту.

Видача кредиту проводиться одноразово, щоденно або в інші строки, визначені в кредитному договорі, виходячи з потреби в кредиті. Довгострокові кредити можуть надаватися в міру виконання будівельно-монтажних робіт і здійснення затрат (поетапно).

Підприємствам із постійним циклом виробництва, а також позичальникам з добрим фінансовим станом, що мають репутацію надійних платників, може бути відкрито «кредитну лінію» — одержання позички в грошовій безготівковій формі в майбутньому частинами в межах заздалегідь визначеної суми і встановленого ліміту, у рахунок якого приймаються до фінансування група договорів і комерційних контрактів. Розмір кредитної лінії, строки її використання, періодичність погашення і відновлення визначаються укладеними договорами, контрактами.

Перш ніж скласти кредитний договір фахівці з кредитування банку проводять відповідну роботу щодо суб'єктів кредитування. Вони оцінюють кредитний проект, після чого ставлять питання перед керівництвом банку про доцільність (чи недоцільність) кредитування клієнта. Повний пакет необхідних документів для надання кредиту передають до юридичного управління.

Юридичне управління готує свій висновок, де відображаються такі основні моменти:

- 1) відповідність статутних документів чинному законодавству України;
- 2) наявність ліцензії, дозволів та інших документів для здійснення основної діяльності, для якої береться кредит;
- 3) повнота та правильність оформлення документів щодо забезпечення кредиту.

Після отримання висновку від юридичного управління фахівець передає документи службі безпеки банку.

Служба безпеки банку перевіряє документи й готує свій висновок. У ньому відображаються такі основні моменти:

- оригінальність реєстраційних документів;
- інформація щодо засновників та керуючих осіб позичальника, а також структурних підрозділів — дочірніх підприємств, філій та ін.;
- інформація про раніше отримані позичальником кредити, своєчасність їх погашення та сплату процентів тощо.

Фахівець залучає спеціалістів банку з оцінки майна, що пропонується як забезпечення за кредитом, де під час оцінювання застосовуються методи: витратний, аналоговий, дохідності.

Після детального вивчення документів та висновків до них юридичного управління служби безпеки банку і фахівець готують експертний висновок для винесення питання про надання кредиту на Кредитний комітет банку.

Висновок містить:

- короткий опис позичальника;
- аналіз фінансового стану:
 - аналіз обороту коштів за рахунками;
 - аналіз основних показників діяльності фірми в динаміці — виручка, витрати, прибуток;
 - розрахунок та аналіз показників платоспроможності та фінансової стійкості;
 - дебіторська заборгованість — реальність погашення;
 - кредиторська заборгованість — строк давності; •аналіз джерел погашення кредитної заборгованості;
- економічний аналіз ефективності проекту, що кредитується;
- забезпеченість кредиту.

Після рішення Кредитного комітету про надання кредиту, який оформлюється протоколом, фахівець формує основні розділи кредитної справи позичальника:

- заява на надання кредиту;

- засновницькі документи;
- фінансово-економічна інформація;
- заява на кредит, бізнес-план, контракти;
- кредитний договір та додаткова угода до нього;
- договори та документи із забезпечення кредиту;
- документи з бухгалтерського обліку кредитних операцій (розрахунки нарахованих процентів, розпорядження, виписки з позичкового рахунка і рахунка процентів та ін.);
- документи, що підтверджують цільове використання кредитних коштів;
- копії протоколу Кредитного комітету;
- інші документи, які стосуються надання кредиту.

Фахівець разом з працівником юридичного управління готує кредитний договір у двох примірниках.

Момент підписання договору із забезпечення повернення кредитних коштів регулюється умовами кредитного договору.

У разі необхідності нотаріального підтвердження договорів із забезпечення кредиту договори готує нотаріус.

Оформлення договорів застави здійснюється відповідно до положень Закону України «Про заставу». Страхування заставленого майна позичальник здійснює в страховій компанії за згодою банку.

Протягом терміну дії кредитного договору за ініціативою будь-якої із сторін кредитного договору може ставитись питання про зміни умов кредитування.

Зміни умов кредитного договору з боку позичальника здійснюються на підставі обґрунтованого листа — клопотання (з додатком розрахунків, документів). Фахівець оцінює обґрунтованість та доцільність внесення змін в умови кредитного договору та надає свої висновки для розгляду в Кредитний комітет.

Зміни умов кредитування фахівець оформлює додатковою угодою до кредитного договору.

У розпорядженні, яке економіст кредитного управління готує для бухгалтерії, вказуються такі дані:

- балансовий рахунок (перші чотири цифри);
- валюта, в якій необхідно відкрити рахунок;
- назва позичальника;
- реєстраційний номер позичальника за клієнтською базою даних банку;
- код відповідального виконавця;
- обов'язкові параметри для рахунка.

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, під час первісного визнання банк оцінює надані кредити за справедливою вартістю, включаючи витрати на операцію.

Справедлива вартість кредиту визначається шляхом дисконтування всіх очікуваних майбутніх грошових потоків із застосуванням ринкової процентної ставки щодо подібного фінансового інструменту.

Витрати на операцію, що безпосередньо пов'язані з визнанням кредиту, включаються у суму дисконту (премії) за цим фінансовим інструментом.

Банк амортизує дисконт (премію) протягом строку дії фінансового інструменту із застосуванням ефективної ставки відсотка. Сума дисконту (премії) має бути повністю амортизована на дату погашення кредиту.

Якщо під час первісного визнання банк визначає вартість кредиту за процентною ставкою, вищою або нижчою, ніж ринкова, то в бухгалтерському обліку потрібно визнавати прибуток або збиток на суму різниці між справедливою вартістю кредиту та вартістю договору в кореспонденції з рахунками дисконту (премії).

Після первісного визнання банк оцінює кредити за амортизованою собівартістю з використанням ефективної ставки відсотка під час нарахування процентів та амортизації дисконту (премії).

Банк має здійснювати аналіз об'єктивних доказів, що свідчать про зменшення корисності наданих кредитів на кожну дату балансу. Банк визнає зменшення корисності, якщо є об'єктивне свідчення зменшення корисності кредитів унаслідок однієї або кількох подій, що відбулися після первісного визнання і впливають на величину чи строки попередньо оцінених майбутніх грошових потоків від використання наданих кредитів.

Банк має оцінити межі, у яких він зберігає всі ризики та винагороди від володіння активом під час передавання фінансового активу, з урахуванням такого:

- якщо банк передає в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом, то він має припинити визнання фінансового активу і визнати будь-які права і зобов'язання, створені або збережені під час передавання, окремо як актив або зобов'язання;

- якщо банк зберігає в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом, то він продовжує визнавати фінансовий актив;

- якщо банк не передає, не зберігає в основному всі ризики та винагороди від володіння фінансовим активом, то він має визначити, чи зберігається контроль за фінансовим активом.

Банк не здійснює контроль за переданим активом, якщо сторона, якій цей актив передається, має реальну змогу його продати. Якщо контроль за фінансовим активом не зберігається, то банк має припинити визнання такого активу і визнати будь-які права і зобов'язання, створені або збережені під час передавання, окремо як актив або зобов'язання. У разі збереження контролю за фінансовим активом банк продовжує визнавати переданий фінансовий актив у межах його подальшої участі в ньому.

Банк припиняє визнання наданого кредиту, якщо: а) строк дії прав на грошові потоки від наданого кредиту, що визначені умовами договору,

закінчується; б) наданий кредит передається без збереження всіх ризиків та винагород від володіння ним.

Банк має визнавати різницю між балансовою вартістю фінансового активу та сумою отриманої компенсації як інші операційні доходи або витрати в разі припинення визнання такого активу.

У випадку зміни умов кредитних договорів в бухгалтерському обліку застосовуються два підходи, залежно від суттєвості змін.

Суттєві зміни умов за фінансовим інструментом або його частиною банк відображає в бухгалтерському обліку як погашення первісного фінансового інструменту та визнання нового фінансового інструменту. Банк визнає суттєво відмінними такі умови, відповідно до яких чиста вартість грошових потоків за новими умовами, дисконтована із застосуванням первісної ефективної ставки відсотка, відрізняється щонайменше на 10 % від дисконтованої вартості грошових потоків, що залишилися до строку погашення первісного фінансового інструменту. При цьому банк повинен визнавати будь-які витрати або винагороди як інші операційні доходи або витрати на погашення.

У випадку несуттєвої зміни умов кредитних договорів здійснюється коригування балансової вартості фінансового інструменту на будь-які витрати та винагороди за ним та амортизація за первісною ефективною ставкою протягом строку дії зміненого фінансового інструменту з урахуванням змінених грошових потоків.

Отримані комісії, що є невід'ємною частиною доходу за кредитом до часу його видачі відображаються за рахунком 3600 «Доходи майбутніх періодів».

Сума наперед отриманих банком комісій відноситься на рахунок неамортизованого дисконту за кредитом та амортизується на процентні доходи протягом дії кредитного договору в разі прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту.

Банк відносить суму отриманих комісій на рахунки комісійних доходів відповідно до умов договору, якщо строк наданого зобов'язання з кредитування закінчується без надання кредиту. Облік заборгованості за кредитами, що придбана в іншому банку (фінансовій установі) здійснюється аналогічно до обліку наданих кредитів. Облік заборгованості за кредитами, що продана іншому банку (фінансовій установі) здійснюється аналогічно до проданих іпотечних кредитів.

Продаж банком активів з відстроченням платежу здійснюється відповідно до їх економічної суті за рахунками з обліку кредитів згідно з Планом рахунків бухгалтерського обліку банків України. Операції з продовження строку дії (продлонгації) кредитних договорів відображаються в бухгалтерському обліку за відповідними рахунками з обліку короткострокової або довгострокової заборгованості залежно від строку, що визначається від дати продлонгації договору до дати їх погашення.

Кредити в плані рахунків поділяються на короткострокові із початковим строком погашення менше одного року та довгострокові — з початковим строком погашення більше одного року.

На рахунках першого класу плану рахунків обліковуються міжбанківські кредитно-депозитні операції. У кредитних відносинах банк може бути як кредитором, так і позичальником. Тому кредити, надані іншим банком, обліковуються на активних рахунках 15 розділу, а кредити, одержані від інших банків, — на пасивних рахунках 13 і 16 розділів.

На рахунках другого класу плану рахунків обліковуються кредити та аванси (кредити, що не підкріплені кредитними угодами) в розрізі контрагентів:

- суб'єктів господарської діяльності;
- органів загального державного управління;
- фізичних осіб.

Облік кредитних операцій в іноземній валюті та банківських металах здійснюється аналогічно до порядку обліку кредитних операцій у національній валюті. Водночас нараховані доходи та сформовані резерви в іноземній валюті і банківських металах за наданими банком кредитами відображаються відповідно за рахунками 6 та 7 класу у національній валюті за офіційними курсами гривні до іноземних валют чи банківських металів на дату їх визнання. При цьому в бухгалтерському обліку використовуються технічні рахунки групи 380 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Надані банком кредити в іноземній валюті і банківських металах, нараховані за ними доходи та сформовані спеціальні резерви відносяться до монетарних статей балансу і підлягають переоцінці під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют та банківських металів. Курсові різниці від переоцінки відображаються за рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами». Надані банком клієнтам кредити в національній та іноземній валюті обліковуються на рахунках другого класу «Операції з клієнтами», таких розділів і груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

Розділ 20 «Кредити, надані суб'єктам господарювання»:

- 201 «Кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»;
- 202 «Кредити, що надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання»;
- 203 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»;
- 206 «Кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;
- 207 «Кредити в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;
- 208 «Іпотечні кредити, що надані суб'єктам господарювання».

Розділ 21 «Кредити, що надані органам державної влади»:

- 210 «Кредити, що надані органам державної влади»;
- 211 «Кредити, що надані органам місцевого самоврядування»;
- 212 «Іпотечні кредити, що надані органам державної влади»;
- 213 «Іпотечні кредити, що надані органам місцевого самоврядування».

Розділ 22 «Кредити, що надані фізичним особам»:

- 220 «Кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам»;

- 221 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам»;
- 222 «Кредити, що надані за врахованими вексями фізичним особам»;
- 223 «Іпотечні кредити, що надані фізичним особам».

Більшість із зазначених вище груп рахунків включає рахунки для обліку наданих кредитів, неамортизованої премії та неамортизованого дисконту за наданими кредитами, простроченої заборгованості за наданими кредитами, нарахованих доходів та прострочених нарахованих доходів.

Усі рахунки для обліку наданих банком кредитів (2010,2020, 2030, 2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2220,2232, 2233) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми наданих кредитів, а за кредитом — суми погашення заборгованості, а також суми заборгованості, що перераховані на рахунок простроченої заборгованості.

Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085,2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми премії за наданими кредитами, а за кредитом — суми амортизації премії під час нарахування доходів за звітний період.

Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2016, 2026,2036, 2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2226, 2236) є контрактивними. За кредитом цих рахунків проводяться суми дисконту за наданими кредитами. За дебетом проводяться суми амортизації дисконту під час нарахування доходів за звітний період.

Рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами (2027, 2037,2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2227, 2237) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми простроченої заборгованості за наданими кредитами, а за кредитом — суми погашення простроченої заборгованості за наданими кредитами та суми списання безнадійної заборгованості.

Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2018, 2028, 2038, 2068, 2078,2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми нарахованих доходів, а за кредитом — суми нарахованих доходів під час їх отримання; суми, що перераховані на рахунок прострочених нарахованих доходів.

Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2029, 2039,2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229) є активними. За дебетом цих рахунків проводяться суми прострочених нарахованих доходів, а за кредитом — суми отриманих доходів. Облік спеціальних резервів за наданими банком кредитами клієнтам здійснюється за контрактивними рахунками 24 розділу групи **240 «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам».**

Процентні доходи за наданими клієнтам кредитами обліковуються за рахунками шостого класу «Доходи», розділу **60 «Процентні доходи»** таких груп рахунків: **602 «Процентні доходи за кредитами, що надані суб'єктам**

господарювання»; 603 «Процентні доходи за кредитами, що надані органам державної влади»; 604 «Процентні доходи за кредитами, що надані фізичним особам».

Зобов'язання з кредитування, тобто зобов'язання банку надати клієнту кредит на певних умовах, обліковується за рахунками 9 класу «Позабалансові рахунки», групи 912 «Зобов'язання з кредитування, що надані клієнтам». Для обліку забезпечення кредитних операцій використовуються рахунки 9 класу «Позабалансові рахунки», груп 950 «Отримана застава» та 952 «Іпотека».

2. Облік операцій із надання банком кредитів клієнтам та їх повернення

У день виникнення в банку зобов'язання з кредитування (зобов'язання банку надати клієнту кредит на певних умовах) банк відображає суму зобов'язання на позабалансових рахунках такою бухгалтерською проводкою:

Дт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам»

Кт 9900 «Контррахунок».

Зобов'язання з кредитування банк визнає за позабалансовими рахунками до часу його погашення або закінчення строку виконання. У разі припинення дії договору, часткового або повного його виконання відповідна сума зобов'язання списується з позабалансових рахунків і здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Якщо на дату операції (у день виникнення в банку зобов'язання з кредитування) кредит надається в повній сумі, то зобов'язання з кредитування за позабалансовими рахунками не відображається.

Надані банком клієнтам кредити в поточну та інвестиційну діяльність, а також іпотечні кредити відображаються в бухгалтерському обліку такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші).

У разі надання кредиту з отриманням процентів авансом або сплатою клієнтом банку комісії, що є невід'ємною частиною кредиту, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233) — на суму кредиту

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші) — на суму кредиту за вирахуванням комісії та/або процентів, утриманих авансом

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236) — на суму комісії та/або процентів, утриманих авансом.

Якщо кредит надається банком за процентною ставкою, яка нижча, ніж ринкова, то банк одразу визнає збиток і здійснює в бухгалтерському обліку такі проводки:

- на суму наданого кредиту:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші);

• на різницю між номінальною вартістю кредиту, зазначеною в договорі, та справедливою вартістю:

Дт 7390 «Витрати від наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ставкою, яка нижча, ніж ринкова»

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236).

У разі надання банком кредиту за процентною ставкою, яка вища, ніж ринкова, банк відразу визнає прибуток і здійснює такі бухгалтерські проводки:

- на суму наданого кредиту:

Дт Рахунки для обліку наданих кредитів (2062, 2063, 2072, 2073, 2074, 2082, 2083, 2102, 2103, 2112, 2113, 2122, 2123, 2132, 2133, 2202, 2203, 2232, 2233)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші);

• на різницю між номінальною вартістю кредиту, зазначеною в договорі, та справедливою вартістю:

Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235)

Кт 6390 «Дохід від наданих кредитів, розміщених вкладів (депозитів) за ставкою, яка вища, ніж ринкова».

Сума неамортизованого дисконту та премії за наданими банком кредитами має амортизуватися не рідше одного разу на місяць.

На суму наданого кредиту зменшується зобов'язання з кредитування, що обліковується за позабалансовими рахунками.

3. Облік доходів за наданими кредитами клієнтам банку

Від проведення операцій з кредитування банки отримують комісійну винагороду та процентний дохід, у тому числі дохід у вигляді амортизації дисконту. Окрім, цього у випадку отримання коштів за кредитною заборгованістю, що була визнана банком безнадійною, такі кошти відносяться до доходів від повернення раніше списаних активів.

Процентні доходи від наданих банком кредитів визнаються за відповідними рахунками 6 класу «Доходи» розділу 60 «Процентні доходи» із застосуванням методу **ефективної ставки відсотка**.

Нарахування та облік процентів за користування кредитом здійснюється відповідно до «Правил бухгалтерського обліку процентних та комісійних доходів і витрат банків», затверджених постановою Правління НБУ з використанням методу «факт-факт», факт/360, 30/360.

Метод нарахування процентів факт/факт передбачає стягнення процентів за час фактичного користування позикою виходячи з фактичної кількості днів у календарному році.

Метод факт/360 передбачає стягнення процентів за час фактичного користування позикою виходячи з 360 днів у році (30 днів на місяць).

Метод 30/360 передбачає стягнення процентів за користування позикою виходячи з 360 днів у році та 30 днів у кожному місяці, в якому позичальник користується позикою.

Розмір процентної ставки за користування кредитом установлюється залежно від розміру плати за кредитні ресурси (депозити), характеру їх надання, терміну повернення кредиту тощо. При цьому процентна ставка повинна покривати витрати банку на залучення коштів, необхідних для надання кредитів, затрати на ведення банківських операцій і забезпечувати одержання відповідного доходу банку.

Розмір процентної ставки затверджується при наданні позики кредитним комітетом банку. Процентні ставки за користування кредитом, порядок, форма і терміни сплати передбачаються в кредитному договорі. Проценти за користування кредитом нараховуються банком щомісячно і сплачуються позичальником у терміни, передбачені у кредитному договорі. Сплата процентів проводиться згідно з розпорядженням банку, платіжним дорученням позичальника, платіжною вимогою-дорученням. Якщо розрахунковий рахунок позичальника відкритий в іншому банку, сплата здійснюється згідно з порядком, передбаченим кредитним договором відповідно до діючого порядку, затвердженого Національним банком України.

Протягом усього періоду, коли позичальник користується кредитом, банк має право змінювати рівень процентної ставки за кредит залежно від зміни плати за централізовані кредитні ресурси органами, компетенцією яких передбачаються такі зміни, а також залежно від попиту та пропозиції на кредитні ресурси, з обов'язковим письмовим повідомленням позичальника та з оформленням цих змін додатковою угодою, що має бути обумовлено в кредитному договорі.

Кредити зі стягненням пільгових (знижених) процентів надаються за рішенням Правління та кредитного комітету.

Нарахування процентів проводиться працівниками Управління активно-пасивних операцій з кредитування і передається розпорядженням до операційного відділу для формування бухгалтерських записів.

Економіст контролює правильність сум нарахованих процентів, а за потреби коригує їх шляхом звіряння сум нарахованих процентів з відомістю нарахування.

Стягнення процентів здійснюється не пізніше останнього робочого дня місяця, наступного за звітним, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору.

Якщо позичальник з об'єктивних причин не може сплатити проценти вчасно, він мусить за три дні до настання дати платежу подати до банку документи, що підтверджують цей факт, і лист з проханням перенести термін сплати процентів. На підставі зазначених документів економіст готує додаткову угоду до кредитного договору.

За відсутності у позичальника об'єктивних причин для своєчасної сплати процентів економіст з моменту настання терміну сплати процентів переносить суму нарахованих процентів до складу прострочених та готує службову записку в юридичну службу про виставлення позичальникові претензії з розрахунком суми заборгованості.

Прострочена понад 30 днів заборгованість за процентами вважається сумнівною та виключається зі складу доходів банку зворотним проведенням:

Д-т — рахунки 60 групи;

К-т — рахунки нарахованих доходів, не сплачених в установлений строк.

Нарахування процентів за наданими кредитами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору, і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів.

Умови нарахування та сплати процентів за наданими банком кредитами (дата нарахування, термін сплати за обумовлений період, метод визначення умовної кількості днів, період розрахунку тощо), а також неустойки в разі порушення боржником зобов'язання визначаються договором між банком і контрагентом згідно з вимогами законодавства України.

Амортизація дисконту (премії) за кредитами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів.

Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів за кредитами, наданими за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів.

Визнані банком доходи від проведення кредитних операцій відображаються в бухгалтерському обліку із застосуванням принципу нарахування та обачності.

Бухгалтерський облік нарахованих доходів здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною кредитною операцією (договором) окремо.

Під час нарахування процентних доходів в національній валюті здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657)

Кт Рахунки для обліку процентних доходів (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Нарахування процентних доходів в іноземній валюті здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657)

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму вартості іноземної валюти в грошовій одиниці України (за офіційним курсом на дату визнання) здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Амортизація дисконту за наданими кредитами супроводжується такими проводками:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236)

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046);

- в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за наданими кредитами (2066, 2076, 2086, 2106, 2116, 2126, 2136, 2206, 2236)

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

У випадку амортизації премії за наданими кредитами виконуються наступні проводки:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235);

- в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»
Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за наданими кредитами (2065, 2075, 2085, 2105, 2115, 2125, 2135, 2205, 2235);

2) Дт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046)

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Як видно з наведених вище бухгалтерських проводок, амортизація дисконту за наданими банком кредитами збільшує процентні доходи, а амортизація премії — зменшує процентні доходи банку.

Зауважимо, що нарахування процентних доходів, амортизація дисконту (премії) в іноземній валюті здійснюються в тій валюті, у якій обліковується пов'язаний з ними кредит.

Під час отримання банком коштів за раніше визнаними нарахованими доходами в національній чи іноземній валюті виконуються такі бухгалтерські записи:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657).

У разі надходження коштів за операціями, за якими визнання доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі проводки:

- в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046);

- в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами (6026, 6027, 6029, 6030, 6031, 6032, 6033, 6042, 6043, 6046).

У випадку непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів. При цьому виконується проведення:

Дт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229)

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами (2068, 2078, 2088, 2108, 2118, 2128, 2138, 2208, 2228, 2238, 2607, 2627, 2657).

У разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за наданими кредитами (2069, 2079, 2089, 2109, 2119, 2129, 2139, 2209, 2229).

Відповідно до Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, банк оцінює нараховані та не отримані процентні доходи на зменшення корисності в складі відповідного фінансового інструменту. Визнання процентного доходу за фінансовим активом, вартість якого зменшилася внаслідок зменшення його корисності, має здійснюватися із використанням ефективної ставки відсотка, що застосовувалася під час дисконтування майбутніх грошових потоків для оцінки збитку від зменшення корисності цього фінансового активу.

Окрім процентних доходів, банки також отримують комісійну винагороду, яка сплачується клієнтами, як додатковий елемент ціни банківського кредитування. Комісії за наданими кредитами клієнтам поділяються на:

- а) комісії, що є невід'ємною частиною доходу від наданого кредиту;
- б) комісії, що отримуються, коли кредит вже наданий.

До комісій, що є невід'ємною частиною доходу від наданого кредиту відносяться комісії за ініціювання кредиту (комісії за оцінку фінансового стану позичальника; оцінку гарантій, застав; обговорення умов кредиту; за підготовку, оброблення документів та завершення операції тощо) та комісії, що отримані банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання кредиту. Ці комісії визнаються в складі первісної вартості кредиту і впливають на визначення суми дисконту за ним.

До комісій, що отримуються, коли кредит вже наданий, належать: комісії за обслуговування кредитної заборгованості; комісії за резервування кредитної лінії, які розраховуються на пропорційній часу основі протягом строку дії зобов'язання.

Відображення в бухгалтерському обліку банку комісійних доходів, що є невід'ємною частиною кредиту, залежить від моменту їх отримання і факту надання банком кредиту.

Як вже зауважувалося, отримані комісії, що є невід'ємною частиною доходу за кредитом до часу його видачі відображаються за рахунком 3600 «Доходи майбутніх періодів».

Сума наперед отриманих банком комісій відноситься на відповідний рахунок неамортизованого дисконту за кредитом та амортизується на процентні доходи протягом дії кредитного договору в разі прийняття позитивного рішення щодо надання кредиту.

Якщо строк наданого зобов'язання з кредитування закінчується без надання кредиту, то сума отриманої від клієнтів комісійної винагороди обліковується за такими рахунками (залежно від виду кредитної операції):

- 6111 «Комісійні доходи від кредитного обслуговування клієнтів»;
- 6118 «Комісійні доходи за позабалансовими операціями з клієнтами»;
- 6119 «Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами».

Нарахування комісійних доходів за кредитними операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів (6111, 6118, 6119).

Під час нарахування комісійних доходів за кредитними операціями в іноземній валюті здійснюються такі проводки:

1) Дт 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів (6111, 6118, 6119).

Отримання банком раніше нарахованих комісій за кредитними операціями супроводжується проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 3578 «Інші нараховані доходи».

4. Облік забезпечення кредитних операцій

Основна маса банківських кредитів надається під заставу. Предметом застави можуть бути нерухомість, товарно-матеріальні цінності, цінні папери, готова продукція, сировина, дорогоцінні метали, майнові права на грошові кошти, що розміщені на вклад тощо.

Бухгалтерський облік забезпечення кредитних операцій здійснюється протягом дії відповідного договору про забезпечення виконання зобов'язань за такими позабалансовими активними рахунками:

9500 «Отримана застава»;

9501 «Заставна за іпотечними кредитами»;

9503 «Заставна за складськими свідоцтвами»;

9520 «Земельні ділянки»;

9521 «Нерухоме майно житлового призначення»;

9523 «Інші об'єкти нерухомого майна».

Застава — спосіб забезпечення повернення кредиту, коли банк-кредитор у разі невиконання позичальником зобов'язань щодо повернення кредиту і сплати процентів за ним має право задовольнити свої вимоги з вартості заставного майна переважно перед іншими кредиторами, згідно з чинним законодавством України. Застава передбачається договором або Законом.

При укладенні угоди про заставу необхідно керуватися Законом України «Про заставу» та методичними рекомендаціями НБУ щодо застосування комерційними банками Закону України «Про заставу».

Угода про заставу укладається між банком-заставодержателем і заставодавцем у письмовій формі. У ній обумовлюються: вид застави (товари, основні засоби, цінні папери), її розмір, терміни виконання зобов'язання щодо повернення кредиту і процентів за ним, склад (опис) та вартість заставленого майна, вид застави (має передбачатися, що заставлене майно залишається у заставодавця або передається у володіння заставодержателя), місцезнаходження предмета застави, зобов'язання щодо страхування заставленого майна, а також інші умови, стосовно яких за заявою однієї зі сторін має бути досягнуто згоди. При цьому страхування транспортних засобів згідно з Законом України «Про заставу» є обов'язковими.

У випадках, коли предметом застави є нерухоме майно, транспортні засоби, договір застави має бути нотаріально засвідчений на підставі відповідних юридичних документів. Нотаріальне посвідчення договору застави нерухомого майна здійснюється в нотаріальних органах за місцезнаходженням нерухомого майна, договору застави транспортних засобів та космічних об'єктів — за місцем реєстрації цих засобів та об'єктів, договору застави товарів в обороті або у переробленні — за місцезнаходженням підприємства.

Угодою сторін може передбачатися нотаріальне посвідчення договору застави і в тих випадках, коли це не є обов'язковим відповідно до законодавства України, але на цьому наполягає одна зі сторін.

Недотримання вимог щодо форми договору застави та його нотаріального посвідчення тягне за собою недійсність договору з наслідками, передбаченими законодавством України.

У випадках нотаріального посвідчення договору застави, заставодавці зобов'язані вести Книгу запису застав відповідного зразка в порядку, що затверджений Кабінетом Міністрів України.

Заставодавцем може бути як юридична, так і фізична особа. Ним може бути не позичальник, а третя особа (майновий поручитель), якій предмет застави належить на правах власності або повного господарського відання.

До укладення договору застави банк-заставодержатель повинен пересвідчитися за документами, а в окремих випадках перевірити на місці наявність майна, що передається в заставу, право заставодавця на його власність або господарське володіння, місцезнаходження та умови зберігання майна, реальність реалізації його в разі неповернення кредиту і процентів за ним.

Належність переданого в заставу майна заставодавцеві перевіряється на підставі документів, що підтверджують право власності (договір купівлі-продажу, акт приймання-передавання та інші документи, які підтверджують підстави виникнення права власності), а в разі реєстрації майна в органах, що здійснюють реєстрацію, також і документ, який підтверджує реєстрацію майна за заставодавцем (довідка бюро технічної інвентаризації на приміщення, технічний паспорт на автотransпортні кошти, свідоцтво про внесення морського (повітряного) судна до відповідного Державного реєстру.

Заставадавець також надає виписку з балансу з розшифруванням балансової вартості предмета застави.

Визначаючи вартість майна, що передається в заставу, слід виходити з можливої ціни реалізації (з урахуванням дооцінки й уцінення). Вартість заставленого майна має бути достатньою для погашення позички.

Об'єктом застави може бути будь-яке майно (основні засоби, виробничі запаси, готова продукція, товари, цінні папери — акції, облігації, сертифікати, інше майно), яке належить заставадавцеві на правах власності і може бути відчужене ним згідно з чинним законодавством України і на яке може бути звернено стягнення.

У разі кредитування сільськогосподарських товаровиробників, крім застави іншого майна, одночасно може бути передбачена заставка майбутнього врожаю сільськогосподарських культур. Беручи в заставу майбутній урожай, слід мати на увазі, що посіви обов'язково мають бути застраховані на випадок їх загибелі та інших несприятливих обставин. У договорі про заставу необхідно передбачити, що в разі загибелі сільськогосподарської продукції (посіви) банку-заставодержателю надається в першу чергу право задоволення вимог щодо погашення кредиту зі страхового відшкодування в межах суми застави.

Майно, що перебуває в загальній спільній власності, можна передати в заставу тільки за згодою всіх власників.

Зміна предмета застави допускається тільки за згодою банку-заставодержателя.

Договір про іпотеку (заставу підприємства в цілому, споруди, будівель, інших об'єктів, безпосередньо пов'язаних із землею) повинен бути нотаріально посвідчений. У договорі необхідно передбачити, що нотаріальна контора одночасно з посвідченням договору накладає заборону на відчуження предмета іпотеки.

У договорі застави має бути передбачено, що державний збір за нотаріальне посвідчення договору про заставу сплачується заставадавцем.

Інвестиційні кредити надаються здебільшого під заставу об'єктів незавершеного будівництва, обладнання, які належать позичальникові на правах власності, в установленому законодавством України порядку. Якщо об'єктом застави є незавершене будівництво, позичальник повинен провести його інвентаризацію, а в окремих випадках — з участю банку-кредитора.

Якщо майно, що передається в заставу, за умовою договору про заставу залишається у заставадавця, останній має право володіти і користуватися предметом застави згідно з його призначенням і зобов'язаний вживати заходів, необхідних для збереження предмета застави. Заставодержатель має право перевіряти фактичну наявність, розмір, стан та умови зберігання предмета застави і вимагати від заставадавця вжиття заходів, необхідних для збереження предмета застави.

У разі застави товарів в обороті й переробленні допускається зміна складу і натуральної форми предмета застави (товарних залишків, сировини,

матеріалів, напівфабрикатів, готової продукції тощо) за умови, що їх загальна вартість не стане меншою від зазначеної в договорі застави.

Укладаючи договір про заставу товарів в обороті та переробленні, слід мати на увазі, що придбані заставодавцем товари, передбачені договором про заставу, стають предметом застави з моменту виникнення на них у заставодавця права власності або повного господарського відання (з моменту їх сплати та приймання). При цьому право заставодавця володіти, користуватися та розпоряджатися заставленим товаром в обороті зберігається, якщо він дотримується вимог законодавства, установлених до застави товарів в обороті та переробленні.

Цінні папери (акції, облігації, сертифікати) можуть бути прийняті в заставу за умови передання заставодавцем банку цінних паперів на зберігання. При цьому необхідно оцінити реальну вартість цінних паперів і можливість їх реалізації з метою погашення кредиту.

Звернення стягнення на заставлене майно проводиться за рішенням суду, арбітражного чи третейського суду, якщо інше не передбачено законом. У випадках, передбачених законодавством України, звернення стягнення на заставлене майно здійснюється в безспірному порядку на підставі виконавчого надпису нотаріуса.

Застава, що отримана як забезпечення кредиту (майно, у тому числі майнові права на грошові кошти, які розміщені на вклад), відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523)

Кт 9900 «Контррахунок».

Зміна вартості отриманої банком застави відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) у разі збільшення вартості застави:

Дт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523)

Кт 9900 «Контррахунок»;

б) у разі зменшення вартості застави:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

У разі виконання зобов'язання боржником або іншою зобов'язаною особою, а також у разі припинення дії відповідного договору про забезпечення, вартість забезпечення списується з відповідних позабалансових рахунків такими бухгалтерськими проводками:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

При неповерненні клієнтом кредиту і в разі задоволення вимог банку-кредитора за рахунок предмета застави в бухгалтерському обліку здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів, коштів клієнтів, залучених вкладів (депозитів), розміщених ощадних (депозитних) сертифікатів 1001, 1200, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635, 3320, 3330, 3340).

Кт Рахунки для обліку наданих кредитів, рахунки для обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами,

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку нарахованих доходів за наданими кредитами, рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів, рахунки з обліку сплачених штрафів та пені.

Одночасно списується вартість заставленого майна, що обліковувалося за позабалансовими рахунками, що супроводжується проводкою: Дт 9900 «Контррахунок» - Кт Рахунки для обліку отриманої застави (9500, 9501, 9503, 9520, 9521, 9523).

Забезпечення враховується за його вартістю, яка вказана в угоді про забезпечення.

Порука (гарантія). Однією з форм забезпечення кредиту може бути поручительство або гарантія юридичної особи: підприємства, організації, банку та інших осіб, яке оформляється як договір поруки між банком і поручителем.

Договір поруки складається обов'язково в письмовій формі і включає відповідальність поручителя за виконання в повній сумі зобов'язань щодо повернення позички, яка надається банком-кредитором, та належних процентів за її використання в разі невиконання позичальником зобов'язань щодо повернення боргу банку згідно з кредитним договором, а також зобов'язання солідарної відповідальності з позичальником перед банком-кредитором за виконання зобов'язань щодо повернення позички. Однією з умов договору поруки може бути обумовлене право банку на безспірне стягнення з поручителя суми заборгованості позичальника за кредитом та процентами.

До укладання договору поруки, прийняття гарантії банку необхідно ретельно проаналізувати за бухгалтерським обліком поручителя (гаранта) його фінансовий стан, платоспроможність і можливість повернути за позичальника несплачений кредит та належні проценти за ним. Такий аналіз необхідно проводити за аналогією до аналізу фінансового стану та кредитоспроможності позичальника. При цьому слід одержати дані про раніше надані зобов'язання і гарантії, що значаться за балансом поручителя (гаранта), а також його статут, свідоцтво про державну реєстрацію та інші необхідні банку документи для визначення фінансового стану поручителя (гаранта).

У разі стягнення з поручителя (гаранта) несплаченої Позичальником позички і процентів банку необхідно на наступний день після настання строку платежу направити в банк, де відкритий розрахунковий рахунок поручителя (гаранта), платіжні документи на безспірне стягнення боргу з поточного рахунка поручителя (гаранта), якщо такий порядок стягнення боргу

передбачено договором поруки, та одночасно направити поручителю (гаранту) письмову претензію з повідомленням про її одержання, в якій викласти сутність вимог банку.

Якщо по закінченні місячного терміну з дня отримання поручителем (гарантом) претензії банк-кредитор не одержить від поручителя (гаранта) кошти на погашення заборгованості за кредитом і процентами в повній сумі, питання про стягнення з поручителя (гаранта) коштів необхідно вирішувати через суд у встановленому законом порядку.

Питання продовження строку погашення кредиту, забезпеченого порукою (гарантією), може бути вирішене тільки після погодження з поручителем (гарантом) нового терміну дії поруки (гарантії), що оформляється додатковою угодою за договором поруки, і продовженням терміну дії гарантії, оформленої у відповідний спосіб. Продовження гарантійних зобов'язань має бути оформлене до настання терміну погашення кредиту.

Гарантії, поруки та страхові поліси, отримані як забезпечення кредитної операції, ураховуються на позабалансових рахунках:

Д-т «Контррахунок позабалансу»;

К-т 901 «Гарантії, отримані від банків», 903 «Гарантії, що отримані від клієнтів» — на суму, що підлягає отриманню у разі виконання гарантії.

Так, якщо за угодою гарантія покриває лише суму фактично наданих коштів за кредитною угодою, то саме в цій сумі гарантія враховується на позабалансі.

Гарантійні зобов'язання обліковуються на відповідних позабалансових рахунках.

5. Облік операцій з формування та використання спеціальних резервів за наданими кредитами

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України, банк має визнавати зменшення корисності фінансового активу або групи фінансових активів, якщо є об'єктивне свідчення зменшення їх корисності внаслідок однієї або кількох подій, які відбулися після первісного визнання активу, і така подія (або події) впливає (впливають) на попередньо оцінені майбутні грошові потоки від фінансового активу або групи фінансових активів, які можна достовірно оцінити.

Основними подіями, що свідчать про зменшення корисності фінансового активу, можуть бути:

- фінансові труднощі позичальника;
- порушення умов договору (невиконання зобов'язань, прострочення сплати процентів або основної суми боргу);
- висока ймовірність банкрутства або фінансова реорганізація позичальника;

- надання банком пільгових умов з економічних або юридичних причин, пов'язаних з фінансовими труднощами позичальника, які банк не розглядав за інших умов;

- зникнення активного ринку для фінансового активу внаслідок фінансових труднощів.

Наявна інформація про зменшення попередньо оцінених майбутніх грошових потоків для групи фінансових активів з часу первісного їх визнання (хоча це зменшення не може бути ідентифіковано з окремим фінансовим активом у групі) уключає таке:

- негативні зміни платіжного статусу позичальника в групі;
- зміни економічних умов, що впливають на виконання зобов'язань за активами в цій групі.

Сума резерву за наданими банком кредитами визначається як різниця між балансовою вартістю наданого кредиту та теперішньою вартістю оцінених майбутніх грошових потоків (за винятком майбутніх кредитних збитків, які не були понесені), дисконтова них за первісною ефективною ставкою відсотка.

Банк спочатку визначає наявність об'єктивних доказів зменшення корисності окремо для кожного фінансового активу, що оцінюється на індивідуальній основі.

Банк уключає фінансовий актив до групи фінансових активів з подібними характеристиками кредитного ризику й оцінює його на портфельній основі, якщо немає доказів зменшення корисності для окремо оціненого фінансового активу (незалежно від його суттєвості).

Не включаються до портфельної оцінки на зменшення корисності фінансові активи, які окремо оцінюються на зменшення корисності (індивідуальна основа) і за якими визнаються збитки від зменшення корисності.

Банк здійснює портфельну оцінку майбутніх грошових потоків у групі фінансових активів з метою визначення зменшення корисності на основі досвіду фактичних збитків за минулий період для активів з характеристикою кредитних ризиків, подібною до характеристики цієї групи.

Банки виключають з оцінки на портфельній основі окремі фінансові активи, за якими визнаються збитки від зменшення корисності, і в подальшому оцінюють їх на індивідуальній основі.

Комерційні банки формують резерви на покриття можливих втрат за активами у національній та іноземній валютах, у тому числі розміщені депозити, надані кредити, придбані цінні папери, дебіторську заборгованість та інші активи.

Резерви поділяються на:

- спеціальні резерви, які створюються для відшкодування можливих збитків за кредитами, дебіторською заборгованістю банків та іншими активами;
- загальні резерви, які створюються для відшкодування можливих непередбачених ризиків.

Загальна заборгованість за кредитними операціями становить валовий кредитний ризик для банку. Для розрахунку резервів на покриття можливих

втрат за кредитними операціями визначається чистий кредитний ризик (в абсолютних показниках) через зменшення валового кредитного ризику, класифікованого за ступенями ризику, на вартість прийнятого забезпечення.

Резерв формується на повну суму чистого кредитного ризику за основним боргом, скоригованого відповідно до коефіцієнта резервування, за всіма видами кредитних операцій у національній та іноземній валютах. Не формується резерв щодо бюджетних коштів, кредитних операцій між установами в системі одного банку та операцій з фінансового лізингу.

Резерв формується в тій самій валюті, в якій обліковується заборгованість. Його поділяють на резерв під стандартну (за кредитами, які віднесено до групи «стандартні») та під нестандартну заборгованість (за кредитними групами, класифікованими як «під контролем», «субстандартні», «сумнівні», «безнадійні»).

Формування резервів банки зобов'язані здійснювати щомісячно в повному обсязі (незалежно від розміру їхніх доходів) за групами ризику відповідно до сум фактичної кредитної заборгованості за станом на перше число місяця, наступного за звітним, і до встановленого строку для подання місячного балансу.

Розмір фактично сформованого резерву за кредитними операціями контролюється даними місячного балансу. Основою розрахунку резервів під кредитні ризики є класифікація кредитного портфеля за кожною кредитною операцією з урахуванням трьох чинників:

- 1) фінансового стану позичальника;
- 2) стану обслуговування позичальником кредитної заборгованості (рівень платіжної дисципліни);
- 3) рівня забезпечення кредитної операції.

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно і визначаються його внутрішнім положенням щодо проведення кредитних операцій. Методика оцінки фінансового стану позичальника, що схвалена банком, — це обов'язковий додаток до внутрішнього положення банку про кредитування.

Основні напрями аналізу фінансового стану позичальника наведено у згаданому «Положенні про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків».

Згідно з результатами аналізу позичальників поділяють на такі класи:

Клас «А» — фінансова діяльність є прибутковою, а рівень рентабельності вищим за середньогалузевий, що свідчить про реальну можливість своєчасних розрахунків за кредитом; економічні показники — в межах установлених норм (відповідно до методики оцінки фінансового стану позичальника, затвердженої внутрішніми документами банку); керівництво позичальника має відмінну ділову репутацію, а кредитна історія позичальника — бездоганна; забезпечення кредитної операції — першокласне. Отже, немає жодних сумнівів щодо своєчасного повернення основної суми боргу та сплати процентів.

Клас «Б» — фінансова діяльність позичальника близька за характеристиками до класу «А», проте окремі економічні показники погіршали

або мінімально відхиляються від бажаних значень, що свідчить про низьку ймовірність підтримування фінансової діяльності на високому рівні протягом тривалого часу; забезпечення кредитної операції відповідає умовам кредитної угоди.

Клас «В» — фінансова діяльність задовільна, хоч окремі показники й не відповідають бажаним значенням; надходження коштів і платоспроможність позичальника свідчать про реальну загрозу несвоєчасного погашення заборгованості в повній сумі; існують окремі проблеми щодо стану забезпечення застави, її ліквідності.

Клас «Г» — фінансова діяльність є незадовільною; економічні показники не відповідають установленим значенням і спостерігається їх нестабільність протягом року; є високий ризик значних збитків; ймовірність погашення кредитної заборгованості і процентів дуже низька.

Клас «Д» — фінансова діяльність збиткова, кредити не можуть бути забезпечені ліквідною заставою; показники діяльності нижчі за мінімально прийнятні їх значення.

Коли бракує достовірної фінансової звітності для оцінки фінансового стану позичальника, таких позичальників класифікують не вище класу «Г».

За станом погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та процентами на підставі кредитної історії позичальників та їх відносин з банком, обслуговування боргу визнається: «добрим», «слабким», «незадовільним». Умовні характеристики цих категорій подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Ознаки класифікацій стану обслуговування кредитного боргу

Обслуговування боргу	Умови визнання
Добре	<ul style="list-style-type: none"> • заборгованість за кредитами та процентами оплачується своєчасно • допустима затримка — до семи календарних днів • те саме, але щодо пролонгованих кредитів без пониження класу позичальника • те саме, але щодо пролонгованих до 90 днів кредитів
Слабке	<ul style="list-style-type: none"> • прострочення платежів за кредитом від 8 до 90 днів • прострочення виплати процентів від 8 до 30 днів • пролонгація кредиту від 91 до 180 днів, за умови затримки строку погашення процентів до 30 днів
Незадовільне	<ul style="list-style-type: none"> • прострочення заборгованості за кредитом понад 90 днів • пролонгація понад 180 днів із пониженням класу позичальника

Обслуговування боргу не може вважатися «добрим», якщо заборгованість за кредитною операцією включає залишок рефінансованої заборгованості, тобто погашення попередньої заборгованості здійснюється за рахунок видачі нового кредиту.

Якщо позичальник має заборгованість одночасно за кількома кредитами, то оцінка обслуговування позичальником боргу ґрунтується на кредитній заборгованості, віднесеної до нижчої групи.

Виходячи з цих засадних принципів кредитний портфель банку класифікують за такими групами (табл. 3.2.)

Таблиця 3.2

Класифікація кредитного портфелю банку за групами

Фінансовий стан	Погашення заборгованості		
	Добре	Слабке	Недостатнє
А	Стандартний	Під контролем	Субстандартний
Б	Під контролем	Субстандартний	Сумнівний
В	Субстандартний	Сумнівний	Безнадійний
Г	Сумнівний	Безнадійний	Безнадійний
Д	Безнадійний	Безнадійний	Безнадійний

Під час класифікації кредитів за ступенем ризику та віднесення їх до відповідної групи для розрахунку резерву за облікованими векселями чи факторингом до уваги береться лише один критерій, а саме — погашення позичальником заборгованості.

- Стандартною визнається заборгованість, за якою термін погашення (або повернення), передбачений угодою, ще не настав.
- Сумнівною — заборгованість:
 - за простроченими векселями з терміном прострочки не більше за 30 днів;
 - за факторинговими операціями — не більше за 90 днів після настання терміну, передбаченого угодою.
- Безнадійною — заборгованість:
 - за простроченими векселями з терміном прострочки більше за 30 днів;
 - за факторинговими операціями, за якими клієнт не виконав своїх зобов'язань протягом понад 90 днів після настання терміну платежу за угодою.

У процесі визначення чистого кредитного ризику для розрахунку резерву сума валового кредитного ризику за кожною кредитною операцією окремо зменшується на вартість наявного забезпечення (гарантій, застави майна та майнових прав).

За безумовні для розрахунку резервів беруться гарантії:

- Кабінету Міністрів України;
- банків, які мають офіційний кредитний рейтинг не нижче «інвестиційного класу» (кредитний рейтинг, підтверджений у бюлетені однієї із провідних рейтингових компаній: Fitch IBCA, Standard and Poor's, Moody'S);
- урядів країн категорії А
- міжнародних багаточільових банків (Міжнародний європейський банк реконструкції та розвитку);
- забезпечені гарантії банків України.

Облік спеціальних резервів за наданими банком кредитами клієнтам здійснюється за контрактивними рахунками 24 розділу групи 240 «Резерви під заборгованість за кредитами, що надані клієнтам» а саме:

2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі». За кредитом рахунку проводяться суми сформованих резервів; суми збільшення резервів.

За дебетом рахунку проводяться суми зменшення резервів; суми використаних резервів у встановленому порядку.

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі». За кредитом рахунку проводяться суми сформованих резервів; суми збільшення резервів.

За дебетом рахунку проводяться суми зменшення резервів.

Витрати банку на формування спеціальних резервів за наданими кредитами обліковуються за рахунком **7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам».**

Операції з формування (збільшення) резерву за наданими кредитами в національній валюті супроводжуються такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»

Кт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Формування (збільшення) резервів в іноземній валюті здійснюється за кожною валютою окремо з урахуванням офіційного курсу гривні до іноземних валют на день проведення операції. При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

1) Дт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі».

Сформовані банком спеціальні резерви в іноземній валюті підлягають переоцінці в разі зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют з відображенням результату переоцінки за балансовим рахунком 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами».

Банк сторнує попередньо визнаний збиток від зменшення корисності, якщо в наступному періоді сума збитку від зменшення корисності зменшується, що об'єктивно пов'язано з подією, яка відбувалася після визнання зменшення корисності (наприклад, покращення кредитного рейтингу боржника).

У разі сторнування (зменшення) розрахункового розміру спеціальних резервів, сформованих в національній валюті, здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі»

Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам».

Сторнування (зменшення) розрахункового розміру спеціальних резервів, сформованих в іноземній валюті, за наявності інформації щодо офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату формування (коригування) резерву супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

1) Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі», або

2401 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на портфельній основі» — за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату коригування

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам» — за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату формування резерву

Дт або Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами» — на суму різниці між сумою резерву за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату формування резерву і сумою резерву за офіційним курсом гривні до іноземних валют на дату коригування.

У випадку відсутності інформації щодо офіційного курсу гривні до іноземних валют на дату формування (коригування) резерву банк сторнує раніше сформований резерв і здійснює бухгалтерські проводки з формування резерву на відповідну суму.

Списання безнадійної заборгованості за кредитом за рахунок спеціального резерву відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт 2400 «Резерви під кредити, що надані клієнтам та оцінюються на індивідуальній основі»

Кт Рахунки з обліку простроченої заборгованості за кредитами 2067, 2077, 2087, 2107, 2117, 2127, 2137, 2207, 2237.

Банк обліковує списану за рахунок спеціальних резервів безнадійну заборгованість за наданим кредитом за позабалансовими рахунками до визначеного обліковою політикою банку часу з урахуванням вимог законодавства України щодо відшкодування збитків. У цьому разі здійснюється така проводка:

Дт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями»

Кт 9910 «Контррахунок».

Часткове або повне погашення позичальником раніше списаної за рахунок резерву суми безнадійної заборгованості за кредитом супроводжується такими бухгалтерськими записами:

а) якщо безнадійну заборгованість за кредитом було списано за рахунок резерву в поточному році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 7702 «Відрахування в резерви під заборгованість за наданими кредитами клієнтам»;

б) якщо безнадійну заборгованість було списано за рахунок резерву в минулому році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 6712 «Повернення раніше списаної безнадійної заборгованості за кредитами, що надані клієнтам».

Одночасно на суму отриманого платежу здійснюється проводка:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9611 «Списана у збиток заборгованість за кредитними операціями».

Розраховуючи розмір резерву, до сукупної заборгованості за кредитами, гарантіями та перуками слід відносити заборгованість за балансовими рахунками плану рахунків, на яких обліковуються суми заборгованості за кредитами та відсотками за ними, а також вартість майна, прийнятого в заставу.

Розрахунок резервів за можливими втратами за кредитними операціями комерційних банків здійснюється відповідно до Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків.

6. Особливості обліку окремих кредитних операцій

6.1. Облік кредитних ліній

Кредитна лінія — вид кредиту, що передбачає можливість поетапного використання кредитних коштів у межах встановленого ліміту (максимальної заборгованості).

Залежно від періоду, на який відкривається кредитна лінія, вона може бути короткостроковою (до 1 року) або довгостроковою (понад 1 рік). **Короткострокові кредитні лінії** відкриваються для фінансування поточних потреб, які виникають у позичальника, а **довгострокові** — для формування основних фондів, оплати устаткування, фінансування капітальних вкладень, реконструкції і модернізації виробництва, капітального будівництва тощо.

Кредитна лінія може бути відкрита як в одній валюті, так і в декількох валютах.

Мультивалютна кредитна лінія дозволяє підприємству, якому необхідні кредитні кошти в різних валютах, користуватися кількома видами валют у рамках однієї кредитної лінії. При цьому між банком і клієнтом укладається тільки один кредитний договір, що дозволяє оптимізувати документообіг і витрати на оформлення забезпечення по кредитах у різних валютах.

Залежно від режиму використання кредитних коштів, кредитні лінії поділяються на відновлювальні та невідновлювальні. **Відновлювальна кредитна лінія**, на відміну від невідновлювальної, дозволяє позичальнику при погашенні кредиту чи його частини повторно одержати кредит у рамках встановленого ліміту.

На дату укладення договору про кредитну лінію банк визнає суму, зазначену в договорі, як зобов'язання з кредитування за рахунком 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам», що супроводжується проводкою:

Дт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам»

Кт 9900 «Контррахунок».

Використання клієнтом кредитної лінії відображається в обліку за відповідними балансовими рахунками з обліку наданих кредитів.

Одночасно на суму наданого кредиту зменшується зобов'язання з кредитування, що відображається такою проводкою:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Зобов'язання з кредитування банк визнає за позабалансовими рахунками до часу його погашення або закінчення строку виконання.

Бухгалтерський облік простроченої та безнадійної заборгованості за кредитними лініями здійснюється аналогічно до обліку кредитів, наданих в поточну чи інвестиційну діяльність.

6.2. Облік кредитів овердрафт

Овердрафт — це короткостроковий кредит, який надається клієнту понад залишок коштів на його поточному рахунку в банку в межах встановленого ліміту.

Ліміт овердрафту визначається на підставі даних про фінансовий стан клієнта і залежить від обсягу та динаміки надходжень на його поточний рахунок. Кредит овердрафт та нараховані за ним відсотки погашаються автоматично при поступленні коштів на рахунок клієнта.

На дату укладення договору, відповідно до якого передбачається надання кредиту овердрафт, банк відображає в обліку зобов'язання з кредитування такою бухгалтерською проводкою:

Дт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам»

Кт 9900 «Контррахунок».

Суми наданих кредитів овердрафт відображаються в бухгалтерському обліку за дебетом поточних рахунків клієнтів, а саме:

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток»;

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток»;

2650 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ»;

2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

У результаті надання кредиту овердрафт виникає дебетовий залишок на поточному рахунку клієнта і здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт Поточні рахунки клієнтів (2600, 2605, 2620, 2625, 2650, 2655)

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші).

Сума зобов'язання з кредитування, що обліковується за рахунком 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам», зменшується на суму наданого кредиту овердрафт, що супроводжується проводкою:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Нарахування і сплата відсотків за кредитами овердрафт відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

1) □ за кредитами овердрафт, наданими суб'єктам господарювання:

Дт 2607 «Нараховані доходи за кредитами овердрафт, що надані суб'єктам господарювання»

Кт 6020 «Процентні доходи за кредитами овердрафт, що надані суб'єктам господарювання»;

2) □ за кредитами овердрафт, наданими фізичним особам:

Дт 2627 «Нараховані доходи за кредитами овердрафт, що надані фізичним особам»

Кт 6040 «Процентні доходи за кредитами овердрафт, що надані фізичним особам».

Несплачена позичальником у визначений договором строк заборгованість за нарахованими процентами за кредитом овердрафт наступного робочого дня відображається за відповідним рахунком з обліку прострочених нарахованих доходів. У цьому разі здійснюються такі бухгалтерські проводки:

1) за кредитами овердрафт, наданими суб'єктам господарювання:

Дт 2069 «Прострочені нараховані доходи за кредитами в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»

Кт 2607 «Нараховані доходи за кредитами овердрафт, що надані суб'єктам господарювання»;

2) за кредитами овердрафт, наданими фізичним особам:

Дт 2209 «Прострочені нараховані доходи за кредитами на поточні потреби, що надані фізичним особам»

Кт 2627 «Нараховані доходи за кредитами овердрафт, що надані фізичним особам».

Якщо суму кредиту овердрафт не погашено у визначений договором строк, то дебетовий залишок за рахунком клієнта перераховується на рахунок з обліку простроченої заборгованості за наданими кредитами, що супроводжується такими бухгалтерськими записами:

1) за кредитами овердрафт, наданими суб'єктам господарювання:

Дт 2067 «Прострочена заборгованість за кредитами в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток»;

2) за кредитами овердрафт, наданими фізичним особам:

Дт 2207 «Прострочена заборгованість за кредитами на поточні потреби, що надані фізичним особам»

Кт 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

У випадку погашення простроченої заборгованості за кредитом виконується така бухгалтерська проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт 2067 «Прострочена заборгованість за кредитами в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання», або 2207 «Прострочена заборгованість за кредитами на поточні потреби, що надані фізичним особам».

6.3. Облік факторингових операцій

Факторинг — це придбання банком (чи фактор-фірмою) права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями, що виникли між контрагентами в процесі реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

У банківській факторинговій операції беруть участь 3 сторони:

- 1) дебітор — покупець товарів чи послуг клієнта банку;
- 2) клієнт, який продає банку свою дебіторську заборгованість;
- 3) банк — фактор (банк, який купує дебіторську заборгованість клієнта).

Взаємовідносини між банком-фактором та клієнтом-постачальником регулюються угодою про факторингове обслуговування. Учасники, зміст та послідовність здійснення факторингових операцій зображено нижче:

1. Постачальник здійснює відправлення товарів (виконання робіт чи надання послуг) на умовах відстрочення платежу.

2. Постачальник подає банку-фактору відповідні документи, що підтверджують продаж товарів (виконання робіт, послуг) та переуступає банку право грошової вимоги до покупця за поставлений товар (виконанні роботи, послуги).

3. Банк-фактор виплачує постачальнику кошти, як правило, 80—95 % від вартості проданих товарів (виконаних робіт, послуг).

4. Покупець при настанні терміну платежу здійснює оплату на користь банку-фактора.

5. Банк-фактор перераховує постачальнику різницю між сумою відступленої вимоги та наданим фінансуванням з врахуванням процентів та комісій.

На дату укладення факторингової угоди, сума, яку банк-фактор зобов'язується сплатити клієнту, відображається на позабалансовому рахунку

9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам». При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам»

Кт 9900 «Контррахунок».

Отримані банком відповідно до умов договору факторингу розрахункові документи клієнта обліковуються за номінальною вартістю за рахунком **9800 «Розрахункові документи за факторинговими операціями»**. За дебетом цього рахунку проводяться суми номінальної вартості платіжних документів, які підлягають оплаті. За кредитом рахунку списуються суми, що сплачені боржником за платіжними документами або в разі списання заборгованості.

Отримання документів від клієнта за факторинговою угодою супроводжується проводкою:

Дт 9800 «Розрахункові документи за факторинговими операціями»

Кт 9910 «Контррахунок».

Сума коштів, сплачених клієнту, відображається фактором (банком) такими бухгалтерськими проводками:

Дт 2030 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

У разі утримання банком авансом процентних або комісійних доходів за факторинговою операцією виконується проводка:

Дт 2030 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2036 «Неамортизований дисконт за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» — на суму утриманих банком авансом процентів або комісійних.

Одночасно на суму сплачених клієнту коштів відображається зменшення зобов'язання банку за факторинговою операцією, що супроводжується проводкою:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Доходи банку від проведення факторингових операцій складаються з комісійної винагороди (у відсотках до суми дебіторської заборгованості), процентів за кредит та пені при затримці оплати боргових вимог дебітором.

Нарахування процентних доходів відображається в обліку такими проводками:

Дт 2038 «Нараховані доходи за вимогами що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»

Кт 6023 «Процентні доходи за операціями факторингу із суб'єктами господарювання».

Отримані від боржника кошти банк-фактор спрямовує на погашення заборгованості за кредитом, процентами та комісіями. У разі перевищення надходжень над сумою заборгованості за кредитом та процентами банк

(фактор) повертає клієнту різницю, якщо інше не встановлено договором факторингу. При цьому здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1200, 1500, 2600, 2605) — на суму, що надійшла від боржника

Кт 2030 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» — на суму кредиту

Кт 2038 «Нараховані доходи за вимогами що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» — на суму нарахованих доходів за операцією

Кт 6111 Комісійні доходи від кредитного обслуговування клієнтів — на суму комісійних доходів

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» — на суму перевищення надходжень над сумою заборгованості банку за кредитом та процентами.

Одночасно банк — фактор здійснює списання з позабалансових рахунків оплачених боржником розрахункових документів за факторинговими операціями, що супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9800 «Розрахункові документи за факторинговими операціями».

У разі часткового погашення боржником заборгованості банк робить відмітку про дату та суму частково погашених зобов'язань на зворотному боці відповідного платіжного документа.

Якщо за умовами договору сплата коштів за боргом здійснюється безпосередньо боржником на рахунок клієнта, то після отримання платежу клієнт здійснює розрахунок з банком-фактором. У цьому разі в обліку фактора (банку) виконуються такі бухгалтерські проводки:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2030 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» — на суму кредиту

Кт 2038 «Нараховані доходи за вимогами що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» — на суму нарахованих доходів

Кт 6111 «Комісійні доходи від кредитного обслуговування клієнтів» — на суму комісійних доходів.

Виникнення простроченої заборгованості за факторинговою операцією відображається в бухгалтерському обліку банку такою проводкою:

Дт 2037 «Прострочена заборгованість за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»

Кт 2030 «Вимоги, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання».

Не сплачена позичальником у визначений договором строк заборгованість за нарахованими процентними доходами за факторинговою операцією наступного робочого дня відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт 2039 «Прострочені нараховані доходи за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання»

Кт 2038 «Нараховані доходи за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання».

У випадку погашення простроченої заборгованості виконуються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1200, 1500, 2600, 2605) — на суму, що надійшла від боржника

Кт 2037 «Прострочена заборгованість за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» — на суму кредиту

Кт 2039 «Прострочені нараховані доходи за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання» — на суму нарахованих доходів.

У разі визнання банком заборгованості за факторинговою операцією безнадійною щодо отримання, така заборгованість списується за рахунок спеціальних резервів.

6.4. Облік кредитів, наданих суб'єктам господарювання за операціями РЕПО

Операція РЕПО — операція, яка складається з двох частин і при якій укладається єдина генеральна угода між учасниками ринку про продаж (купівлю) цінних паперів на певний строк із зобов'язанням зворотного продажу (купівлі) у визначений термін або, на вимогу однієї із сторін, за заздалегідь обумовленою ціною. За своєю економічною суттю операція репо — це кредитна операція, в якій цінні папери використовуються як забезпечення.

Розрізняють два типи операцій репо:

1) **операція прямого репо** — продаж цінних паперів банку з умовою їх викупу в покупця;

2) **операція зворотного репо** — купівля банком цінних паперів з умовою їх подальшого продажу продавцю.

Банк відображає в бухгалтерському обліку операцію зворотного репо як наданий кредит під заставу цінних паперів залежно від умов, згідно з якими здійснюється передавання (продаж) цінних паперів і виконання зобов'язань сторонами договору.

Зобов'язання з надання коштів за операцією репо відображається за позабалансовим рахунком 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам». При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам»

Кт 9900 «Контррахунок».

Надання кредиту суб'єкту господарювання за операцією репо відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт 2010 «Кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

На суму наданих коштів за операцією репо зменшується зобов'язання банку з кредитування, що супроводжується проводкою:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9129 «Інші зобов'язання з кредитування, які надані клієнтам».

Банк-покупець (кредитор) відображає в бухгалтерському обліку цінні папери, що придбані за операцією репо, як отриману заставу такою бухгалтерською проводкою:

Дт 9500 «Отримана застава»

Кт 9900 «Контррахунок».

Нарахування процентних доходів за наданими кредитами за операціями репо супроводжується такою проводкою:

Дт 2018 «Нараховані доходи за кредитами, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»

Кт 6021 «Процентні доходи за кредитами, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання».

Зворотний продаж цінних паперів банком_покупцем (кредитором) відображається такими бухгалтерськими проводками:

1) на суму погашення заборгованості за кредитом і нарахованими доходами за операцією репо:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1200, 1500, 2600, 2605)

Кт 2010 «Кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»

Кт 2018 «Нараховані доходи за кредитами, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»;

2) на суму цінних паперів, що придбані за операцією репо:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9500 «Отримана застава».

У разі неповернення позичальником коштів за операцією репо, банк-покупець (кредитор) списує вартість цінних паперів, отриманих у заставу, з позабалансових рахунків і одночасно відображає їх за відповідними балансовими рахунками з обліку придбаних цінних паперів за справедливою вартістю, що супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

1) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9500 «Отримана застава»;

2) Дт Рахунки для обліку цінних паперів

Кт 2010 «Кредити, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання»

Кт 2018 «Нараховані доходи за кредитами, що надані за операціями репо суб'єктам господарювання».

ЛЕКЦІЯ 4. ОБЛІК ДЕПОЗИТНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

1. Економічний зміст та класифікація депозитів.
2. Порядок відкриття депозитних рахунків клієнтам банку.
3. Облікові процедури при зарахуванні коштів на депозитні рахунки.
4. Облік нарахування та сплати процентів за депозитами юридичних і фізичних осіб.
5. Облік операцій під час виплати коштів із депозитних рахунків.

1. Економічний зміст та класифікація депозитів

Проведення депозитних операцій банку регламентується Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженим постановою Правління НБУ 03.12.03 № 516. Цим Положенням регулюється загальний порядок залучення банками України грошових коштів (як у національній, так і в іноземній валюті) або банківських металів від юридичних і фізичних осіб на їх поточні, вкладні (депозитні) рахунки та розміщення ощадних (депозитних) сертифікатів.

Депозит — це грошові кошти, які внесено власником (юридичною або фізичною особою) або третьою особою за дорученням і за кошти власника у банк на рахунок для зберігання на визначених договором умовах і які підлягають поверненню по закінченні строку дії договору.

Сьогодні вітчизняні банки пропонують своїм клієнтам різні умови залучення коштів на депозити, внаслідок чого кожний вкладник може вибрати депозит, який задовольнить його індивідуальні потреби стосовно термінів депозитів, виду валюти і банківського металу, можливості поповнення вкладу та дострокового отримання коштів.

Велика різноманітність депозитів дозволяє провести їх детальну класифікацію. У спеціальній економічній літературі, а також нормативно-правових актах НБУ, депозити класифікуються за такими ознаками, як:

- економічна сутність;
- строки використання коштів;
- категорія вкладників;
- види валютних цінностей, внесених на депозит;
- форма грошового обігу;
- спосіб юридичного оформлення вкладу;
- види виплачуваних відсотків;
- платність;
- умови вкладання і вилучення коштів;
- цільове призначення.

За економічною сутністю депозити поділяють на депозити залучені та депозити розміщені. Банки можуть залучати кошти від інших банків, небанківських фінансових установ, суб'єктів господарювання та фізичних осіб. Розміщувати свої кошти банки можуть лише на рахунках в інших банках.

Відповідно операції із залучення банком коштів на депозит називаються пасивними депозитними операціями, а із розміщення коштів на депозит — активними депозитними операціями.

За строками використання коштів вклади (депозити) поділяються на вклади (депозити) на вимогу та строкові вклади (депозити).

Вклади (депозити) на вимогу — це грошові кошти або банківські метали, що розміщені вкладниками в банках на умовах видачі вкладу (депозиту) на першу вимогу вкладника або здійснення платежів за розпорядженням власника рахунку. До вкладів на вимогу у банківській практиці належать:

- кошти на кореспондентських рахунках інших банків;
- кошти місцевих бюджетів та клієнтів, які утримуються за рахунок місцевих бюджетів;
- кошти позабюджетних фондів;
- кошти на поточних рахунках суб'єктів господарювання, фізичних осіб, небанківських фінансових установ.

Варто зауважити, що вклади на вимогу відносяться до нестабільних банківських ресурсів, що обмежує сферу їх використання банками. Як наслідок, власникам цих вкладів виплачується низький відсоток або він взагалі не виплачується.

Строкові вклади (депозити) — це грошові кошти або банківські метали, розміщені вкладниками в банку на визначений договором строк. Строкові вклади за термінами класифікуються на короткострокові (до року) та довгострокові (більше року). Строкові депозити становлять найстійкішу частину депозитних ресурсів.

За категоріями вкладників депозити поділяються на:

- депозити банків;
- депозити небанківських фінансових установ;
- депозити суб'єктів господарювання;
- депозити фізичних осіб.

За видами валютних цінностей, внесених на депозит, депозити поділяються на депозити в національній валюті; депозити в іноземній валюті; депозити в банківських металах.

За формою грошового обігу депозити поділяються на ті, що внесені готівкою та безготівкові депозити. Згідно з вимогами вітчизняного чинного законодавства, кошти готівкою на строкові депозити можуть вноситися лише фізичними особами, а юридичні особи вносять кошти на депозит лише шляхом безготівкового перерахування з поточного рахунку.

За способом юридичного оформлення зобов'язань депозити можна класифікувати на такі види:

- 1) депозити, що оформляються договором банківського рахунку;
- 2) депозити, що оформляються договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадної книжки;
- 3) депозити, що оформляються договором банківського вкладу (депозиту) з видачею ощадного (депозитного) сертифіката;

4) депозити, що оформляються договором банківського рахунку або вкладу (депозиту) з видачею платіжної картки.

Класифікація депозитів за видами виплачуваних відсотків передбачає їх поділ на депозити з фіксованою ставкою та депозити з плаваючою ставкою.

В залежності від умов виплати відсотків, депозити поділяються на депозити, за якими відсотки виплачуються: авансом, періодично та в кінці терміну.

За критерієм платності банківські депозити можна класифікувати на дешеві, до яких відносяться депозити на вимогу та дорогі — строкові депозити.

За умовами вкладання та вилучення коштів банківські вклади можна поділити на депозити:

- без можливості поповнення та часткового зняття коштів;
- з можливістю поповнення;
- з можливістю поповнення та часткового зняття коштів.

В залежності від цільового призначення, депозити можна класифікувати на гарантійні та дохідні депозити. Гарантійний депозит — це грошові кошти, що вносяться клієнтами на визначений період під відсоток, відповідно до заключеного договору, які водночас є заставою виконання зобов'язань по кредиту або гарантії, наданим банком клієнту.

Проведення вітчизняними банками депозитних операцій регламентується такими законодавчими та нормативно-правовими актами:

1. Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121-III;

2. Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 р. № 4452-VI;

3. Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затвердженою постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492;

4. Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами, затвердженим постановою Правління НБУ від 3.12.2003 р. № 516;

5. Положенням про порядок відшкодування Фондом гарантування вкладів фізичних осіб коштів закладами, затвердженим рішенням виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб від 09.08.2012 р. № 14.

2. Порядок відкриття депозитних рахунків клієнтам банку

Відповідно до чинного законодавства України, залучення банком коштів клієнтів на вклади (депозити) на вимогу підтверджується договором банківського рахунку, на основі якого відкривається поточний рахунок.

Поточний рахунок — це рахунок, що відкривається банком клієнту на договірній основі для зберігання грошей і здійснення розрахунково-касових операцій за допомогою платіжних інструментів відповідно до умов договору та вимог законодавства України.

До поточних рахунків також належать карткові рахунки, що відкриваються для обліку операцій за платіжними картками.

Порядок відкриття поточних рахунків та види дозволених операцій за ними визначено Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затвердженою постановою Правління НБУ від 12.11.2003 р. № 492.

Банк відкриває клієнтам строковий або ощадний депозитний рахунок на підставі таких документів:

- депозитної угоди;
- картки зі зразками підписів та відбитком печатки (для підприємств);
- паспорта або документа, що його замінює, довідки про надання ідентифікаційного коду (для фізичних осіб).

Депозитна угода (договір) укладається між банком та підприємством чи фізичною особою. Вона засвідчує право комерційного банку розпоряджатися цими грошовими коштами та право вкладника отримувати у чітко визначений строк суму депозиту та процентів за користування ним. В угоді зазначається: дата внесення депозиту, сума депозиту, форма зарахування коштів на депозитний рахунок, процентна ставка за користування депозитом, періодичність виплати процентів, порядок повернення депозиту і процентів після закінчення строку зберігання, відповідальність сторін, умови розірвання угоди. В угоді проставляється номер відкритого особового депозитного рахунка.

Підписана депозитна угода передається в бухгалтерію. Усі особові рахунки підлягають реєстрації як у бухгалтерії, так і в депозитному відділі банку. Датою визнання депозиту й відкриття депозитного рахунка є дата надходження (перерахування) грошей на депозит.

Форма надходження грошей обумовлюється угодою. Підприємства мають право перераховувати кошти на депозитний рахунок тільки з поточного рахунка. Фізичні особи можуть вкласти кошти готівкою або перерахувати з поточного рахунка.

З депозитного рахунка підприємства грошові кошти можна перерахувати тільки на його поточний рахунок. Нараховані проценти за депозитом можуть бути перераховані або на депозитний рахунок підприємства або на його поточний рахунок. З депозитного рахунка фізичної особи кошти повертають за її бажанням або готівкою або шляхом перерахування на вказаний поточний або інший депозитний рахунок. Такий порядок поширюється і на сплату процентів.

Проценти за депозитом банк може сплачувати із використанням таких методів:

- 1) одночасно з поверненням депозиту (на дату повернення депозиту);
- 2) періодично;
- 3) авансом (на дату внесення коштів у депозит).

У разі відкриття вкладного рахунка фізичними особами в договорі про відкриття вкладного рахунка на підставі відповідного документа податкового органу вказується ідентифікаційний номер фізичної особи - платника податку.

Власникові рахунка видається вкладний документ. Таким документом може бути ощадна книжка або інший виданий банком документ, що засвідчує укладення з банком договору.

У договорі обумовлюються:

- сума, що вноситься або перераховується на вкладний рахунок;
- строк зберігання та порядок повернення коштів після закінчення строку зберігання (виплата готівкою, перерахування на поточний рахунок вкладника та ін.);
- розмір та умови сплати відсотків, порядок перегляду їх розміру;
- відповідальність сторін;
- умови розірвання договору;
- інші умови за погодженням сторін. Договір складається в двох примірниках, кожний з яких з одного боку підписується вкладником, а з іншого - завіряється підписом відповідального працівника банку та номерним штампом банку. Після укладення договору один примірник отримує вкладник, а другий залишається в банку в особистій справі вкладника.

Для відкриття рахунка фізичній особі уповноважений працівник банку здійснює ідентифікацію особи, яка відкриває вкладний рахунок, і робить у присутності цієї особи копії сторінок паспорта або документа, що його замінює, які містять: прізвище, ім'я, по батькові фізичної особи, дату її народження, серію та номер паспорта або документа, що його замінює, дату видання та найменування органу, що видав документ, інформацію про місце проживання або тимчасового перебування фізичної особи, а також копію документа, виданого органом державної податкової служби, що свідчить про присвоєння фізичній особі ідентифікаційного номера платника податків. Ці копії засвідчуються підписами уповноваженого працівника банку, який здійснює ідентифікацію клієнта та особи, що відкриває вкладний рахунок, як такі, що відповідають оригіналові, і зберігаються у справі з юридичного оформлення рахунка.

Після пред'явлення необхідних для відкриття рахунка документів відповідальний працівник банку відкриває особовий депозитний рахунок платника і особовий рахунок нарахованих, але не сплачених відсотків за вкладом. Кошти на вкладні рахунки фізичних осіб можуть бути внесені готівкою, перераховані з власного вкладного рахунка в іншому банку, чи з поточного рахунка в національній чи іноземній валюті.

Для внесення коштів готівкою відповідальний працівник банку оформляє заяву на переказ готівки, у якій вказуються:

- прізвище, ім'я та по-батькові вкладника;
- паспортні дані;
- призначення платежу;
- номер рахунка вкладника;
- сума вкладу.

Заява реєструється у приходному касовому журналі. На основі приходного касового документа депозит враховується на всю суму його номіналу на

депозитному рахунку до часу погашення. Залежно від методу виплати процентів за депозитами - за період або на період (авансом) змінюється сума, що надходить від депонента.

У будь-якому разі номінальна сума депозиту і сума, що враховується на депозитному рахунку, збігаються.

3. Облікові процедури при зарахуванні коштів на депозитні рахунки

Згідно з «Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами», грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки перераховуються юридичними особами з поточних рахунків і повертаються банками в безготівковій формі на поточні рахунки юридичних осіб. Проведення розрахункових операцій за вкладними (депозитними) рахунками юридичної особи забороняється, крім операцій, пов'язаних з реалізацією майнових прав на суму вкладу (депозиту) відповідно до укладених договорів застави та законодавства України.

Грошові кошти на вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб можуть бути внесені готівкою, перераховані з іншого вкладного (депозитного) рахунку або поточного рахунку і повертаються банками готівкою або в безготівковій формі на зазначений у договорі рахунок вкладника для повернення коштів чи за заявою вкладника на інший його рахунок. Банки можуть відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) перераховувати фізичним особам нараховані проценти за вкладами (депозитами) на їх поточний рахунок, для поповнення вкладу (депозиту) або видавати готівкою.

Для обліку коштів суб'єктів господарювання, залучених банком на строкові вклади у

Плані рахунків передбачена **261 група «Строкові кошти суб'єктів господарювання»**, коштів фізичних осіб — **263 група «Строкові кошти фізичних осіб»**, а коштів небанківських фінансових установ — **265 група «Кошти небанківських фінансових установ»**.

Зауважимо, що вклад (депозит), залучений за договором банківського вкладу (депозиту), умовами якого встановлено строк зберігання вкладу (депозиту) та передбачено можливість неодноразового зняття вкладником частини вкладу (депозиту), обліковується банком як вклад (депозит) на вимогу.

На дату залучення коштів клієнтів на строкові вклади (депозити) банк здійснює таку проводку:

- на суму коштів, залучених від суб'єктів господарювання:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» - Кт 2610 «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання», або 2615 «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання»;

- на суму коштів, залучених від фізичних осіб:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» - Кт 2630

«Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або 2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб».

У разі залучення коштів на вклад (депозит) за ставкою, яка нижча, ніж ринкова, банк одразу визнає прибуток і здійснює в бухгалтерському обліку такі проводки:

- на суму вкладу (депозиту):

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2620)

Кт Рахунки для обліку залучених вкладів (депозитів) (2610, 2615, 2630, 2635);

- на різницю між номінальною вартістю залученого вкладу (депозиту) та його справедливою вартістю:

Дт 2616 «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2636 «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 6398 «Дохід від отриманих кредитів, залучених вкладів (депозитів) за ставкою, яка нижча, ніж ринкова».

У разі залучення коштів на вклад (депозит) за ставкою, яка вища, ніж ринкова, банк одразу визнає збиток і здійснює в бухгалтерському обліку такі проводки:

- на суму вкладу (депозиту):

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2620)

Кт Рахунки для обліку залучених вкладів (депозитів) (2610, 2615, 2630, 2635);

- на різницю між справедливою вартістю залученого вкладу (депозиту) та його номінальною вартістю:

Дт 7398 «Витрати від отриманих кредитів, залучених вкладів (депозитів) за ставкою, яка вища, ніж ринкова»

Кт 2617 «Неамортизована премія за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2637 «Неамортизована премія за строковими коштами фізичних осіб».

Банк обліковує суму депозиту на депозитному рахунку до часу його повернення.

4. Облік нарахування та сплати процентів за депозитами юридичних і фізичних осіб

Проценти на строковий вклад, якщо інше не передбачено договором, нараховуються від дня, наступного за днем надходження до банку грошових коштів або банківських металів, до дня, який передує поверненню грошових коштів або банківських металів вкладнику або списанню з депозитного рахунку вкладника з інших підстав.

Для обрахування процентних витрат за залученими депозитами застосовуються такі методи визначення кількості днів:

- метод «факт/факт» — передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці та році;
- метод «факт/360» — передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці, але умовно в році 360 днів;
- метод «30/360» — передбачає, що для розрахунку використовується умовна кількість днів у році — 360, у місяці — 30.

Умови нарахування процентів за депозитами визначаються договором банківського вкладу (депозиту).

Нарахування процентних витрат в національній валюті за строковими коштами клієнтів відображається такими бухгалтерськими проводками:

- за строковими коштами суб'єктів господарювання:

Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»;

- за строковими коштами фізичних осіб:

Дт 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб».

Нарахування процентних витрат в іноземній валюті за депозитами клієнтів здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

- за строковими коштами суб'єктів господарювання:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»;

2) Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт 3801 Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів;

- за строковими коштами фізичних осіб:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб»;

2) Дт 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно з нарахуванням процентів банк здійснює амортизацію суми неамортизованого дисконту та премії з відображенням за відповідними рахунками витрат протягом строку дії депозиту.

Амортизація дисконту за залученими вкладками (депозитами) відображається такими бухгалтерськими записами:

- в національній валюті:

Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 2616 «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 2636 «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»;

- в іноземній валюті:

- 1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 2616 «Неамортизований дисконт за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 2636 «Неамортизований дисконт за строковими коштами фізичних осіб»;

- 2) Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація премії за залученими вкладками (депозитами) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- в національній валюті:

Дт 2617 «Неамортизована премія за строковими коштами суб'єктів господарювання»

2637 «Неамортизована премія за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»;

- в іноземній валюті:

- 1) Дт 2617 «Неамортизована премія за строковими коштами суб'єктів господарювання», або

2637 «Неамортизована премія за строковими коштами фізичних осіб»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- 2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів» - Кт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб».

Як видно з наведених вище бухгалтерських проводок, амортизація дисконту за залученими вкладками (депозитами) збільшує процентні витрати банку, а амортизація премії — зменшує процентні витрати.

Проценти за депозитом виплачуються вкладникові на його вимогу відповідно до строків, визначених у договорі банківського вкладу (депозиту).

Згідно з «Положенням про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами», нараховані проценти за вкладками (депозитами) юридичних осіб відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту) банки можуть перераховувати на поточний рахунок юридичної особи або зараховувати на поповнення вкладу

(депозиту). Нараховані проценти за вкладом (депозитом) фізичної особи відповідно до умов договору банківського вкладу можуть перераховуватися на її поточний рахунок або зараховуватися на поповнення вкладу (депозиту), або виплачуватися фізичній особі готівкою.

У разі сплати процентів в національній та іноземній валюті періодично після дати нарахування, банк здійснює такі проводки:

- за строковими коштами суб'єктів господарювання:

Дт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання»

Кт Рахунки для обліку коштів клієнтів (2600, 2605, 2610, 2615);

- за строковими коштами фізичних осіб:

Дт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2620, 2625, 2630, 2635).

Якщо проценти за депозитами клієнтів сплачуються банком на дату балансу, то вони можуть не відображатися за рахунками нарахованих витрат. При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

- у разі сплати процентів в національній валюті:

Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635);

- у разі сплати процентів в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2605, 2610, 2615, 2620, 2625, 2630, 2635);

2) Дт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб» - Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Банк сплачує вкладнику суму вкладу (депозиту) і нараховані за ним проценти:

- у національній валюті, якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок у національній валюті;

- у валюті вкладу (депозиту), якщо грошові кошти надійшли на вкладний (депозитний) рахунок в іноземній валюті, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника — в іншій іноземній чи в національній валюті;

- у банківських металах, якщо вкладний (депозитний) рахунок відкритий у банківських металах, або на умовах та в порядку, передбачених договором, відповідно до заяви вкладника — у національній валюті.

На дату погашення депозиту банк здійснює нарахування процентів за період з останньої дати нарахування до дати погашення.

5. Облік операцій під час виплати коштів із депозитних рахунків

Повернення депозитів клієнтам у визначений договором строк банк відображає в обліку такими бухгалтерськими проводками:

- у разі повернення депозиту суб'єкту господарювання:

Дт 2610 «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання»,
або

2615 «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання» — на суму номіналу депозиту з урахуванням суми процентів у разі їх капіталізації

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

у разі повернення депозиту фізичній особі:

Дт 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або

2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб» — на суму номіналу депозиту з урахуванням суми процентів у разі їх капіталізації

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Якщо проценти сплачуються на дату погашення депозиту, то банк здійснює такі проводки:

- у разі повернення депозиту і нарахованих процентів суб'єкту господарювання:

Дт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання» — на суму нарахованих процентів;

Дт 2610 «Короткострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання»,
або

2615 «Довгострокові вклади (депозити) суб'єктів господарювання» — на суму номіналу депозиту;

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» — на суму депозиту з процентами;

- у разі повернення депозиту і нарахованих процентів фізичній особі:

Дт 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб» — на суму нарахованих процентів;

Дт 2630 «Короткострокові вклади (депозити) фізичних осіб», або 2635 «Довгострокові вклади (депозити) фізичних осіб» — на суму депозиту;

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб» — на суму депозиту з відсотками.

Якщо вкладник не вимагає повернення суми строкового вкладу після закінчення строку, установленого договором банківського вкладу, то такий вклад переноситься на рахунок з обліку вкладів на вимогу, якщо інше не встановлено договором.

У разі дострокового повернення депозиту за вимогою вкладника банк здійснює перерахування процентів за ставкою, що застосовується закладами на вимогу, якщо інше не передбачено договором.

Різницю між нарахованими раніше процентами та процентами, що підлягають сплаті за зниженою ставкою, банк відносить на зменшення своїх процентних витрат. При цьому, якщо протягом дії депозитного договору проценти вкладнику не сплачувалися, то виконуються такі бухгалтерські проводки:

Дт 2618 «Нараховані витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 2638 «Нараховані витрати за строковими коштами фізичних осіб» — на суму нарахованих процентів за депозитом

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1001, 1002, 2600, 2605, 2620, 2625) — на суму процентів за депозитом за зниженою ставкою

Кт 7021 «Процентні витрати за строковими коштами суб'єктів господарювання», або 7041 «Процентні витрати за строковими коштами фізичних осіб» — на різницю між нарахованими та сплаченими процентами за зниженою ставкою.

Якщо проценти сплачувалися вкладнику періодично протягом дії депозитного договору, то різниця між раніше сплаченими та перерахованими за зниженою ставкою процентами повертається банку відповідно до умов договору, тобто сплачується вкладником або утримується банком із суми депозиту.

Згідно з Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, вкладні (депозитні) рахунки клієнтів у разі залучення строкових вкладів закриваються після закінчення строку дії договору банківського вкладу та повернення коштів вкладнику. У разі залучення вкладу на умовах його видачі на першу вимогу вкладний (депозитний) рахунок закривається після повернення коштів вкладнику.

У разі невиконання (неналежного виконання) банком вимоги фізичної особи про повернення вкладу (депозиту) або його частини банк зобов'язаний:

1) прийняти вимогу шляхом проставлення на ній: дати отримання, підпису уповноваженої особи, відбитка штампа банку та видачі фізичній особі письмового повідомлення про невиконання (неналежне виконання) цієї вимоги із зазначенням причини, дати взяття вимоги на облік, дати видачі повідомлення, прізвища, ім'я та по батькові уповноважених осіб і відбитка печатки банку;

2) взяти вимогу на облік за позабалансовим рахунком 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку». При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку»

Кт 9910 «Контррахунок».

Банк зобов'язаний виконати вимогу відповідно до умов договору банківського вкладу (депозиту). Після виконання вимоги банк списує вимогу з позабалансового рахунку 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку», що супроводжується проводкою:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9806 «Документи фізичних осіб, що не виконані в строк з вини банку».

ЛЕКЦІЯ 5. ОБЛІК РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКУ

1. Принципи організації безготівкових розрахунків України, форми та інструменти безготівкових розрахунків. Вимоги до оформлення розрахункових документів.
2. Робота банків з відкриття поточних рахунків суб'єктам господарської діяльності та фізичним особам. Порядок переоформлення та закриття рахунків.
3. Організація та облік розрахунків із застосуванням платіжних доручень та вимог-доручень.
4. Організація та облік розрахунків із застосуванням розрахункових чеків.
5. Організація та облік розрахунків акредитивами.
6. Організація та облік розрахунків платіжними вимогами в разі здійснення примусового списання коштів.
7. Організація та облік розрахунків в електронних системах типу «клієнт—банк».
8. Облік операцій з пластиковими картками.

1. Принципи організації безготівкових розрахунків України, форми та інструменти безготівкових розрахунків. Вимоги до оформлення розрахункових документів

Принципи організації сучасної системи безготівкових розрахунків у господарському обороті України викладено в інструкції «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», затвердженій постановою Правління Національного банку України від 21.01.2004 за № 22.

Відмітною ознакою безготівкового платіжного обігу є те, що для проведення платежів використовуються тільки безготівкові гроші. Це можливо, коли платник і одержувач мають поточні рахунки в будь-якому банку на території України або за кордоном (для міжнародних розрахунків). Зрозуміло, що безготівковий платіж здійснюватиметься швидко та надійно лише за наявності розвинутої мережі міжбанківських розрахунків та платіжних документів єдиного зразка. В Україні ці передумови враховано в практичній сфері діяльності банківської системи.

Сучасна система безготівкових розрахунків передбачає, що розрахунки між підприємствами проводять банки, а розрахунки між банками здійснюються через мережу розрахункових палат з Центральною розрахунковою палатою в Києві.

Банківські операції можуть також проводитись через кореспондентські рахунки, які банки відкривають один одному відповідно до кореспондентських угод.

Безготівкові розрахунки — це переказування певної суми коштів із рахунків платників на рахунки одержувачів, а також переказування з доручення підприємств і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою до каси банку на рахунки одержувачів.

В Україні можуть застосовуватися акредитивна, інкасова, вексельна форма розрахунків, а також форми розрахунків за чеками та з використанням розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Для здійснення розрахункових операцій використовуються платіжні інструменти у формі: меморіального ордера; платіжного доручення; платіжної вимоги-доручення; платіжної вимоги; розрахункового чека; акредитива.

Для здійснення розрахунків клієнти банку самостійно вибирають названі платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладення договорів.

Учасники безготівкових розрахунків відкривають рахунки у будь-яких банках України з власного вибору та за згодою банків.

Порядок відкриття рахунків визначений «Інструкцією про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах», затвердженою постановою Правління НБУ від 12.11.2003р., №492.

Банки здійснюють розрахунково-касове обслуговування своїх клієнтів на підставі відповідних договорів, а також можуть своїми нормативними документами встановлювати додаткові внутрішні правила здійснення безготівкових розрахунків за умови, що ці правила не суперечать чинному законодавству та нормативно-правовим актам Національного банку України.

Безготівкові операції базуються на таких принципах:

- кошти суб'єктів господарської діяльності підлягають зберіганню на їхніх поточних рахунках у банку;

- банки списують кошти з рахунків тільки з доручення їхніх і власників або з розпорядження стягувачів, що мають право на виконання примусового списання (стягнення) коштів з рахунків платників;

- ці розпорядження стягувачів та доручення платників про списання коштів з рахунків складаються на відповідних бланках розрахункових документів, форма та порядок оформлення яких визначаються «Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні у національній валюті»;

- платник може давати доручення на списання коштів зі свого рахунка на відповідному розрахунковому документі в електронному вигляді, якщо це передбачено у договорі між ним і банком;

- видаткові операції на рахунках юридичних або фізичних осіб можуть припинятися та відновлюватися вповноваженими державними органами відповідно до чинних законів України;

- доручення платників на списання коштів з їхніх рахунків і зарахування коштів на рахунки одержувачів банки здійснюють у терміни, встановлені чинним законодавством;

- у разі затримки зарахування коштів на рахунок клієнта понад встановлений термін банк сплачує на користь одержувача коштів пеню в розмірі, передбаченому угодою на здійснення розрахунково-касового обслуговування, але не більше подвійної облікової ставки НБУ, що діяла в період, за який нараховується пеня;

- доручення платників про списання коштів з їхніх рахунків приймаються банками до виконання в межах наявних на цих рахунках коштів;

- розпорядження стягувачів щодо примусового списання коштів із рахунків платників приймаються банками незалежно від наявності достатнього залишку коштів для списання, але виконуються банком частково у межах наявного залишку коштів, а в невиконаній сумі повертаються стягувачам;

- за браком або недостатністю коштів на рахунку платника банк не здійснює обліку заборгованості платника та не веде реєстру розрахункових та виконавчих документів, несплачених в строк;

- розрахункові документи на списання або примусове списання (стягнення) коштів з рахунка клієнта, які не виконуються з вини банку за браком або недостатністю коштів на кореспондентському рахунку банку, приймаються банком та обліковуються на позабалансовому рахунку № 9804 «Розрахункові документи, що не сплачені в строк з вини банку, та ті, за якими стягнення зупинено»;

- платники, які не дотримуються встановлених строків платежів, несуть відповідальність за нормами Закону України від 22.11.96 за №543/96-ВР «Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань»;

- платники, як правило, самостійно нараховують пеню за несвоєчасно сплачені ними суми, подаючи до банку одне платіжне доручення на переказ її разом із основним боргом. У разі оформлення окремого платіжного доручення на переказ пені платіжне доручення подається до банку разом із платіжним дорученням на сплату основного боргу. У рядку «Призначення платежу» зазначається: «пеня за прострочення... (вид платежу)», номер, дата і сума документа, за прострочення якого нараховано пеню, наводиться її розрахунок і посилання на угоду, за якою встановлено розмір пені;

- банк не несе відповідальності за достовірність змісту розрахункового документа, оформленого його клієнтом, і за повноту та своєчасність оплати ним податків, зборів та обов'язкових платежів. Усі суперечки, що виникають між учасниками розрахунків, вирішуються ними у претензійно-позовному порядку поза участю банку;

- спірні питання та взаємні претензії між банками та їхніми клієнтами розглядаються відповідно до укладених угод або у претензійно-позовному порядку.

Інструкція про безготівкові розрахунки містить бланки форм розрахункових документів, реквізити яких заповнюються згідно з її вимогами.

Бланки розрахункових документів мають відповідати таким вимогам:

- обов'язкова наявність усіх елементів (рамки, лінії, текстові елементи), передбачених відповідними формами;

- розміщення елементів на бланках розрахункових документів, призначених для заповнення реквізитів, має відповідати формам, установленим згаданою раніше «Інструкцією»;

- усі текстові елементи бланків виконуються українською мовою. Відповідальність за правильність заповнення всіх реквізитів розрахункового

документа, зокрема номерів рахунків і кодів банків, суми податку на додану вартість і кодів бюджетної класифікації, несе клієнт, представник якого подав документ до банку.

Банки перевіряють такі реквізити розрахункових документів:

- банк платника: «Платник», «Код платника», «Рахунок платника», «Код банку платника», а також відбиток печатки та відповідність підписів платника наявним зразкам;
- банк одержувача: «Одержувач», «Код одержувача», «Рахунок одержувача», «Код банку одержувача», а також відбиток печатки і «Підписи одержувача», якщо вони передбачені формою документа;
- банк стягувача: «Стягувач», «Код стягувача», «Банк стягувача», а також, якщо це передбачено формою документа, відбиток печатки та підписи стягувача.

Банки повертають розрахункові документи без виконання у таких випадках:

- у разі незаповнення хоча б одного реквізиту з передбачених формою документа;
- коли бракує супровідних документів, надання яких передбачено «Інструкцією»;
- коли порушено інші вимоги «Інструкції».

Розрахунковий документ (за винятком розрахункового чека) виписується в кількості примірників, потрібних для всіх учасників безготівкових розрахунків (але не менше ніж у двох), з використанням електронно-обчислювальних, друкарських машин (далі — технічні засоби) та копіювального чи самокопіювального паперу.

Якщо використання копіювального (самокопіювального) паперу неможливе, то на всіх тотожних примірниках розрахункового документа в правому верхньому ріжку проставляють їхні порядкові номери (наприклад, 1, 2, 3,...).

Дозволяється заповнення розрахункового документа від руки (кульковою ручкою, чорнилом темного кольору).

Перший примірник розрахункового документа (незалежно від способу його виготовлення) має містити відбиток печатки (коли наявність печатки передбачено) та підписи (підпис) відповідальних осіб (особи), які оформили документ.

Якщо під час перевірки банком платника розрахункового документа платника—фізичної особи виникають сумніви щодо ідентичності його підпису в документі і в картці зі зразком підпису та відбитком печатки, що зберігається в банку, працівник банку може вимагати пред'явлення документа, що засвідчує особу платника.

Під час підписування розрахункового документа не дозволяється використання факсиміле, а також виправлення та заповнення розрахункового документа за кілька заходів.

Банк не має права робити виправлення в розрахунковому документі клієнта за винятком випадків, обумовлених нормативно-правовими актами Національного банку.

Клієнт, виходячи із власних технічних можливостей та можливостей банку, може подавати розрахункові документи як на паперових носіях, так і у вигляді розрахункових документів в електронному вигляді, використовуючи програмно-технічний комплекс «клієнт — банк». Спосіб подання документів клієнтом обумовлюється в договорі про розрахунково-касове обслуговування між банком та клієнтом.

Якщо закінчення строку пред'явлення розрахункового документа в банк припадає на неробочий день, то останнім днем строку вважається перший робочий день, наступний за неробочим.

Розрахункові документи приймаються банками без обмеження їх максимальної або мінімальної суми, крім випадків, передбачених чинним законодавством та нормативно-правовими актами Національного банку.

Банки приймають до виконання тільки розрахункові документи:

- 1) своїх клієнтів, що подають їх у банк у порядку, обумовленому договорами про розрахунково-касове обслуговування цих клієнтів;
- 2) клієнтів інших банків або органів державного казначейства, якщо документи надсилають безпосередньо інші банки або органи державного казначейства.

Розрахункові документи на примусове списання коштів, що оформлені державними виконавцями або податковими органами, на яких є відбиток штампу банку, що їх обслуговує, та підпис відповідального виконавця, також приймаються до виконання, якщо їх надсилає в банк платника безпосередньо державний виконавець або податковий орган.

Розрахункові документи, оформлені своїми клієнтами, банк приймає протягом часу, визначеного в договорах про розрахунково-касове обслуговування цих клієнтів, а оформлені клієнтами інших банків або органів державного казначейства, — протягом операційного дня.

Банк платника на всіх примірниках прийнятих розрахункових документів і на їх реєстрах обов'язково заповнює реквізити «Дата надходження» та «Дата виконання», а банк стягувача — «Дата інкасування» (якщо ці реквізити передбачені формою документа), засвідчуючи їх відбитком штампу банку та підписом відповідального виконавця.

На документах, прийнятих банком після закінчення операційного часу, крім того, ставиться штамп «Вечірня».

Якщо дата складання розрахункового документа (реєстра) збігається з датою його виконання (списання банком коштів за цим документом), то реквізит «Дата надходження» може не заповнюватися.

Розрахункові документи, що надійшли до банку протягом операційного часу, він виконує в день їх надходження, а ті, що надійшли після операційного часу, — наступного робочого дня. Розрахункові документи платника на списання коштів з його рахунків, що надійшли до банку після операційного

часу, він може виконувати в день їх надходження, якщо це обумовлено договором про розрахунково-касове обслуговування.

Якщо розрахункові документи надійшли до банку протягом операційного часу і на час надходження для їх виконання на рахунку платника бракує коштів, у день надходження такі документи виконуються частково або повертаються.

Якщо розрахункові документи надійшли до банку після операційного часу, вони виконуватимуться наступного робочого дня і якщо на початок наступного операційного дня на рахунку платника буде недостатньо коштів для їх виконання, такі документи в цей день також виконуються частково або повертаються.

Розрахункові документи (платіжні вимоги, розрахункові чеки тощо), надані клієнтом банку, що його обслуговує, для інкасування, надсилаються цим банком до банку платника в день їх надходження або, якщо документи надійшли після операційного часу, — наступного робочого дня.

Строки відсилання документів, передбачених угодою про відкриття акредитива, визначаються цією угодою.

Списання коштів з рахунка платника здійснюється на підставі першого примірника розрахункового документа, який залишається на зберіганні в банку платника.

Інші примірники розрахункового документа, але не менше ніж один (за винятком розрахункових чеків), банк передає платнику.

Умови (строки, періодичність тощо) передавання розрахункових документів, зокрема в електронному вигляді, що підтверджують списання/зарахування коштів з/на рахунків/и клієнтів банку або підтверджують прийняття документів на інкасо, визначаються у договорах про розрахунково-касове обслуговування клієнтів з урахуванням вимог «Інструкції».

Банки самостійно визначають порядок формування та зберігання розрахункових документів, забезпечуючи їх сувору схоронність.

Факти списання коштів з рахунка платника документально оформляються меморіальним ордером для:

- часткової оплати розрахункових документів;
- документального підтвердження операцій з переказування коштів на різні потреби.

Дата складання меморіального ордера і дата списання коштів з рахунка платника мають збігатись.

Якщо до банку надходить рішення відповідного органу, що виконує функції з ліквідації або реорганізації підприємства, то не пізніше наступного робочого дня приймання доручень платника та розпоряджень стягувачів про списання коштів призупиняється.

Утім платіжну вимогу стягувач може відкликати у будь-який час до списання коштів з рахунка платника. Для цього до банку подається лист про відкликання платіжної вимоги, у якому зазначається: назва платника, номер його рахунка, назва та код банку платника, номер, дата і сума документа, що

відкликається, та потреба у поверненні розрахункових та/або супровідних документів.

Лист про відкликання засвідчується відбитком печатки та підписами відповідальних осіб платника (стягувача), які мають відповідати зразкам підписів та відбитку печатки, заявленим у картці, що зберігається в обслуговуючому банку.

Лист про відкликання платіжної вимоги банк стягувача надсилає до банку платника. Банк платника повертає без виконання платіжну вимогу, що надходить в банк після отримання ним листа про її відкликання разом із усіма супровідними документами, що надавались разом з нею.

Банк платника в разі надходження запиту (письмово або в електронній формі) від банку, що обслуговує стягувача, не пізніше ніж наступного робочого дня після дня отримання такого запиту повідомляє дату надходження в банк платника розрахункового документа стягувана на примусове списання (стягнення) коштів, а в разі його повернення — дату повернення.

Банк одержувача зобов'язаний зарахувати кошти на рахунки своїх клієнтів за правильно заповненими розрахунковими документами в електронному вигляді в день отримання їх від розрахункової палати.

Під час зарахування коштів за розрахунковим документом в електронному вигляді банк одержувача обов'язково перевіряє відповідність номера рахунка одержувача, що зазначений в цьому документі, номеру рахунка, що відкритий в банку.

Додатковий контроль за зарахуванням коштів на рахунки своїх клієнтів (контроль за інформацією про призначення платежу під час зарахування на рахунки нерезидентів, за відповідністю номера рахунка назві чи/та ідентифікаційному коду/номеру одержувача тощо) за розрахунковими документами в електронному вигляді банк здійснює, якщо це передбачено договором про розрахунково-касове обслуговування одержувача коштів.

У разі виявлення розбіжностей в реквізитах перевірених розрахункових документів в електронному вигляді банк одержувача зараховує кошти, що надійшли на адресу одержувача, на рахунок 3720 «Кредитові суми до з'ясування».

Паперова копія розрахункового документа в електронному вигляді, кошти за яким зараховано на рахунок «Кредитові суми до з'ясування», засвідчується підписом відповідального виконавця та зберігається в документах дня банку.

Якщо кошти зараховано на згаданий рахунок через брак у банку рахунка одержувача, зазначеного в розрахунковому документі в електронному вигляді, або через його закриття, то кошти з цього рахунка банк має повернути не пізніше наступного робочого дня після їх надходження.

У разі зарахування коштів на рахунок «Кредитові суми до з'ясування» для здійснення банком одержувача додаткового контролю він не пізніше наступного робочого дня відповідними каналами зв'язку надсилає запит до банку платника для з'ясування (уточнення) реквізитів розрахункового документа в електронному вигляді.

Якщо протягом трьох робочих днів з дня відправлення запиту відповіді від банку платника не буде одержано, то нез'ясована сума повертається в банк платника на той самий рахунок, з якого кошти надійшли. Операцію повернення цих коштів банк одержувача оформляє меморіальним ордером.

Кошти вважаються зарахованими на рахунок одержувача, відкритий в банку, після відображення їх на цьому рахунку в щоденному оборотно-сальдовому балансі банку.

Повернення коштів, зарахованих на рахунок одержувача, здійснюється в судовому порядку.

Кошти, що помилково зараховані на рахунок неналежного одержувача, мають бути повернені ним у строки, установлені чинним законодавством. За порушення цих строків неналежний одержувач несе відповідальність відповідно до чинного законодавства. У разі неповернення неналежним одержувачем з будь-яких причин коштів у зазначений строк повернення їх здійснюється в судовому порядку.

Банк, що обслуговує неналежного одержувача, не несе відповідальності за своєчасність надання ним розрахункового документа на повернення помилково зарахованих на його рахунок коштів.

Якщо на рахунок неналежного одержувача кошти зараховано помилково з вини банку, то банк зобов'язаний негайно (протягом цього ж дня) після виявлення своєї помилки переказати суму, що помилково зарахована не за призначенням, на рахунок одержувача, якому вона призначалася з одночасним віднесенням її на рахунок дебіторської заборгованості до часу її відшкодування неналежним одержувачем.

Одночасно банк надсилає неналежному одержувачу (безпосередньо або через банк, що його обслуговує) повідомлення про необхідність повернення помилково зарахованих на його рахунок коштів, в якому зазначає банківські реквізити, за якими мають переказуватись кошти. Банк, що обслуговує неналежного одержувача, не пізніше наступного робочого дня після отримання повідомлення передає його одержувачу під розписку або надсилає рекомендованим листом. Кошти, не повернені неналежним одержувачем добровільно, банк, який надсилав повідомлення про їх повернення, стягує у судовому порядку.

Банк, з вини якого списано кошти з рахунка неналежного платника, зобов'язаний повернути на рахунок цього платника помилково списану суму, списавши її з рахунка платника, з якого кошти підлягали списанню.

2. Робота банків з відкриття поточних рахунків суб'єктам господарської діяльності та фізичним особам. Порядок переоформлення та закриття рахунків

У банках відкриваються поточні, депозитні (вкладні) рахунки в національній та іноземній валюті, а також поточні бюджетні рахунки в національній валюті України.

Лише один рахунок може бути відкритий клієнту для формування статутного фонду господарського товариства і один (в іноземній та/або національній валюті) за кожною угодою сумісної (спільної) діяльності без створення юридичної особи.

Юридичні особи-нерезиденти (крім нерезидентів-інвесторів) можуть відкривати поточні рахунки в національній та іноземній валюті на території України лише своєму представництву. Поточні рахунки в національній валюті представництву юридичної особи-нерезидента відкриваються за наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України.

Відкриття рахунка супроводжується підписанням угоди між установою банку та власником рахунка. Умови угоди не повинні суперечити вимогам зазначеної інструкції.

Про відкриття, а також закриття рахунка або зміну номерів відкритих рахунків установа банку зобов'язана повідомити податковий орган за місцем реєстрації власника рахунка протягом трьох робочих днів. Копії повідомлень з документальним підтвердженням їх відправлення залишаються у справі про відкриття рахунків. Повідомлення про відкритій (закриття) чи зміну номера рахунка надсилається також до Національного банку України для включення до зведеного електронного реєстру власників рахунків.

Операції на рахунках банк починає проводити після отримання повідомлення від податкового органу про взяття цих рахунків на облік.

Для зберігання грошових коштів та здійснення всіх видів банківських операцій відповідно до чинного законодавства України підприємствам усіх видів та форм власності, а також їх відокремленим підрозділам відкриваються поточні рахунки. Можуть також відкриватися поточні бюджетні рахунки в разі виділення коштів за рахунок державного або місцевого бюджету для цільового їх використання. Для їх відкриття в установу банку подається набір документів, достатній для введення клієнтського рахунка в автоматизовану базу даних та контролю законності його відкриття, а саме:

- заява на відкриття рахунка встановленого зразка, підписана керівником та головним бухгалтером підприємства;

- копія свідоцтва про державну реєстрацію в органі державної виконавчої влади, засвідчена нотаріально. Бюджетні установи замість цього документа подають копію довідки про внесення до єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, що також засвідчується нотаріально або органом, що видав відповідну довідку;

- копія зареєстрованого статуту (положення), засвідчена нотаріально чи органом, який реєструє. Положення, затверджені постановами Кабінету Міністрів України чи Указами Президента України, нотаріального засвідчення не потребують. Установи та організації, які діють на підставі законів, статуту (положення) не подають;

- копія документа, що підтверджує взяття підприємства на податковий облік, засвідчена податковим органом, нотаріально або уповноваженим працівником банку;

в картка зі зразками підписів осіб, котрим установчі документи (або законодавство) надають право розпоряджання рахунком та підписання розрахункових документів. У картку заноситься також зразок відбитка печатки, що належить підприємству;

- довідка про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України. Якщо поточний рахунок відкривається відокремленому підрозділу підприємства, то для його відкриття необхідно подати в банк заяву, підписану керівником і головним бухгалтером цього підрозділу, засвідчену нотаріально копію положення про підрозділ та копію довідки про внесення цього підрозділу до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчену нотаріально або органом, що видав цю довідку. Подається також картка із відбитком печатки і зразками підписів службових осіб та клопотання підприємства або відповідного органу приватизації (щодо структурних підрозділів, які виокремлюються в процесі приватизації). У клопотанні вказується місцезнаходження основного підприємства, його ідентифікаційний номер, номер поточного рахунка та банк, у якому його відкрито, а також податковий орган, де підприємство перебуває на обліку. В обов'язковому порядку подається копія свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи в органі державної виконавчої влади, іншому органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію, засвідчена нотаріально чи органом, який видав свідоцтво про державну реєстрацію, а також довідка про реєстрацію в органах Пенсійного фонду України.

Відмітка установи банку про відкриття рахунка ставиться на титульній сторінці першого примірника договору (контракту).

Відповідно до чинного законодавства України господарські товариства підлягають реєстрації тільки тоді, коли ними нагромаджено не менше 30 % внесків засновників у статутний фонд.

Для зарахування коштів, що вносяться з метою формування статутного фонду господарського товариства, в установі банку відкривається рахунок. Для його відкриття подається рішення засновників про призначення особи, якій надається право розпорядчого підпису для проведення грошових операцій через цей рахунок, яке оформлюється у вигляді довіреності, засвідченої нотаріально (якщо засновником є фізична особа), а також копія установчого договору, засвідчена нотаріально.

Обов'язковою умовою є подання заяви на відкриття рахунка, підписаної особою, уповноваженою засновниками; картки зі зразком її підпису, засвідченого вповноваженим працівником банку.

Кошти з цього рахунка переказуються тільки на поточний рахунок зареєстрованого в установленому порядку господарського товариства або повертаються засновникам (учасникам).

Фізичним особам для зберігання коштів та проведення розрахунків у національній валюті з іншими фізичними та юридичними особами відкривають поточні рахунки за так званими вкладками до запитання. Їх відкриття проводиться на підставі заяви фізичної особи і документа, що засвідчує особу;

угоди на відкриття та обслуговування рахунка між установою банку та громадянином; картки зі зразком підпису, який учиняють у присутності працівника банку, що відкриває рахунок. Підпис засвідчують цей працівник і головний бухгалтер банку.

В угоді зазначаються дані документа, що засвідчує фізичну особу, адреса постійного місця проживання та ідентифікаційний номер фізичної особи — платника податку. З доручення власника рахунка-резидента, операції на рахунку може здійснювати інша особа-резидент.

На поточні рахунки в національній валюті фізичних осіб-резидентів зараховуються:

- кошти на оплату праці, пенсії, допомоги, авторські гонорари за літературні праці, музичні твори, твори образотворчого мистецтва, за артистичну діяльність, наукові праці та винаходи;
- виплати страхових та викупних сум, позичок з особистого страхування, страхове відшкодування за майновим страхуванням;
- орендна плата за найм житлових помешкань, рухомого і нерухомого майна;
- компенсація шкоди, заподіяної робітникам та службовцям каліцтвом або в разі втрати годувальника;
- кошти в національній валюті за продану іноземну валюту;
- кошти за реалізоване власне майно та за здану сільгосппродукцію;
- інші надходження у разі, коли це не суперечить чинному законодавству України.

З поточних рахунків у національній валюті фізичних осіб-резидентів з розпорядження власника чи з його доручення проводяться такі операції:

- розрахунки за надані юридичними та фізичними особами послуги;
- розрахунки за придбані в підприємствах торгівлі товари;
- відрахування до державного й місцевих бюджетів обов'язкових та інших платежів;
- розрахунки за участь у створенні підприємств різної форми власності;
- розрахунки за купівлю та продаж цінних паперів на біржовому або позабіржовому ринках;
- розрахунки за куплену іноземну валюту;
- інші операції у разі, коли це не суперечить чинному законодавству України.

Крім поточних рахунків «до запитання», фізичним особам-резидентам — громадянам України, резидентам — іноземцям та особам без громадянства, які отримали посвідку на проживання в Україні, а також нерезидентам — громадянам України, які постійно проживають за межами України та нерезидентам — іноземцям і особам без громадянства, які проживають в Україні відповідно до візи, відкритої строком до одного року, відкриваються в національній валюті вкладні рахунки на підставі договору про відкриття такого рахунка з видачею вкладнику вкладного документа (скажімо, ощадної книжки—іменної чи на пред'явника).

Вкладні (депозитні) рахунки фізичних осіб-резидентів призначено для обліку коштів, внесених на визначений угодою термін. Кошти на вкладні рахунки фізичних осіб можуть бути внесені готівкою, переказані з власного вкладного рахунка в іншому банку чи з поточного рахунка в національній чи іноземній валюті.

Для переоформлення рахунка у зв'язку з реорганізацією підприємства (злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділення) подаються такі самі документи, як і для створення підприємства.

У разі проведення перереєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, спричиненої змінами назви, організаційно-правової форми, форми власності, до установи банку подається заява власника рахунка, нова копія свідоцтва про державну реєстрацію та зміни до установчих документів, засвідчені в установленому порядку, а за зміни характеру діяльності власника рахунка — один із примірників нового статуту (положення).

За ліквідації підприємства його рахунок переоформлюється на ім'я ліквідаційної комісії, для чого подається рішення про ліквідацію підприємства і нотаріально засвідчена картка зі зразками підписів уповноважених членів ліквідаційної комісії і відбитком печатки підприємства, що ліквідується. Ліквідаційна комісія вживає заходів для закриття додаткових рахунків.

Поточні рахунки закриваються в установах банку:

- а) на підставі заяви власника рахунка;
- б) на підставі рішення органу, на який законом покладено обов'язки ліквідації або реорганізації підприємства;
- в) на підставі відповідного рішення суду або арбітражного суду про ліквідацію підприємства чи визнання його банкрутом;
- г) на інших підставах, передбачених чинним законодавством України чи договором між установою банку та власником рахунка.

За наявності на рахунку, що закривається, залишків коштів, установа банку на підставі платіжного доручення власника рахунка переказує такі залишки на інший відкритий цим підприємством рахунок. Якщо підприємство має лише один рахунок, то для його закриття та переказування залишків коштів необхідно відкрити додатковий рахунок.

Справа, що стосується юридичного оформлення рахунка, залишається в установі банку. Операції на рахунках можуть бути тимчасово припинені на підставі рішення державних податкових, судових, правоохоронних та інших органів, якщо це передбачено законодавчими актами України. У разі тимчасового припинення операцій на рахунках вони не закриваються до отримання повідомлення відповідного органу про скасування рішень щодо припинення операцій на рахунках.

3. Організація та облік розрахунків із застосуванням платіжних доручень та вимог-доручень

Платіжне доручення — це документ з письмовим дорученням клієнта банкові, що його обслуговує, переказати визначену суму зі свого рахунка на рахунок одержувача коштів.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за товарними і нетоварними платежами:

1) за фактично відвантаженою/проданою продукцією (виконані роботи, надані послуги);

2) у порядку попередньої оплати;

– для проведення розрахунків за актами звіряння взаємної заборгованості підприємств;

– для переказування сільськогосподарськими підприємствами сум, які належать фізичним особам (заробітна плата, пенсії) на їхні рахунки, що відкриті в банках;

– для сплати податків і обов'язкових платежів до бюджетів та державних цільових фондів;

– в інших випадках відповідно до чинного законодавства.

Реквізит «Призначення платежу» у платіжному дорученні заповнюється платником так, щоб надати повну інформацію про платіж та документи, на підставі яких здійснюється переказування коштів одержувачу.

Платіжні доручення на переказування заробітної плати на особисті рахунки працівників підприємств, які відкриті в установах банків, та грошові чеки на отримання заробітної плати платник подає в банк разом із платіжними дорученнями на переказування до бюджету платежів, утриманих із заробітної плати та нарахованих на фонд оплати праці податків, а також зборів до державних цільових фондів разом із документами, що підтверджують їх сплату раніше (примірник платіжного доручення).

Платіжне доручення банк приймає до виконання протягом десяти календарних днів з дня його виписування (день оформлення платіжного доручення не враховується).

Платник з власного бажання може зазначати в платіжному дорученні дату валютування, якщо це обумовлено договором про розрахунково-касове обслуговування.

До виконання приймаються платіжні доручення платника за умови, що сума, зазначена у платіжному дорученні, не перевищує залишку, що є на його поточному рахунку.

У договорі про розрахунково-касове обслуговування банк і платник можуть установлювати додаткові вимоги до даних, які потрібно зазначати у реквізиті «Призначення платежу». Не виключено, що платник може подавати до банку платіжне доручення у довільній формі, якщо це передбачено договором про розрахунково-касове обслуговування, в якому визначаються правила заповнення та строки подання таких доручень платником, умови та строк їх приймання та виконання банком.

Платіжне доручення у довільній формі застосовується в розрахунках у разі:

— періодичного переказування платником фіксованих сум тим самим одержувачам коштів;

— надання платником повноважень банку списати зі свого рахунка певну суму за настання умов, визначених угодою;

— переказування підприємством заробітної плати, пенсій тощо на особисті рахунки одержувачів;

— в інших випадках, передбачених угодою.

Платіжне доручення у довільній формі обов'язково має містити інформацію, що потрібна для заповнення усіх реквізитів меморіального ордера, який складається на його підставі, а також містити дату складання, номер, підписи та відбиток печатки (якщо її наявність передбачено) платника, які заявлені банку у картці зі зразками підписів і відбитком печатки, та вказівки щодо порядку виконання його банком.

Платіжне доручення у довільній формі складається не менше ніж у двох примірниках. Перший примірник залишається в банку платника, другий — з відміткою банку про дату надходження та засвідчений підписом відповідального виконавця і відбитком штампу банку — повертається платнику.

Якщо для виконання платіжного доручення у довільній формі потрібне складання меморіального ордера, то відповідальний виконавець банку оформляє (не менше ніж у двох примірниках) меморіальний ордер, у реквізиті «Призначення платежу» котрого зазначається номер і дата цього платіжного доручення та надається інформація про платіж і документи, на підставі яких здійснюється переказ коштів. Ця інформація має бути цілком зрозумілою для одержувача коштів.

Коли фізична особа не має рахунка в банку, то платник може здійснювати розрахунки з нею, переказуючи кошти платіжним дорученням на повідомлений цією особою відповідний рахунок у банку, який здійснюватиме виплату цих коштів готівкою.

У реквізиті «Призначення платежу» такого платіжного доручення має зазначатись прізвище, ім'я та по батькові цієї фізичної особи (інша інформація надається на бажання платника).

Якщо кошти, що надійшли на відповідний рахунок, не отримано фізичною особою протягом 30 календарних днів, то банк меморіальним ордером повертає їх платнику.

Якщо фізична особа не має рахунка у банку або розрахунки безпосередньо з фізичною особою чи підприємством через банк неможливі, то платник може здійснювати розрахунки з ними через підприємство поштового зв'язку переказом відповідної суми на рахунок переказних операцій підприємства зв'язку. Через підприємства поштового зв'язку здійснюються перекази: на ім'я окремих фізичних осіб — коштів, що належать їм особисто (пенсії, аліменти, заробітна плата, витрати на відрядження, авторський гонорар тощо); підприємствам — на витрати для виплати заробітної плати, за організований

набір робітників, для заготівлі сільськогосподарської продукції в населених пунктах, де немає банків, тощо.

Відносини між підприємствами зв'язку, платниками та одержувачами, що стосуються переказування коштів, регулюються відповідними нормативно-правовими актами Українського державного підприємства поштового зв'язку «Укрпошта».

Для переказування коштів через підприємство зв'язку платник подає до банку, що його обслуговує, платіжне доручення, в якому зазначає реквізити підприємства поштового зв'язку, з рахунка якого сплачуватимуться перекази їх одержувачам, та номери списків одержувачів коштів.

Після переказу коштів на рахунок переказних операцій підприємства поштового зв'язку платник подає цьому підприємству:

— копію платіжного доручення з відміткою банку про дату його виконання та відбитком штампу банку;

— належно оформлений (тобто — з підписами керівника і бухгалтера, засвідчений відбитком печатки платника, із загальною сумою, проставленою цифрами і словами) список одержувачів коштів із зазначенням, на які цілі видаються гроші;

— заповнені бланки грошових переказів, на підставі яких підприємство поштового зв'язку здійснюватиме видачу грошей.

Розрахунки з допомогою платіжних доручень супроводжуються списанням коштів з поточного рахунку платника і їх зарахуванням на поточний рахунок одержувача. При цьому в бухгалтерському обліку **банку платника** виконуються такі проводки:

• якщо платник і одержувач коштів є клієнтами різних банків:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»:

• якщо платник і одержувач коштів обслуговуються в одному банку:

Дт Поточний рахунок платника (2600, 2620)

Кт Поточний рахунок одержувача (2600, 2620).

Відображення в бухгалтерському обліку **банку отримувача** коштів, що надійшли на користь клієнта з іншого банку залежить від того, чи в платіжному дорученні вказано дату валютування.

Якщо в платіжному дорученні не вказано дати валютування, то зарахування коштів клієнту на поточний рахунок супроводжується проводкою:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Якщо в платіжному дорученні вказана дата валютування, то виконуються такі бухгалтерські записи:

• до настання дати валютування:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або
1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
Кт 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання», або
2622 «Кошти в розрахунках фізичних осіб»;

• на початок операційного дня, який визначений датою валютування:

Дт 2602 «Кошти в розрахунках суб'єктів господарювання», або
2622 «Кошти в розрахунках фізичних осіб»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Надходження в банк коштів на користь фізичної особи, яка не має рахунку в цьому банку, супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або
1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку».

Виплата з каси коштів, що поступили на користь фізичної особи, відображається проводкою:

Дт 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Клієнти—учасники безготівкових розрахунків можуть використовувати також **платіжні вимоги-доручення** - це розрахунковий документ, який складається з двох частин:

• верхньої — вимоги отримувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;

• нижньої — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок отримувача.

Верхня частина вимоги-доручення оформляється отримувачем коштів і передається безпосередньо платнику не менше ніж у двох примірниках. Доставку вимог-доручень до платника може здійснювати банк отримувача через банк платника на договірних умовах. У разі згоди оплатити вимогу-доручення платник заповнює її нижню частину і подає до банку, що його обслуговує. Сума, яку платник погоджується сплатити отримувачу та зазначає в нижній частині вимоги-доручення, не може перевищувати суму, яку вимагає до сплати отримувач і яка зазначена у верхній частині вимоги-доручення.

Платіжна вимога-доручення повертається без виконання, якщо сума, що зазначена платником, перевищує суму, що є на його рахунку.

Банк платника приймає вимогу-доручення від платника протягом 20 календарних днів з дати оформлення її отримувачем.

Причини неоплати платником вимоги-доручення з'ясовуються безпосередньо між платником та отримувачем коштів без втручання банку.

Платіжні вимоги-доручення можуть застосовуватися в розрахунках усіма учасниками безготівкових розрахунків.

Розрахунки з допомогою платіжних вимог-доручень відображаються в бухгалтерському обліку **банку платника** такими проводками:

- якщо платник і одержувач коштів є клієнтами різних банків:
Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»
Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або
1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
- якщо платник і одержувач коштів обслуговуються в одному банку:
Дт Поточний рахунок платника (2600,2620)
Кт Поточний рахунок одержувача (2600, 2620).

Банк отримувача коштів за платіжною вимогою-дорученням під час зарахування коштів отримувачу на його поточний рахунок виконує таку проводку:

- Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або
1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

4. Організація та облік розрахунків із застосуванням розрахункових чеків

Розрахунковий чек — це розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітенту, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Чеки використовуються лише для безготівкових перерахувань з рахунку чекодавця на рахунок отримувача коштів. Підприємствам не дозволяється здійснювати обмін чека на готівку та отримувати готівкою здачу із суми чека. Фізичні особи можуть обмінювати чек на готівку або отримувати здачу із суми чека готівкою (але не більше ніж 20 відсотків від суми цього чека).

Чеки виготовляються на замовлення банку Банкотно-монетним двором НБУ чи іншим спеціалізованим підприємством на спеціальному папері, брошуруються в розрахункові чекові книжки по 10, 20, 25 аркушів. Чеки, що використовуються фізичними особами для здійснення одноразових операцій, виготовляються як окремі бланки, облік яких банки ведуть окремо від чекових книжок.

Чеки та чекові книжки є бланками суворого обліку і обліковуються на рахунку 9821 «Бланки суворого обліку».

Для отримання чекової книжки клієнт повинен подати банку_емітенту заяву про видачу чекової книжки та платіжне доручення для перерахування коштів на окремий аналітичний рахунок «Розрахунки чеками», що відкривається на відповідному балансовому рахунку 2602 «Кошти у

розрахунках суб'єктів господарювання», або 2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб» у банку-емітенті (фізична особа може подавати заяву про перерахування коштів або вносити суму готівкою). Бронювання коштів чекодавця на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» необхідне для гарантованої оплати чеків.

Видача банком чекової книжки клієнту відображається такими бухгалтерськими проводками:

- на суму коштів, що бронюється на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками»:

- а) суб'єктів господарювання:

- Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

- Кт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання»;

- б) фізичних осіб:

- Дт 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

- Кт 2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»;

- на суму комісійної винагороди за видачу чекової книжки:

- Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

- 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

- Кт 6119 «Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами»;

- на умовну оцінку виданої чекової книжки (1 чекова книжка прирівнюється до 1 грн.)

- Дт 9910 «Контррахунок»

- Кт 9821 «Бланки суворого обліку».

Чекову книжку на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент видає на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця. Один або кілька чеків на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент може видати на суму, що не перевищує залишок коштів на рахунку чекодавця, або на суму, що внесена ним готівкою.

Строк дії чекової книжки — один рік, а чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, — три місяці з дати їх видачі. День оформлення чекової книжки або чека не враховується. Чеки, виписані після зазначеного строку, вважаються недійсними і до оплати не приймаються. Строк дії невикористаної чекової книжки може продовжуватися за погодженням з банком-емітентом, про що він робить відповідну відмітку на обкладинці чекової книжки (у правому верхньому куті), засвідчуючи її підписом головного бухгалтера і відбитком штампа банку.

Чек із чекової книжки пред'являється до оплати в банк чекодержателя протягом 10 календарних днів (день виписки чека не враховується).

Механізм проведення розрахунків з допомогою розрахункових чеків та їх відображення в бухгалтерському обліку банку залежить від того, чи чекодавець і чекодержатель обслуговуються в одному банку чи в різних і полягає в наступному:

1. Чекодавець виписує чек із чекової книжки під час здійснення платежу і видає за отримані ним товари (роботи, послуги). Виписуючи чек, чекодавець

перепише на його корінець залишок ліміту з корінця попереднього чека і зазначає новий залишок ліміту. Чек підписує службова особа чекодавця, яка має право підписувати розрахункові документи, та скріплює відбитком печатки чекодавця (за винятком чеків, що видаються фізичними особами).

2. Приймаючи чек до оплати за товари (виконані роботи, надані послуги), чекодержатель здійснює відповідну перевірку чека (відповідність його встановленому зразку; правильність заповнення; відсутність виправлень; відповідність суми корінця чека сумі, зазначеній на самому чеку; строк дії; достатність залишку ліміту за чековою книжкою для оплати чека; наявність на ньому чіткого відбитка штампа або печатки банку та даних чекодавця) та устанавлює особу пред'явника чека за документом, що її посвідчує. Після цього чекодержатель відрізає чек від корінця, ставить на його зворотному боці та корінці календарний штампель і підписує цей чек, а також робить відмітку у відомості про прийняті до оплати розрахункові чеки.

3. Чекодержатель здає в банк чеки разом з трьома примірниками реєстру розрахункових чеків якщо рахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в одному банку, і в чотирьох примірниках — якщо рахунки чекодавця і чекодержателя відкриті в різних банках.

4. Банк чекодержателя перевіряє заповнення реквізитів реєстру розрахункових чеків.

Останній примірник реєстру чеків повертається чекодержателю з відміткою про оплату, якщо клієнти обслуговуються в одному банку, або з відміткою про дату прийняття його на інкасо, якщо клієнти обслуговуються в різних банках.

5а. Якщо чекодавець і чекодержатель обслуговуються в одному банку, то після перевірки правильності заповнення реквізитів чеків і реєстру чеків банк на підставі першого примірника реєстру чеків списує кошти з рахунку чекодавця та зараховує їх на рахунок чекодержателя. При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

5б. Якщо чекодавець і чекодержатель обслуговуються в різних банках, то банк чекодержателя інкасує прийняті чеки разом з другим та третім примірниками реєстру чеків до банку-емітента. При цьому виконуються такі бухгалтерські проводки:

• прийняття банком розрахункових чеків на інкасо:

Дт 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо»

Кт 9910 «Контрархунок»;

• відправлення прийнятих на інкасо розрахункових чеків:

Дт 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо»

Кт 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо».

6. Банк_емітент, отримавши чек разом з двома примірниками реєстру чеків, перевіряє: належність чека до цього банку; відповідність підписів та відбитка печатки чекодавця заявленим банком в картці зі зразками підписів та відбитка печатки; чи не перевищує сума чека граничної суми ліміту розрахункової чекової книжки; належність номера чека до номерів чеків виданої чекової книжки та дотримання строків дії чекової книжки; відповідність оформлення чека встановленим вимогам.

Зробивши відповідну перевірку, банк списує кошти з рахунку чекодавця та перераховує їх на рахунок чекодержателя. Дана операція оформляється меморіальним ордером і супроводжується такою проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».

Сплачений чек разом з примірником реєстру чеків залишається в банку-емітенті. На чеку ставиться штамп банку «Проведено».

Банк-емітент може відмовитися від оплати чека, якщо:

- чек або реєстр чеків заповнено з порушенням встановлених вимог або є виправлення, замість підпису стоїть факсиміле;
- чек виписаний чекодавцем на суму, більшу, ніж заброньована на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками».

У разі відмови за цих причин оплатити чек банк-емітент викреслює його з реєстру чеків, виправляє загальний підсумок і не пізніше наступного робочого дня надсилає цей чек до банку чекодержателя. Одночасно банк-емітент повідомляє електронною поштою банк чекодержателя про причини неоплати чека.

7. Банк чекодержателя, отримавши від банку-емітента кошти за оплаченим чеком зараховує їх чекодержателю, а суму оплаченого чека списує з позабалансового рахунку 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо». При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

1) Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

2) Дт 9910 «Контрархунок»

Кт 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо».

Якщо банк чекодержателя, отримав неоплачений чек і повідомлення про причини його неоплати, то він списує суму чека з рахунку 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо» та повертає чек чекодержателю із зазначенням причин його неоплати.

У разі ненадходження коштів банк чекодержателя після закінчення 10 календарних днів від дати інкасування чека здійснює запит електронною поштою до банку-емітента щодо причин неоплати цього чека. Банк_емітент, отримавши запит, не пізніше наступного робочого дня має дати відповідь банку

чекодержателя, який повідомляє про це чекодержателя. У разі неотримання відповіді банк чекодержателя повідомляє про це чекодержателя і після закінчення 20 календарних днів від дати інкасування чека списує його суму з рахунку 9831 «Документи і цінності, відправлені на інкасо» як таку, що нереально отримати.

Невикористані чеки після закінчення строку дії чекової книжки або використання ліміту підлягають поверненню до банку_емітента, який їх погашає. За бажанням клієнта банк може продовжити строк дії чекової книжки або клієнт може поповнити її ліміт у разі його використання. Для поповнення ліміту чекодавець подає до банку платіжне доручення (фізична особа може подавати заяву про перерахування коштів разом з відповідною чековою книжкою. У реквізиті платіжного доручення «Призначення платежу» робиться напис «Поповнення ліміту за чековою книжкою, номери невикористаних чеків з № _____ до № _____».

Поповнення клієнтом ліміту за чековою книжкою супроводжується такою проводкою:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб».

У разі припинення клієнтом подальших розрахунків чеками до закінчення строку дії чекової книжки та наявності за нею невикористаного ліміту чекодавець подає чекову книжку до банку разом з платіжним дорученням (фізична особа може подавати її з заявою про перерахування коштів) для зарахування невикористаного залишку ліміту на той рахунок, з якого бронювалися кошти.

Повернення банком чекодавцю невикористаного ліміту за чековою книжкою відображається проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Якщо після повного використання чеків із чекової книжки її ліміт буде невикористаним, то чекодавцю може надаватися нова чекова книжка на суму невикористаного ліміту. Для цього чекодавець подає до банку-емітента заяву про отримання нової чекової книжки разом з використаною чековою книжкою та корінцями використаних чеків.

Строк дії нової чекової книжки встановлюється з дня її видачі.

5. Організація та облік розрахунків акредитивами

Розрахунки акредитивами є поширеною формою розрахунків за товари і послуги, коли постачальник вважає за необхідне забезпечити собі гарантію оплати. **Акредитив** — це договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за

яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

У розрахунках акредитивами приймають участь такі сторони:

- **заявник акредитива** — платник, який подав обслуговуючому банку заяву про відкриття акредитива;

- **банк-емітент** — банк, який відкрив акредитив;

- **авізуючий банк** — банк, який за дорученням банку-емітента авізує (сповіщає) акредитив бенефіціару без будь-якої відповідальності за його оплату;

- **виконуючий банк** — банк, який за дорученням банку-емітента здійснює платіж проти документів, визначених в акредитиві. Виконуючий банк залежно від операції за акредитивом, виконання якої доручено йому банком-емітентом, також може бути авізуючим банком;

- **бенефіціар** — особа, на користь якої відкрито акредитив.

Умови та порядок проведення розрахунків за акредитивами передбачаються в договорі між бенефіціаром і заявником акредитива і не повинні суперечити законодавству України.

За операціями з акредитивами всі заінтересовані сторони мають справу лише з документами, а не з товарами, послугами чи іншими видами виконання зобов'язань, з якими ці документи можуть бути пов'язані.

Банк-емітент може відкривати такі види акредитивів:

А) **покритий** — акредитив для здійснення розрахунків, за яким заздалегідь бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або банку-виконавці;

Б) **непокритий** — акредитив, оплата за яким в разі тимчасового браку коштів на рахунку платника гарантується банком-емітентом в порядку банківського кредиту.

Акредитиви бувають відкличні та безвідкличні. На кожному акредитиві має бути це застережено. За браком такої вказівки акредитив вважається безвідкличним.

Відкличний акредитив — акредитив, який може бути змінений або анульований банком-емітентом без попереднього погодження з бенефіціаром (наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором або дострокової відмови банку-емітента від гарантування платежів за акредитивом).

Усі розпорядження про змінення умов відкличного акредитива заявник може дати бенефіціару (юридичній особі, на користь якої виставлено акредитив) тільки через банк-емітент, який повідомляє банк-виконавець, а останній — бенефіціара.

Банк-виконавець не має права приймати розпорядження безпосередньо від заявника акредитива (за винятком, коли банк-емітент є одночасно й банком-виконавцем).

Банк-виконавець зобов'язаний оплатити документи, які відповідають умовам акредитива, виставлені бенефіціаром і прийняті банком-виконавцем до отримання ним повідомлення про змінення або анулювання акредитива.

Безвідкличний акредитив — це тверде зобов'язання банку-емітента сплатити кошти в порядку та строки, визначені умовами акредитива, якщо документи, які ним передбачено, подано до банку своєчасно.

Бенефіціар може достроково відмовитися від використання акредитива, якщо таке передбачене його умовами. Зі своїми пропозиціями про змінення умов акредитива бенефіціар має звернутися до заявника акредитива, а заявник, у разі згоди, вносить зміни до акредитива через банк-емітент, який надсилає потрібне повідомлення банкові-виконавцю.

Відносини між банком-емітентом і банком-виконавцем регулюються договорами, в яких передбачається розмір комісійних за авізування та інші витрати, пов'язані з відкриттям і виконанням акредитива, а також відповідальність сторін щодо оплати розрахункових документів згідно з умовами акредитива.

Кожний акредитив призначається для розрахунків тільки з одним бенефіціаром і не може бути переадресований.

Для відкриття акредитива підприємство подає банку-емітенту заяву, де має вказати:

- найменування заявника та бенефіціара і їхні ідентифікаційні коди за Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України;
- назву банку-емітента та банку, що виконуватиме оплату акредитива;
- вид акредитива;
- строк дії акредитива (число і місяць закриття акредитива у виконуючому банку);
- суму акредитива;
- дату і номер договору, яким передбачається відкриття акредитива;
- умови акредитива (види товарів, які сплачуються, розрахункові документи, порядок оплати цих документів — з акцептом уповноваженого платника, без акцепту тощо).

Реквізити, що передбачені формою заяви, є обов'язковими (крім реквізиту «Додаткові умови»), і за браком хоча б одного з них акредитив не відкривається і заява повертається заявнику без виконання.

Якщо перелік документів не вміщується на бланку заяви, заявник акредитива подає його окремим додатком у такій самій кількості примірників, що й заяву. Оригінал цього додатка підписується вповноваженими особами та скріплюється відбитком печатки заявника акредитива.

Банк-емітент, прийнявши заяву, визначає спосіб виконання акредитива, банк, що авізуватиме документи та виконуватиме оплату, і здійснює відповідні бухгалтерські записи.

Якщо відкривається покритий акредитив, депонований у банкові-виконавці, котрий не є банком-емітентом, заявник подає в банк-емітент (крім заяви) платіжне доручення на переказування коштів для бронювання у банкові-

виконавці. Банк-емітент переказує кошти заявника на аналітичний рахунок «Розрахунки за акредитивами» у банкові-виконавці та повідомляє його про умови акредитива.

У разі відкриття покритого акредитива, депонованого в банку-емітенті, заявник подає заяву про відкриття акредитива та платіжним дорученням переказує кошти зі свого рахунка на аналітичний рахунок «Розрахунки за акредитивами» в банку-емітенті.

Акредитив вважається відкритим після того, як здійснено відповідні бухгалтерські записи на рахунках та надіслано повідомлення бенефіціару.

Дата виконання платіжних доручень, наданих разом із заявою на акредитив, і дата повідомлення бенефіціару мають збігатися.

Заяву на відкриття покритого акредитива клієнт подає, як правило, у чотирьох примірниках. Перший примірник заяви банк-емітент обліковує на позабалансовому рахунку, що призначений для обліку акредитивів, другий (з позначкою банку про дату надходження) — разом з випискою з рахунка видає заявнику як розписку банку про відкриття акредитива, третій і четвертий — використовуються для інформування банку-виконавця та бенефіціара про умови акредитива.

На відкриття непокритого акредитива платник подає заяву в чотирьох примірниках. У реквізиті заяви «Вид акредитива» має бути додатково зазначено «непокритий». Перший примірник заяви в цьому разі обліковується банком-емітентом на позабалансовому рахунку, що призначений для обліку непокритих акредитивів.

Банк-емітент, прийнявши заяву, визначає спосіб виконання акредитива, авізуючий та виконуючий банки і здійснює відповідні бухгалтерські записи, а саме:

- при відкритті непокритого акредитива:
 - Дт 9122 «Непокриті акредитиви»
 - Кт 9900 «Контррахунок»;
- при відкритті покритого акредитива з депонуванням коштів у банку-емітенті:
 - Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»
 - Кт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або 2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»;
- при відкритті покритого акредитива з депонуванням коштів у виконуючому банку, який не є банком-емітентом:
 - 1) Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;
 - Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
 - 2) Дт 9802 «Акредитиви до виконання»
 - Кт 9910 «Контррахунок».

Банк-виконавець обліковує примірник заяви або повідомлення про відкриття непокритого акредитива, отриманий від банку-емітента, на позабалансовому рахунку, що призначений для обліку акредитивів. Такий облік ведеться окремо від обліку повідомлень про відкриття покритих акредитивів.

Банк-емітент інформує банк-виконавець (авізуючий банк) про відкриття акредитива, надсилаючи йому заяву на відкриття акредитива чи повідомлення електронною поштою (електронне повідомлення) або іншими засобами зв'язку, що передбачені договорами між банками.

Заяву про відкриття акредитива або повідомлення банк-емітент надсилає авізуючому банку не пізніше наступного робочого дня після отримання заяви від клієнта.

Повідомлення має містити номер акредитива, усі його умови, спосіб платежу, місце виконання та строк дії акредитива.

У повідомленні мають чітко зазначатися повноваження авізуючого банку щодо виду акредитивної операції.

Якщо електронне повідомлення не містить згадки про наступну надсилку дальших подробиць чи вказівок, то його поштове підтвердження непотрібне і в разі надходження такого підтвердження його не беруть до відома, а робочим документом є це електронне повідомлення.

Якщо повідомлення банку-емітента має лише інформативний характер і робочим документом є заява про відкриття акредитива, що надіслана поштою або доставлена іншим звичайним способом зв'язку згідно з «Правилами приймання, оброблення та доставки кореспонденції банківських установ спецзв'язком Міністерства зв'язку України», то повідомлення має містити таке застереження: «подробиці далі».

Виконуючий банк обліковує примірник заяви або повідомлення, отриманий від банку-емітента, за позабалансовим рахунком 9802 «Акредитиви до сплати», що супроводжується проводкою:

Дт 9802 «Акредитиви до виконання»

Кт 9910 «Контррахунок».

Отримання виконуючим банком від банку-емітента коштів заявника акредитива для їх бронювання на аналітичному рахунку «Розрахунки акредитивами» відображається в обліку такою проводкою:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб».

Про відкриття та умови акредитива банк-виконавець (авізуючий банк) повідомляє бенефіціара (авізує акредитив) протягом 10 робочих днів з дня отримання повідомлення від банку-емітента (авізуючого банку).

Після відвантаження продукції (виконання робіт, надання послуг) бенефіціар подає банкові-виконавцю потрібні документи, передбачені умовами акредитива, разом з реєстром документів.

Банк-виконавець ретельно перевіряє подані бенефіціаром документи щодо дотримання усіх умов акредитива і в разі порушення хоча б однієї з умов не проводить виплати за акредитивом, про що інформує бенефіціара і надсилає повідомлення до банку-емітента для отримання згоди на оплату документів з розбіжностями. Повідомлення має містити повний перелік розбіжностей з умовами акредитива, виявлених перевіркою.

У разі неотримання відповіді протягом семи робочих днів після відправлення повідомлення або за надходження негативної відповіді банк-виконавець повертає бенефіціару всі документи за акредитивом, зазначивши на зворотному боці першого примірника реєстру документів причини повернення документів і засвідчивши цей запис підписами відповідального виконавця та працівника, на якого покладено функції контролера, а також відбитком штампу банку.

Не приймаються до оплати за акредитивом документи, які мають розбіжності з умовами акредитива або зміст яких суперечить один одному.

Заявнику акредитива рекомендується зазначати в умовах акредитива, хто має оформляти (засвідчувати тощо) кожний документ, передбачений умовами, та його зміст.

Якщо умовами акредитива передбачено акцепт заявника акредитива, то для його здійснення вповноважена особа заявника має подати бенефіціару:

- документ, що засвідчує її особу;
- зразок її підпису, засвідчений заявником акредитива (якщо його немає у виконуючому банку);
- доручення, видані заявником акредитива, щодо його повноважень.

У банкові-виконавці відповідальний виконавець перевіряє наявність акцептного напису та відповідність його поданому зразку.

Якщо кошти за акредитивом заброньовані у виконуючому банку (який не є банком-емітентом), то зарахування ним коштів бенефіціару за акредитивом супроводжується такою проводкою:

- Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або 2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»
- Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Списання коштів з аналітичного рахунка «Розрахунки за акредитивами» банк-виконавець здійснює на підставі першого примірника реєстру документів за акредитивом та інших документів, що відповідають умовам акредитива.

Перший примірник реєстру документів за акредитивом залишається в документах дня банку-виконавця, другий (з потрібними відмітками банку про дату одержання та виконання) — видається бенефіціару, третій та четвертий примірники разом з документами, передбаченими умовами акредитива, надсилаються до банку-емітента, де третій примірник використовується для списання суми заяви на акредитив з відповідного позабалансового рахунка, а четвертий — видається заявнику акредитива разом з іншими документами за акредитивом.

Банк-емітент, отримавши документи за акредитивом та два примірники реєстру документів, видає заявнику акредитива один примірник реєстру документів разом з іншими документами за акредитивом та списує суму заяви з позабалансового рахунку 9802 «Акредитиви до сплати», що супроводжується проводкою:

Дт 9910 «Контррахунок

Кт 9802 «Акредитиви до виконання».

Якщо кошти за акредитивом заброньовано в банку-емітенті, то виконуючий банк після перевірки виконання бенефіціаром всіх умов акредитива, надсилає до банку-емітента перший та другий примірники реєстру документів за акредитивом разом з іншими документами, третій примірник реєстру використовує для списання суми заяви з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів (після надходження коштів від банку-емітента), а четвертий (з потрібними відмітками банку про дату одержання) — видає бенефіціару.

Банк-емітент, зробивши перевірку виконання всіх умов акредитива, на підставі першого примірника реєстру документів за акредитивом списує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» і перераховує їх на рахунок бенефіціара, що відображається такою проводкою:

Дт 2602 «Кошти у розрахунках суб'єктів господарювання», або

2622 «Кошти у розрахунках фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках».

Якщо банк-виконавець за рахунок заброньованих коштів оплатив документи з розбіжностями без повідомлення банку-емітента та отримання відповідних повноважень, то в разі відмови банку-емітента від оплати зазначених документів банк-виконавець зобов'язаний відшкодувати сплачену суму.

Банк-виконавець за потреби використання акредитива, кошти за яким заброньовано в банку-емітенті, перевіряє з доручення цього банку виконання всіх умов акредитива за наданим бенефіціаром реєстром документів за акредитивом та іншими документами, що передбачені акредитивом.

Четвертий примірник реєстру (з потрібними відмітками банку про дату одержання) банк-виконавець видає бенефіціару, третій — використовує для списання суми заяви на акредитив з відповідного позабалансового рахунку (після надходження коштів від банку-емітента), перший та другий примірники реєстру документів за акредитивом разом з іншими документами надсилає спецзв'язком до банку-емітента.

Банк-емітент, зробивши перевірку виконання всіх умов акредитива, на підставі першого примірника реєстру документів за акредитивом списує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» і переказує їх на рахунок бенефіціара.

Перший примірник реєстру документів за акредитивом банк-емітент зберігає в документах дня банку, а другий (з відмітками банку про дату

одержання та виконання) — видає заявнику акредитива разом з іншими документами за акредитивом.

Якщо одержати кошти з рахунка заявника акредитива своєчасно неможливо (у разі оплати за акредитивом за рахунок кредиту), то банк-емітент до розв'язання питання згідно з умовами договору обліковує заборгованість заявника акредитива на балансовому рахунку, призначеному для обліковування короткострокових кредитів. Одночасно банк-емітент списує з відповідного позабалансового рахунка ту суму, що була виплачена за акредитивом бенефіціару.

У всіх акредитивах обов'язково має передбачатися дата закінчення строку і місце пред'явлення документів для платежу. Дата, яку зазначено в заяві на акредитив, є останнім днем подання бенефіціаром до оплати реєстру документів за акредитивом та документів, передбачених умовами акредитива. Банки мають здійснювати контроль за терміном чинності дії акредитива, який зазначений у заяві про відкриття акредитива.

У день закінчення терміну чинності акредитива, депонованого в банкові-виконавці, останній в кінці операційного дня списує кошти з аналітичного рахунка «Розрахунки за акредитивами» та переказує їх в банк-емітент на рахунок, з якого вони надійшли.

Банк-емітент зараховує одержані кошти на рахунок заявника акредитива та списує відповідну суму з відповідного позабалансового рахунка. При цьому виконуються такі проводки:

- 1) Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;
- 2) Дт 9910 «Контррахунок
Кт 9802 «Акредитиви до виконання».

У випадку виконання непокритого акредитиву, перерахування бенефіціару коштів банком-емітентом відображається такими бухгалтерськими записами:

а) у випадку наявності усієї суми коштів, які підлягають перерахуванню за акредитивом на поточному рахунку заявника:

- Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»
Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 1500 «Кореспондентські рахунки, які відкриті в інших банках»;

б) у разі оплати акредитива за рахунок банківського кредиту:

Дт 2062 «Короткострокові кредити в поточну діяльність, що надані суб'єктам господарювання», або 2202 «Короткострокові кредити на поточні потреби, що надані фізичним особам»

- Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 1500 «Кореспондентські рахунки, які відкриті в інших банках».

Одночасно в обох випадках з позабалансового рахунку списується сума сплаченого акредитива і здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9122 «Непокриті акредитиви».

Отримання виконуючим банком коштів за непокритим акредитивом та їх зарахування бенефіціару супроводжується такими проводками:

1) Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»;

2) Дт 9910 «Контррахунок

Кт 9802 «Акредитиви до виконання».

Механізм проведення та відображення в бухгалтерському обліку розрахунків різними видами акредитивів узагальнимо з допомогою схеми:

1. Бенефіціар і заявник акредитива укладають договір, в якому обумовлюються умови і порядок проведення розрахунків з допомогою акредитива.

2. Заявник подає в банк-емітент заяву на відкриття акредитива.

3. Банк-емітент один примірник заяви на відкриття акредитива видає заявнику, а суму акредитива обліковує за рахунком 9122 «Непокриті акредитиви».

4. Банк-емітент надсилає виконуючому (авізуючому) банку повідомлення про відкриття акредитива.

5. Виконуючий (авізуючий) банк, одержавши повідомлення з умовами акредитива, повідомляє бенефіціара про відкриття акредитива та здійснює відповідні бухгалтерські проводки на суму акредитива.

6. Одержавши повідомлення про відкриття акредитива, бенефіціар відвантажує товар (виконує роботи, надає послуги).

7. Бенефіціар подає у свій банк усі необхідні документи, зазначені в акредитиві разом з реєстром поданих документів. Приймавши документи від бенефіціара, виконуючий банк здійснює їх перевірку.

8. Після перевірки документів і встановлення їх відповідності умовам акредитиву, виконуючий (авізуючий) банк надсилає подані документи разом з двома примірниками реєстру документів банку-емітенту для оплати.

9. Банк-емітент, одержавши документи за акредитивом, списує кошти з поточного рахунку заявника (або оплачує акредитив за рахунок банківського кредиту) і перераховує їх виконуючому банку (банку-бенефіціара) та відображає зазначені операції в бухгалтерському обліку.

10. Банк-емітент передає документи за акредитивом разом з одним примірником реєстру документів заявнику акредитива.

11. Виконуючий банк зараховує отримані від банку-емітента кошти бенефіціару і списує суму акредитиву з відповідного позабалансового рахунка.

У всіх акредитивах обов'язково має передбачатися дата закінчення строку і місце подання документів для платежу. Дата, яку зазначено в заяві, є останнім

днем для подання бенефіціаром до оплати реєстру документів за акредитивом та документів, передбачених умовами акредитива. Банки мають здійснювати контроль за строком дії акредитива, який зазначений у заяві.

У день закінчення строку дії акредитива, кошти за яким заброньовані у виконуючому банку, останній в кінці операційного дня списує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» та перераховує в банк-емітент на рахунок, з якого вони надійшли.

Банк-емітент зараховує одержані кошти на рахунок заявника акредитива та списує потрібну суму з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів.

Акредитив, кошти за яким заброньовані в банку-емітенті, закривається ним після закінчення строку, зазначеного в акредитиві, з урахуванням нормативного строку проходження документів спецзв'язком від виконуючого банку до банку-емітента або після отримання від виконуючого банку підтвердження про невиконання акредитива. У кінці операційного дня банк-емітент перераховує кошти з аналітичного рахунку «Розрахунки за акредитивами» на рахунок заявника акредитива і надсилає повідомлення виконуючому банку для їх списання з відповідного позабалансового рахунку, що призначений для обліку акредитивів. Анульований банком-емітентом відкличний акредитив закривається в день надходження повідомлення про його анулювання.

6. Організація та облік розрахунків платіжними вимогами в разі здійснення примусового списання коштів

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або в разі договірної списання отримувача до банку, що обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів з рахунку платника на рахунок отримувача.

Списання коштів з рахунку платника, що здійснюється на основі платіжної вимоги може бути примусове або договірне.

Примусове списання — це списання коштів, що здійснюється стягувачем без згоди платника на підставі встановлених законом виконавчих документів у випадках, передбачених законом. Стягувач — це особа, яка може бути ініціатором переказу коштів з рахунку платника на підставі виконавчих документів, визначених законом.

Відповідно до статті 1071 Цивільного кодексу України кошти можуть бути списані з рахунку клієнта без його доручення на підставі рішення суду.

Примусове списання коштів з рахунків платників ініціюють стягувачі на підставі виконавчих документів, виданих судами. За необґрунтованість примусового списання коштів, недостовірність даних, зазначених у платіжній вимозі, тягувач несе відповідальність згідно із законодавством України.

Для примусового списання коштів стягувач оформляє платіжну вимогу не менше ніж у трьох примірниках. У реквізиті «Призначення платежу» платіжної

вимоги стягувач зазначає назву, дату видачі та номер (якщо він присвоєний) виконавчого документа. Виконавчий документ, на підставі якого оформлено платіжну вимогу, банку не подається.

Платіжна вимога подається стягувачем до банку, що його обслуговує, разом із двома примірниками реєстру платіжних вимог.

Банк, що обслуговує стягувача, приймає платіжні вимоги протягом 10 календарних днів з дати їх складання, а банк платника — протягом 30 календарних днів з дати їх складання.

Якщо платник і стягувач обслуговуються в різних банках, то банк, що обслуговує стягувача, надсилає банку платника не менше ніж два примірники платіжної вимоги на примусове списання коштів. Крім того, стягувачу повертається не менше ніж один примірник платіжної вимоги та реєстру платіжних вимог. Перший примірник реєстру платіжних вимог залишається в банку, що обслуговує стягувача. У випадку надсилання самим стягувачем до банку платника платіжної вимоги на примусове списання коштів, банк, що обслуговує стягувача, повертає стягувачу всі примірники платіжної вимоги та не менше ніж один примірник реєстру. Перший примірник реєстру платіжних вимог із написом про одержання примірників платіжної вимоги, засвідчений підписом стягувача, залишається в банку, що обслуговує стягувача.

Банк платника приймає до виконання платіжну вимогу стягувача незалежно від наявності достатнього залишку коштів на рахунку платника і не має права повертати її в разі неподання стягувачем реєстру платіжних вимог. У разі недостатності коштів на рахунку платника банк виконує платіжну вимогу в межах залишку коштів. Часткову оплату платіжної вимоги банк оформляє меморіальним ордером, у реквізиті «Призначення платежу» якого зазначає номер і дату платіжної вимоги, яку частково сплачено, суму, що залишилася до сплати, та повторює текст, що наведений у реквізиті «Призначення платежу» цієї платіжної вимоги. Для підтвердження часткової оплати відповідальний виконавець на першому примірнику платіжної вимоги окреслює реквізит «Сума» та зазначає на зворотному боці дату, суму часткового платежу, засвідчуючи це своїм підписом.

Перший примірник платіжної вимоги, на підставі якого здійснено часткову оплату, залишається на зберіганні в банку платника.

Банк не пізніше ніж наступного робочого дня повідомляє платника про надходження платіжної вимоги на примусове списання коштів з його рахунку, якщо умова про таке повідомлення передбачена договором банківського рахунку цього платника.

Стягувач може відкликати платіжну вимогу в будь-який час до списання коштів з рахунку платника шляхом подання листа про відкликання до банку, що обслуговує стягувача. Платіжна вимога відкликається лише в повній сумі.

Договірне списання — це списання банком з рахунка клієнта коштів без подання клієнтом платіжного доручення, що здійснюється банком у порядку, передбаченому в договорі, укладеному між ним і клієнтом.

Банк обумовлює своє право на здійснення договірної списання за дорученням платника з його рахунку в договорі банківського рахунку або іншому договорі про надання банківських послуг. Договір має містити інформацію, яка потрібна для належного виконання банком доручення платника, зокрема:

- умови, за якими банк повинен здійснювати договірне списання;
- номер рахунку платника, з якого має здійснюватися договірне списання;
- назву отримувача;
- номер і дату договору з отримувачем, яким передбачене право отримувача на договірне списання коштів з рахунку платника;
- перелік документів, які отримувач має надати банку, що обслуговує платника (якщо вони передбачені в договорі).

Отримувач для здійснення договірної списання оформляє платіжну вимогу, яку подає до банку, що обслуговує платника. У реквізиті «Призначення платежу» отримувач зазначає назву, номер і дату договору з платником, яким передбачене право отримувача на договірне списання, а також назву і статтю закону, що передбачає таке списання.

Якщо кредитором за договором є банк, що обслуговує платника, то право цього банку на здійснення договірної списання передбачається в договорі банківського рахунку або іншому договорі про надання банківських послуг. Договір може містити інформацію, яка потрібна банку для списання ним коштів з рахунку платника.

Платник у договорах банківського рахунку або інших договорах про надання банківських послуг може передбачати доручення банку на договірне списання коштів з його рахунків на користь третіх осіб або на свої рахунки, які відкриті в цьому чи іншому банку. Договір може містити інформацію, яка потрібна банку для списання ним коштів з рахунку платника.

Банк, що обслуговує платника, здійснюючи на підставі договору банківського рахунку або іншого договору про надання банківських послуг договірне списання коштів з рахунку платника, оформляє меморіальний ордер, у реквізиті «Призначення платежу» якого зазначає інформацію про платіж і номер, дату та пункт договору, за яким передбачено можливість застосування договірної списання.

У випадку як примусового, так і договірної списання коштів в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

• у банку платника:

а) якщо платник і одержувач коштів є клієнтами різних банків:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»;

б) якщо платник і стягувач коштів обслуговуються в одному банку:

Дт Поточний рахунок платника (2600,2620)

Кт Поточний рахунок стягувача (2600, 2620);

• **у банку стягувача:**

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або
1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»
Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

7. Організація та облік розрахунків в електронних системах типу «клієнт—банк»

Для оперативного ведення клієнтом своїх рахунків у банку та обміну технологічною інформацією клієнти можуть застосовувати програмно-технічний комплекс «клієнт банку — банк» (далі — система «клієнт—банк»).

Програмне забезпечення системи «клієнт—банк» має відповідати вимогам нормативно-правових актів Національного банку, які пред'являються до технології та захисту електронних банківських розрахунків за допомогою системи «клієнт—банк».

Система «клієнт—банк» є складовою програм автоматизації банківської діяльності та джерелом надходження розрахункових документів через системи автоматизації банку (далі — САБ) до системи електронних платежів Національного банку чи внутрішньої платіжної системи і складається з клієнтської та банківської частини.

Клієнтська частина системи «клієнт—банк» забезпечує автоматичне ведення поточного стану рахунка клієнта в банку, ураховуючи проведені початкові та зворотні платежі. Розрахункові документи в електронному вигляді, що подаються клієнтом у банк, мають відповідати формату платіжних документів системи електронних платежів Національного банку із зазначенням електронних цифрових підписів відповідальних осіб платника, яким згідно з установчими документами надане право підпису. Реквізити, які містить розрахунковий документ в електронному вигляді, що використовується в системі «клієнт—банк», визначаються угодою між банком та клієнтом, але обов'язковими є такі:

- дата та номер розрахункового документа в електронному вигляді;
- назва, ідентифікаційний код (номер) платника та номер його рахунка;
- назва та код банку платника;
- назва, ідентифікаційний код (номер) одержувача та номер його рахунка;
- назва та код банку одержувача;
- сума розрахункового документа в електронному вигляді цифрами;
- призначення платежу.

Банківська частина системи «клієнт—банк» забезпечує перевірку наведених електронних підписів на кожному розрахунковому документі клієнта в електронному вигляді та за платіжним файлом у цілому. Вона є невід'ємною складовою частиною САБ і має забезпечувати безперервний захист клієнтських

розрахункових документів в електронному вигляді під час їх опрацювання в САБ.

Програмне забезпечення клієнтської частини системи «клієнт—банк» може розміщуватись на одному окремому комп'ютері (для невеликих підприємств чи фізичних осіб) або працювати в локальній мережі клієнта.

Технологія опрацювання облікової інформації, додаткові реєстри та форми первинних документів, на підставі яких здійснюються операції банківської частини системи «клієнт—банк», мають викладатися в «Положенні про облікову політику банку».

Юридичною підставою для роботи клієнта за допомогою системи «клієнт—банк» і опрацювання його розрахункових документів в електронному вигляді банком є окремий договір між ним і банком. У договорі обов'язково мають обумовлюватися права, обов'язки та відповідальність сторін, порядок вирішення спорів у разі їх виникнення тощо.

Під час використання системи «клієнт—банк» клієнт має дотримуватися всіх вимог, що їх встановлює банк, з питань безпеки опрацювання електронних розрахункових документів, а банк — періодично перевіряти клієнта щодо виконання ним вимог захисту інформації та зберігання засобів захисту в клієнтській частині системи «клієнт—банк» і припиняти обслуговування клієнта за допомогою цієї системи в разі невиконання ним вимог безпеки.

Якщо це передбачено договором між банком та клієнтом, то використання клієнтом системи «клієнт—банк» не виключає можливості опрацювання банком документів клієнта на паперових носіях.

Під час здійснення розрахунків через систему «клієнт—банк» користуються розрахунковими документами в електронному вигляді.

Платник може формувати розрахункові документи в електронному вигляді за допомогою клієнтської частини системи «клієнт—банк» на підставі належним чином оформлених платіжних доручень, платіжних вимог-доручень, а також із використанням платіжних карток.

Коли на рахунку клієнта бракує коштів, банк повертає розрахунковий документ в електронному вигляді без виконання, якщо інше не передбачене угодою між банком та клієнтом.

Не дозволяється формування клієнтами розрахункових документів у електронному вигляді на підставі розрахункових документів, які мають додатки (реєстри чеків, реєстри документів за акредитивами тощо), а також формування стягувачем розрахункових документів в електронному вигляді на підставі платіжних вимог на примусове списання (стягнення) коштів. Ці платіжні вимоги надсилаються клієнтом до банку в порядку, передбаченому для розрахункових документів на паперових носіях.

Під час використання системи «клієнт—банк» здійснюється звірення (квитовка) файлів початкових і зворотних платежів між банківською і клієнтською частиною системи «клієнт—банк», підготовка виписки за платіжними операціями клієнта в банку протягом операційного дня та звірення

цієї інформації з інформацією із клієнтської частини системи «клієнт—банк» наприкінці дня.

Після звіряння реєстру він роздруковується, його підписує відповідальний виконавець банку, засвідчує відбитком штампу банку і підшиває в документи дня. Як первинний документ, що надійшов від клієнта в банк, реєстр щоденно архівується і зберігається в банку протягом установленого строку. Реєстр має обов'язково містити відомості про дату і час подання власником рахунка розрахункових документів до виконання.

Після отримання від банку виписки з рахунка клієнт складає реєстр розрахункових документів, які відправлено в банк каналами зв'язку і прийнято банком до оплати.

Такий самий реєстр за кожним клієнтом складають у банку після формування балансу операційного дня.

Процедури бухгалтерського проведення розрахунків, розглянутих у цьому розділі, здійснюються в описаному нижче порядку.

1. Чекодавець придбаває в своєму банку чекову книжку, сплачуючи послуги за такою операцією готівкою або з коштів поточного рахунка: Д-т рахунків 1001,2520,2540—2542,2545, 2600, 2620 – К-т рахунка «Інші комісійні доходи за операціями з клієнтами».

2. Банк депонує кошти з поточного рахунка на аналітичному рахунку «Розрахунки чеками»: Д-т рахунків 2520, 2540—2542,2600, 2620 – К-т рахунків 2526, 2550,2552,2554,2602,2622.

3. У міру видачі бланків чекових книжок банк відображає зміст операції на позабалансових рахунках: Д-т рахунка 9910 «Контррахунок» – К-т рахунка 9821 «Бланки суворої звітності».

4. Банк переказує суму, зазначену в чеку, на рахунок чекодержателя, коли чекодавця і чекодержателя обслуговує та сама установа банку: Д-т аналітичного рахунка «Розрахунки чеками» до відповідного балансового рахунка – К-т рахунка 2600 «Поточний рахунок», К-т рахунка 2620 «Поточні рахунки фізичних осіб».

5. Одержання чека на інкасо: Д-т рахунка 9830 «Документи й цінності, узяті на інкасо» – К-т рахунка 9910 «Контррахунок».

6. Виставлення чека банком чекодержателя банку чекодавця на інкасо: Д-т рахунка 9831 «Документи і цінності, виставлені на інкасо» – К-т рахунка 9910 «Контррахунок»;

та Д-т рахунка 9910 «Контррахунок» – К-т рахунка 9830 «Документи і цінності, прийняті на інкасо».

7. Одержавши чек на інкасо, банк-емітент переказує гроші банкові чекодержателя: Д-т аналітичного рахунка «Розрахунки чеками» – К-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ».

8. Одержання інкасового чека банком чекодержателя дає підставу банку чекодержателя зарахувати суму, зазначену в чеку, на рахунок одержувача:

Д-т рахунка 9910 «Контррахунок» – К-т рахунка 9831 «Документи й цінності, виставлені на інкасо»;

Д-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ» – К-т рахунків 2520, 2540—2542, 2600, 2620.

9. Списання за платіжним дорученням клієнта

— коли отримувача і платника обслуговує одна установа банку:

а) Д-т рахунка платника – К-т рахунка отримувача;

— коли їх обслуговують різні установи банків:

б) Д-т рахунка платника – К-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ».

10. Відкриття акредитива банком-емітентом:

а) Д-т поточного рахунка заявника акредитива – К-т аналітичного рахунка «Розрахунки акредитивами»;

б) Д-т рахунка 9802 «Акредитиви до сплати» – К-т рахунка 9910 «Контррахунок».

11. Надання доручення банком-емітентом іншому банкові виконувати акредитив: Д-т поточного рахунка заявника – К-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ».

Одночасно на суму акредитива здійснюється бухгалтерське проведення

Д-т рахунка 9802 «Акредитиви до сплати» – К-т рахунка 9910 «Контррахунок».

12. Зарахування коштів бенефіціару за акредитивом, що депонований у банку-емітенті, який одночасно є банком-виконавцем:

Д-т аналітичного рахунка «Розрахунки акредитивами» – К-т поточного рахунка бенефіціара або К-т рахунка 1200 (за умови, що поточний рахунок бенефіціара відкрито в іншому банку) і одночасно:

Д-т рахунка 9910 «Контррахунок» – К-т рахунка 9802 «Акредитиви до сплати».

13. Отримане доручення на суму акредитива в банкові-виконавці: Д-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ» – К-т аналітичного рахунка «Розрахунки акредитивами».

14. За відкриття непокритого акредитива в банкові-емітенті виконується операція: Д-т рахунка 9020 «Гарантії, надані клієнтам» – К-т рахунка 9900 «Контррахунок».

15. У банкові-виконавці сума непокритого акредитива обліковується на позабалансовому рахунку 9802 «Акредитиви до сплати»: Д-т рахунка 9802 «Акредитиви до сплати» – К-т рахунка 9910 «Контррахунок».

16. Виплата бенефіціару за акредитивом, депонованим у банкові-виконавці: Д-т аналітичного рахунка «Розрахунки акредитивами» – К-т поточного рахунка бенефіціара.

17. Надсилка третього примірника реєстру документів разом із документами, передбаченими умовами акредитива, до банку-емітента для списання коштів з рахунка 9802 «Акредитиви до сплати»: Д-т рахунка 9910 «Контррахунок» – К-т рахунка 9802 «Акредитиви до сплати».

18. У банку-емітенті за неможливості отримання коштів за непокритим акредитивом з рахунка заявника:

Д-т рахунка 2040 «Короткострокові кредити суб'єктам господарської діяльності за внутрішніми торговельними операціями» – К-т рахунка 1200 і одночасно на суму виплачених бенефіціару коштів;

Д-т рахунка 9900 «Контррахунок» – К-т рахунка 9020 «Гарантії, що надані клієнтам».

19. Відшкодування банком-емітентом витрат, пов'язаних з виконанням акредитива банком-виконавцем: Д-т рахунка 7100 «Комісійні витрати на розрахунково-касове обслуговування» – К-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ».

20. У банкові-виконавці зарахування коштів бенефіціару за непокритим акредитивом:

Д-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ» – К-т рахунка «Рахунок бенефіціара»

і одночасно

Д-т рахунка 9910 «Контррахунок» – К-т рахунка 9802 «Акредитиви до сплати».

21. Отримана плата від банку-емітента за виконання акредитива: Д-т рахунка 1200 «Кореспондентський рахунок в НБУ» – К-т рахунка 6110 «Комісійні доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів».

8. Облік операцій з пластиковими картками

Платіжна картка — це спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказу коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Платіжна картка виготовляється із спеціальної пластмаси і має стандартний розмір: 85,6 x 53,9 x 0,76. Платіжна картка, як правило, містить таку інформацію: на лицьовий бік картки наноситься ім'я власника, номер картки, термін дії картки, логотип банку-емітента картки та платіжної системи. Одним із засобів захисту від підробки може бути голограма. На зворотному боці картки міститься підпис власника картки, магнітна смуга, іноді фотографія власника і логотипи мереж банкоматів, у яких можна отримати готівку за допомогою картки. Номер картки складається з 16 цифр: перші шість — код банку-емітента, наступні дев'ять — банківський номер картки, остання цифра — контрольна.

Велика різноманітність платіжних карток дозволяє класифікувати їх за різними ознаками. У спеціальній літературі платіжні картки класифікуються за такими ознаками, як:

- тип носія електронної інформації;
- метод нанесення на картку ідентифікаційної інформації;

- тип держателів;
- типи фінансових операцій;
- функціональні характеристики (або платіжна схема).

За типом носія електронної інформації платіжні картки поділяються на: картки з магнітною смугою, які називаються магнітними картками та картки з чіпом (мікросхемою), які називаються смарт-картками.

За методом нанесення на картку ідентифікаційної інформації (ім'я власника картки, номер картки, термін її дії) картки поділяються на:

- ембосовані — картки, на яких інформація нанесена рельєфним шрифтом (видавлена) спеціальним апаратом ембосером;
- неембосовані — картки, на яких ідентифікаційна інформація випалюється, і як правило, ці картки призначені тільки для електронного використання (наприклад, Visa electron).

За типами держателів, платіжні картки класифікуються на особисті (індивідуальні), корпоративні та сімейні. Особиста картка — це платіжна картка, емітована на ім'я клієнта — фізичної особи, що не є суб'єктом господарювання. Корпоративна платіжна картка — платіжна картка, яка дає змогу її держателю здійснювати операції за картрахунком юридичної особи або фізичної особи-підприємця. Сімейні картки видаються як особисті тільки фізичним особам, але окремі картки можна оформити як корпоративні на кожного члена родини власника картрахунку. При цьому для кредитної картки члена родини встановлюється ліміт використання коштів.

За функціональними характеристиками (або платіжною схемою) платіжні картки поділяються на дебетові, кредитні та змішані.

Відповідно, залежно від умов, за якими здійснюються розрахунки за операціями з використанням платіжних карток, можуть застосовуватися дебетова, дебетово-кредитна та кредитна платіжні схеми.

Дебетова схема передбачає здійснення клієнтом операцій з використанням платіжної картки в межах залишку коштів, які обліковуються на його картрахунку, або за рахунок коштів клієнта за наперед оплаченою платіжною картою, які обліковуються на консолідованому картрахунку банку.

Під час застосування дебетово-кредитної схеми клієнт здійснює операції з використанням платіжної картки в межах залишку коштів, які обліковуються на його картрахунку, а в разі їх недостатності (відсутності) на картрахунку — за рахунок наданого банком кредиту.

Кредитна схема передбачає здійснення розрахунків за виконані клієнтом операції з використанням платіжної картки за рахунок коштів, наданих йому банком у кредит (у межах кредитної лінії). Кредитна лінія під операції з платіжними картками відкривається банком на визначений термін та в межах установленого договором ліміту (заборгованості або граничної суми) кредитування. Строк дії кредитної лінії, яка відкривається під платіжні картки, визначається договором між клієнтом та емітентом.

Застосування платіжних карток передбачає наявність платіжної системи у рамках якої буде здійснюватися операція з платіжною картою.

До платіжної системи в якій використовуються платіжні картки, входять такі суб'єкти:

- **емітент платіжних карток** — юридична особа, що є членом платіжної системи та здійснює емісію платіжних карток;

- **держатель платіжної картки** — фізична особа, яка на законних підставах використовує спеціальний платіжний засіб для ініціювання переказу коштів з відповідного рахунку в банку або здійснює інші операції із застосуванням зазначеного спеціального платіжного засобу;

- **розрахунковий банк** — уповноважений платіжною організацією відповідної платіжної системи банк, що відкриває рахунки членам платіжної системи та бере участь у проведенні взаєморозрахунків між ними;

- **еквайрингова установа (еквайр)** — юридична особа, яка здійснює еквайринг, тобто діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операції, які здійснені із застосуванням платіжних карток;

- **торговець** — суб'єкт підприємницької діяльності, який, відповідно до договору з еквайром або платіжною організацією, приймає до обслуговування платіжні картки з метою проведення оплати вартості товарів чи послуг (включаючи послуги з видачі коштів у готівковій формі);

- **процесинговий центр** — юридична особа — учасник платіжної системи, яка здійснює процесинг, тобто діяльність, яка включає в себе виконання авторизації, моніторинг, збір, оброблення, зберігання й надання членам системи та розрахунковому банку платіжних повідомлень за операціями з платіжними картками.

Обслуговування торговців і виконання розрахунків з ними за операціями, здійсненими із застосуванням платіжних карток, банк_еквайр проводить на підставі договору.

Договір між еквайром і торговцем надає право останньому приймати до оплати платіжні картки відповідної платіжної системи з дотриманням її правил та виконувати інші операції, визначені договором.

Методика бухгалтерського обліку операцій банків з платіжними картками регламентується Правилами бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України, затвердженими постановою Правління НБУ від 8.04.2005 № 123.

У разі проведення розрахунків за придбані із застосуванням платіжної картки товари та отримані послуги в банку-еквайрі здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- на суму оплати за товари (послуги), що здійснена банком_еквайром до одержання коштів від банку-емітента:

Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

- на суму одержаного грошового покриття з банку-емітента:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток».

У разі переказу коштів торговцю за товари (послуги) після одержання коштів з банку-емітента здійснюються такі проводки:

- на суму одержаних коштів від банку-емітента:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

- на суму коштів під час зарахування їх на рахунки торговців:

Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

Якщо банк-еквайр одночасно є банком-емітентом, то в разі переказу чи зарахування коштів торговцям за товари (послуги) здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- під час переказу:

Дт 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

- під час зарахування торговцю:

Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання».

У банку-емітенті під час переказу коштів за товари (послуги) та комісійних банку-еквайру здійснюються такі бухгалтерські проводки:

1) Дт 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

2) Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках», або

1600 «Кореспондентські рахунки інших банків».

У разі повернення держателем платіжної картки придбаного товару торговцю після здійснення трансакції торговець повертає кошти готівкою шляхом видачі їх з каси або в безготівковій формі шляхом переказу коштів на картрахунок.

Під час переказу коштів на картрахунок за повернений товар у банку-еквайрі, який одночасно є банком-емітентом, здійснюється така проводка:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2605 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток», або

2655 «Кошти на вимогу небанківських фінансових установ для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Під час переказу коштів на картрахунки в інший банк-емітент у банку-еквайрі здійснюються такі бухгалтерські проводки:

1) Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»;

2) Дт 2924 «Транзитний рахунок за операціями, здійсненими з використанням платіжних карток»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках», або

1600 «Кореспондентські рахунки інших банків».

ЛЕКЦІЯ 6. ОБЛІК ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

1. Економічний зміст валютних операцій, їх види та класифікація.
2. Облік готівкових валютно-обмінних операцій.
3. Облік операцій з купівлі та продажу іноземної валюти за гривні.
4. Облік операцій з конвертації готівкової іноземної валюти.
5. Облік операцій з купівлі та продажу банківських металів з фізичною поставкою.
6. Облік безготівкових операцій з купівлі та продажу іноземної валюти та банківських металів.

1. Економічний зміст валютних операцій, їх види та класифікація

Відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993р. № 15—93, **валютні операції** — це операції, пов'язані з:

- переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

До **валютних цінностей**, згідно із зазначеним вище Декретом відносяться:

- валюта України — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України;
- платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України;
- іноземна валюта — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;
- платіжні документи та інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази,

депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені в іноземній валюті або банківських металах;

- банківські метали — це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів.

Потрібно зауважити, що наведене вище визначення поняття «валютні операції» має загальний характер, без виділення специфіки проведення цих операцій банками.

У спеціальній економічній літературі немає єдиної точки зору щодо сутності поняття «валютні операції». Проведений автором аналіз визначень терміна «валютні операції» виявив, що: 1) валютні операції часто ототожнюються з обмінними операціями; 2) до валютних операцій відносять лише окремі операції з іноземною валютою (обмінні, розрахункові, кредитні); 3) зміст валютних операцій обмежують операціями з іноземною валютою і не включають до нього операцій з іншими валютними цінностями, зокрема, банківськими металами; 4) наявні у вітчизняній літературі дефініції валютних операцій мають загальний характер, без виділення специфіки їх проведення окремими суб'єктами валютного ринку.

Валютні операції, які здійснюють банки, на думку автора, можна визначити як вид банківської діяльності у сфері міжнародних валютних відносин, що спрямований на одержання прибутку і охоплює різноманітні види операцій з валютними цінностями (за винятком операцій резидентів у національній валюті), що здійснюються на національному та міжнародних валютних ринках як за дорученням клієнтів, так і за власні кошти банків.

Для більш повного розкриття економічного змісту «банківських валютних операцій», розглянемо їх види, які можуть здійснювати вітчизняні банки.

Відповідно до чинного законодавства України банки мають право здійснювати валютні операції тільки після отримання генеральної ліцензії НБУ. Види операцій з валютними цінностями, які можуть здійснювати банки, порядок і умови видачі банківських ліцензій регулюються нормами Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затвердженого постановою Правління НБУ від 17.07.2001 р. № 275. Згідно з цим нормативним документом банки за наявності банківської ліцензії та за умови отримання письмового дозволу Національного банку України мають право здійснювати такі операції з валютними цінностями:

- а) неторговельні операції з валютними цінностями;
- б) ведення рахунків клієнтів (резидентів та нерезидентів) в іноземній валюті та клієнтів-нерезидентів у грошовій одиниці України;
- в) ведення кореспондентських рахунків банків (резидентів і нерезидентів) в іноземній валюті;
- г) ведення кореспондентських рахунків банків (нерезидентів) у грошовій одиниці України;

г) відкриття кореспондентських рахунків в уповноважених банках України в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;

д) відкриття кореспондентських рахунків у банках (нерезидентах) в іноземній валюті та здійснення операцій за ними;

е) залучення та розміщення іноземної валюти на валютному ринку України;

є) залучення та розміщення іноземної валюти на міжнародних ринках;

ж) операції з банківськими металами на валютному ринку України;

з) операції з банківськими металами на міжнародних ринках;

и) інші операції з валютними цінностями на міжнародних ринках.

Згідно з Положенням про здійснення уповноваженими банками операцій з банківськими металами, затвердженим постановою Правління НБУ від 6.08.2003 р. № 325, уповноважені банки на підставі письмового дозволу Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями в частині проведення операцій з банківськими металами на валютному ринку України мають право здійснювати такі види операцій з банківськими металами:

а) відкриття кореспондентських рахунків у банківських металах в інших уповноважених банках, у Національному банку та проведення операцій за ними;

б) відкриття та ведення кореспондентських рахунків у банківських металах інших уповноважених банків;

в) відкриття та ведення поточних та вкладних (депозитних) рахунків клієнтів у банківських металах;

г) купівля-продаж банківських металів за гривні;

г) залучення банківських металів на вклади (депозити) клієнтів (крім банків);

д) залучення та розміщення міжбанківських депозитів у банківських металах;

е) надання та отримання міжбанківських кредитів у банківських металах;

є) надання кредитів у банківських металах резидентам (юридичним особам та фізичним особам — суб'єктам підприємницької діяльності);

ж) надання та отримання банківських металів у заставу;

з) відповідальне зберігання банківських металів у Національному банку (Державна скарбниця України), в інших уповноважених банках, у власному сховищі;

и) перевезення банківських металів;

і) обмін зливків (зливку) банківського металу на зливки (зливки) цього самого металу меншої (більшої) маси (загальна маса банківського металу залишається незмінною);

ї) конвертація одного банківського металу в інший.

Уповноважені банки на підставі письмового дозволу Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями в частині проведення операцій з банківськими металами на міжнародних ринках мають право здійснювати такі види операцій з банківськими металами:

- а) відкриття кореспондентських рахунків у банківських металах у банках-нерезидентах та проведення операцій за ними;
- б) купівля-продаж банківських металів за іноземну валюту;
- в) розміщення міжбанківських депозитів у банківських металах;
- г) отримання міжбанківських кредитів у банківських металах;
- г) надання та отримання банківських металів у заставу;
- д) відповідальне зберігання банківських металів у банках-нерезидентах.

Як видно з наведених вище переліків, коло валютних операцій, які можуть здійснювати уповноважені банки України є досить широким. Потрібно зазначити, що різні види валютних операцій характеризуються неоднаковим ступенем складності та ризикованості. Наприклад, ведення рахунків клієнтів в іноземній валюті є порівняно простим видом валютних операцій, в той час як валютні операції на міжнародних ринках вважаються одними з найскладніших і потребують наявності підключення до міжнародних телекомунікаційних та інформаційних систем, спеціально обладнаного операційного залу (дилерської кімнати, бек-офісу), високої кваліфікації банківських спеціалістів.

Широкий спектр банківських валютних операцій дозволяє провести їх класифікацію як за ознаками, що є загальними для всіх банківських операцій, так і властивими лише валютним операціям, зокрема:

- економічною суттю;
- видами ринків, на яких здійснюються валютні операції;
- видами валютних цінностей;
- ступенем конвертованості іноземних валют;
- видами руху грошових потоків;
- характером посередницької діяльності;
- контрагентами, з якими проводяться валютні операції;
- наміром проведення;
- джерелами коштів;
- строками проведення;
- впливом на валютну позицію банку;
- відображенням на рахунках бухгалтерського обліку;
- типом події;
- видами доходів (витрат).

За економічною суттю валютні операції поділяються на касові, розрахункові, кредитні, депозитні, обмінні, гарантійні, довірчі та інші.

Більшість валютних операцій за своєю суттю аналогічні операціям, які здійснюються в національній валюті. Наприклад, операція із залучення банком іноземної валюти від фізичної особи на депозит, по суті, нічим не відрізняється від операції із залучення на депозит національної валюти. Разом з тим, валютні операції більш складні порівняно з іншими операціями. Це зумовлено тим, що у їх здійсненні використовуються різні види валютних цінностей; беруть участь як резиденти так, і нерезиденти; виникають додаткові ризики, зокрема, валютний; застосовуються норми, як національного, так і міжнародного права.

Серед валютних операцій є й такі, які повністю відрізняються від операцій, що проводяться в національній валюті — обмінні операції. Розглянемо їх більш детально.

Обмінні операції — це операції з обміну одних валютних цінностей на інші.

В залежності від того, в якій формі одні валютні цінності обмінюються на інші, обмінні операції поділяються на готівкові, безготівкові та комбіновані (готівково-безготівкові). Готівкові обмінні операції — це фізична купівля чи продаж одних видів валютних цінностей за інші. Готівкові обмінні операції здійснюються банками через операційну касу або пункт обміну іноземної валюти. До комбінованих (готівково-безготівкових) обмінних операцій відносяться операції з купівлі-продажу готівкових валютних цінностей за безготівкові. Безготівкові обмінні операції — це операції з купівлі-продажу валютних цінностей, які здійснюються з використанням системи безготівкових розрахунків.

Залежно від строку поставки валютних цінностей, безготівкові обмінні операції поділяються на спотові операції та строкові.

Операція спот — це операція з купівлі-продажу одних валютних цінностей за інші за обумовленим курсом на умовах їх поставки контрагентами не пізніше ніж на другий робочий день після дати укладення угоди. Операції з негайною поставкою здійснюються за поточним ринковим курсом, який також прийнято називати спотовим валютним курсом, а ринок, на якому вони проводяться — спотовим. Двохденний термін поставки валюти за спотовими операціями раніше диктувався об'єктивними труднощами завершення розрахунків у коротший строк. Удосконалення електронних засобів зв'язку та передачі інформації посприяло скороченню термінів здійснення операцій. В результаті стало можливим здійснювати поставку валюти на наступний день або навіть у день укладення угоди. Якщо дата валютування за обмінною операцією припадає на день укладення угоди, то про таку операцію говорять, що вона здійснюється на умовах «тод» (від англ. today — сьогодні). Обмінні операції проводяться також на умовах «том» (від англ. tomorrow — завтра), тобто поставка валютних цінностей відбувається наступного робочого дня із дня укладення угоди. На міжбанківському валютному ринку України більшість обмінних операцій здійснюються на умовах «тод», «том» та «спот».

Обмінні операції вважаються строковими, якщо період від дати укладення угоди до дати валютування становить понад два робочі дні. До строкових обмінних операцій належать форвардні, свопові, ф'ючерсні та опціонні операції.

Форвардні операції — це вид строкових валютних угод, за яких під час укладення угоди фіксується сума, валютний курс і термін поставки валюти, який перевищує два робочих дні. При цьому до настання обумовленого терміну платежі не здійснюються.

Сума і строк угоди форвард не обмежені. Водночас найбільш поширеними термінами виконання форвардних угод є 1, 2, 3, 6 і 12 місяців. Як правило,

форвардні валютні операції здійснюють з метою страхування від несприятливих змін валютних курсів.

Специфікою форвардних операцій є те, що форвардні валютні курси, на відміну від інших видів угод, безпосередньо не фіксуються, а розраховуються. Ці курси складаються з поточного курсу (спот-курсу) і форвардної маржі, яка може виступати у вигляді премії або дисконту. Якщо форвардний курс валюти вищий від поточного, то для його визначення до спот курсу додається форвардна премія. Якщо ж форвардний курс нижчий від спотового, він визначається відніманням від значення спот-курсу форвардного дисконту.

Валютний своп — це купівля-продаж однієї валюти за іншу на умовах зворотного викупу на певну дату в майбутньому за визначеним курсом. Класичні «свопи» залежно від послідовності виконаних операцій «спот» і «форвард» поділяють на репорт і депорт.

Репорт — це продаж валюти на умовах «спот» і одночасна купівля на умовах «форвард».

Депорт — це купівля валюти на умовах «спот» і продаж на умовах «форвард».

Залежно від термінів укладення угоди «свопи» поділяють на:

- звичайні (операції репорту і депорту);
- тижневі — «своп», коли перша угода виконується на умовах спот, а друга — на умовах тижневого «форвард»;
- одноденні — «своп», коли перша операція виконується з датою валютування «завтра», а зворотна — на умовах спот;
- форвардні свопи, коли купівля (продаж) валюти здійснюється на основі двох угод за форвардним курсом.

Валютними ф'ючерсами називають контрактні угоди на купівлю або продаж стандартизованої суми іноземної валюти за стандартизованою специфікацією валют та узгодженою ціною. Відповідно до такої угоди її учасники одержують і право, й зобов'язання обміняти обумовлену стандартизовану суму певної валюти на іншу в установлені терміни в майбутньому за курсами, визначеними на момент укладення угоди. Здійснення валютних ф'ючерсних операцій відбувається тільки на біржовому ринку.

Особливостями валютного ф'ючерсного ринку є високий ступінь стандартизації контрактів; обмежене коло валют, що обмінюються одна на одну; висока ліквідність контрактів; надійність укладених угод; можливість за незначних початкових витрат оперувати значними сумами.

Валютний опціон — контракт, який надає його покупцеві право, але не зобов'язання, придбати або продати визначену суму однієї валюти в обмін на іншу за обумовленим валютним курсом впродовж визначеного періоду або за курсом на визначену наперед дату. Власник опціону має право вибору реалізувати опціон або ж відмовитися від нього залежно від того, наскільки сприятливими для нього будуть коливання валютного курсу. Продавець опціону зобов'язаний виконати валютну операцію за курсом обміну,

встановленим за опціонною угодою та забезпечити власникові опціону виконання умов угоди до завершення встановленого терміну.

Залежно від місця продажу опціони поділяють на біржові та позабіржові. За характером валютно_обмінної операції розрізняють опціони «кол» і опціони «пут». Перші дають право його власникові купити певну суму однієї валюти в обмін на іншу. Опціони «пут» дають власникові право продати певну суму однієї валюти в обмін на іншу.

За видами ринків, на яких здійснюються валютні операції, останні поділяються на валютні операції, що здійснюються на внутрішніх валютних ринках та міжнародних ринках.

Внутрішні валютні ринки забезпечують рух грошових потоків всередині країни і обслуговують зв'язок із світовими валютними центрами. На внутрішніх валютних ринках банки здійснюють операції з купівлі-продажу національної валюти за іноземні валюти або банківські метали. Більшу частину контрагентів банків на національному валютному ринку становить місцева клієнтура. Ступінь задіяності національних ринків в операціях міжнародних ринків залежить від інтеграції економіки країни в світове господарство, від стану її валютно-кредитної системи, рівня валютного регулювання і валютного контролю.

Міжнародні ринки поділяють на регіональні та світові. На регіональних валютних ринках проводяться операції з певними валютами конкретного регіону. Світові валютні ринки зосереджені у світових фінансових центрах, найбільшими з яких є Лондон, Нью-Йорк, Франкфурт-на-Майні, Париж, Цюрих, Токіо, Сінгапур, Бахрейн. На цих ринках банки в основному здійснюють операції тільки з валютами, які широко використовуються у світовому платіжному обороті.

За видами валютних цінностей валютні операції класифікуються на:

- операції, що здійснюються в національній валюті з нерезидентами;
- операції, що здійснюються в іноземній валюті;
- операції, що здійснюються в банківських металах.

За ступенем конвертованості іноземних валют розрізняють валютні операції, що здійснюються у вільноконвертованих валютах та операції, що здійснюються у валютах з обмеженою конвертацією.

За видами руху грошових потоків валютні операції поділяються на:

- поточні торговельні операції;
- поточні неторговельні операції;
- операції, пов'язані з рухом капіталу.

Згідно з Положенням про порядок та умови торгівлі іноземною валютою, затвердженим постановою Правління НБУ від 10.08.2005 р. № 281, до **поточних торговельних операцій** в іноземній валюті відносяться:

- розрахунки за експорт та імпорт товару без відстрочення платежу або з відстроченням, що відповідно до договору не перевищує строки, встановлені законодавством України для здійснення таких розрахунків;

- розрахунки на території України між резидентами_суб'єктами господарювання за товар на підставі індивідуальної ліцензії Національного банку.

Поточними неторговельними операціями в іноземній валюті є такі:

- перекази заробітної плати, стипендій, пенсій, аліментів, державної допомоги, матеріальної допомоги, допомоги родичів, благодійної допомоги, виплат і компенсацій, уключаючи виплати з відшкодування шкоди, заподіяної робітникам унаслідок каліцтва, професійного захворювання або іншого ушкодження здоров'я, що пов'язані з виконанням ними трудових обов'язків, відшкодувань за страховими випадками, премій, призів, спадкових коштів, коштів, заощаджених на рахунках, і прибутків за ними;

- виплати готівкової іноземної валюти за платіжними картками;

- купівля за рахунок коштів, розміщених на поточному рахунку, чеків, що виражені в іноземній валюті;

- виплати на підставі вироків, рішень, ухвал і постанов судових, слідчих та інших правоохоронних органів;

- платежі, що пов'язані зі смертю громадян;

- платежі, пов'язані із судовими витратами, із слідчими та нотаріальними діями, платежі з відшкодування витрат судовим, нотаріальним, слідчим та іншим правоохоронним органам, а також сплата державного мита, податків, зборів та інших обов'язкових платежів, пов'язаних з виконанням зазначених дій і розглядом судових справ;

- оплата зборів, мита та дій, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- оплата за рахунок коштів фізичних осіб витрат на лікування громадян у медично-профілактичних закладах іншої держави;

- оплата за рахунок коштів фізичних осіб навчання в навчальних закладах, стажування в закладах іншої держави;

- оплата за рахунок коштів фізичних осіб участі в міжнародних конгресах, симпозіумах, семінарах, конференціях, спортивних і культурних заходах, виставках, ярмарках, а також в інших міжнародних зустрічах;

- оплата витрат фізичних осіб на придбання літератури та передплатних видань, що видаються за кордоном;

- оплата витрат, пов'язаних з відрядженням за кордон;

- оплата праці нерезидентів, які згідно з укладеними трудовими договорами (контрактами) працюють в Україні, виплати матеріальної допомоги, премій та призів;

- платежі у зв'язку з прийняттям спадщини;

- перерахування на утримання дипломатичних, офіційних представництв та інших представництв юридичних осіб-нерезидентів, які не займаються підприємницькою діяльністю;

- виплата авторських гонорарів фізичним особам;

- конання зобов'язань за укладеними договорами з юридичними особами-нерезидентами стосовно відшкодування їм витрат, здійснених ними на користь

фізичних осіб-резидентів, які тимчасово перебувають за межами України, як оплата праці або інших витрат, пов'язаних з виконанням ними професійних обов'язків;

- перерахування вступних і членських внесків до міжнародних організацій.

Валютними **операціями, пов'язаними з рухом капіталу**, є такі:

- надання та отримання резидентами фінансових кредитів і позик;
- операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за гарантіями, поруками та заставою;
- операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за лізингом;
- операції, пов'язані з виконанням зобов'язань за факторингом;
- здійснення прямих інвестицій в Україну;
- здійснення резидентами прямих інвестицій за межі України;
- здійснення портфельних інвестицій в Україну;
- здійснення резидентами портфельних інвестицій за межі України;
- виплата прибутків, доходів та інших коштів, отриманих іноземними інвесторами від прямих інвестицій та розміщених серед нерезидентів цінних паперів українських емітентів;
- операції з цінними паперами;
- розміщення коштів на вкладних (депозитних) рахунках;
- операції, пов'язані з експортом та імпортом товарів, розрахунки за якими відповідно до договору передбачають надання та отримання відстрочення платежу або кредитування (аванс, попередня оплата) на строк, який перевищує встановлений законодавством України;
- міжнародні перекази за угодами, пов'язаними з накопиченням пенсійних активів;
- інші валютні операції, які не є поточними.

За характером посередницької діяльності валютні операції можна класифікувати на активні та пасивні. До активних валютних операцій відносяться операції із надання кредитів клієнтам в іноземній валюті та банківських металах, розміщення іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та міжнародних ринках, розміщення міжбанківських депозитів та надання міжбанківських кредитів у банківських металах. До пасивних валютних операцій відносяться операції із залучення коштів клієнтів в іноземній валюті та банківських металів на вклади, залучення іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України та міжнародних ринках, отримання міжбанківських кредитів та залучення міжбанківських депозитів у банківських металах.

За контрагентами, з якими банк проводить валютні операції, останні класифікуються на: міжбанківські операції; клієнтські операції; операції з резидентами; операції з нерезидентами; операції з фізичними особами; операції з юридичними особами.

За наміром проведення валютні операції поділяються на такі, що проводяться за дорученням контрагента; власною ініціативою; з метою спекуляції, хеджування та арбітражу.

За джерелами коштів валютні операції поділяються на операції, що здійснюються за кошти клієнтів та операції, що здійснюються за власні кошти банку.

За строками проведення валютні операції класифікуються на негайні, короткострокові, середньострокові та довгострокові.

За впливом на валютну позицію банку валютні операції поділяються на операції, які не впливають на валютну позицію та операції, які впливають на валютну позицію.

За відображенням на рахунках бухгалтерського обліку валютні операції можна класифікувати на балансові та позабалансові валютні операції.

Поділ валютних операцій за **типом події** передбачає виділення операцій, які є одноразовими та багаторазовими подіями. Валютна операція вважається одноразовою подією, якщо моменти початку та завершення її виконання збігаються в часі. До операцій, які є багаторазовими подіями належать операції, що мають операційне життя, тобто кілька разів відображаються в облікових реєстрах.

За видами доходів (витрат), валютні операції поділяються на операції, пов'язані з одержанням (сплатою) комісійних доходів (витрат), процентних доходів (витрат) та торговельних прибутків (збитків).

2. Облік готівкових валютно-обмінних операцій

Згідно з Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, затвердженою постановою Правління НБУ від 12.12.2002 № 502, до готівкових валютно-обмінних операцій належать:

1) купівля у фізичних осіб — резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;

2) продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;

3) зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;

4) купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;

5) конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;

6) прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків.

Готівкові валютно-обмінні операції банки можуть здійснюватися через: операційну касу банку або каси його філій чи територіально відокремлених безбалансових відділень; власні пункти обміну іноземної валюти; обмінні пункти, що діють на підставі агентських угод з юридичними особами-резидентами. При цьому каси банків можуть здійснювати всі із зазначених валютно-обмінних операцій. Пункти обміну валюти банків можуть здійснювати всі із зазначених валютно-обмінних операцій, крім операцій із прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків. Пункти обміну валюти

агентів можуть здійснювати лише купівлю у фізичних осіб — резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні; продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню; зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту; купівлю-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту та готівкові гривні.

Валютно-обмінні операції, на суму, що перевищує 15000 гривень, здійснюються лише через каси банку, після пред'явлення документа, що засвідчує особу, яка здійснює операцію з готівкою, із зазначенням у довідках та квитанціях прізвища, імені, по-батькові (за наявності) особи, а на суму, що перевищує 50000 гривень, крім того, зазначаються серія та номер паспорта (іншого документа, що засвідчує особу), дата видачі та орган, що його видав, місце проживання (реєстрації), ідентифікаційний номер особи згідно з Державним реєстром фізичних осіб — платників податків та інших обов'язкових платежів (за наявності). Копія з відповідних сторінок паспорта, що містять зазначені дані (іншого документа, що засвідчує особу), залишається в документах дня банку під час здійснення лише операцій на суму, що перевищує 50000 гривень.

Банки, що отримали банківську ліцензію та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення неторговельних операцій з валютними цінностями мають право відкривати пункти обміну іноземної валюти.

Режим роботи пункту обміну валюти встановлює банк. У прикордонних зонах, аеропортах, на залізничних, морських та річкових вокзалах пункти обміну валюти мають функціонувати не менше 21 години на добу, за винятком тих пунктів обміну валюти, що розташовані в аеропортах і на зазначених вокзалах, якщо згідно з їх розкладами не передбачено відправлення або прибуття в нічний час відповідних транспортних засобів. Тривалість режиму роботи пунктів обміну валюти, розташованих в інших місцях, установлює банк (фінансова установа) за погодженням з адміністрацією підприємства, установи або органу державної влади, на території яких вони відкриті.

З метою організації безперебійної роботи пунктів обміну валюти як власних, так і пунктів обміну валюти агентів, банк самостійно встановлює для них розмір авансу в готівковій іноземній валюті й готівкових гривнях і до початку робочого дня, уключаючи вихідні і святкові дні, забезпечує їх коштами відповідно до встановлених обсягів та бланками суворого обліку, обліковими реєстрами.

Протягом робочого дня пункти обміну валюти здійснюють операції за рахунок коштів отриманого від банку авансу в іноземній валюті та в гривнях, а також за рахунок купленої іноземної валюти та отриманих гривень.

Банки зобов'язані забезпечувати підкріплення та інкасацію коштів власних пунктів обміну валюти та пунктів обміну валюти агентів. Банк має встановлювати максимальну суму залишків іноземної валюти та гривень у касах пунктів обміну валюти банку у неробочий час в обсязі, що має

забезпечити роботу цих пунктів протягом робочого дня. Залишки валютних цінностей, що перевищують установлену максимальну суму, підлягають інкасації, яку проводять банки. Пункти обміну валюти банку під час роботи у вихідні й святкові дні можуть перевищувати встановлену максимальну суму залишків іноземної валюти та гривень у касі за умови обов'язкової інкасації валютних цінностей, що перевищують установлену максимальну суму, не пізніше наступного робочого дня банку. Якщо пункти обміну валюти працюють цілодобово, то закінченням робочого дня вважається початок операційного дня банку.

Під час здійснення валютно-обмінних операцій використовуються такі касові та розрахункові документи:

- довідка-certificate за формою № 377;
- квитанція за формою № 377-А;
- квитанція за формою № 377-і;
- квитанція за формою № 377-І;
- квитанція за формою N 377-К.

Довідка за формою № 377 видається пунктом обміну валюти або касою банку фізичній особі-нерезиденту як підтвердження проведення операції з купівлі в неї готівкової іноземної валюти і дорожніх чеків за готівкові гривні. Ця довідка дійсна протягом 6 місяців з дати її видачі і надає право здійснення зворотного обміну невикористаних гривень на іноземну валюту.

Квитанція за формою № 377-А видається пунктом обміну валюти фізичним особам-резидентам як підтвердження здійснення валютно-обмінних операцій та фізичним особам-нерезидентам як підтвердження здійснення зворотного обміну невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту.

Квитанція за формою № 377-і видається касою банку як підтвердження проведення операції з прийняття на інкасо банкнот іноземних держав.

Квитанція за формою № 377-І видається касою банку як підтвердження проведення операції з прийняття на інкасо іменних чеків.

Квитанція за формою № 377-К видається касою банку фізичним особам як підтвердження здійснення таких валютно-обмінних операцій:

- купівля у фізичних осіб — резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкову гривню;
- зворотний обмін фізичним особам-нерезидентам невикористаних готівкових гривень на готівкову іноземну валюту;
- купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту та за готівкові гривні;
- конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави.

Оформлення і видача довідок та квитанцій без здійснення валютно-обмінних операцій або їх невидача під час здійснення обмінних операцій

забороняються. Плата за оформлення і видачу довідки або квитанції під час здійснення валютно-обмінної операції не стягується. Заповнений примірник квитанції або довідки банку зберігається в пункті обміну валюти в документах дня і передається до каси банку разом з іншими документами дня після закінчення робочого дня.

Довідка-certificate за формою № 377 та квитанція за формою № 377-А зшиті в книжку по 25 квитанцій і є бланками суворого обліку. Вони обліковуються на позабалансовому рахунку 9821 «Бланки суворого обліку» в умовній оцінці 1 гривня за одну книжку.

Під час видачі бланків у підзвіт здійснюється така проводка:

Дт 9892 «Бланки суворого обліку у підзвіті»

Кт 9821 «Бланки суворого обліку».

Комісійна винагорода за здійснення валютно-обмінних операцій, а саме: з купівлі-продажу дорожніх чеків, конвертації готівкової іноземної валюти, прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків справляється у гривнях. У разі встановлення тарифів в іноземній валюті сплата здійснюється в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземних валют, що встановлений Національним банком України на день здійснення операції.

3. Облік операцій з купівлі та продажу іноземної валюти за гривні

Операції з купівлі та продажу іноземної валюти за гривні здійснюються касами банків та обмінними пунктами за валютними курсами, які встановлюються головою правління банку до початку робочого дня згідно з наказом (розпорядженням) банку.

Зауважимо, що згідно з Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, інші керівники банку не мають права встановлювати курси купівлі та продажу іноземних валют за гривні. Банк також не має права змінювати значення курсу купівлі та продажу іноземних валют протягом операційного (робочого) дня.

Операції з купівлі готівкової іноземної валюти за готівкові гривні у фізичних осіб, що здійснюються касою банку оформляються квитанцією за формою № 377-К із зазначенням у ній часу здійснення операції та додатково для фізичних осіб-нерезидентів — довідок за формою № 377.

Купівля готівкової іноземної валюти за готівкові гривні касою банку відображаються в обліку такими бухгалтерськими записами:

- на суму купленої іноземної валюти:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на суму проданої національної валюти:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Операції з продажу готівкової іноземної валюти за готівкові гривні фізичним особам-резидентам, що здійснюються касою банку оформляються квитанцією за формою № 377_К із зазначенням у ній часу здійснення операції.

Продаж іноземної валюти касою банку супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- на суму отриманої національної валюти:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на суму проданої іноземної валюти:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Відображення реалізованого результату від купівлі та продажу іноземної валюти супроводжується такими проводками:

- при позитивному результаті:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів»

Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

- при негативному результаті:

Дт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів».

Здійснені операції з купівлі іноземної валюти за гривні відображаються касою банку в реєстрі купленої іноземної валюти, а операції з продажу готівкової іноземної валюти за гривні — у реєстрі проданої іноземної валюти.

Як вже зазначалося, банк до початку робочого дня має забезпечити пункти обміну валюти коштами, бланками суворого обліку та обліковими реєстрами. Видача авансу в іноземній валюті та в гривнях працівникам обмінних пунктів відображається такою проводкою:

Дт 1007 «Банкноти та монети в дорозі»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку».

Оприбуткування авансу в іноземній валюті та в гривнях в касу обмінного пункту супроводжується проводкою:

Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 1007 «Банкноти та монети в дорозі».

Операції з купівлі готівкової іноземної валюти за готівкові гривні у фізичних осіб, що здійснюються обмінним пунктом, оформляються квитанцією за формою № 377-А для фізичних осіб-резидентів, а для фізичних осіб-нерезидентів — довідкою за формою № 377. Продаж обмінним пунктом

готівкової іноземної валюти за гривні оформляються квитанцією за формою № 377-А

Після закінчення операційного дня касир обмінного пункту підраховує суму прийнятої і виданої іноземної і національної валюти, роздруковує реєстри купівлі та продажу валют, звітну довідку і денний звіт, та передає їх в касу банку під час щоденної інкасації. Також щоденно формуються фіскальні звіти, які підшиваються до журналу реєстратора розрахункових операцій (РРО) та зберігаються в обмінному пункті.

Операції з купівлі обмінним пунктом готівкової іноземної валюти відображаються в бухгалтерському обліку банку такими проводками:

- на загальну суму купленої іноземної валюти:

Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

- на загальну суму проданої національної валюти:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах».

Операції з продажу обмінним пунктом готівкової іноземної валюти відображаються в обліку банку такими бухгалтерськими записами:

- на загальну суму проданої іноземної валюти:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

- на загальну суму купленої національної валюти:

Дт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Відображення реалізованого результату від операцій обмінного пункту з купівлі та продажу іноземної валюти супроводжується такими проводками:

- при позитивному результаті:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів»

Кт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»;

- при негативному результаті:

Дт 6204 «Результат від торгівлі іноземною валютою та банківськими металами»

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо валюти та банківських металів».

Залишок іноземної і національної валюти, який перевищує ліміт, необхідний для роботи обмінного пункту, здається в касу банку. При цьому здійснюються такі бухгалтерські проведення:

1) Дт 1007 «Банкноти та монети в дорозі»

Кт 1003 «Банкноти та монети в обмінних пунктах»;

2) Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку»

Кт 1007 «Банкноти та монети в дорозі».

Згідно з Інструкцією про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України, банкам забороняється встановлювати обмеження щодо номіналу та року емісії банкнот іноземної валюти, які є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, з якою здійснюються валютно-обмінні операції, крім тих, що встановлюються Національним банком України. Також банкам забороняється здійснювати операції з продажу іноземної валюти через касу одній особі в один операційний (робочий) день у сумі, що перевищує в еквіваленті 80000 гривень, з метою запобігання використанню банківської системи для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Касири кас банків та касири пунктів обміну валюти зобов'язані з'ясувати резидентність осіб, які мають намір здійснити валютно-обмінну операцію, і попереджати про те, що нерезиденти мають змогу провести зворотний обмін невикористаних коштів у гривнях на іноземну валюту лише за умови пред'явлення ними довідки за формою № 377.

ЛЕКЦІЯ 7. ОБЛІК ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

1. Поняття, класифікація та нормативно-правове регулювання обліку фінансових інвестицій.
2. Облік цінних паперів у торговому портфелі банку.
3. Облік цінних паперів, придбаних до портфеля на продаж.
4. Облік цінних паперів в портфелі банку до погашення.
5. Облік інвестицій в асоційовані та дочірні компанії.

1. Поняття, класифікація та нормативно-правове регулювання обліку фінансових інвестицій

Фінансові інвестиції — це активи, які утримуються інвестором з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора. До таких активів зазвичай відносяться цінні папери, зокрема, акції, облігації, депозитні сертифікати, казначейські зобов'язання.

Згідно із Законом України «Про цінні папери і фондовий ринок» цінні папери — це документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам.

Мета фінансових інвестицій може бути різною, зокрема, отримання доходу у вигляді дивідендів чи відсотків за цінними паперами, або прибутку від збільшення ринкової вартості цінних паперів, або ж отримання сприятливих ділових зв'язків з іншим підприємством.

У бухгалтерського обліку банків України інвестиції в цінні папери класифікуються таким чином:

- 1) цінні папери в торговому портфелі банку;
- 2) цінні папери в портфелі банку на продаж;
- 3) цінні папери в портфелі банку до погашення;
- 4) інвестиції в асоційовані компанії;
- 5) інвестиції в дочірні компанії.

Портфель цінних паперів — це згрупована інформація з обліку інвестицій у цінні папери за їх видами і призначенням з метою складання фінансової звітності.

У торговому портфелі обліковуються цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі. До торгових цінних паперів можуть бути віднесені будь-які інші цінні папери, що визначаються банком на етапі первісного визнання як такі, щодо яких банк має намір і змогу обліку за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки/збитки (крім

акцій, які не мають котирувальної ціни на активному ринку і справедливу вартість яких неможливо достовірно визначити).

У портфелі цінних паперів на продаж обліковуються акції, інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери, а саме:

- боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру і/або змоги тримати до дати їх погашення або за наявності певних обмежень щодо обліку цінних паперів у портфелі до погашення;
- цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку із зміною ринкових відсоткових ставок, його потребами, пов'язаними з ліквідністю, а також наявністю альтернативних інвестицій;
- акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, за якими неможливо достовірно визначити справедливу вартість;
- фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців;
- інші цінні папери, придбані з метою утримання їх у портфелі на продаж.

У портфелі до погашення обліковуються придбані боргові цінні папери з фіксованими платежами або з платежами, що можна визначити, а також з фіксованим строком погашення. Боргові цінні папери відносяться до портфеля до погашення, якщо банк має намір та змогу утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу.

Банк не повинен первісно визнавати цінні папери в портфелі до погашення, якщо:

- не має фінансових ресурсів для фінансування цінних паперів до погашення;
- є юридичне або інше обмеження, яке може перешкодити наміру банку утримувати цінні папери до погашення;
- протягом поточного фінансового року або протягом двох попередніх фінансових років банк продав до дати погашення значну суму інвестицій порівняно із загальною сумою інвестицій, утримуваних до погашення.

Банк не повинен визнавати цінні папери як утримувані до погашення, якщо:

- має намір утримувати цінні папери протягом невизначеного часу;
- готовий продати їх у разі змін ринкових ставок відсотка, ризиків, потреб ліквідності;
- умови випуску безстрокових боргових цінних паперів передбачають сплату відсотків протягом невизначеного часу (тобто немає фіксованого строку погашення);
- емітент має право погасити цінні папери сумою, значно меншою, ніж їх амортизована собівартість.

Цінні папери, за якими емітент передбачає дострокове погашення, можуть бути визнані в портфелі до погашення, якщо банк має намір і змогу утримувати їх до строку погашення.

Не є порушенням намірів утримувати портфель до погашення, якщо продаж цінних паперів з портфеля до погашення був здійснений у таких випадках: не більше ніж за 3 місяці до дати погашення;

- після того, як отримано в основному всю первісну вартість фінансової інвестиції у вигляді планових платежів або передоплати;
- значного погіршення кредитоспроможності емітента;
- реорганізації емітента;
- змін законодавчих або регулятивних вимог;
- значного підвищення регулятивних вимог до капіталу;
- у зв'язку з непередбаченою подією, яка відбулася з незалежних від банку причин, яка не повторюється і стосовно якої є докази, що банк не мав змоги її спрогнозувати.

До інвестицій в асоційовані та дочірні компанії належать акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Асоційована компанія (підприємство) — це компанія, у якій інвестор має суттєвий вплив і яка не є ні дочірньою компанією, ні спільним підприємством інвестора. Суттєвий вплив передбачає, що інвестор прямо або через дочірні компанії володіє 20 % або більше голосів об'єкта інвестування. Суттєвий вплив є, якщо інвестор (банк) прямо або через дочірні компанії володіє менше ніж 20 % голосів об'єкта інвестування, але виконуються щонайменше дві з таких умов:

- інвестор (банк) має представників у раді директорів або аналогічному керівному органі компанії;
- інвестор (банк) бере участь у визначенні стратегії та операцій компанії;
- здійснюється обмін управлінським персоналом між інвестором (банком) та компанією;
- інвестор (банк) надає компанії суттєву технічну інформацію.

Дочірня компанія (підприємство) — це компанія, яку контролює інша компанія (відома як материнська компанія). Контроль передбачає, що материнська компанія (банк) прямо або через дочірні компанії володіє більше ніж 50 % голосів об'єкта інвестування.

Контроль є, якщо материнська компанія (банк) прямо або через дочірні компанії володіє менше ніж 50 % голосів об'єкта інвестування, але має:

- частку управлінських голосів у компанії, що перевищує 50 % завдяки договорам з іншими інвесторами;
- право визначати фінансову та операційну політику підприємства згідно з установчими документами;
- право призначати або звільняти більшість членів ради директорів або аналогічного керівного органу компанії;
- право визначального голосу в раді директорів або аналогічному керівному органі компанії.

Розглянемо загальні принципи визнання та оцінки інвестицій у цінні папери, які визначені Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України.

Насамперед зауважимо, що у торговому портфелі банку та портфелі на продаж обліковуються акції й інші цінні папери з нефіксованим прибутком та боргові цінні папери, а у портфелі до погашення — лише боргові цінні папери.

Облік інвестицій в боргові цінні папери має свої особливості, що зумовлено тим, що вони, по-перше, можуть бути куплені за номіналом, з дисконтом або премією, а по-друге, на момент придбання купонних цінних паперів за ними можуть бути накопичені проценти.

Дисконт — це різниця між номінальною вартістю цінних паперів та їх вартістю під час первісного визнання без урахування нарахованих на час придбання процентів, якщо така вартість нижча номінальної вартості.

Премія — це перевищення вартості цінних паперів під час їх первісного визнання без урахування нарахованих (накопичених) на час придбання процентів над їх номінальною вартістю.

Придбані боргові цінні папери відображаються в бухгалтерському обліку в розрізі таких складових: номінальна вартість, дисконт або премія, сума накопичених процентів на дату придбання.

У портфелях банку на продаж та до погашення дисконт та премія за борговими цінними паперами амортизується протягом періоду з дати придбання до дати їх продажу або погашення за методом ефективної ставки відсотка. Амортизація дисконту (премії) не здійснюється для боргових цінних паперів, якщо величина дисконту (премії) на дату придбання є несуттєвою, тобто менша, ніж 1 % від суми номіналу. У такому разі вся сума дисконту (премії) збільшує (зменшує) процентні доходи під час первісного визнання цінного папера.

Нарахування процентів здійснюється залежно від умов випуску цінних паперів, але не рідше одного разу на місяць протягом періоду від дати придбання цінного папера до дати його продажу або погашення.

Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням процентів.

2. Облік цінних паперів у торговому портфелі банку

Цінні папери, що придбані в торговий портфель відображаються за балансовими рахунками таких груп Плану рахунків:

- **140 «Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, у торговому портфелі банку»;**
- **300 «Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку»;**
- **301 «Боргові цінні папери в торговому портфелі банку».**

Аналітичний облік цінних паперів за балансовими рахунками груп 140, 300 та 301 ведеться в розрізі їх емітентів та випусків.

На дату операції вартість придбаних у торговий портфель цінних паперів обліковується за позабалансовими рахунками 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами» та 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами», що супроводжується проводками:

1) Дт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок»;

2) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами».

Зміна справедливої вартості цінних паперів між датою операції і датою розрахунку відображається за рахунком 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку» в кореспонденції з рахунком 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками». При цьому виконуються такі бухгалтерські записи:

• у разі дооцінки цінних паперів:

Дт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками»

Кт 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку»;

• у разі уцінки цінних паперів:

Дт 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку»

Кт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками».

На дату розрахунку за придбані цінні папери в торговий портфель, здійснюються зворотні проводки за позабалансовими рахунками:

1) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»;

2) Дт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок».

Якщо за цінними паперами між датою операції і датою розрахунку мала місце зміна їх справедливої вартості, то здійснюються такі проводки:

- у випадку, якщо здійснювалась дооцінка:

Дт 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку»

Кт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками»;

- у випадку, якщо здійснювалась уцінка:

Дт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками»

Кт 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку».

Придбані акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком на дату розрахунку відображаються за балансовими рахунками такими проводками:

Дт Рахунки для обліку акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком 3002, 3003, 3005

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600 — на суму договору.

Боргові цінні папери можуть бути придбані за номіналом, з дисконтом або премією.

Дисконт за борговими цінними паперами у торговому портфелі банку обліковується за такими контраktivними рахунками:

- 1406 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку»;

- 3016 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами в торговому портфелі банку».

Для обліку премії за борговими цінними паперами у торговому портфелі банку призначені такі активні рахунки:

- 1407 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку»;

- 3017 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами в торговому портфелі банку».

Придбані боргові цінні папери на дату розрахунку відображаються за балансовими рахунками такими бухгалтерськими записами:

- при купівлі за номіналом:

Дт Рахунки для обліку боргових цінних паперів 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 3010,

3011, 3012, 3013, 3014

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600;

- при купівлі з премією:

Дт Рахунки для обліку боргових цінних паперів 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014 — на суму номіналу

Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії 1407, 3017 — на суму премії

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600' на суму договору;

- при купівлі з дисконтом:

Дт Рахунки для обліку боргових цінних паперів 1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 3010, 3011, 3012, 3013, 3014 — на суму номіналу

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту 1406, 3016 — на суму дисконту

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600 — на суму договору.

У випадку, якщо між датою операції та датою розрахунку здійснювалась переоцінка цінних паперів, то на дату розрахунку сума переоцінки відображається за рахунком 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку» в кореспонденції з рахунками переоцінки, а саме:

- 1405 «Переоцінка боргових цінних паперів, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку»;

- 3007 «Переоцінка акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку»;

- 3015 «Переоцінка боргових цінних паперів у торговому портфелі банку».

На суму переоцінки, яка була визнана між датою операції та датою розрахунку, на дату розрахунку здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- на суму дооцінки цінних паперів:

Дт Рахунки для обліку переоцінки цінних паперів 3007, 1405, 3015

Кт 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку»;

- на суму уцінки цінних паперів:

Дт 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку»

Кт Рахунки для обліку переоцінки цінних паперів 3007, 1405, 3015.

Витрати на операції за цінними паперами, придбаними в торговий портфель, відображаються за рахунком 7103 «Комісійні витрати за операціями з цінними паперами» такою проводкою:

Дт 7103 «Комісійні витрати за операціями з цінними паперами»

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600.

За борговими цінними паперами в торговому портфелі банк визнає процентні доходи згідно із встановленою процентною ставкою купона за цими цінними паперами.

Банк здійснює нарахування процентних доходів за цінними паперами в торговому портфелі на дату їх переоцінки, але не рідше одного разу на місяць.

Нарахування процентних доходів за борговими цінними паперами відображається в обліку такою проводкою:

Дт 1408 «Нараховані доходи за борговими цінними паперами, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку», або 3018 «Нараховані доходи за борговими цінними паперами в торговому портфелі банку»

Кт 6056 «Процентні доходи за цінними паперами, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку», або 6057 «Процентні доходи за цінними паперами в торговому портфелі банку».

Якщо умовами випуску боргових цінних паперів передбачено поступове або часткове погашення їх номіналу, то нарахування процентів за цінними паперами проводиться з урахуванням такого зменшення номіналу цінного папера.

У разі надходження коштів за нарахованими процентами в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт 1408 «Нараховані доходи за борговими цінними паперами, що рефінансуються НБУ, у торговому портфелі банку», або 3018 «Нараховані доходи за борговими цінними паперами в торговому портфелі банку».

Від володіння цінними паперами з невизначеним доходом банк отримує доходи у вигляді дивідендів. Нарахування дивідендів за акціями в торговому портфелі здійснюється в разі визнання права на отримання платежу і відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3008 «Нараховані доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку»

Кт 6300 «Дохід у вигляді дивідендів».

На суму отриманих дивідендів виконується така проводка:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт 3008 «Нараховані доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку».

У разі реалізації цінних паперів з торгового портфеля прибуток чи збиток (різниця між вартістю реалізації та балансовою вартістю) відображається в банку продавці за аналітичним рахунком 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами у торговому портфелі банку».

На дату операції на суму договору про продаж цінних паперів за позабалансовими рахунками здійснюються такі бухгалтерські проводки:

1) Дт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок»;

2) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами».

Переоцінка цінних паперів, за якими укладений договір про продаж за визначеною вартістю реалізації, між датою операції і датою розрахунку в бухгалтерському обліку не відображається.

На дату розрахунку за позабалансовими рахунками здійснюються зворотні бухгалтерські проводки:

1) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»;

2) Дт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок».

У випадку реалізації акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком за ціною, більшою ніж балансова вартість (тобто з прибутком), банк'продавець здійснює такі проводки:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок покупця 1200, 1500, 2600

Кт Рахунки для обліку акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком 3002, 3003, 3005 — на номінальну вартість цінних паперів

Кт 3007 — на суму дооцінки, або Дт 3007 — на суму уцінки

Кт 6203 «Результат від торгових операцій з цінними паперами в торговому портфелі банку» — на суму прибутку.

У випадку реалізації акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком за ціною, меншою ніж балансова вартість (тобто зі збитком), банк-продавець здійснює такі бухгалтерські проводки: в разі визнання права на отримання платежу і відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3008 «Нараховані доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку»

Кт 6300 «Дохід у вигляді дивідендів».

На суму отриманих дивідендів виконується така проводка:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт 3008 «Нараховані доходи за акціями та іншими цінними паперами з нефіксованим прибутком у торговому портфелі банку».

3. Облік цінних паперів, придбаних до портфеля на продаж

Придбані в портфель на продаж цінні папери відображаються за балансовими рахунками таких груп Плану рахунків:

• **141 «Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, у портфелі банку на продаж»;**

• **143 «Боргові цінні папери, емітовані Національним банком України, у портфелі банку на продаж»;**

• **310 «Акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж»;**

• **311 «Боргові цінні папери у портфелі банку на продаж».**

Аналітичний облік цінних паперів за балансовими рахунками груп 141, 143, 310 та 311 ведеться в розрізі їх емітентів та випусків.

На дату операції вартість придбаних цінних паперів у портфель на продаж обліковується за позабалансовими рахунками, що супроводжується проводками:

1) Дт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок»;

2) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами».

Зміна справедливої вартості цінних паперів між датою операції і датою розрахунку відображається за рахунком 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж» в кореспонденції з рахунком 3811 «Переоцінка

інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками». При цьому виконуються такі проводки:

- у разі дооцінки цінних паперів:

Дт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками»

Кт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж»;

- у разі уцінки цінних паперів:

Дт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж»

Кт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками».

На дату розрахунку здійснюються зворотні бухгалтерські проводки:

- списання вартості цінних паперів до отримання:

Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»;

- списання грошових коштів до відсилання:

Дт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами»

Контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок»;

• якщо за цінними паперами між датою операції і датою розрахунку здійснювалась дооцінка:

Дт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж»

Кт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками»;

• якщо за цінними паперами між датою операції і датою розрахунку мала місце уцінка:

Дт 3811 «Переоцінка інших фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками»

Кт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж».

Придбані акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком на дату розрахунку відображаються на суму придбання (собівартості) такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком у портфелі на продаж 3102, 3103, 3105

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600.

У випадку придбання боргових цінних паперів за номіналом на дату розрахунку здійснюються такі бухгалтерськими проводки:

Дт Рахунки для обліку боргових цінних паперів у портфелі на продаж 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1430, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600.

Якщо боргові цінні папери були придбані у портфель на продаж з дисконтом, то дисконт обліковується окремо за такими контраktivними рахунками:

- 1416 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами, що рефінансуються Національним банком України, у портфелі банку на продаж»;
- 1436 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами, емітованими Національним банком України, у портфелі банку на продаж»;
- 3116 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж».

Придбання боргових цінних паперів з дисконтом на дату розрахунку супроводжується такими бухгалтерські записами:

Дт Рахунки для обліку боргових цінних паперів у портфелі на продаж 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1430, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114 — на суму номіналу

Кт Рахунки з обліку неамортизованого дисконту 1416, 1436, 3116 — на суму дисконту

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600 — на суму придбання (собівартості).

У випадку придбання боргових цінних паперів з премією, для її обліку використовуються такі активні рахунки:

- 1417 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами, що рефінансуються Національним банком України, у портфелі банку на продаж»;
- 1437 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами, емітованими Національним банком України, у портфелі банку на продаж»;
- 3117 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж».

Якщо боргові цінні папери придбані з премією, то на дату розрахунку в бухгалтерському обліку здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку боргових цінних паперів у портфелі на продаж 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1430, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114 — на суму номіналу

Дт Рахунки з обліку неамортизованої премії 1417, 1437, 3117 — на суму премії

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600 — на суму придбання (собівартості).

Сума переоцінки, яка була визнана між датою операції та датою розрахунку, на дату розрахунку обліковується за рахунком 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж» в кореспонденції з такими рахунками переоцінки:

- 1415 «Переоцінка боргових цінних паперів, що рефінансуються НБУ, у портфелі банку на продаж»;
- 1435 «Переоцінка боргових цінних паперів, емітованих НБУ, у портфелі банку на продаж»;
- 3107 «Переоцінка акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж»;
- 3115 «Переоцінка боргових цінних паперів у портфелі банку на продаж».

На суму переоцінки, яка була визнана між датою операції та датою розрахунку, на дату розрахунку здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- на суму дооцінки цінних паперів:

Дт Рахунки для обліку переоцінки цінних паперів 1415, 1435, 3107, 3115
Кт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж»;

- на суму уцінки цінних паперів:

Дт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж»
Кт Рахунки для обліку переоцінки цінних паперів 1415, 1435, 3107, 3115.

За борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж банк визнає процентні доходи, у тому числі процентні доходи у вигляді амортизації дисконту (премії), з використанням методу ефективної ставки відсотка. Процентні доходи за цінними паперами в портфелі на продаж мають визнаватися банком на дату їх переоцінки та обов'язково на дату балансу, але не рідше одного разу на місяць.

Нарахування процентних доходів за борговими цінними паперами в портфелі на продаж супроводжується такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за борговими цінними паперами 1418, 1438, 3118

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за борговими цінними паперами 6050, 6052, 6054.

Якщо умовами випуску боргових цінних паперів передбачено поступове або часткове погашення їх номіналу, то нарахування процентів та розрахунок ефективної ставки відсотка за цінними паперами здійснюється з урахуванням такого зменшення номіналу цінного папера.

У разі надходження коштів за нарахованими процентами здійснюється така проводка:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за борговими цінними паперами 1418, 1438, 3118.

Амортизація дисконту за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж відображається в обліку такою проводкою:

Дт Рахунки з обліку неамортизованого дисконту 1416, 1436, 3116

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за борговими цінними паперами 6050, 6052, 6054.

Амортизація премії за борговими цінними паперами в портфелі банку на продаж відображається в обліку такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку процентних доходів за борговими цінними паперами 6050, 6052, 6054

Кт Рахунки з обліку неамортизованої премії 1417, 1437, 3117.

Як видно з наведених вище бухгалтерських проводок, сума амортизації дисконту за інвестиціями банку в боргові цінні папери збільшує процентні доходи, а сума амортизації премії зменшує процентні доходи.

У разі реалізації цінних паперів з портфеля на продаж, прибуток чи збиток (різниця між вартістю реалізації та балансовою вартістю)

відображається в банку за аналітичним рахунком 6393 «Результат від продажу цінних паперів з портфеля банку на продаж».

На дату операції на суму договору з продажу цінних паперів за позабалансовими рахунками здійснюються такі проводки:

1) Дт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок»;

2) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами».

У разі настання терміну погашення боргових цінних паперів у портфелі банку на продаж в обліку здійснюються такі проводки:

- сторнування за наявності суми уцінки:

Дт Рахунки з обліку переоцінки боргових цінних паперів 1415, 1435, 3115

Кт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж»;

- сторнування за наявності суми дооцінки:

Дт 5102 «Результати переоцінки цінних паперів у портфелі на продаж»

Кт Рахунки з обліку переоцінки боргових цінних паперів 1415, 1435, 3115

- погашення цінних паперів:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок емітента 1200, 1500, 2600

Дт Рахунки з обліку резервів за цінними паперами 1490, 1492, 3190, 3191 — на суму різниці між сумою погашення та балансовою вартістю (у межах створеного резерву в разі його наявності);

Кт Рахунки для обліку боргових цінних паперів в портфелі на продаж 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1430, 3110, 3111, 3112, 3113, 3114 — на суму номіналу

Дт Рахунки з обліку неамортизованого дисконту 1416, 1436, 3116 — на суму неамортизованого дисконту, або

Кт Рахунки з обліку неамортизованої премії 1417, 1437, 3117' на суму неамортизованої премії

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів 1418, 1438, 3118 — на суму нарахованих процентів.

4. Облік цінних паперів в портфелі банку до погашення

Придбані в портфель до погашення цінні папери відображаються за балансовими рахунками таких груп Плану рахунків:

142 «Боргові цінні папери, що рефінансуються Національним банком України, у портфелі банку до погашення»;

144 «Боргові цінні папери, емітовані Національним банком України, у портфелі банку до погашення»;

321 «Боргові цінні папери в портфелі банку до погашення».

Аналітичний облік цінних паперів за балансовими рахунками груп 142, 144 і 321 ведеться в розрізі їх емітентів та випусків.

У разі придбання цінних паперів у портфель до погашення на дату операції здійснюються такі бухгалтерські проводки:

1) Дт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок»;

2) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами».

На дату розрахунку за позабалансовими рахунками здійснюються зворотні бухгалтерські проводки:

1) Дт 9900 «Контррахунок»

Кт 9350 «Активи до отримання та депозити до розміщення за спотовими контрактами»;

2) Дт 9360 «Активи до відправлення та депозити до залучення за спотовими контрактами»

Кт 9900 «Контррахунок».

Придбання боргових цінних паперів за номіналом на дату розрахунку супроводжується такими бухгалтерськими записами:

Дт Рахунки з обліку боргових цінних паперів у портфелі до погашення 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1440, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600.

Якщо боргові цінні папери в портфель до погашення були придбані з дисконтом, то він обліковується окремо за такими рахунками:

1426 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами, що рефінансуються Національним банком України, у портфелі банку до погашення»;

1446 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами, емітованими Національним банком України, у портфелі банку до погашення»;

3216 «Неамортизований дисконт за борговими цінними паперами в портфелі банку до погашення».

Придбання боргових цінних паперів з дисконтом на дату розрахунку супроводжується такими проводками:

Дт Рахунки з обліку боргових цінних паперів у портфелі до погашення 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1440, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214 — на суму номіналу

Кт Рахунки з обліку неамортизованого дисконту 1426, 1446, 3216 — на суму дисконту

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600 — на суму собівартості.

Премія за борговими цінними паперами, що придбані у портфель до погашення обліковується за такими рахунками:

1427 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами, що рефінансуються Національним банком України, у портфелі банку до погашення»;

1447 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами, емітованими Національним банком України, у портфелі банку до погашення»;

3217 «Неамортизована премія за борговими цінними паперами в портфелі банку до погашення».

Придбання боргових цінних паперів з премією в портфель до погашення відображається в обліку на дату розрахунку такими проводками:

Дт Рахунки з обліку боргових цінних паперів у портфелі до погашення 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1440, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214 — на суму номіналу

Дт Рахунки з обліку неамортизованої премії 1427, 1447, 3217 — на суму премії

Кт Кореспондентський або поточний рахунок 1200, 1500, 2600 — на суму собівартості.

За цінними паперами в портфелі до погашення банк визнає процентні доходи, у тому числі у вигляді амортизації дисконту (премії) із застосуванням принципу нарахування та методу ефективної ставки відсотка. Процентні доходи за борговими цінними паперами визнаються в сумі, що є добутком амортизованої собівартості та первісної ефективної ставки відсотка відповідного цінного папера, у тому числі і за цінними паперами, за якими визнавалося зменшення корисності.

Нарахування процентів, які мають бути сплачені емітентом, за борговими цінними паперами здійснюється за процентною ставкою купона і відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки з обліку нарахованих доходів за цінними паперами 1428, 1448, 3218

Кт Рахунки з обліку процентних доходів за цінними паперами 6051, 6053, 6055.

У разі надходження коштів за нарахованими процентами в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт Рахунки з обліку нарахованих доходів за цінними паперами 1428, 1448, 3218.

Амортизація дисконту за цінними паперами в портфелі банку до погашення відображається в обліку такою проводкою:

Дт Рахунки з обліку неамортизованого дисконту 1426, 1446, 3216

Кт Рахунки з обліку процентних доходів за цінними паперами 6051, 6053, 6055.

Амортизація премії за цінними паперами в портфелі банку до погашення супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки з обліку процентних доходів за цінними паперами 6051, 6053, 6055.

Кт Рахунки з обліку неамортизованої премії 1427, 1447, 3217.

На суму прострочених нарахованих процентних доходів за цінними паперами в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт Рахунки з обліку прострочених нарахованих доходів за борговими цінними паперами 1429, 3219

Кт Рахунки з обліку нарахованих доходів за борговими цінними паперами 1428, 3218.

Часткове або повне погашення емітентом заборгованості за простроченими нарахованими доходами за цінними паперами супроводжується проводкою:

Дт Кореспондентський або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт Рахунки з обліку прострочених нарахованих доходів за борговими цінними паперами 1429, 3219.

У разі погашення цінних паперів з настанням строку виконуються такі проводки:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок емітента 1200, 1500, 2600

Кт Рахунки з обліку боргових цінних паперів у портфелі до погашення 1420, 1421, 1422, 1423, 1424, 1440, 3210, 3211, 3212, 3213, 3214 — на суму номіналу

Кт Рахунки з обліку нарахованих доходів за цінними паперами 1428, 1448, 3218 — на суму нарахованих процентів.

Боргові цінні папери, що не погашені у визначений емітентом строк, обліковуються за окремими аналітичними рахунками балансових рахунків з обліку цінних паперів.

5. Облік інвестицій в асоційовані та дочірні компанії

Інвестиції в асоційовані компанії відображаються в бухгалтерському обліку банку за рахунками 4 класу, розділу 41 «Інвестиції в асоційовані компанії» Плану рахунків, а саме:

4102 «Інвестиції в асоційовані банки»;

4103 «Інвестиції в асоційовані небанківські фінансові установи»;

4105 «Інвестиції в інші асоційовані компанії».

На дату отримання суттєвого впливу здійснені інвестиції в асоційовану компанію на суму вартості придбання відображаються в бухгалтерському обліку такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані компанії 4102, 4103, 4105

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600.

Інвестиції в асоційовані компанії обліковуються за методом участі в капіталі, починаючи з останнього дня місяця, у якому об'єкт інвестування відповідає критеріям асоційованої компанії. Застосування методу участі в капіталі для обліку фінансових інвестицій припиняється з останнього дня

місяця, у якому об'єкт інвестування не відповідає критеріям асоційованої компанії.

Визнання змін у власному капіталі об'єкта інвестування відображається за рахунком 5103 «Результати переоцінки інвестицій в асоційовані компанії» у кореспонденції з рахунками 410 групи.

Балансова вартість інвестицій в асоційовані компанії, які обліковуються за методом участі в капіталі, зменшується на суму визнаних дивідендів від об'єкта інвестування.

Отримання дивідендів відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані компанії 4102, 4103, 4105 — на суму отриманих дивідендів.

Визнання зменшення корисності інвестицій в асоційовані компанії (у тому числі гудвілу) відображається в обліку такою проводкою:

Дт 7310 «Втрати від інвестицій в асоційовані компанії»

Кт Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані компанії 4102, 4103, 4105.

Інвестиції в асоційовані компанії можуть бути переведені в інвестиції в дочірні компанії або у портфель на продаж.

Переведення інвестицій в асоційовану компанію в інвестиції в дочірню компанію відображається в обліку як поетапне придбання інвестицій.

У разі продажу інвестицій в асоційовані компанії вони переводяться в портфель цінних паперів на продаж і обліковуються за рахунками 312 групи «Інвестиції в асоційовані компанії, що утримуються з метою продажу». При цьому на суму балансової вартості інвестиції виконується проводка:

Дт Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані компанії, що утримуються з метою продажу 3122, 3123, 3125

Кт Рахунки для обліку інвестицій в асоційовані компанії 4102, 4103, 4105.

Інвестиції в асоційовані компанії, що переведені у портфель на продаж мають бути продані протягом 12 місяців.

Інвестиції в дочірні компанії відображаються в обліку за рахунками 4 класу, розділу 42 «Інвестиції в дочірні компанії» Плану рахунків, а саме:

- **4202 «Інвестиції в дочірні банки»;**
- **4203 «Інвестиції в дочірні небанківські фінансові установи»;**
- **4205 «Інвестиції в інші дочірні компанії».**

На дату отримання контролю здійснені інвестиції в дочірню компанію відображаються в обліку на суму вартості придбання такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку інвестицій в дочірні компанії 4202, 4203, 4205

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600.

Якщо під час здійснення інвестицій виникає негативний гудвіл, то він обліковується за рахунком 6311 «Дохід від інвестицій у дочірні компанії». При цьому в обліку здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку інвестицій в дочірні компанії 4202, 4203, 4205

Кт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600 — на суму вартості придбання

Кт 6311 «Дохід від інвестицій у дочірні компанії» — на суму різниці між вартістю придбання і часткою інвестора в справедливій вартості ідентифікованих активів і зобов'язань.

Нарахування доходу у вигляді дивідендів за інвестиціями банку в дочірні компанії, які обліковуються за собівартістю, здійснюється, якщо визнане право на отримання платежу і супроводжується такою проводкою:

Дт 4208 «Нараховані доходи за інвестиціями в дочірні компанії»

Кт 6300 «Дохід у вигляді дивідендів».

На суму отриманих дивідендів здійснюється така проводка:

Дт Кореспондентський рахунок або поточний рахунок 1200, 1500, 2600

Кт 4208 «Нараховані доходи за інвестиціями в дочірні компанії».

ЛЕКЦІЯ 8. ОБЛІК ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

1. Поняття, класифікація та регламентація обліку основних засобів та нематеріальних активів банку.

2. Облік операцій з придбання та створення основних засобів та нематеріальних активів.

3. Облік витрат на підтримання об'єктів необоротних активів у робочому стані та поліпшення основних засобів і удосконалення нематеріальних активів.

4. Амортизація основних засобів та нематеріальних активів.

5. Облік вибуття основних засобів та нематеріальних активів.

1. Поняття, класифікація та регламентація обліку основних засобів та нематеріальних активів банку

Необоротні активи — це основні засоби (необоротні матеріальні активи) та нематеріальні активи.

Основні засоби — це матеріальні активи, які банк утримує з метою використання їх у процесі своєї діяльності, надання послуг, здавання в лізинг (оренду) іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

На підставі груп основних засобів банки самостійно здійснюють класифікацію основних засобів і встановлюють вартісні ознаки предметів, що входять до складу необоротних матеріальних активів.

Земля чи будівля або частина будівлі, або їх поєднання, що утримувані власником або лізингоодержувачем за договором про фінансовий лізинг (оренду) з метою отримання лізингових (орендних) платежів або збільшення вартості капіталу чи для досягнення обох цілей відноситься до категорії «**інвестиційна нерухомість**».

Нематеріальний актив — це актив, який не має матеріальної форми, може бути ідентифікований та утримується банком з метою використання у своїй діяльності понад один рік (або один операційний цикл, якщо він перевищує один рік) в адміністративних цілях або надання в лізинг (оренду) іншим особам.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими їх групами:

1) права на користування майном (земельною ділянкою, будівлею, право на оренду приміщень тощо);

2) права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо);

3) авторське право та суміжні з ним права (право на комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних) тощо);

4) незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;

5) інші нематеріальні активи (право на проведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Банки самостійно визначають групи залежно від виду та способу використання нематеріальних активів у своїй діяльності.

Банк має класифікувати **необоротні активи як утримувані для продажу**, якщо балансова вартість таких активів відшкодуватиметься шляхом операції з продажу, а не поточного використання.

Одиницею обліку основних засобів є окремий інвентарний об'єкт основних засобів.

Бібліотечні фонди, внутрішні телефонна і комп'ютерна мережі, системи безпеки (відеоспостереження) та комплекс охоронно-пожежної сигналізації можуть обліковуватись як окремий інвентарний об'єкт основних засобів. Формування бібліотечного фонду здійснюється відповідно до законодавства України.

Придбані (створені) основні засоби та нематеріальні активи визнаються за первісною вартістю.

Первісна вартість придбаного об'єкта основних засобів складається з таких витрат:

- суми, що сплачується постачальникам активів (з вирахуванням торговельних знижок) та підрядникам за виконання будівельно_монтажних робіт (без непрямих податків);
- реєстраційних зборів, державного мита та аналогічних платежів, що здійснюються у зв'язку з придбанням (отриманням) прав на об'єкт основних засобів;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) основних засобів (якщо вони не відшкодовуються банку);
- витрат зі страхування ризиків, пов'язаних з доставкою основних засобів;
- витрат на транспортування, установку, монтаж, налагодження основних засобів;
- інших витрат, що безпосередньо пов'язані з доведенням основних засобів до стану, у якому вони придатні для використання за призначенням.

Адміністративні та інші витрати, які не належать безпосередньо до витрат на придбання або доведення об'єкта до робочого стану, не включаються до його первісної вартості.

Первісна вартість придбаного нематеріального активу складається з вартості придбання (з вирахуванням торговельних знижок), мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, придатного для використання за призначенням.

Нематеріальний актив, отриманий у результаті його розроблення, слід відображати в балансі, якщо банк має:

- намір, технічні засоби та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, придатного для реалізації або використання;

- змогу отримати майбутні економічні вигоди від реалізації або використання нематеріального активу;
- інформацію для достовірного визначення витрат, пов'язаних із розробленням нематеріального активу.

Якщо нематеріальний актив не відповідає зазначеним критеріям визнання, то витрати, що пов'язані з його придбанням або створенням, визнаються витратами звітного періоду, протягом якого вони були здійснені.

Не визнаються нематеріальним активом і підлягають відображенню в складі витрат звітного періоду, у якому вони були здійснені, такі витрати:

- на дослідження;
- на підготовку і перепідготовку кадрів;
- на рекламу;
- на створення, реорганізацію та переміщення банку або його частини;
- на створення внутрішньої ділової репутації банку, вартість видань.

2. Облік операцій з придбання та створення основних засобів та нематеріальних активів

Придбання основних засобів і нематеріальних активів за національну валюту відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) передоплата:

Дт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»

Кт Рахунки з обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1200, 2600;

б) капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію основними засобами та нематеріальними активами:

Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або 4431 «Обладнання, що потребує монтажу»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»;

в) визнання основних засобів і нематеріальних активів у балансі банку:

Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів», або 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або 4431 «Обладнання, що потребує монтажу».

Придбання об'єкта основних засобів або нематеріальних активів в обмін на подібний об'єкт у бухгалтерському обліку відображається такими проводками:

а) якщо залишкова вартість переданого активу дорівнює його справедливій вартості:

1) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на суму зносу переданого активу;

2) Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на залишкову вартість переданого і первісну отриманого активу;

б) якщо залишкова вартість переданого активу перевищує його справедливу вартість:

1) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на суму зносу переданого активу;

2) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на справедливу вартість переданого і первісну вартість отриманого активу;

3) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на різницю між залишковою і справедливою вартістю переданого активу.

Придбання об'єкта необоротного активу в обмін на неподібний об'єкт відображається такою проводкою:

а) якщо залишкова вартість переданого активу дорівнює його справедливій вартості:

1) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на суму зносу переданого активу;

2) Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на залишкову вартість переданого і первісну вартість отриманого активу;

б) якщо залишкова вартість переданого активу перевищує його справедливу вартість:

1) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на суму зносу переданого активу;

2) Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на справедливу вартість переданого і первісну вартість отриманого активу;

3) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на різницю між залишковою і справедливою вартістю переданого активу.

в) збільшення первісної вартості об'єкта необоротного активу, отриманого під час обміну, на суму сплачених грошових коштів:

Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

г) зменшення первісної вартості об'єкта необоротного активу, отриманого під час обміну, на суму отриманих грошових коштів:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи».

Створення основних засобів і нематеріальних активів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) передоплата:

Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) нарахування заробітної плати працівникам:

Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою», або 3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб»;

в) нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів), пов'язаних з оплатою праці, до фондів соціального страхування:

Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

г) віднесення суми завершених капітальних інвестицій на вартість основних засобів і нематеріальних активів:

Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби»

Кт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами».

3. Облік витрат на підтримання об'єктів необоротних активів у робочому стані та поліпшення основних засобів і удосконалення нематеріальних активів

Під час проведення робіт для підтримання об'єкта основних засобів і нематеріальних активів у робочому стані здійснюються такі проводки:

а) передоплата:

Дт 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) виконані роботи:

Дт 7420 «Витрати на утримання власних основних засобів і нематеріальних активів»

Кт 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги».

Облік витрат, пов'язаних із поліпшенням основних засобів та вдосконаленням нематеріальних активів, здійснюється за рахунками з обліку капітальних інвестицій.

Поліпшення основних засобів і вдосконалення нематеріальних активів відображаються такими проводками:

а) передоплата:

Дт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) віднесення суми витрат на поліпшення та вдосконалення на збільшення вартості об'єкта:

Дт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби»

Кт 4310 «Капітальні інвестиції за не введеними в експлуатацію нематеріальними активами», або 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами».

Заміна елементів або конструктивних частин об'єкта основних засобів відображається в обліку під час її здійснення такими бухгалтерськими проводками:

а) якщо балансову вартість частини активу, що підлягає заміні, можна визначити, то списується вартість заміненого активу і визнається вартість нового активу:

1) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів» — на суму збитку від вибуття заміненого активу

Дт 4409 «Знос основних засобів» — на суму зносу заміненого активу

Кт 4400 «Основні засоби» — на первісну вартість заміненого активу;

2) Дт 4400 «Основні засоби»;

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» — на первісну вартість придбаного активу;

б) якщо балансову вартість частини активу, що підлягає заміні, неможливо визначити:

- замінюється частина активу, що приводить до збільшення строку корисного використання об'єкта основних засобів. У цьому разі в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 4409 «Знос основних засобів»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» — на первісну вартість придбаного для заміни активу;

- замінюється частина активу, що приводить до збільшення кількості або якості продуктивності активу. У цьому разі в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання» — на первісну вартість придбаного для заміни активу.

Придбання обладнання, що потребує монтажу, відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) передоплата:

Дт 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ, або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) передавання для монтажу обладнання, що його потребує:

Дт 4431 «Обладнання, що потребує монтажу»

Кт 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами»;

в) уведення в експлуатацію обладнання після монтажу:

Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 4431 «Обладнання, що потребує монтажу».

4. Амортизація основних засобів та нематеріальних активів

Амортизація — це систематичний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Нарахування амортизації необоротних активів передбачає визначення:

- 1) строку корисного використання (експлуатації);
- 2) вартості, що амортизується;
- 3) методу амортизації.

Строк корисного використання — це очікуваний період часу, протягом якого необоротні активи будуть використовуватися підприємством або з їх використанням буде виготовлено (виконано) очікуваний підприємством обсяг продукції (робіт, послуг).

Метод амортизації — це модель, за якою корисність необоротного активу, як очікується, буде спожита.

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, вартість усіх необоротних (матеріальних та нематеріальних) активів підлягає амортизації (крім вартості землі і незавершених капітальних інвестицій).

Амортизація не нараховується, якщо балансова вартість необоротних активів дорівнює їх ліквідаційній вартості. Амортизація не нараховується за об'єктами основних засобів, що є предметами антикваріату.

Амортизація необоротних активів може здійснюватися окремо за складовою частиною об'єкта. Для розрахунку амортизації частини об'єктів, що мають однакові строки корисного використання, можуть бути згруповані.

Нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється банком під час їх первісного визнання. Амортизація необоротних активів не припиняється на період їх реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації.

Нарахування амортизації необоротних активів припиняється на одну з двох дат, що настає раніше: на дату переведення активів до категорії необоротних активів, утримуваних для продажу, або на дату припинення визнання активів.

Строк корисного використання (експлуатації) основних засобів і нематеріальних активів визначається банком самостійно з урахуванням таких факторів:

- очікуваного використання об'єкта з урахуванням його розрахункової потужності або фізичної продуктивності;
- строків корисного використання подібних активів;
- фізичного та морального зносу, що передбачається;
- правових або інших подібних обмежень щодо строків використання об'єкта та інших факторів.

Однією із особливостей нематеріальних активів є те, що вони не мають фізичного строку їх використання, який би визначав верхню межу терміну їх корисної експлуатації. Разом з тим, більшість нематеріальних активів мають правове або контрактне обмеження щодо строку їх використання. Наприклад, в США строк корисного використання патентів має правове обмеження — 17 років, а строк корисного використання франшизи визначається у договорі про франшизу. Згідно з українським П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», а також Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, строк корисного використання нематеріальних активів має бути не більше 20 років.

Строк корисного використання (експлуатації) об'єкта основних засобів і нематеріальних активів переглядається в разі зміни очікуваних економічних вигод від його використання та наприкінці кожного фінансового року.

Нарахування амортизації починається з першого числа місяця, наступного за звітним, у якому об'єкт основних засобів і нематеріальних активів став придатним для корисного використання, і припиняється, починаючи з першого числа місяця, наступного за місяцем вибуття об'єкта основних засобів і нематеріальних активів.

Амортизація об'єкта основних засобів і нематеріальних активів нараховується виходячи з нового строку корисного використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання.

Нарахована сума амортизації необоротних активів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- амортизація основних засобів:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4409 «Знос основних засобів»;

- амортизація нематеріальних активів:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів»;

- амортизація інших необоротних матеріальних активів:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів».

Необоротні активи, що повністю амортизовані і використовуються банком у його діяльності, у бухгалтерському обліку відображаються за відповідними рахунками з обліку первісної (переоціненої) вартості активів та нарахованого зносу (накопиченої амортизації) до часу списання їх з балансу.

Нарахування амортизації основних засобів і нематеріальних активів здійснюється відповідно до внутрішніх положень банку з обліку основних засобів і нематеріальних активів.

Амортизацію основних засобів (крім інших необоротних матеріальних активів) банки нараховують із застосуванням таких методів:

- прямолінійного;
- зменшення залишкової вартості;
- прискореного зменшення залишкової вартості;

- кумулятивного;
- виробничого.

Амортизація інших необоротних матеріальних активів нараховується за прямолінійним або виробничим методом.

Прямолінійний метод — це метод, за яким річна сума амортизації визначається діленням вартості, яка амортизується, на строк корисного використання об'єкта основних засобів. В основі прямолінійного методу лежить припущення, що вигоди, отримані від необоротного активу впродовж терміну його експлуатації є однаковими в кожному році.

Метод зменшення залишкової вартості — це метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної вартості на дату, з якої починається нарахування амортизації, та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у процентах) обчислюється як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років корисного використання об'єкта в результаті ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості — це метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта на початок звітного року або первісної його вартості на дату, з якої починається нарахування амортизації, та річної норми амортизації, яка обчислюється залежно від строку корисного використання об'єкта, і подвоюється.

Кумулятивний метод — це метод, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, що амортизується, та кумулятивного коефіцієнта. Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання.

Зауважимо, що метод прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний метод відносяться до прискорених методів амортизації, які доцільно застосовувати у випадках, коли економічні вигоди від необоротних активів в перші роки їх експлуатації є більшими, ніж в останні роки. Це дозволяє краще співставити амортизаційні витрати з отриманими доходами (принцип відповідності доходів та витрат). Окрім цього, прискорені методи амортизації оправдують себе тоді, коли економічні вигоди від необоротних активів є приблизно однаковими упродовж терміну експлуатації, але витрати, що здійснюються для підтримання їх у робочому стані зростають в останні роки. У такому разі в перші роки експлуатації необоротних активів будуть мати місце більші амортизаційні витрати та невеликі витрати на ремонт, а в останні роки — менші амортизаційні витрати та більші витрати на підтримання об'єктів основних засобів у робочому стані.

Виробничий метод передбачає визначення місячної суми амортизації як добутку фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації.

Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який банк очікує виробити (виконати) із використанням об'єкта основних засобів.

Банк має регулярно, наприкінці кожного фінансового року, переглядати методи нарахування амортизації основних засобів на відповідність економічним вигодам, що очікує отримати від їх застосування, та вносити відповідні зміни в облікову політику як зміни облікової оцінки. Норми амортизації відповідно до нового методу амортизації визначаються виходячи із залишкової вартості відповідного об'єкта.

Амортизація малоцінних необоротних матеріальних активів і бібліотечних фондів може нараховуватись у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50 процентів його вартості, що амортизується, а решта 50 процентів вартості, що амортизується, — у місяці їх вилучення з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання їх активом або в першому місяці використання об'єкта в розмірі 100 процентів його вартості.

Метод амортизації основних засобів і нематеріальних активів обирається банком самостійно, залежно від умов отримання майбутніх економічних вигод. Якщо для нематеріальних активів ці умови визначити неможливо, то амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу.

У разі зміни методу нарахування амортизації новий метод застосовується, починаючи з місяця, наступного за тим, у якому відбулися зміни.

Під час розрахунку вартості, яка амортизується, ліквідаційна вартість нематеріальних активів прирівнюється до нуля, крім таких випадків:

- якщо є безвідмовне зобов'язання іншої особи щодо придбання цього об'єкта наприкінці строку його корисного використання;
- якщо ліквідаційна вартість може бути визначена на підставі інформації наявного активного ринку та очікується, що цей ринок функціонуватиме наприкінці строку корисного використання цього об'єкта.

5. Облік вибуття основних засобів та нематеріальних активів

Фінансовий результат від вибуття об'єктів основних засобів і нематеріальних активів визначається як різниця між надходженням коштів за основні засоби і нематеріальні активи (з вирахуванням непрямих податків і витрат, пов'язаних із вибуттям основних засобів і нематеріальних активів) та їх залишковою вартістю.

Сума залишкової вартості об'єкта, що перевищує суму виручки від його реалізації, відображається за дебетом рахунку 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів», а сума виручки від реалізації, що перевищує залишкову вартість, — за кредитом рахунку 6490 «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів».

Реалізація основних засобів і нематеріальних активів відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) у разі перевищення суми залишкової вартості об'єкта порівняно із сумою виручки від його реалізації:

Дт Рахунки для обліку коштів на кореспондентському рахунку та коштів клієнтів 1200, 2600, 2620, 2650 — на суму виручки від реалізації

Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів» — на суму зносу (амортизації)

Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів» — на різницю між залишковою вартістю об'єкта та виручкою від його реалізації

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»;

б) у разі перевищення суми виручки від реалізації порівняно із сумою залишкової вартості об'єкта:

Дт Рахунки для обліку коштів на кореспондентському рахунку та коштів клієнтів 1200, 2600, 2620, 2650 — на суму виручки від реалізації

Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів» — на суму зносу (амортизації)

Кт 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на первісну вартість об'єкта

Кт 6490 «Позитивний результат від продажу нематеріальних активів та основних засобів» — на різницю між виручкою від реалізації об'єкта та його залишковою вартістю;

в) за переоціненими основними засобами і нематеріальними активами, додатково на суму, що обліковується за рахунком 5100 або 5101 виконується така проводка:

Дт 5100 «Результати переоцінки основних засобів», або 5101 «Результати переоцінки нематеріальних активів»

Кт 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

Безоплатне передавання основних засобів і нематеріальних активів здійснюється аналогічно до їх реалізації (крім передавання між підвідомчими установами). Порядок безоплатного передавання активів між підвідомчими установами визначається банком самостійно.

У разі часткової ліквідації об'єкта основних засобів його первісна (переоцінена) вартість і знос зменшуються відповідно на суму первісної (переоціненої) вартості та зносу ліквідованої частини об'єкта. Часткова ліквідація в бухгалтерському обліку відображається такими проводками:

Дт 4409 «Знос основних засобів»

Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»

Кт 4400 «Основні засоби» — на суму часткової ліквідації об'єкта.

Під час списання з балансу основних засобів здійснюються такі проводки:

1) Дт 4409 «Знос основних засобів», або 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Кт 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на суму зносу;

2) Дт 7490 «Негативний результат від вибуття нематеріальних активів та основних засобів»

Кт 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи» — на залишкову вартість.

ЛЕКЦІЯ 9. ОБЛІК МАТЕРІАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ БАНКУ

1. Поняття, класифікація та регламентація обліку матеріальних цінностей банку.
2. Облік операцій із придбання банком запасів матеріальних цінностей.
3. Списання запасів матеріальних цінностей.
4. Облік ювілейних монет, що мають гривневий номінал і не є засобом платежу.
5. Облік резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості, пов'язаної із запасами матеріальних цінностей.

1. Поняття, класифікація та регламентація обліку матеріальних цінностей банку

Запаси — це активи, які утримуються для забезпечення безперервної роботи банку, надання послуг. Запаси матеріальних цінностей банку складаються з господарських матеріалів, малоцінних і швидкозношуваних предметів, що використовуються не більше ніж один рік.

Існують дві системи обліку запасів матеріальних цінностей — періодична та постійна.

Періодична система не призначена для обліку інформації про кількість та собівартість запасів. При цій системі придбання та продаж (реалізація, відпуск в експлуатацію) запасів відображається в обліку не в момент їх здійснення, а в кінці звітного періоду.

Періодична система вимагає фізичного перерахунку кінцевих запасів та визначення їх вартості. Собівартість реалізованих запасів за звітний період розраховується в кінці звітного періоду за формулою:

Собівартість реалізованих запасів = початковий залишок запасів + чиста вартість придбаних запасів — кінцевий залишок запасів

Наведене вище рівняння припускає, що уся кількість запасів, якої немає у наявності на кінець періоду, є використаною чи проданою. Водночас таке припущення не справджується у випадках, коли мали місце крадіжки або псування запасів. За таких обставин виявленні вкрадені чи зіпсовані запаси виключаються з величини запасів на початок періоду та придбаних запасів перед розрахунком собівартості реалізованої продукції та відображаються у складі окремих витрат.

При **постійній системі** усі операції, пов'язані із запасами матеріальних цінностей (придбання, реалізація, відпуск в експлуатацію тощо) негайно відображаються на рахунках бухгалтерського обліку. Важливою характеристикою постійної системи є можливість простеження кількості запасів від моменту їх придбання до реалізації.

Ця система дозволяє володіти інформацією про залишок запасів на будь-яку дату, без їх фізичного перерахунку, та кількість реалізованих чи використаних запасів упродовж періоду.

У банках України використовується **постійна система обліку** запасів матеріальних цінностей.

При будь-якій системі обліку запасів (постійній чи періодичній) виникає необхідність у визначенні вартості реалізованих (витрачених) запасів та їх залишку на кінець звітної періоду. Це зумовлено одержанням запасів протягом звітної періоду багато разів за різними договірними цінами.

Існує декілька загальноприйнятих методів оцінки кінцевих запасів і відповідно величини, яка списується на собівартість реалізованої продукції, зокрема:

- метод ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів;
- метод середньозваженої собівартості;
- метод вартості перших за часом надходження запасів — «перше надходження — перший видаток» (ФІФО);
- метод нормативних затрат;
- метод ціни продажу.

Метод ідентифікованої собівартості відповідної одиниці запасів — це метод оцінки запасів, при якому кожна одиниця запасів ототожнюється з її фактичними витратами. Цей метод передбачає ведення записів за кожною окремою одиницею запасів, що придбані, передані в експлуатацію або реалізовані. За ідентифікованою вартістю оцінюються запаси, що не можуть замінювати один одного.

Метод середньозваженої собівартості припускає, що собівартість одиниці реалізованої продукції чи кінцевих запасів має однакою вартість — середньозважену вартість. Зауважимо, що при постійній системі обліку метод середньозваженої вартості передбачає, що під час кожного надходження матеріальних цінностей на склад середньозважена вартість кожної одиниці товару на складі має бути перерахована. Надалі передавання запасів зі складу в експлуатацію проводиться за цією вартістю, доки на склад не надійдуть нові матеріальні цінності і не відбудеться новий перерахунок середньої вартості цінностей. Вартість кожної одиниці запасів визначається як середня величина вартості цінностей на початок облікового періоду та вартості подібних цінностей, придбаних протягом цього облікового періоду. Середньозважена вартість одиниці запасів матеріальних цінностей дорівнює сумі вартості наявних та отриманих запасів, розділеній на кількість одиниць запасу цінностей.

Метод ФІФО базується на припущенні, що запаси використовуються у тій послідовності, у якій вони надходили на склад, тобто запаси, які першими відпускаються в експлуатацію, оцінюються за собівартістю перших за часом надходження запасів. Кінцевий залишок запасів складається із одиниць запасів, що були придбані або вироблені останніми.

Суть **методу нормативних затрат** полягає у тому, що собівартість запасів оцінюється на основі стандартних витрат на одиницю запасів. Ці стандартні витрати враховують нормативні рівні використання основних та допоміжних матеріалів, праці, економічної і виробничої потужності.

Метод ціни продажу, як правило, застосовується підприємствами роздрібною торгівлі для оцінки великої кількості одиниць запасів, що швидко змінюються і дають однаковий прибуток. Собівартість запасів визначається шляхом зменшення вартості продажу запасів на відповідний відсоток валового прибутку.

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку банків України інформації про запаси матеріальних цінностей регламентуються Інструкцією з бухгалтерського обліку запасів матеріальних цінностей банків України, затвердженою постановою правління НБУ № 625 від 10.12.2004 р.

Згідно з цією Інструкцією, запаси матеріальних цінностей визнаються активом, якщо є імовірність того, що банк отримає в майбутньому економічні вигоди, пов'язані з їх використанням, а їх вартість може бути достовірно визначена.

Запаси матеріальних цінностей відображаються в бухгалтерському обліку банку за їх первісною вартістю і не переоцінюються.

Первісна вартість — це фактична сума коштів, сплачена за певну одиницю запасів матеріальних цінностей під час її придбання, уключаючи витрати на доставку, податки, збори та інші обов'язкові платежі, окрім тих, що згодом повертаються банку.

Передавання матеріальних цінностей зі складу в експлуатацію або їх реалізацію вітчизняні банки можуть здійснювати за вартістю, що визначається за одним із таких методів:

- вартості перших за часом надходження запасів — «перше надходження — перший видаток» (ФІФО);
- середньозваженої вартості;
- ідентифікованої вартості відповідної одиниці запасів.

Для всіх одиниць запасів матеріальних цінностей, що мають однакове призначення та однакові умови використання, застосовується лише один із наведених методів. Вибраний метод визначення вартості запасів матеріальних цінностей обумовлюється обліковою політикою банку.

Облік запасів матеріальних цінностей банків здійснюється за рахунками 3 класу, 34 розділу «Запаси матеріальних цінностей», а саме:

- 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»;
- 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб»;
- 3403 «Дорогоцінні метали в банку»;
- 3407 «Дорогоцінні метали в дорозі»;
- 3408 «Необоротні активи, утримувані для продажу»;
- 3409 «Майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя».

Усі зазначені вище рахунки є активними.

Вартість матеріальних цінностей, переданих в експлуатацію та використаних для підтримання об'єкта основних засобів у робочому стані, відображається за рахунками витрат, а використаних для поліпшення об'єкта основних засобів, — за рахунками капітальних інвестицій з 443 групи «Капітальні інвестиції за основними засобами».

Ювілейні і пам'ятні монети карбованцевого номіналу, що не є засобом платежу, обліковуються за рахунком 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі» за відпускною ціною Національного банку. Облік футлярів та іншої упаковки ювілейних монет здійснюється за окремим аналітичним рахунком, що відкривається до рахунку 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі».

Майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя та утримується з метою подальшого продажу, обліковується на дату балансу за рахунком 3409 «Майно, що перейшло у власність банку як заставодержателя» за чистою вартістю реалізації, тобто очікуваною ціною реалізації запасів в умовах звичайної діяльності за вирахуванням очікуваних витрат на реалізацію.

2. Облік операцій із придбання банком запасів матеріальних цінностей

Придбані матеріальні цінності, що надходять на склад у запас, у бухгалтерському обліку відображаються за первісною вартістю за рахунком 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі» у кореспонденції з рахунками 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів» або 3610 «Кредиторська заборгованість з придбання активів» залежно від того на яких умовах були придбані матеріальні цінності.

Зауважимо, що рахунок **3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»** призначений для обліку запасів матеріальних цінностей на складі, ювілейних і пам'ятних монет карбованцевого номіналу. За дебетом рахунку проводяться суми вартості матеріальних цінностей, що надійшли на склад; суми вартості придбаних ювілейних і пам'ятних монет карбованцевого номіналу за відпускною ціною НБУ. За кредитом рахунку проводяться суми вартості запасів матеріальних цінностей, що передані зі складу в експлуатацію, під звіт або реалізовані чи списані в разі вибуття; суми вартості реалізованих ювілейних і пам'ятних монет карбованцевого номіналу за відпускною ціною НБУ.

Придбання матеріальних цінностей за національну валюту відображається такими бухгалтерськими проводками:

а) попередня оплата:

Дт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

б) отримання матеріальних цінностей:

Дт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів».

Придбання матеріальних цінностей за іноземну валюту відображається такими проводками:

а) попередня оплата:

Дт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках» — на суму в іноземній валюті;

б) отримання матеріальних цінностей та закриття дебіторської заборгованості з придбання активів:

1) Дт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі» — на суму в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземної валюти на дату перерахування коштів у іноземній валюті

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів» — на суму в іноземній валюті.

Якщо оплата за матеріальні цінності, придбані за національну валюту, здійснюється відповідно до умов договору після їх отримання, то в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

а) отримання матеріальних цінностей:

Дт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»

Кт 3610 «Кредиторська заборгованість з придбання активів»;

б) перерахування коштів за отримані матеріальні цінності:

Дт 3610 «Кредиторська заборгованість з придбання активів»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або

2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»;

Якщо оплата за матеріальні цінності, придбані за іноземну валюту, здійснюється після їх отримання, то в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

а) отримання матеріальних цінностей:

1) Дт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі» — на суму в гривнях за офіційним курсом гривні до іноземної валюти на дату отримання запасів;

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 3610 «Кредиторська заборгованість з придбання активів» — на суму в іноземній валюті;

б) перерахування коштів за отриманими матеріальними цінностями:

Дт 3610 «Кредиторська заборгованість з придбання активів»

Кт 1500 «Кореспондентські рахунки, що відкриті в інших банках» — на суму в іноземній валюті.

Якщо банк не має складу, то придбані матеріальні цінності відображаються за рахунком **3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб»**. За дебетом рахунку проводяться суми вартості отриманих підзвітними особами матеріальних цінностей.

За кредитом рахунку проводяться суми вартості списаних матеріальних цінностей з підзвітної особи.

3. Списання запасів матеріальних цінностей

Запаси матеріальних цінностей можуть списуватися з балансу внаслідок передавання їх в експлуатацію, списання за непридатністю для подальшого їх використання, недостачі, безоплатного передавання філіям (відділенням) банку та іншим банкам і організаціям, реалізації тощо.

У разі видачі зі складу в експлуатацію матеріальних цінностей їх вартість списується на витрати. Видача матеріальних цінностей зі складу в експлуатацію відображається такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки з обліку адміністративних витрат 7405, 7409, 7420, 7421, 7431, 7432, 7433, 7442, 7454, 7455, 7499

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі».

Якщо банк не має складу, то в разі передавання матеріальних цінностей в експлуатацію виконується така проводка:

Дт Рахунки з обліку адміністративних витрат 7405, 7409, 7420, 7421, 7431, 7432, 7433, 7442, 7454, 7455, 7499

Кт 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб».

Використання матеріальних цінностей на створення та поліпшення основних засобів відображається такими бухгалтерськими записами:

а) на суму вартості матеріальних цінностей, виданих зі складу:

Дт 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб»

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»;

б) на суму вартості матеріальних цінностей, що використані на створення та поліпшення основних засобів:

Дт 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом, і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або 4530 «Капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг (оренду)»

Кт 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб»;

в) на суму поліпшення та створення об'єкта основних засобів:

Дт 4400 «Основні засоби», або 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом, і за не введеними в експлуатацію основними засобами», або

4530 «Капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг (оренду)».

Видача господарських матеріалів зі складу підзвітній особі в бухгалтерському обліку відображається такою проводкою:

Дт 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб»;

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі».

Господарські матеріали, видані в підзвіт і використані на господарські потреби, списуються з підзвіту і відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

а) повернення підзвітною особою отриманих господарських матеріалів на склад:

Дт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»

Кт 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб»;

б) використання підзвітною особою отриманих господарських матеріалів за призначенням:

Дт Рахунки витрат залежно від використання матеріальних цінностей за призначенням

Кт 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб».

Пошкоджені, застарілі та зіпсовані матеріальні цінності підлягають списанню з балансу і визнаються як витрати за рахунком 7499 «Інші витрати». У цьому разі здійснюється така проводка:

Дт 7499 «Інші витрати»

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі».

Вартість повністю втрачених (зіпсовані або ті, яких не вистачає) матеріальних цінностей списується на витрати звітного періоду. Суми витрат від псування цінностей до часу встановлення осіб, які мають відшкодувати нестачі або втрати, відображаються за позабалансовим рахунком 9617 «Списана у збиток заборгованість банків за іншими активами». При цьому здійснюються такі проводки:

1) Дт 7499 «Інші витрати»

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі», або 3402 «Запаси матеріальних цінностей у підзвітних осіб»;

2) Дт 9617 «Списана у збиток заборгованість банків за іншими активами»

Кт 9910 «Контррахунок».

Після встановлення осіб, які мають відшкодувати збитки, належна до відшкодування сума відображається в обліку такими проводками:

1) Дт 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку»

Кт 6499 «Інші доходи»;

2) Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9617 «Списана у збиток заборгованість банків за іншими активами».

У випадку відшкодування вартості матеріальних цінностей виконується проводка:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

Кт 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку».

У разі реалізації запасів матеріальних цінностей дохід або витрати від реалізації визначаються як різниця між вартістю продажу та вартістю, що обчислена одним із дозволених методів, тобто ФІФО, середньозваженої вартості або ідентифікованої вартості відповідної одиниці запасів. У цьому разі здійснюються такі бухгалтерські проводки:

- у разі перевищення визначеної вартості матеріальних цінностей над виручкою від реалізації:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та поточні рахунки 1001, 1200, 2600, 2620, 2650

Дт 7499 «Інші витрати»

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»;

- у разі перевищення виручки від реалізації понад визначену вартість матеріальних цінностей:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та поточні рахунки 1001, 1200, 2600, 2620, 2650

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»

Кт 6499 «Інші доходи».

4. Облік ювілейних монет, що мають гривневий номінал і не є засобом платежу

Методика відображення в бухгалтерському обліку банку операцій з реалізації ювілейних монет, що не є засобом платежу, залежить від умов їх отримання від Національного банку України.

У випадку придбання банком ювілейних монет *на умовах попередньої оплати* виконуються наступні проводки:

- перерахування банком коштів НБУ за ювілейні монети (за відпускною ціною Національного банку):

Дт 1819 «Інша дебіторська заборгованість за операціями з банками»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

- отримання ювілейних монет:

Дт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі»

Кт 1819 «Інша дебіторська заборгованість за операціями з банками»;

- реалізація ювілейних монет клієнтам (банкам):

а) у разі отримання коштів від клієнтів (банків) за ювілейні монети:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 — за відпускною ціною банку

Кт 1919 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з банками», або 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»;

б) видача клієнтам (банкам) ювілейних монет:

Дт 1919 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з банками», або 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку» — за відпускною ціною банку

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі» — за відпускною ціною НБУ

Кт 6399 «Інші операційні доходи» — на суму різниці між відпускною ціною банку і відпускною ціною НБУ.

У разі використання монет на представницькі цілі, їх вартість за відпускною ціною відображається в обліку такою проводкою:

Дт 7454 «Представницькі витрати»

Кт 3400 «Запаси матеріальних цінностей на складі».

Ювілейні монети, що *отримані банком на реалізацію без попередньої оплати* на підставі укладеного договору, в обліку відображаються за рахунком 9819 «Інші цінності і документи». При цьому виконується така проводка:

Дт 9819 «Інші цінності і документи»

Кт 9910 «Контррахунок» — за вартістю згідно з договором.

При реалізації ювілейних монет виконуються такі проводки:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 — за відпускною ціною банку

Кт 1919 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з банками», або 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку»;

2) Дт 1919 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з банками», або 2909 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з клієнтами банку» — за відпускною ціною банку

Кт 1919 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з банками» — за відпускною ціною НБУ

Кт 6399 «Інші операційні доходи» — на суму різниці між відпускною ціною банку і відпускною ціною НБУ.

Перерахування коштів Національному банку за реалізовані ювілейні монети відображається такими проводками:

1) Дт 1919 «Інша кредиторська заборгованість за операціями з банками»

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»;

2) Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9819 «Інші цінності і документи».

Повернення банком нереалізованих монет НБУ згідно з умовами договору супроводжується таким проведенням:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9819 «Інші цінності і документи».

5. Облік резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості, пов'язаної із запасами матеріальних цінностей

В разі втрати ймовірності щодо отримання компенсації за дебіторською заборгованістю банк формує резерви, які відображаються в обліку за контрактивним рахунком **3590 «Резерви під дебіторську заборгованість за операціями банку»**. За кредитом рахунку проводяться суми сформованих резервів; суми збільшення резервів. За дебетом рахунку проводяться суми зменшення резервів; суми використаних резервів у встановленому порядку.

Формування резервів за дебіторською заборгованістю банку супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7705 «Відрахування в резерви за дебіторською заборгованістю та іншими активами банку»

Кт 3590 «Резерви під дебіторську заборгованість за операціями банку».

У випадку часткового або повного погашення дебіторської заборгованості банк зменшує або сторнує суму резерву. При цьому виконується така проводка:

Дт 3590 «Резерви під дебіторську заборгованість за операціями банку»

Кт 7705 «Відрахування в резерви за дебіторською заборгованістю та іншими активами банку».

Банк здійснює списання дебіторської заборгованості як безнадійної щодо отримання за рахунок сформованих резервів такими бухгалтерськими проводками:

Дт 3590 «Резерви під дебіторську заборгованість за операціями банку»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів», або 3552 «Нестачі та інші нарахування на працівників банку».

Одночасно списана безнадійна заборгованість ураховується за рахунком 9615 «Списана у збиток дебіторська заборгованість», що супроводжується проводкою:

Дт 9615 «Списана у збиток дебіторська заборгованість»

Кт 9910 «Контррахунок».

У разі отримання коштів за дебіторською заборгованістю, що була списана за рахунок резервів, виконуються такі проводки:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та поточні рахунки 1001, 1200, 2600, 2620, 2650

Кт 7705 «Відрахування в резерви за дебіторською заборгованістю та іншими активами банку» — якщо кошти отримуються в поточному році, або

6715 «Повернення раніше списаної безнадійної іншої дебіторської заборгованості та інших активів банку» — якщо кошти отримуються в наступному році.

2) Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9615 «Списана у збиток дебіторська заборгованість».

Аналогічна проводка за рахунком 9615 «Списана у збиток дебіторська заборгованість» здійснюється після закінчення строку, визначеного законодавством України, за безнадійною заборгованістю, що була списана за рахунок резервів.

ЛЕКЦІЯ 10. ОБЛІК ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

1. Поняття, класифікація та регламентація обліку лізингових операцій.
2. Облік операцій з фінансового лізингу.
3. Облік операцій із оперативного лізингу.

1. Поняття, класифікація та регламентація обліку лізингових операцій

Термін лізинг походить від англійського слова «to lease», що означає «орендувати», «наймати». **Лізинг** можна визначити як підприємницьку діяльність, що спрямована на інвестування власних чи залучених фінансових коштів і полягає в наданні лізингодавцем у виключне користування на визначений строк лізингоодержувачу майна, що є власністю лізингодавця або набувається ним у власність за дорученням і погодженням з лізингоодержувачем у відповідного продавця майна, за умови сплати лізингоодержувачем періодичних лізингових платежів.

Велика різноманітність лізингових операцій дозволяє класифікувати їх за багатьма ознаками, зокрема, такими як: склад учасників угоди, об'єкт лізингу, умови амортизації, обсяг обслуговування, рівень окупності, кількість учасників угоди, сектор ринку, де здійснюються операції, характер лізингових платежів. З позиції відображення лізингових операцій у бухгалтерському обліку має значення класифікація лізингу за умовами передавання ризиків і вигод, пов'язаних з правом власності на актив, що надається у лізинг. За цією ознакою лізинг поділяється на фінансовий і оперативний.

Згідно з Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затвердженою постановою Правління НБУ № 480 від 20.12.2005 р., **фінансовий лізинг (оренда)** — це оренда, умовами якої передбачається передавання всіх ризиків і вигод, пов'язаних з правом власності на актив. Право власності може з часом передаватися або не передаватися. Лізинг (оренда), що не передбачає передавання всіх ризиків і вигод, пов'язаних з правом власності на актив, класифікується **оперативним**.

Класифікація лізингу (оренди) як фінансового або оперативного залежить від суті операції, а не від форми договору.

Для визначення операції як фінансовий лізинг (оренда) використовуються критерії, які окремо або в поєднанні обумовлюють класифікацію лізингу (оренди) як фінансового, а саме:

- 1) наприкінці строку дії лізингу (оренди) право власності або інші речові права на актив переходять до лізингоодержувача;
- 2) лізингоодержувач має право на купівлю цього активу за ціною, яка значно нижча від справедливої вартості на дату реалізації цього права, а на початку строку лізингу є обґрунтована впевненість у тому, що це право буде реалізовано;

3) строк дії лізингу (оренди) становить більшу частину строку корисного використання активу навіть за умови, що право власності не передаватиметься;

4) на початку строку дії лізингу (оренди) теперішня вартість мінімальних лізингових (орендних) платежів має бути не меншою, ніж справедлива вартість активу, переданого в лізинг (оренду);

5) активи, передані в лізинг (оренду), мають спеціалізований характер, тобто лише лізингоодержувач може користуватися ними без суттєвих модифікацій.

В Україні загальні правові та економічні засади фінансового лізингу регулюються Законом України «Про фінансовий лізинг» від 11.12.2003 р. № 1381-IV.

Відповідно до Закону «Про фінансовий лізинг» предметом договору фінансового лізингу може бути неспоживна річ, визначена індивідуальними ознаками та віднесена відповідно до законодавства до основних засобів. Не можуть бути предметом лізингу земельні ділянки та інші природні об'єкти, єдині майнові комплекси підприємств та їх відокремлені структурні підрозділи (філії, цехи, дільниці).

Суб'єктами фінансового лізингу можуть бути:

1) лізингодавець — юридична особа, яка передає право володіння та користування предметом лізингу лізингоодержувачу;

2) лізингоодержувач — фізична або юридична особа, яка отримує право володіння та користування предметом лізингу від лізингодавця;

3) продавець (постачальник) — фізична або юридична особа, в якій лізингодавець набуває річ, що в наступному буде передана як предмет лізингу лізингоодержувачу;

4) інші юридичні або фізичні особи, які є сторонами багатостороннього договору лізингу.

Однією із істотних умов лізингового договору є лізингові платежі, під якими розуміють виплати лізингодавцеві, які здійснює лізингоодержувач за надане йому право користуватися лізинговим майном. Існує декілька класифікацій видів лізингових платежів.

Зокрема, за способом плати розрізняють лінійні платежі (однаковими частинами), прогресивні платежі (розміри збільшуються), дегресивні (розміри зменшуються). За періодичністю сплати лізингові платежі поділяються на щорічні, щоквартальні, щомісячні, а за строками їх внесення — на ті, що вносяться на початку та кінці періоду сплати.

Залежно від форми платежів, вони класифікуються на грошові платежі, компенсаційні (розрахунки здійснюються товарами або зустрічними послугами лізингодавцю) та змішані (поєднують грошові та компенсаційні платежі).

Складові лізингових платежів та їх розрахунок буде різним для операційного та фінансового лізингу.

Відповідно до Закону України «Про фінансовий лізинг», лізингові платежі можуть включати:

а) суму, яка відшкодовує частину вартості предмета лізингу;

б) платіж як винагороду лізингодавцю за отримане у лізинг майно;
в) компенсацію відсотків за кредитом;
г) інші витрати лізингодавця, що безпосередньо пов'язані з виконанням договору лізингу.

Платежі, що підлягають сплаті лізингоодержувачем протягом строку лізингу (оренди) (з вирахуванням вартості послуг та податків, що підлягають сплаті лізингодавцю, і непередбаченої лізингової (орендної) плати), які збільшені: для лізингоодержувача — на суму його гарантованої ліквідаційної вартості; для лізингодавця — на суму його гарантованої ліквідаційної вартості, називаються **мінімальними лізинговими (орендними) платежами**.

У разі можливості та наміру лізингоодержувача придбати об'єкт лізингу (оренди) за ціною, нижчою за його справедливу вартість на дату придбання, мінімальні лізингові (орендні) платежі складаються з мінімальної лізингової (орендної) плати за весь строк лізингу (оренди) та суми, яку слід сплатити згідно з договором про придбання об'єкта лізингу (оренди).

Мінімальні лізингові (орендні) платежі складаються з двох складових. З позиції лізингодавця мінімальні лізингові платежі включають фінансовий дохід (який по суті, є платою за наданий лізингоодержувачу кредит) та компенсацію вартості об'єкта лізингу.

Для лізингоодержувача мінімальні лізингові платежі складаються з фінансових витрат та компенсації лізингодавцю вартості об'єкта лізингу.

У договорі з фінансового лізингу, як правило, передбачається розрахунок мінімальних лізингових платежів з їх розподілом на фінансові витрати (доходи) та компенсацію вартості об'єкта лізингу.

2. Облік операцій з фінансового лізингу

Активи надані банком у фінансовий лізинг відображаються у балансі лізингоодержувача. Банк-лізингодавець наданий у фінансовий лізинг об'єкт необоротних активів обліковує за такими рахунками:

А) 1520 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий іншим банкам». Рахунок призначений для обліку заборгованості інших банків за фінансовим лізингом. За дебетом рахунку проводяться суми заборгованості за фінансовим лізингом. За кредитом рахунку проводяться суми погашення заборгованості за фінансовим лізингом.

Б) 2071 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання». Рахунок призначений для обліку переданих у користування суб'єктам господарювання основних засобів за договорами фінансового лізингу (оренди). За дебетом рахунку відображається вартість основних засобів, наданих у фінансовий лізинг (оренду). За кредитом рахунку проводяться суми погашення заборгованості за фінансовим лізингом (орендою).

В) 2211 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам». Рахунок призначений для обліку переданих у користування фізичним особам основних засобів за договорами фінансового лізингу (оренди). За дебетом

рахунку відображається вартість основних засобів, наданих у фінансовий лізинг (оренду). За кредитом рахунку проводяться суми погашення заборгованості за фінансовим лізингом (орендою).

Надання нового об'єкта основних засобів у фінансовий лізинг відображається в обліку лізингодавця такою проводкою:

Дт 1520 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий іншим банкам», або 2071 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання», або 2211 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам»

Кт 4400 «Основні засоби».

Різниця між сумою мінімальних лізингових (орендних) платежів і негарантованої ліквідаційної вартості об'єкта фінансового лізингу (оренди) та теперішньою його вартістю, що визначена за лізинговою (орендною) ставкою процента, є доходом лізингодавця.

Розподіл доходу між звітними періодами протягом строку лізингу (оренди) здійснюється із застосуванням лізингової (орендної) ставки процента до залишку заборгованості лізингоодержувача за кредитом на початок звітного періоду.

Витрати, що пов'язані з оформленням договору про фінансовий лізинг (оренду), включаються до вартості кредиту під час первісного визнання і відображаються за такими активними рахунками:

- 1525 «Неамортизована премія за кредитами, що надані іншим банкам»;
- 2075 «Неамортизована премія за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;
- 2215 «Неамортизована премія за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам».

При цьому в обліку здійснюється така проводка:

Дт 1525 «Неамортизована премія за кредитами, що надані іншим банкам», або 2075 «Неамортизована премія за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання», або 2215 «Неамортизована премія за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам».

Кт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ».

Зазначені витрати амортизуються протягом строку лізингу (оренди), що відображається такими проводками:

1) за договором фінансового лізингу з іншим банком:

Дт 6018 «Процентні доходи за фінансовим лізингом (орендою), що наданий іншим банкам»

Кт 1525 «Неамортизована премія за кредитами, що надані іншим банкам»;

2) за договором фінансового лізингу з суб'єктом господарювання:

Дт 6028 «Процентні доходи за фінансовим лізингом (орендою), що наданий суб'єктам господарювання»

Кт 2075 «Неамортизована премія за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;

3) за договором фінансового лізингу з фізичною особою:

Дт 6044 «Процентні доходи за фінансовим лізингом (орендою), що наданий фізичним особам»

Кт 2215 «Неамортизована премія за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам».

Нарахування доходу за фінансовим лізингом супроводжується такими проводками:

- за фінансовим лізингом, що наданий іншим банкам:

Дт 1528 «Нараховані доходи за кредитами, що надані іншим банкам»

Кт 6018 «Процентні доходи за фінансовим лізингом (орендою), що наданий іншим банкам»;

- за фінансовим лізингом, що наданий суб'єктам господарювання:

Дт 2078 «Нараховані доходи за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»

Кт 6028 «Процентні доходи за фінансовим лізингом (орендою), що наданий суб'єктам господарювання»;

- за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам:

Дт 2218 «Нараховані доходи за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам»

Кт 6044 «Процентні доходи за фінансовим лізингом (орендою), що наданий фізичним особам».

Отримана лізингодавцем сума лізингового (орендного) платежу відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- за фінансовим лізингом, що наданий іншим банкам:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ»

Кт 1528 «Нараховані доходи за кредитами, що надані іншим банкам» — на суму отриманого доходу

Кт 1520 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий іншим банкам» — на суму компенсації вартості об'єкта фінансового лізингу (оренди);

- за фінансовим лізингом, що наданий суб'єктам господарювання:

Дт 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання»

Кт 2078 «Нараховані доходи за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання» — на суму отриманого доходу

Кт 2071 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання» — на суму компенсації вартості об'єкта фінансового лізингу (оренди);

- за фінансовим лізингом (орендою), що наданий фізичним особам:

Дт 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 2218 «Нараховані доходи за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам» — на суму отриманого доходу

Кт 2211 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам» — на суму компенсації вартості об'єкта фінансового лізингу (оренди).

У випадку несплати лізингоодержувачем у встановлений в лізинговому договорі термін нарахованих процентів та заборгованості за фінансовим лізингом їх сума переноситься на рахунки з обліку прострочених нарахованих

доходів та простроченої заборгованості за фінансовим лізингом відповідно. При цьому виконуються такі бухгалтерські проводки:

а) за фінансовим лізингом, що наданий іншим банкам:

- на суму прострочених нарахованих доходів:

Дт 1529 «Прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані іншим банкам»

Кт 1528 «Нараховані доходи за кредитами, що надані іншим банкам»;

- на суму простроченої заборгованості за фінансовим лізингом:

Дт 1527 «Прострочена заборгованість за кредитами, що надані іншим банкам»

Кт 1520 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий іншим банкам»;

б) за фінансовим лізингом, що наданий суб'єктам господарювання:

- на суму прострочених нарахованих доходів:

Дт 2079 «Прострочені нараховані доходи за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»

Кт 2078 «Нараховані доходи за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»;

- на суму простроченої заборгованості за фінансовим лізингом:

Дт 2077 «Прострочена заборгованість за кредитами в інвестиційну діяльність, що надані суб'єктам господарювання»

Кт 2071 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання»;

в) за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам:

- на суму прострочених нарахованих доходів:

Дт 2219 «Прострочені нараховані доходи за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам»

Кт 2218 «Нараховані доходи за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам»;

- на суму простроченої заборгованості за фінансовим лізингом:

Дт 2217 «Прострочена заборгованість за фінансовим лізингом, що наданий фізичним особам»

Кт 2211 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам».

Погашення простроченої заборгованості за фінансовим лізингом та нарахованими за ним доходами відображається в обліку такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів (1200, 1500, 2600, 2605, 2620, 2625 та інші)

Кт Рахунки для обліку простроченої заборгованості за фінансовим лізингом (1527, 2077, 2217)

Кт Рахунки для обліку простроченої заборгованості за нарахованими доходами (1528, 2079, 2219).

Якщо за умовами договору об'єкт фінансового лізингу (оренди) повертається лізингодавцю, то в обліку лізингодавця на суму негарантованої ліквідаційної вартості здійснюється така проводка:

Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 1520 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий іншим банкам», або 2071 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий суб'єктам господарювання», або 2211 «Фінансовий лізинг (оренда), що наданий фізичним особам».

Якщо банк виступає у ролі лізингоодержувача в операції з фінансового лізингу, то на початок строку лізингу (оренди) необоротні активи, що отримані банком-лізингоодержувачем у фінансовий лізинг, обліковуються за найменшою з оцінок: справедливою вартістю необоротного активу або теперішньою вартістю суми мінімальних лізингових (орендних) платежів. Витрати лізингоодержувача, що пов'язані з оформленням договору про фінансовий лізинг (оренду), включаються до вартості активу під час його первісного визнання.

Одержаний у фінансовий лізинг об'єкт основних засобів у бухгалтерському обліку банку-лізингоодержувача відображається такою проводкою:

Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 3615 «Кредиторська заборгованість за фінансовим лізингом (орендою)».

Витрати лізингоодержувача на поліпшення об'єкта фінансового лізингу (оренди) (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що приводять до збільшення майбутніх економічних вигод, які первісно очікувалися від його використання, відображаються як капітальні інвестиції, що включаються до вартості об'єкта фінансового лізингу (оренди).

На суму завершених капітальних інвестицій збільшується залишкова вартість активу і в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 4400 «Основні засоби»

Кт 4430 «Капітальні інвестиції за незавершеним будівництвом і за не введеними в експлуатацію основними засобами».

Розподіл фінансових витрат між звітними періодами протягом строку лізингу (оренди) здійснюється із застосуванням лізингової (орендної) ставки процента до залишку зобов'язань на початок звітного періоду. Якщо в договорі про фінансовий лізинг (оренду) не зазначена лізингова (орендна) ставка процента, то застосовується ставка процента до можливих позик лізингоодержувача.

Нараховані витрати за отриманими лізингоодержувачем активами у фінансовий лізинг (оренду) відображаються в обліку такою проводкою:

Дт 7028 «Процентні витрати за фінансовим лізингом (орендою)»

Кт 3678 «Інші нараховані витрати».

Сплата лізингоодержувачем орендних платежів у бухгалтерському обліку відображається такими проводками:

- на суму нарахованих витрат за отриманими активами у фінансовий лізинг:

Дт 3678 «Інші нараховані витрати»

Кт Кореспондентські та клієнтські рахунки 1200, 1500, 2600;

- на суму зобов'язання за фінансовим лізингом (орендою):

Дт 3615 «Кредиторська заборгованість за фінансовим лізингом (орендою)»;

Кт Кореспондентські та клієнтські рахунки 1200, 1500, 2600.

Лізингоодержувач протягом періоду очікуваного використання об'єкта фінансового лізингу нараховує амортизацію. Періодом очікуваного використання об'єкта фінансового лізингу (оренди) є строк корисного використання — якщо договором передбачено перехід права власності на актив до лізингоодержувача (орендаря), або коротший з двох періодів — строк лізингу (оренди) або строк корисного використання об'єкта фінансового лізингу (оренди) — якщо переходу права власності на об'єкт фінансового лізингу (оренди) не передбачено. Метод нарахування амортизації об'єкта фінансового лізингу (оренди) визначається лізингоодержувачем відповідно до порядку нарахування амортизації власних основних засобів і нематеріальних активів.

Нарахування амортизації об'єкта фінансового лізингу (оренди) в бухгалтерському обліку відображається такою проводкою:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4409 «Знос основних засобів».

Під час переходу за умовою лізингу основних засобів, отриманих у фінансовий лізинг, у власність лізингоодержувача в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 4400 «Основні засоби» (аналітичний рахунок «Власні необоротні активи»)

Кт 4400 «Основні засоби» (аналітичний рахунок «Фінансовий лізинг»).

Одночасно на суму зносу:

Дт 4409 «Знос основних засобів» (аналітичний рахунок «Фінансовий лізинг»)

Кт 4409 «Знос основних засобів» (аналітичний рахунок «Власні необоротні активи»).

Якщо за умовами договору об'єкт фінансового лізингу повертається лізингодавцю, то на суму негарантованої ліквідаційної вартості лізингоодержувачем здійснюється проводка:

Дт 3615 «Кредиторська заборгованість за фінансовим лізингом (орендою)»

Дт 4409 «Знос основних засобів»

Кт 4400 «Основні засоби».

Витрати на утримання об'єкта необоротних активів, одержаного у фінансовий лізинг, у бухгалтерському обліку відображаються за рахунком 7421 «Витрати на утримання основних засобів, що отримані у лізинг (оренду)».

3. Облік операцій із оперативного лізингу

Активи надані в оперативний лізинг (оренду) відображаються у балансі банку-лізингодавця. Облік основних засобів і нематеріальних активів, переданих в оперативний лізинг (оренду), ведеться лізингодавцем на окремому аналітичному рахунку балансових рахунків 4300 «Нематеріальні активи», або 4400 «Основні засоби» і відображається в бухгалтерському обліку такою проводкою:

- на суму переданого в лізинг об'єкта необоротних активів:

Дт 4400 «Основні засоби», або 4300 «Нематеріальні активи» (аналітичні рахунки «Оперативний лізинг»)

Кт 4400 «Основні засоби», або 4300 «Нематеріальні активи» (аналітичні рахунки «Власні необоротні активи»);

- на суму нарахованого зносу:

Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів» (аналітичні рахунки «Власні необоротні активи»)

Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів» (аналітичні рахунки «Оперативний лізинг»).

Лізингодавець протягом строку лізингу (оренди) нараховує амортизацію за активами, переданими в оперативний лізинг (оренду). У цьому разі здійснюється така проводка:

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів».

Лізингодавець здійснює нарахування лізингових (орендних) платежів, яке відображається в обліку такою проводкою:

Дт 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 6395 «Доходи від оперативного лізингу (оренди)».

Отримання лізингодавцем нарахованих лізингових (орендних) платежів супроводжується такою проводкою:

Дт Кореспондентські та клієнтські рахунки 1200, 2600, 2620, 2650

Кт 3578 «Інші нараховані доходи».

Основні засоби та нематеріальні активи, що повернені лізингоодержувачем, лізингодавець відображає в обліку такими проводками:

1) Дт 4400 «Основні засоби», або 4300 «Нематеріальні активи» (аналітичні рахунки «Власні необоротні активи»)

Кт 4400 «Основні засоби», або 4300 «Нематеріальні активи» (аналітичні рахунки «Оперативний лізинг»);

2) Дт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів» (аналітичні рахунки «Оперативний лізинг»)

Кт 4309 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», або 4409 «Знос основних засобів» (аналітичні рахунки «Власні необоротні активи»)

Прийняті в оперативний лізинг (оренду) активи обліковуються лізингоодержувачем за рахунком 9840 «Основні засоби та нематеріальні активи, що прийняті в оперативний лізинг (оренду)» за вартістю, що

ззначається в договорі про оперативний лізинг (оренду). У цьому разі в бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 9840 «Основні засоби та нематеріальні активи, що прийняті в оперативний лізинг (оренду)»

Кт 9910 «Контррахунок».

Лізингоодержувач нараховує лізингові платежі, що відображається в бухгалтерському обліку такою проводкою:

Дт 7395 «Витрати на оперативний лізинг (оренду)»

Кт 3678 «Інші нараховані витрати».

Сплата лізингових (орендних) платежів супроводжується проводкою:

Дт 3678 «Інші нараховані витрати»

Кт Кореспондентські та клієнтські рахунки 1200, 2600, 2620, 2650.

Витрати лізингоодержувача на поліпшення об'єкта оперативного лізингу (оренди) (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що приводять до збільшення майбутніх економічних вигод, які первісно очікувалися від його використання, відображаються лізингоодержувачем як капітальні інвестиції у створення (будівництво) інших необоротних матеріальних активів за рахунком 4530 «Капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг (оренду)».

Поліпшення об'єкта основних засобів за оперативним лізингом (орендою) відображається в бухгалтерському обліку лізингоодержувача такими проводками:

а) здійснення попередньої оплати:

Дт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»

Кт Кореспондентські та клієнтські рахунки 1200, 2600, 2620, 2650;

б) капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг (оренду):

Дт 4530 «Капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг (оренду)»

Кт 3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»;

в) завершене поліпшення основних засобів, що отримані в оперативний лізинг (оренду):

Дт 4500 «Інші необоротні матеріальні активи»

Кт 4530 «Капітальні інвестиції за основними засобами, що отримані в оперативний лізинг (оренду)»;

г) амортизація суми завершеного поліпшення основних засобів, що отримані в оперативний лізинг (оренду):

Дт 7423 «Амортизація»

Кт 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів».

У разі повернення основних засобів лізингодавцю лізингоодержувач списує вартість основних засобів з позабалансового рахунку, що супроводжується проводкою:

Дт 9910 «Контррахунок»

Кт 9840 «Основні засоби та нематеріальні активи, що прийняті в оперативний лізинг (оренду)».

Якщо об'єкт оперативного лізингу (оренди) повертається лізингодавцю у зв'язку з достроковим припиненням лізингу (оренди), а також з неможливістю відокремити створений об'єкт від об'єкта лізингу, то в бухгалтерському обліку здійснюються такі проводки:

Дт 4509 «Знос інших необоротних матеріальних активів»

Дт 7421 «Витрати на утримання основних засобів, що отримані у лізинг (оренду)» — недоамортизована частина витрат на поліпшення об'єкта лізингу (оренди)

Кт 4500 «Інші необоротні матеріальні активи».

Витрати на утримання об'єкта необоротних активів, отриманого в оперативний лізинг (оренду), в обліку відображаються за рахунком 7421 «Витрати на утримання основних засобів, що отримані у лізинг (оренду)».

ЛЕКЦІЯ 11. ОБЛІК ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ

1. Поняття, структура та нормативно-правове регулювання обліку власного капіталу.
2. Облік операцій з формування статутного капіталу.
3. Облік операцій із збільшення статутного капіталу.
4. Облік викуплених власних акцій.
5. Облік розрахунків за дивідендами.

1. Поняття, структура та нормативно-правове регулювання обліку власного капіталу

Власний капітал банку — це залишкова частка в активах банку після вирахування всіх його зобов'язань. Власний капітал також ще називають чистими активами.

Структура власного капіталу банку залежить від організаційно-правової форми банківського бізнесу та законодавчих вимог. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121-III, банки в Україні створюються у формі публічного акціонерного товариства або кооперативного банку. Капітал банку складається з:

- 1) основного капіталу;
- 2) додаткового капіталу.

Основний капітал банку включає сплачений і зареєстрований статутний капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій і додаткових внесків акціонерів у капітал, загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, за винятком збитків за поточний рік і нематеріальних активів. Розкриті резерви включають і інші фонди такої самої якості, які повинні відповідати таким критеріям:

- 1) відрахування до фондів мають здійснюватися з прибутку після оподаткування або з прибутку до оподаткування, скоригованого на всі потенційні податкові зобов'язання;

- 2) фонди і рух коштів до них та з них повинні окремо розкриватись у опублікованих звітах банку;

- 3) фонди повинні бути у розпорядженні банку для покриття збитків з метою необмеженого і негайного використання у разі появи збитків;

- 4) збитки не можуть безпосередньо покриватися з фондів, а повинні проводитися через рахунок прибутків і збитків.

За умови затвердження НБУ **додатковий капітал** може включати:

- 1) нерозкриті резерви (крім того факту, що такі резерви не відображаються в опублікованому балансі банку, вони повинні мати такі самі якість і природу, як і розкритий капітальний резерв);

- 2) резерви переоцінки (основні засоби та нереалізована вартість «прихованих» резервів переоцінки в результаті довгострокового перебування у

власності цінних паперів, відображених у балансі за історичною вартістю їх придбання);

3) гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти, які повинні відповідати таким критеріям:

А) вони є незабезпеченими, субординованими і повністю сплаченими;

Б) вони не можуть бути погашені за ініціативою власника;

В) вони можуть вільно брати участь у покритті збитків без пред'явлення банку вимоги про припинення торгових операцій;

Г) вони дозволяють відстрочення обслуговування зобов'язань щодо сплати відсотків, якщо рівень прибутковості не дозволяє здійснити такі виплати;

4) субординований борг (звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які за умовою контракту не можуть бути заборані з банку раніше 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації повертаються інвестору після погашення претензій всіх інших кредиторів). При цьому сума таких коштів, включених у капітал, не може перевищувати 50 відсотків розміру основного капіталу зі щорічним зменшенням на 20 відсотків від його первинної вартості протягом 5 останніх років угоди.

Національний банк України має право визначати своєю постановою інші статті балансу банку для включення до додаткового капіталу, а також умови і порядок такого включення. Додатковий капітал не може бути більшим 100 відсотків основного капіталу.

Методика обліку операцій, пов'язаних з власним капіталом українських банків регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ від 3.10.2005 р. № 358.

2. Облік операцій з формування статутного капіталу

Статутний капітал банку — це сплачений та зареєстрований підписний капітал.

Підписний капітал — це величина капіталу, на яку отримано письмові зобов'язання акціонерів (пайовиків) банку на внесення коштів за підпискою на акції (паї).

Статутний капітал формується відповідно до вимог чинного законодавства України та установчих документів банку. Сума статутного капіталу визначається засновницькими документами, а його мінімальний обсяг регламентується Законом України «Про банки і банківську діяльність», згідно з яким мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку не може бути менше 10 мільйонів євро. Національний банк України має право встановити для окремих банків залежно від їх спеціалізації диференційований мінімальний статутний капітал на момент реєстрації банку, але не нижче 10 мільйонів євро.

Питання, пов'язані із створенням і державною реєстрацією банків в Україні регламентуються Положенням про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень, затвердженим постановою Правління НБУ № 375 від 31.08.2001 р. (зі змінами).

Формування та збільшення статутного капіталу банку може здійснюватися виключно шляхом грошових внесків. Грошові внески для формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у гривнях, а нерезиденти — в іноземній вільно конвертованій валюті або у гривнях. Кошти можуть перераховуватися лише з власних поточних рахунків юридичними особами та фізичними особами у безготівковій формі та вноситися фізичними особами в готівковій формі.

Зауважимо, що статутний капітал банку не повинен формуватися за рахунок коштів, джерела походження яких не підтверджені. Банк має отримати від учасників банку документи й відомості, потрібні для з'ясування джерел походження коштів, що спрямовуються на формування його статутного капіталу.

Перерахування сум з іноземної вільно конвертованої валюти, унесених нерезидентами, у національну валюту України здійснюється за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим НБУ на дату підписання установчого договору про створення банку, а в разі збільшення статутного капіталу банку — на дату прийняття рішення про збільшення статутного капіталу або на дату прийняття рішення про перетворення банку в банк з іноземним капіталом (якщо набуття банком статусу банку з іноземним капіталом проводиться без збільшення статутного капіталу банку).

Банки здійснюють емісію власних акцій та оголошують підписку на паї відповідно до законодавства України. Зауважимо, що банкам забороняється випуск акцій на пред'явника.

Державна реєстрація банків здійснюється Національним банком України на основі поданих уповноваженими засновниками банку особами пакета документів, визначених Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Положенням про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень.

Кошти для формування статутного капіталу новостворюваного банку акумулюються учасниками банку (резидентами) на накопичувальному рахунку, що відкривається в територіальному управлінні НБУ за місцем створення банку. Не пізніше ніж за 15 робочих днів до закінчення тримісячного строку розгляду документів щодо державної реєстрації банку, учасники банку або уповноважена засновниками особа зобов'язані перерахувати кошти у розмірі, установленому Законом України «Про банки і банківську діяльність» на накопичувальний рахунок в установі НБУ. До часу внесення коштів для формування статутного капіталу на накопичувальний рахунок, відкритий в установі НБУ, ці кошти можуть акумулюватися на поточному рахунку в будь-якому банку-резиденті на території України на підставі відповідного рішення установчих зборів. Під час формування статутного капіталу банку з іноземним

капіталом кошти в іноземній валюті акумулюються іноземним учасником банку на накопичувальному рахунку, який відкривається в НБУ.

Рішення про державну реєстрацію банку або про відмову в державній реєстрації банку приймається НБУ не пізніше тримісячного строку з моменту подання пакета документів. Реєстрація банків здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи.

Після реєстрації банку в територіальному управлінні НБУ за його місцезнаходженням відкривається кореспондентський рахунок, на який не пізніше наступного дня після його відкриття із накопичувального рахунку перераховуються зібрані кошти, що утворюють статутний капітал банку. У разі відмови в реєстрації банку кошти з накопичувального рахунку повертаються учасникам банку за їх заявою протягом трьох робочих днів.

Статутний капітал банку обліковується за рахунками п'ятого класу «Капітал банку», а саме:

- **5000 (пасивний) «Зареєстрований статутний капітал банку».** Облік акцій за цим рахунком ведеться за номінальною вартістю. За кредитом рахунку проводяться суми збільшення статутного капіталу після реєстрації змін згідно з законодавством України. За дебетом рахунку проводяться суми зменшення зареєстрованого статутного капіталу та суми несплаченого у встановлений строк зареєстрованого капіталу. Сальдо рахунку 5000 «Зареєстрований статутний капітал банку» має відповідати розміру статутного капіталу, зафіксованому в установчих документах банку, і дорівнювати сумарній номінальній вартості випущених акцій.

- **5001 (контрпасивний) «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку».** За дебетом рахунку проводяться суми зареєстрованого, але несплаченого статутного капіталу в кореспонденції з рахунком 5000. За кредитом рахунку проводяться суми сплаченого статутного капіталу; суми несплаченого у встановлений строк зареєстрованого капіталу.

Відображення операцій за рахунками групи 500 «Статутний капітал банку» Плану рахунків здійснюється на балансі банку юридичної особи.

Емітовані банком акції оплачуються у гривнях, а у випадках, передбачених статутом банку, також в іноземній валюті. Незалежно від форми внесеного вкладу вартість акцій за рахунками капіталу виражається у гривнях. Прості і привілейовані акції, емітовані банком в бухгалтерському обліку відображаються за окремими аналітичними рахунками балансового рахунку 5000 «Зареєстрований статутний капітал банку».

Акції банку можуть продаватися за номінальною вартістю, або ціною вищою від їх номінальної вартості. У разі продажу акцій за ціною, вищою, ніж їх номінальна вартість, виникають емісійні різниці.

Емісійні різниці (емісійний дохід) — це перевищення суми коштів, отриманих від первинного випуску або продажу власних акцій (інших корпоративних прав), над їх номіналом або перевищення номіналу акцій (інших корпоративних прав) над вартістю їх викупу.

Емісійна різниця між ціною розміщення акцій та їх номінальною вартістю обліковується за пасивним рахунком **5010 «Емісійні різниці»**. Під час подальшого викупу власних акцій різниця між номінальною вартістю та ціною викупу акцій списується з цього самого рахунку в межах залишку. За кредитом рахунку проводяться суми позитивної різниці в разі первинного та подальшого розміщення акцій. За дебетом рахунку проводяться суми списання різниці між ціною викупу та номінальною вартістю акцій у межах залишку під час викупу власних акцій.

Після державної реєстрації банку здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ» — на суму коштів, що були отримані від засновників банку за акціями, частками, паями до реєстрації статутного капіталу

Дт 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку» — на суму зареєстрованого, але не сплаченого статутного капіталу

Кт 5000 «Зареєстрований статутний капітал банку» — на суму зареєстрованого статутного капіталу

Кт 5010 «Емісійні різниці» — на суму емісійних різниць (у випадку розміщення акцій за ціною, вищою за їх номінальну вартість).

Банки — юридичні особи мають право надавати дозвіл своїм філіям на розміщення емітованих цінних паперів серед клієнтів банку. Кошти, що отримані філією банку за реалізовані акції, зараховуються на рахунок 3641 «Кредиторська заборгованість за розрахунками за цінними паперами для банку» і перераховуються банку-юридичній особі через рахунки групи 390 «Розрахунки між філіями та іншими підвідомчими установами банку» для формування статутного капіталу. Банк-юридична особа зараховує кошти за реалізовані філією акції на підставі отриманих від філії документів.

Випуск і розповсюдження банком акцій власної емісії супроводжується певними витратами, які відображаються в обліку за рахунком 7103 «Комісійні витрати за операціями з цінними паперами».

3. Облік операцій із збільшення статутного капіталу

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» банк має право збільшувати статутний капітал після того, як усі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо оплати паїв або акцій і попередньо оголошений підписний капітал повністю сплачено.

Кошти, що отримані від засновників (акціонерів, учасників) банку за акціями, частками, паями до реєстрації змін до статутного капіталу обліковуються банком за пасивним рахунком **3630 «Внески за незареєстрованим статутним капіталом»**. За кредитом рахунку проводяться суми, що отримані банком в оплату акцій (часток, паїв) до реєстрації статутного капіталу. За дебетом рахунку проводяться суми зареєстрованого статутного

капіталу, що перераховані на рахунки 5 класу, або суми, повернені акціонерам (учасникам), якщо випуск акцій (часток, паїв) не зареєстровано.

При внесенні сум акціонерами за ще незареєстрованими змінами до статутного капіталу банку виконується проводка:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 3630 «Внески за незареєстрованим статутним капіталом»

Після реєстрації збільшення статутного капіталу банку в бухгалтерському обліку здійснюється проводка:

Дт 3630 «Внески за незареєстрованим статутним капіталом» — на суму попередніх внесків до статутного капіталу

Кт 5000 «Зареєстрований статутний капітал банку»

Кт 5010 «Емісійні різниці» — на суму емісійних різниць.

Одночасно на суму, що залишається внести протягом року з часу реєстрації змін, виконується така проводка:

Дт 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку»

Кт 5000 «Зареєстрований статутний капітал банку».

Отримання коштів до статутного капіталу згідно з зареєстрованими змінами супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 5001 «Несплачений зареєстрований статутний капітал банку» — на номінальну вартість акцій (вартість паїв, часток), за які надійшла оплата

Кт 5010 «Емісійні різниці» — на суму емісійних різниць.

4. Облік викуплених власних акцій

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», банки мають право придбавати власні акції або паї. При цьому банки зобов'язані письмово повідомляти НБУ про укладені угоди протягом 5 робочих днів з дати їх укладення. Водночас банкам не дозволяється придбання власних акцій, якщо це може призвести до падіння регулятивного капіталу нижче за мінімальний рівень.

Якщо банк має намір придбати загальну кількість власних акцій або паїв у розмірі 10 і більше відсотків загальної емісії, то він має письмово повідомити НБУ за 15 календарних днів до укладення угод. Національний банк України має право заборонити банку купівлю власних акцій або паїв у разі, якщо це може призвести до погіршення фінансового стану банку.

Викуплені власні акції банк може перепродати, розповсюдити серед своїх працівників або анулювати. Ці акції повинні бути реалізовані або анульовані протягом одного року. Упродовж цього періоду розподіл прибутку, а також

голосування і визначення кворуму на Загальних зборах акціонерів проводяться без урахування викуплених банком власних акцій.

Облік власних акцій, викуплених в акціонерів для подальшого перепродажу або анулювання в установленому порядку, здійснюється за контрпасивним рахунком **5002 «Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)»** за номінальною вартістю. За дебетом цього рахунку проводяться суми викуплених акцій (часток, паїв), а за кредитом — суми проданих та анульованих акцій (часток, паїв).

Різниця між номінальною вартістю та вартістю викупу власних акцій списується в межах кредитових залишків з рахунку 5010 «Емісійні різниці», а у разі недостатності залишку коштів за рахунком 5010, з рахунків 5022 «Інші фонди банку», або 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

Викуп власних акцій в акціонерів банку за ціною, яка вища, ніж номінальна вартість, відображається такими проводками:

Дт 5002 «Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)» — за номінальною вартістю

Дт 5010 «Емісійні різниці» — на суму, що перевищує номінальну вартість або 5022 «Інші фонди банку» або 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років» — у разі недостатності залишку коштів за рахунком 5010.

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Викуп власних акцій в акціонерів банку за ціною, яка нижча ніж їх номінальна вартість, супроводжується такими бухгалтерськими записами:

Дт 5002 «Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)» — за номінальною вартістю

Кт 5010 Емісійні різниці — на суму різниці між номінальною вартістю та ціною викупу

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

У випадку перепродажу викуплених акцій, здійснюються такі проводки:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб»

Кт 5002 «Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)» — за номінальною вартістю

Кт 5010 «Емісійні різниці» — на суму різниці між ціною продажу та номінальною вартістю акцій.

Анулювання акцій, викуплених в акціонерів, у бухгалтерському обліку відображається такою проводкою:

Дт 5000 «Зареєстрований статутний капітал банку»

Кт 5002 «Власні акції (частки, паї), що викуплені в акціонерів (учасників)».

Анулювання акцій призводить до зменшення розміру капіталу банку. Банк не має права без згоди НБУ зменшувати розмір регулятивного капіталу нижче мінімально встановленого рівня. Капітал банку не може бути меншим статутного капіталу.

5. Облік розрахунків за дивідендами

Дивіденди — це частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у власному капіталі банку (підприємства).

Після прийняття рішення про виплату дивідендів у бухгалтерському обліку здійснюється така проводка:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами (учасниками) банку за дивідендами».

На дату виплати дивідендів банком виконується проводка:

Дт 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами (учасниками) банку за дивідендами»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1200 «Кореспондентський рахунок банку в НБУ», або 2600 «Кошти на вимогу суб'єктів господарювання», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб».

Спрямування дивідендів (реінвестиція) на придбання акцій нової емісії супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5003 «Дивіденди, що спрямовані на збільшення статутного капіталу».

У випадку реєстрації збільшення статутного капіталу за рахунок капіталізованих дивідендів здійснюється така проводка:

Дт 5003 «Дивіденди, що спрямовані на збільшення статутного капіталу»

Кт 5000 «Зареєстрований статутний капітал банку».

ЛЕКЦІЯ 12. ОБЛІК ДОХОДІВ, ВИТРАТ ТА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

1. Економічний зміст, класифікація та методологічні засади бухгалтерського обліку доходів і витрат банку.
2. Облік процентних доходів та витрат банку.
3. Облік комісійних доходів і витрат банку.
4. Облік загальних адміністративних витрат.
5. Облік фінансового результату банку.

1. Економічний зміст, класифікація та методологічні засади бухгалтерського обліку доходів і витрат банку

Методологічні засади відображення в бухгалтерському обліку банків України інформації про доходи і витрати визначені у Правилах бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджених постановою Правління НБУ від 18.06.2003 № 255.

Методика бухгалтерського обліку доходів та витрат за операціями з цінними паперами регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, затвердженою постановою Правління НБУ від 3.10.2005 р. № 358.

Методика бухгалтерського обліку доходів і витрат, пов'язаних з необоротними активами банку, у тому числі за операціями з лізингу (оренди) необоротних активів, регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України, затвердженою постановою Правління НБУ № 480 від 20.12.2005 р.

Доходи і витрати комерційного банку є похідними об'єктами обліку, що виникають як результат здійснення певних банківських операцій, пов'язаних із виконанням зобов'язань (отриманням послуг) і розміщенням активів (наданням послуг).

У нормативно-правових актах НБУ **доходи** трактуються як збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, що призводить до збільшення власного капіталу (за винятком збільшення капіталу за рахунок внесків акціонерів), а **витрати** — як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів чи збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи розподілу власниками).

Важливе значення для правильного відображення в бухгалтерському обліку доходів та витрат банків має їх класифікація. У банківському фінансовому обліку **всі доходи та витрати класифікуються на доходи та витрати, отримані в результаті:**

- а) операційної діяльності;
- б) інвестиційної діяльності;
- в) фінансової діяльності.

У результаті **операційної діяльності** в банку виникають такі доходи і витрати:

- 1) процентні доходи і витрати;
- 2) комісійні доходи і витрати;
- 3) прибутки (збитки) від торговельних операцій;
- 4) дохід у вигляді дивідендів;
- 5) витрати на формування спеціальних резервів банку;
- 6) доходи від повернення раніше списаних активів;
- 7) інші операційні доходи і витрати;
- 8) загальні адміністративні витрати;
- 9) податок на прибуток.

Розглянемо більш детально зазначені вище доходи та витрати банку.

Процентні доходи і витрати — це операційні доходи і витрати, отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані банку (залучені банком), суми яких обчислюються пропорційно часу із застосуванням ефективної ставки відсотка. До них належать: доходи за операціями з коштами, розміщеними в інших банках; витрати, за операціями з коштами, залученими від інших банків; доходи за кредитами та депозитами, наданими юридичним та фізичним особам, витрати за отриманими депозитами та кредитами; доходи та витрати за іншими фінансовими інструментами, у тому числі за цінними паперами; доходи (витрати) у вигляді амортизації дисконту (премії).

Комісійні доходи і витрати — це операційні доходи і витрати за наданими (отриманими) послугами, сума яких обчислюється пропорційно сумі активу або зобов'язання чи є фіксованою. Комісії за наданими (отриманими) послугами залежно від мети їх оцінки та основи обліку пов'язаного з ними фінансового інструменту поділяються на три групи.

1) Комісії, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту. Ці комісії визнаються в складі первісної вартості фінансового інструменту і впливають на визначення сум дисконту та премії за цим фінансовим інструментом. До них належать такі комісії:

- комісії за ініціювання кредиту, що отримані (сплачені) банком і пов'язані зі створенням або придбанням фінансового інструменту, що не обліковується в торговому портфелі з визнанням переоцінки через прибутки/збитки;
- комісії, що отримані (сплачені) банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання або придбання кредиту;
- комісії, що отримані (сплачені) банком від випуску боргових зобов'язань, що обліковуються за амортизованою собівартістю.

Комісії за ініціювання кредиту, що отримані (сплачені) банком і пов'язані зі створенням або придбанням фінансового інструменту, що не обліковується в торговому портфелі з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, включають: комісії за оцінку фінансового стану позичальника; комісії за оцінку гарантій, застав; комісії за обговорення умов інструменту; комісії за підготовку, оброблення документів та завершення операції тощо.

Комісії, що отримані (сплачені) банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання або придбання кредиту, визнаються невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту, якщо є ймовірність того, що кредитний договір буде укладено. Якщо строк наданого зобов'язання з кредитування закінчується без надання кредиту, то на кінець строку зобов'язання комісії визнаються комісійними доходами (витратами). Якщо фінансовий інструмент обліковується за справедливою вартістю із визнанням змін справедливої вартості через прибутки/збитки, то комісії, отримані (сплачені) банком, визнаються комісійними доходами (витратами) під час первісного визнання такого фінансового інструменту.

2) Комісії, що отримуються (сплачуються) під час надання послуг. До них належать:

- комісії за розрахунково-касове обслуговування клієнтів;
- комісії за обслуговування кредитної заборгованості;
- комісії за резервування кредитної лінії, які розраховуються на пропорційній часу основі протягом строку дії зобов'язання;
- комісії за управління інвестицією тощо.

3) Комісії, що отримуються (сплачуються) після завершення певної операції. До них належать комісії за розподіл акцій (часток) клієнтів, розміщення цінних паперів за операціями з андеррайтингу, за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів, синдикування кредиту, за довірче обслуговування клієнтів тощо.

Прибутки (збитки) від торговельних операцій — це результат (прибуток чи збиток) від операцій з купівлі-продажу різних фінансових інструментів. У тому числі за операціями з цінними паперами, за операціями з іноземною валютою та банківськими металами банк визнає прибутки та збитки:

- від реалізації фінансових інвестицій;
- від змін в оцінці (переоцінці) інвестицій до справедливої вартості;
- від результату переоцінки активів і зобов'язань в іноземній валюті та банківських металах у разі зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют (банківських металів).

Дохід у вигляді дивідендів — це дохід, який виникає в результаті використання банком цінних паперів з нефіксованим прибутком.

Витрати на формування спеціальних резервів банку — це витрати на покриття можливих збитків від зменшення корисності активів банку та списання безнадійних активів.

Доходи від повернення раніше списаних активів — це кошти, що надійшли для погашення заборгованості, яка була визнана банком безнадійною щодо отримання.

Інші операційні доходи і витрати — це доходи і витрати від операцій, що не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю, а також ті, що не включені у вищезазначені групи операційних доходів і витрат, зокрема: доходи (витрати) від оперативного лізингу(оренди); витрати за послуги аудиту; витрати

на інкасацію; неустойки (штрафи, пені), що отримані (сплачені) за банківськими операціями, інше.

Загальні адміністративні витрати — це операційні витрати, пов'язані із забезпеченням діяльності банків. До них належать витрати на утримання персоналу (заробітна плата, витрати на соціальне забезпечення, обов'язкові нарахування, страхування, додаткові виплати, премії, навчання тощо); амортизація необоротних активів; витрати на утримання та експлуатацію основних засобів і нематеріальних активів (ремонт, страхування), інші експлуатаційні витрати (комунальні послуги, охорона тощо); гонорари за професійні послуги (юридичні, медичні тощо); витрати на зв'язок (поштові, телефонні, факс тощо); сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток та інші витрати, спрямовані на обслуговування та управління банком.

Податок на прибуток — операційні витрати банку, пов'язані із сплатою податку відповідно до чинного законодавства України.

За результатами **інвестиційної діяльності** банк визнає такі доходи (витрати):

- за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій в асоційовані компанії;

- за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій у дочірні установи;
- від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів.

Результатами операцій, пов'язаних із **фінансовою діяльністю** банку є:

- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;
- доходи (витрати) за субординованим боргом;
- дивіденди, що сплачені протягом звітнього періоду;
- доходи, які виникають у результаті випуску інструментів власного капіталу.

Відображення в бухгалтерському обліку витрат, пов'язаних зі зменшенням корисності активів, здійснюється в порядку, визначеному нормативно-правовими актами Національного банку з бухгалтерського обліку відповідних активів банків. Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, доходи і витрати визнаються за таких умов:

а) визнання реальної заборгованості за активами та зобов'язаннями банку;

б) фінансовий результат операції, пов'язаної з наданням (отриманням) послуг, може бути точно визначений. Доходи і витрати визнаються за кожним видом діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) банку.

Критерії визнання доходу і витрат застосовуються окремо до кожної операції банку. Кожний вид доходу і витрат відображається в бухгалтерському обліку окремо. У результаті використання активів банку іншими сторонами доходи визнаються у вигляді процентів, роялті та дивідендів. Проценти визнаються у тому звітному періоді, до якого вони належать, та розраховуються, виходячи з бази їх нарахування та строку користування відповідними активами. Роялті визнаються за принципом нарахування згідно з економічним змістом відповідної угоди. Дивіденди визнаються у разі

встановлення прав на отримання платежу. Умовою визнання процентів і роялті є імовірність отримання банком економічної вигоди, а дивідендів — достовірно оцінений дохід.

За операціями з торгівлі фінансовими інструментами прибутки та збитки визнаються за наявності таких умов:

- покупцеві передані ризики і вигоди, пов'язані з правом власності на активи;
- банк не здійснює подальше управління та контроль за реалізованими активами;
- сума доходу може бути достовірно визначена;
- є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигід банку;
- витрати, пов'язані із цією операцією, можуть бути достовірно визначені.

Якщо дохід від надання послуг не може бути достовірно оцінений, то він визнається та відображається в бухгалтерському обліку в розмірі здійснених витрат, що підлягають відшкодуванню. Якщо на дату нарахування неможливо визначити дохід (витрати) за останні 2—3 дні місяця (наприклад, комісії за інкасаторські послуги, за послуги розрахунково-касового обслуговування тощо), то такий дохід (витрати) визнається наступного місяця. Крім того, банк, ураховуючи принцип суттєвості, здійснює коригуючі проводки.

Доходи визнаються в бухгалтерському обліку в сумі справедливої вартості активів, які отримані або підлягають отриманню. У разі відстрочення платежу, унаслідок чого виникає різниця між справедливою вартістю та номінальною сумою грошових коштів або їх еквівалентів, які підлягають отриманню за надані послуги та інші активи, така різниця визнається доходом у вигляді процентів.

Дохід не визнається, якщо здійснюється обмін активами, які є подібними за призначенням та мають однакову справедливу вартість. Сума доходів (витрат) за операціями обміну неподібними активами визначається за справедливою вартістю активів, послуг, що отримані (надані) або підлягають отриманню (наданню) банком, зменшеною або збільшеною відповідно на суму переданих або отриманих грошових коштів та їх еквівалентів. Якщо справедливу вартість активів, робіт, послуг, які отримані (надані) або підлягають отриманню (наданню) за операціями обміну, достовірно визначити неможливо, то дохід (витрати) визначається за справедливою вартістю активів, робіт послуг (крім грошових коштів та їх еквівалентів), що передані (отримані) за цими контрактами.

Якщо актив забезпечує одержання економічних вигід протягом кількох звітних періодів, то витрати визнаються шляхом систематичного розподілу його вартості (наприклад, амортизація) між відповідними звітними періодами. Витрати, які неможливо прямо пов'язати з доходом певного періоду, відображаються у складі витрат того звітного періоду, у якому вони були здійснені.

Доходи (витрати) за одноразовими послугами (наприклад, комісії за здійснений обмін валют, надання (отримання) консультацій тощо) можуть визнаватися без відображення за рахунками нарахованих доходів (витрат), якщо кошти отримані (сплачені) у звітному періоді, у якому послуги фактично надаються (отримуються).

Доходи (витрати) за безперервними послугами (наприклад, комісії за інформаційно-розрахункове обслуговування в системі електронних платежів, за послуги користування системою електронної пошти тощо) визнаються щомісяця протягом усього строку дії угоди про надання (отримання) послуг і відображаються в бухгалтерському обліку за принципом нарахування.

Доходи (витрати) за послугами, що надаються поетапно визнаються після завершення кожного етапу операції протягом дії угоди про надання (отримання) послуг і відображаються в обліку за принципом нарахування. Нарахування доходів (витрат) здійснюється з дати оформлення документа, що підтверджує надання (отримання) послуги.

Доходи (витрати) за послугами з обов'язковим результатом визнаються за фактом надання (отримання) послуг або за фактом досягнення передбаченого договором результату. Витрати на придбання та створення активу, які не можуть бути визнані активом, визнаються витратами.

Не визнаються доходами такі надходження від інших осіб:

- сума завдатку під заставу або в погашення кредиту, якщо це передбачено відповідним договором;
- сума надходжень за договором комісії, агентським та аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо;
- сума авансу в рахунок попередньої оплати послуг, товарів тощо;
- надходження, що належать іншим особам;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- сума податку на додану вартість, інших податків і обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів.

Не визнаються витратами й не включаються до звіту про фінансові результати:

- платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- попередня (авансова) оплата товарів, робіт, послуг;
- погашення одержаних кредитів, повернення депозитів тощо;
- витрати, які відображаються зменшенням власного капіталу відповідно до чинного законодавства України.

Визнані банком доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку із застосуванням принципу нарахування та відповідності згідно з прийнятою банком обліковою політикою. Разом з тим бухгалтерський облік нарахованих доходів і витрат здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною операцією (договором) окремо. Амортизація дисконту (премії) здійснюється не рідше одного разу на місяць з відображенням за відповідними рахунками процентних доходів (витрат). Якщо доходи (витрати) отримані

(сплачені) на дату балансу, то банк може не відображати їх за рахунками нарахованих доходів і витрат. За умови визнання доходів і витрат у межах звітного періоду без відображення їх за рахунками нарахованих доходів(витрат) банк повинен застосовувати відповідний внутрішній контроль за нарахованими та отриманими доходами. Статті доходів і витрат не згортаються, а відображаються в обліку окремо, за винятком статей, пов'язаних із хеджуванням або активами та зобов'язаннями, якщо є юридичне право на таке згорання та якщо це передбачено відповідними положеннями(стандартами) з бухгалтерського обліку. На нетто основі, як правило, відображаються доходи і витрати, що виникають у результаті: а) реалізації та переоцінки балансової вартості цінних паперів, придбаних для здійснення торгових операцій;б) реалізації цінних паперів у портфелі на продаж; в) операцій в іноземній валюті.

Визнані банком доходи і витрати групуються за їх характером за відповідними статтями у фінансовій звітності «Звіт про фінансові результати».

У процесі обліку доходів і витрат банку керуються такими правилами.

Правило перше. При класифікації витрат за елементами і цільовим призначенням розрізняють капітальні затрати і поточні витрати.

Капітальні витрати виникають у процесі придбання, удосконалення та доведення основних засобів (необоротних активів) до стану, придатного до експлуатації, тобто вони розраховані на тривалий час. Такі витрати виникають під час капітального ремонту, модернізації і реконструкції власних основних засобів або взятих в оренду; вони утворюються під час будівництва нових приміщень, придбання комп'ютерної техніки та у разі виконання інших операцій, пов'язаних з розширенням банківського бізнесу. Джерелом покриття капітальних витрат служить накопичений нерозподілений прибуток минулих років і прибуток, одержаний у поточному році. Капітальні витрати відображаються в активі балансу.

Поточні витрати виникають у процесі здійснення банківських операцій, а також під час нарахування заробітної плати і премій співробітникам банку; до складу поточних витрат включають витрати на експлуатацію приміщень, на виплату орендної плати, сплату аудиторських послуг тощо, тобто на те, що приносить користь протягом короткого часу (з фінансового погляду). Джерелом покриття поточних витрат є операційний дохід. Поточні витрати списуються відразу або розглядаються як витрати майбутнього періоду, якщо вигода від їх здійснення виявиться в наступному звітному періоді.

Якщо капітальні витрати помилково зараховуються до складу поточних витрат, прибуток буде заниженим. Це призводить також до заниження вартості активів у балансі.

Правило друге. На практиці надання (отримання) послуги нерідко не збігається у часі з надходженням (сплатою) грошових коштів.

Для об'єктивного визначення фінансового результату виникає необхідність здійснювати облік доходів і поточних витрат банку згідно з принципами нарахування, відповідності та обережності.

Відповідно до принципу нарахування дохід визнається одержаним у момент, коли він зароблений, а не коли надійшли відповідні кошти, тобто в момент продажу активів або надання послуг.

Витрати визнаються в обліку в момент, коли вони понесені, а не коли сплачені гроші.

Зіставлення доходів і витрат відбувається на підставі принципу відповідності. Витрати і доходи, одержання яких пов'язане з даними витратами, повинні відображатись у бухгалтерському обліку в один і той самий звітний період.

Виходячи з цих принципів можна класифікувати доходи і витрати за такими групами:

1) доходи, зароблені та отримані водночас; витрати, понесені та сплачені водночас;

2) доходи, отримані наперед, але ще не зароблені (дохід майбутніх періодів, або відкладений дохід); витрати сплачені наперед, але ще не понесені (витрати майбутніх періодів, або відкладені витрати);

3) доходи зароблені, але ще не отримані (нарахований дохід);

4) витрати понесені, але ще не сплачені (нараховані витрати).

Однак реалізація принципів нарахування і відповідності не повинна спричинювати як переоцінку активів або доходів банку, так і недооцінку зобов'язань і витрат банку. Отже, керуючись принципом обережності, банк повинен:

- урахувати доходи від наданих послуг, тільки якщо є впевненість в одержанні цих доходів;

- якщо немає впевненості в одержанні доходів, ураховуються тільки витрати. Доходи за такими операціями відображаються в бухгалтерському обліку тільки після їх фактичного одержання.

Заборгованість за нарахованими доходами визнається сумнівною, якщо є невпевненість у її погашенні боржником. Після визнання дебіторської заборгованості за нарахованими доходами сумнівною банк здійснює облік таких доходів за відповідними рахунками сумнівних нарахованих доходів. Під сумнівну заборгованість за нарахованими доходами банки здійснюють формування резервів за рахунок витрат. Якщо є імовірність неотримання економічних вигод від операції та приймається відповідне рішення щодо визнання сумнівної заборгованості за нарахованими доходами безнадійною, то заборгованість списується за рахунок сформованих резервів. Подальший облік такої заборгованості ведеться на позабалансових рахунках групи 960 «Несплачені в строк доходи» до погашення боргу або до закінчення терміну позовної давності.

Правило третє. З другого правила випливає, що наслідки операції можуть поширюватись на два або більше облікові періоди.

Згідно з принципами нарахування і відповідності доходи і витрати мають бути правильно оцінені в кожному звітному періоді.

З цією метою наприкінці кожного облікового періоду (у банку— щомісяця) мають бути зроблені бухгалтерські записи за тими операціями, наслідки яких поширюються за межі облікового періоду, в якому здійснилася початкова операція. Такі проведення називаються регулювальними.

Правило четверте. Облік доходів і витрат здійснюється наростаючим підсумком з початку року. Залишки за рахунками доходів і витрат закриваються підсумковим проведенням в останній день звітного року.

Доходи банку відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками шостого класу, а витрати — за рахунками сьомого класу Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Банки самостійно визначають порядок формування аналітичних рахунків за балансовими рахунками шостого і сьомого класів.

Облік нарахованих доходів і витрат здійснюється за відповідними рахунками першого, другого та третього класів у кореспонденції з рахунками шостого і сьомого класів. Облік нарахованих доходів і витрат та фактично отриманих доходів або сплачених витрат, а також доходів і витрат, що підлягають чи не підлягають оподаткуванню, здійснюється на розсуд банку на окремих аналітичних рахунках.

Рахунки з обліку нарахованих доходів і витрат протягом місяця можуть мати характеристику активно-пасивних, але на перше число місяця — лише активні або пасивні відповідно. Отримані доходи та здійснені витрати, що належать до майбутніх періодів, обліковуються відповідно за рахунками 3600 «Доходи майбутніх періодів» та 3500 «Витрати майбутніх періодів». Банк щомісяця визнає суму доходів і витрат, що належать до звітного періоду, з відображенням за відповідними рахунками шостого і сьомого класів.

Порядок нарахування та визнання доходів і витрат за операціями, що здійснюються між структурними підрозділами банку (філіями), визначається банком самостійно. Залишки за рахунками доходів і витрат за операціями між структурними підрозділами банку (філіями) мають бути тотожними та не враховуються під час формування фінансового результату банку.

Доходи і витрати в іноземній валюті відображаються за рахунками шостого і сьомого класів у національній валюті за офіційними курсами гривні до іноземних валют на дату їх визнання. Під час відображення в бухгалтерському обліку цих доходів і витрат використовуються як технічні рахунки 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів» та 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів». Нарахування процентних доходів (витрат), амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами в іноземній валюті здійснюються в тій валюті, у якій обліковується пов'язаний з ними фінансовий інструмент.

Переоцінка залишків в іноземній валюті за рахунками з обліку заборгованості нарахованих доходів і витрат у зв'язку із зміною офіційних курсів гривні до іноземних валют здійснюється згідно з вимогами Інструкції з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у

банках України, затвердженою постановою Правління НБУ № 555 від 17.11.2004 р.

Доходи і витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за монетарними активами та зобов'язаннями переоцінюються у валюту звітності під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют до часу їх визнання (відображення за рахунками доходів і витрат у відповідному звітному періоді). Доходи і витрати майбутніх періодів в іноземній валюті за немонетарними статтями відображаються у фінансовій звітності за офіційними курсами гривні до іноземних валют на дату їх виникнення і не переоцінюються під час кожної зміни офіційних курсів гривні до іноземних валют до часу їх визнання за відповідними рахунками доходів і витрат шостого і сьомого класів. Кошти, які надійшли на користь комітентів, принципалів, інших контрагентів, та витрати, здійснені банком за договорами комісій тощо, які відшкодовуються клієнтами, обліковуються на рахунках першого, другого та третього класів як кредиторська і дебіторська заборгованості відповідно.

У разі непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів першого, другого та третього класів. Умови нарахування та сплати доходів і витрат (дата нарахування, термін сплати за обумовлений період, метод визначення умовної кількості днів, період розрахунку), а також неустойки в разі порушення боржником зобов'язання визначаються договором між банком і контрагентом згідно з вимогами законодавства України.

2. Облік процентних доходів та витрат банку

Процентні доходи та витрати, як правило, становлять найбільшу питому вагу у загальній сумі банківських доходів та витрат. У зв'язку з цим їх правильне відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності має важливе значення для банку.

Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, процентні доходи і витрати визнаються та оцінюються за методом ефективної ставки відсотка.

Нагадаємо, що **метод ефективної ставки відсотка** — це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходів у вигляді процентів чи витрат на виплату процентів протягом відповідного періоду часу.

Нарахування процентів за фінансовими інструментами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору (випуску), і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів і нарахованих витрат за відповідними рахунками першого, другого та третього класів Плану рахунків. Амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів.

Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів (витрат) та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів (витрат) за фінансовими інструментами, придбаними (наданими, отриманими) за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Для розрахунку ефективної ставки відсотка визначаються потоки грошових коштів з урахуванням усіх умов договору за фінансовим інструментом, у тому числі включаються всі комісії та інші сплачені або отримані сторонами суми, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту. Якщо неможливо достовірно оцінити потоки грошових коштів або очікуваний строк дії фінансового інструменту, то використовуються потоки грошових коштів, що передбачені відповідним договором, протягом строку дії договору.

Якщо в майбутньому реальні значення та строки потоків грошових коштів будуть відрізнятися від запланованих і таке відхилення не пов'язане зі зменшенням або відновленням корисності, то на дату балансу необхідно скоригувати балансову вартість фінансового інструменту. У цьому разі визначається різниця між балансовою вартістю фінансового інструменту та вартістю оцінених майбутніх грошових потоків, дисконтованих за первісною ефективною ставкою відсотка (тобто ефективною ставкою відсотка, розрахованою під час первісного визнання). Ця різниця відображається за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Для обчислення процентних доходів і витрат застосовуються такі методи визначення кількості днів:

1) метод «факт/факт» — передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці та році;

2) метод «факт/360» — передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці, але умовно в році 360 днів;

3) метод «30/360» — передбачає, що для розрахунку використовується умовна кількість днів у році — 360, у місяці — 30.

Розрахунковий період для нарахування процентних доходів (витрат) визначається договором відповідно до вимог законодавства України.

Процентні доходи банків обліковуються за рахунками 60 розділу «Процентні доходи» таких груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

• **600 «Процентні доходи за коштами, що розміщені в Національному банку України»;**

• **601 «Процентні доходи за коштами, що розміщені в інших банках»;**

• **602 «Процентні доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання»;**

• **603 «Процентні доходи за кредитами, що надані органам державної влади»;**

- 604 «Процентні доходи за кредитами, що надані фізичним особам»;
- 605 «Процентні доходи за цінними паперами»;
- 608 «Процентні доходи за операціями з філіями банку»;
- 609 «Інші процентні доходи».

В загальному, нарахування процентних доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

Нарахування процентних доходів в іноземній валюті здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму вартості іноземної валюти у гривнях здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

Амортизація дисконту за фінансовими активами відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- **за фінансовими активами в національній валюті:**

Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60;

- **за фінансовими активами в іноземній валюті:**

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

У випадку амортизації премії за фінансовими активами в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

- **за фінансовими активами в національній валюті:**

Дт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами;

- **за фінансовими активами в іноземній валюті:**

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами;

2) Дт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Отримання нарахованих процентних доходів в національній та іноземній валюті супроводжується такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів або поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

У випадку надходження коштів за операціями, за якими визнання процентного доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі проводки:

• в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60;

• в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

У разі непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів першого, другого та третього класів. При цьому виконується проводка:

Дт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

У разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

Нараховані та не отримані процентні доходи банк оцінює на зменшення корисності в складі відповідного фінансового інструменту. Визнання процентного доходу за фінансовим активом, вартість якого зменшилася внаслідок зменшення його корисності, має здійснюватися із використанням ефективної ставки відсотка, що застосовувалася під час дисконтування майбутніх грошових потоків для оцінки збитку від зменшення корисності цього фінансового активу.

Процентні витрати обліковуються банками у 70 розділі «Процентні витрати» наступних груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

700 «Процентні витрати за коштами, що отримані від Національного банку України»;

701 «Процентні витрати за коштами, що отримані від інших банків»;

702 «Процентні витрати за операціями із суб'єктами господарювання»;

703 «Процентні витрати за коштами бюджету і позабюджетних фондів України»;

704 «Процентні витрати за операціями з фізичними особами»;

705 «Процентні витрати за цінними паперами власного боргу»;

706 «Процентні витрати за кредитами, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій»;

707 «Процентні витрати за операціями з небанківськими фінансовими установами»;

708 «Процентні витрати за операціями з філіями банку».

Нарахування процентних витрат за фінансовими інструментами в національній валюті супроводжується такими проводками:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Нарахування процентних витрат в іноземній валюті відображається в обліку з використанням технічних рахунків валютної позиції такими проводками:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Одночасно на суму гривневого еквівалента здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація дисконту за фінансовими зобов'язаннями відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

• за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями;

• за фінансовими зобов'язаннями в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями;

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація премії за фінансовими зобов'язаннями супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

• **за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті:**

Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими зобов'язаннями

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70;

• **за фінансовими зобов'язаннями в іноземній валюті:**

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими зобов'язаннями

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70.

Під час сплати коштів відповідно до умов договору на дату платежу здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку нарахованих витрат за класами 1, 2, 3;

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

У разі сплати коштів за операціями, за якими визнання витрат та сплата коштів відбуваються на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

• **за операціями в національній валюті:**

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

• **за операціями в іноземній валюті:**

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші;

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

3. Облік комісійних доходів і витрат банку

Для відображення в обліку **комісійних доходів** використовуються рахунки 61 розділу «Комісійні доходи». Даний розділ містить три групи рахунків:

• **610 «Комісійні доходи за операціями з банками»;**

• **611 «Комісійні доходи за операціями з клієнтами»;**

• **618 «Комісійні доходи за операціями з філіями».**

Як вже зауважувалось, методика обліку комісійних доходів та витрат залежить від виду послуг, пов'язаних з їх одержанням чи сплатою.

Отримання банком комісійних доходів за одноразовими послугами (якщо кошти отримані у звітному періоді, у якому послуги фактично надаються) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- **отримання доходів в національній валюті:**

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу;

• отримання доходів в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Нарахування комісійних та інших доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Під час нарахування комісійних доходів за операціями в іноземній валюті здійснюються такі проводки:

Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування»

3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму гривневого еквівалента здійснюється така проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Отримання банком коштів за раніше визнаними нарахованими доходами супроводжується проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи».

У разі отримання коштів у сумі, більшій, ніж визнано за рахунками нарахованих доходів на певну дату, здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3600 «Доходи майбутніх періодів» (на суму доходів, що отримані авансом та належать до майбутніх звітних періодів).

Банк щомісяця визначає суму доходу, що належить до звітного періоду, здійснюючи такі бухгалтерські проводки:

Дт 3600 «Доходи майбутніх періодів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу, або

3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування» чи

3578 «Інші нараховані доходи» (якщо банк визнає доходи згідно з принципом нарахування).

У разі надходження коштів за операціями, за якими визнання доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Якщо нараховані доходи своєчасно не отримані в обумовлений угодою термін, то наступного робочого дня здійснюються такі проводки:

Дт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи»

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунково-касове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи».

У випадку часткового або повного погашення контрагентом заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така бухгалтерська проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи».

У разі втрати ймовірності щодо отримання компенсації за дебіторською заборгованістю за нарахованими та не отриманими доходами (крім процентних доходів за фінансовими інструментами) банк формує резерви, що супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами»

Кт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами».

Банк зменшує або сторнує суму резерву в разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) дебіторської заборгованості за нарахованими та не отриманими доходами (крім процентних доходів за фінансовими інструментами), і виконує таку проводку:

Дт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами»

Кт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами».

Банк здійснює списання дебіторської заборгованості за нарахованими доходами як безнадійної щодо отримання за рахунок сформованих резервів такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами»

Кт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи».

Одночасно на суму списаної за рахунок резервів безнадійної дебіторської заборгованості за нарахованими доходами виконується така проводка за позабалансовими рахунками:

Дт 9600 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з банками», або

9601 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами»

Кт 9910 «Контррахунок».

Отримання коштів за дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами, що списана за рахунок резервів та обліковується за позабалансовими рахунками, супроводжується такими бухгалтерськими записами:

- якщо безнадійна заборгованість за нарахованими доходами списана за рахунок резерву в поточному році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами»;

- якщо безнадійна заборгованість за нарахованими доходами списана за рахунок резерву в минулому році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 6717 «Повернення раніше списаних безнадійних доходів минулих років».

Одночасно на суму отриманих коштів за дебіторською заборгованістю, що списана за рахунок резервів виконується така позабалансова проводка:

Дт 9910 «Контррахунок».

Кт 9600 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з банками», або

9601 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами».

Таку ж позабалансову проводку банк виконує після закінчення строку позовної давності за безнадійною дебіторською заборгованістю, що була списана за рахунок резерву та обліковувалася за позабалансовими рахунками.

Облік **комісійних витрат** банків здійснюється за рахунками 71 розділу «Комісійні витрати» таких груп Плану рахунків:

• **710 «Комісійні витрати»;**

• **718 «Комісійні витрати за операціями з філіями банку».**

Сплата банком комісійних витрат за одноразовими послугами (якщо кошти сплачені у звітному періоді, у якому послуги фактично отримані) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

• **сплата комісійних витрат в національній валюті:**

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600;

• **сплата комісійних витрат в іноземній валюті:**

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600;

2) Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Під час нарахування комісійних та інших витрат за операціями в національній валюті здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування»

3678 «Інші нараховані витрати».

Нарахування комісійних та інших витрат за операціями в іноземній валюті відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування»,
або

3678 «Інші нараховані витрати»;

2) Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Під час сплати коштів відповідно до умов договору на дату платежу здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 3670 «Нараховані витрати за розрахунково-касове обслуговування»,
або

3678 «Інші нараховані витрати»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500,
1600.

У разі сплати коштів за операціями, за якими визнання витрат та сплата коштів відбуваються на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500,
1600.

Попередня оплата (аванс) комісійних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500,
1600.

Банк кожного місяця визначає суму витрат, що належить до звітного періоду, та здійснює такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71, або

3670 «Нараховані витрати за розрахунковокасове обслуговування», чи

3678 «Інші нараховані витрати» (якщо банк визнає витрати згідно з принципом нарахування)

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів».

4. Облік загальних адміністративних витрат

Облік загальних адміністративних витрат банку здійснюється за рахунками 74 розділу «Загальні адміністративні витрати» Плану рахунків. Даний розділ охоплює 7 груп рахунків, а саме:

- 740 «Витрати на утримання персоналу»;
- 741 «Сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»;
- 742 «Витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів»;
- 743 «Інші експлуатаційні та господарські витрати»;
- 744 «Витрати на телекомунікації»;
- 745 «Інші адміністративні витрати»;
- 749 «Інші витрати».

Відображення в бухгалтерському обліку витрат на утримання персоналу (нарахування та сплата заробітної плати та прирівняних до неї платежів, нарахування та утримання обов'язкових зборів) банки здійснюють відповідно до вимог чинного законодавства України та облікової політики банку.

У бухгалтерському обліку банку витрати на утримання персоналу відображаються такими бухгалтерськими проводками:

- нарахування заробітної плати працівникам банку протягом місяця:
Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- нарахування матеріальної допомоги та інших соціальних виплат:
Дт 7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- нарахування інших витрат на утримання персоналу:
Дт 7409 «Інші витрати на утримання персоналу»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- на суму раніше виплаченої заробітної плати та інших виплат штатним та позаштатним працівникам банку:
Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою».

Виплата нарахованої заробітної плати (премії, матеріальної допомоги, інших виплат) відображається в бухгалтерському обліку такою проводкою:

- Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»
Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або
1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або
2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або
2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування відпускних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

• якщо період відпустки повністю збігається із звітним місяцем:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3654 «Нараховані відпускні до сплати»;

• якщо період відпустки припадає на різні місяці:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата» — на суму, що належить до поточного місяця,

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» — на суму, що належить до наступного місяця

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»,

3654 «Нараховані відпускні до сплати».

На суму відпускних, що були раніше визнані як витрати майбутніх періодів, у поточному місяці здійснюється така проводка:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів».

Банки можуть створювати **забезпечення під відпускні**, щомісячно здійснюючи відрахування. При цьому на суму нарахованого забезпечення майбутніх виплат виконується така проводка:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3658 «Забезпечення оплати відпусток».

У випадку створення банком забезпечення під відпускні на суму визнаних у звітному місяці відпускних здійснюється така проводка:

Дт 3658 «Забезпечення оплати відпусток»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»,

3654 «Нараховані відпускні до сплати».

Виплата відпускних відображається в обліку такими проводками:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»,

3654 «Нараховані відпускні до сплати»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування податків і обов'язкових зборів, пов'язаних з оплатою праці, до фондів соціального страхування відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 7401 «Внески, збори на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування»,

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» — на суму сплачених у поточному місяці відпускних, що належать до майбутніх періодів

Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток».

На суму виплат, що були раніше визнані як дебіторська заборгованість та витрати майбутніх періодів у поточному місяці у бухгалтерському обліку, здійснюються такі проводки:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

7401 «Внески, збори на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування»

7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»,

7409 «Інші витрати на утримання персоналу»,

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»

3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Утримання з працівників банку на користь третіх осіб відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»

Кт 3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб».

Сплата нарахованих податків, обов'язкових зборів і платежів, пов'язаних з оплатою праці, та утримання з працівників банку на користь третіх осіб в бухгалтерському обліку відображається такими проводками:

Дт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток», або

3522 «Дебіторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток» — за умови авансових платежів

3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 2620, 2625 та інші

Інші виплати та розрахунки за авансами, виданими працівникам банку під звіт (на відрядження та інші господарські витрати), відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або

3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або

3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або

1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або

2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Згідно з авансовим звітом використані кошти відображаються в бухгалтерському обліку за відповідними рахунками для обліку витрат такими проводками:

Дт 7431 «Господарські витрати», або

7433 «Інші експлуатаційні витрати», або

7452 «Витрати на відрядження», або

7454 «Представницькі витрати»

Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або

3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або
3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Повернення підзвітною особою невикористаних коштів згідно з авансовим звітом супроводжується такою проводкою:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або
1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»
Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або
3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або
3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

У разі виплати коштів працівнику банку за результатами авансового звіту здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 7431 «Господарські витрати», або
7433 «Інші експлуатаційні витрати», або
7452 «Витрати на відрядження», або
7454 «Представницькі витрати»
Кт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або
3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати»
3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Одночасно на суму коштів, що сплачені працівнику банку за результатами авансового звіту, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або
3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати»
3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або
1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або
2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Відображення в бухгалтерському обліку виплат працівникам банку за результатами авансового звіту може здійснюватися із застосуванням рахунків дебіторської заборгованості групи 355 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку».

Витрати на маркетинг та рекламу відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

• у разі сплати авансових платежів (попередньої оплати) згідно з умовами договору за послуги з маркетингу та реклами:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,
3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»
Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1200, 1500, 2600;

• на суму отриманих послуг з маркетингу та реклами:

Дт 7455 «Витрати на маркетинг та рекламу»

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги».

Експлуатаційні та інші витрати, пов'язані з діяльністю банку, відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

• **авансові платежі** згідно з умовами договору:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1200, 1500, 2600;

• **визнання** в бухгалтерському обліку **експлуатаційних та інших витрат**, пов'язаних з діяльністю банку **у відповідному звітному періоді:**

Дт Відповідні рахунки груп 738, 739, 742, 743, 744, 745, 749

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»,

3678 «Інші нараховані витрати» — за умови визнання витрат за рахунками нарахованих витрат;

• **перерахування коштів** відповідно до умов угод з **надання експлуатаційних та інших послуг** відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3678 «Інші нараховані витрати»

Кт 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»,

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки.

5. Облік фінансового результату банку

Фінансовий результат діяльності банку визначається як різниця між загальною сумою усіх доходів та витрат та обліковується за рахунками 5 класу «Капітал банку» груп 503 «Результати минулих років» та 504 «Результати звітного року, що очікують затвердження», а саме:

• **5030 (пасивний) «Нерозподілені прибутки минулих років».** Рахунок призначений для обліку прибутків минулих років до їх розподілу. За кредитом рахунку відображаються суми підтверджених прибутків минулих років; перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок вартості активів, що раніше були переоцінені, у разі їх вибуття. За дебетом рахунку відображаються суми розподіленого прибутку згідно з рішенням загальних зборів акціонерів (учасників) відповідно до законодавства України.

• **5031 (активний) «Непокріті збитки минулих років».** Рахунок призначений для обліку сум підтверджених збитків минулих років до їх покриття. За дебетом рахунку відображається облік підтверджених сум непокрітих збитків минулих років. За кредитом рахунку відображаються суми покриття збитків минулих років.

• **5040 (пасивний) «Прибуток звітнього року, що очікує затвердження».** Рахунок призначений для обліку прибутку звітнього року до його затвердження загальними зборами акціонерів учасників). За кредитом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітнього року. За дебетом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків витрат звітнього року; суми розподілу прибутку за рішенням загальних зборів акціонерів (учасників) згідно із законодавством України; суми підтвердженого нерозподіленого прибутку на рахунок 5030 до його розподілу загальними зборами акціонерів (учасників).

• **5041 (активний) «Збиток звітнього року, що очікує затвердження».** Рахунок призначений для обліку збитку звітнього року до його затвердження загальними зборами акціонерів учасників). За дебетом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків витрат звітнього року. За кредитом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітнього року; суми покриття збитку; суми збитків, підтверджених загальними зборами акціонерів (учасників), на рахунок 5031 до їх покриття.

Залишки за рахунками доходів і витрат відображаються наростаючим підсумком з початку року та в кінці звітнього фінансового року закриваються:

- за умови перевищення доходів над витратами — на пасивний рахунок 5040 «Прибуток звітнього року, що очікує затвердження»;
- за умови перевищення витрат над доходами — на активний рахунок 5041 «Збиток звітнього року, що очікує затвердження».

У випадку коли банк має прибуток, 31 грудня поточного року виконуються такі бухгалтерські проводки:

- закриття рахунків з обліку доходів:
Дт Рахунки з обліку доходів (6 клас)
Кт 5040 «Прибуток звітнього року, що очікує затвердження»;
- закриття рахунків з обліку витрат:
Дт 5040 «Прибуток звітнього року, що очікує затвердження»
Кт Рахунки з обліку витрат (7 клас).

Якщо банк має збиток, 31 грудня поточного року банк здійснює такі бухгалтерські записи:

- закриття рахунків з обліку доходів:
Дт Рахунки з обліку доходів (6 клас)
Кт 5041 «Збиток звітнього року, що очікує затвердження»;
- закриття рахунків з обліку витрат:
Дт 5041 «Збиток звітнього року, що очікує затвердження»
Кт Рахунки з обліку витрат (7 клас)

Сума прибутку обліковується за рахунками 5040 «Прибуток звітнього року, що очікує затвердження», а сума збитку — за рахунком 5041 «Збиток звітнього року, що очікує затвердження» до їх затвердження та розподілу загальними зборами акціонерів банку.

Розподіл прибутку банку відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

• **формування загальних резервів:**

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5020 «Загальні резерви»;

• **формування резервних фондів:**

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5021 «Резервні фонди»;

• **формування інших фондів:**

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5022 «Інші фонди банку»;

• **нарахування дивідендів акціонерам банку:**

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами (учасниками) банку за дивідендами»;

• **спрямування дивідендів (реінвестиція) на придбання акцій нової емісії:**

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5003 «Дивіденди, що спрямовані на збільшення статутного капіталу».

Залишок нерозподіленого прибутку обліковується за рахунком 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років». При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

Якщо банк закінчив фінансовий рік із збитком, то сума збитку за рішенням зборів акціонерів покривається за рахунком загальних резервів, резервних та інших фондів, створених у минулих роках в процесі розподілу прибутку. При цьому виконуються такі проводки:

Дт 5020 «Загальні резерви», або

5021 «Резервні фонди», або

5022 «Інші фонди банку», або

5030 «Нерозподілені прибутки минулих років»

Кт 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження».

Якщо в банку не вистачає коштів для покриття збитку, то непокрита сума збитку обліковується за рахунком 5031 «Непокриті збитки минулих років».

ЛЕКЦІЯ 12. ОБЛІК ДОХОДІВ, ВИТРАТ ТА ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВ

1. Економічний зміст, класифікація та методологічні засади бухгалтерського обліку доходів і витрат банку.
2. Облік процентних доходів та витрат банку.
3. Облік комісійних доходів і витрат банку.
4. Облік загальних адміністративних витрат.
5. Облік фінансового результату банку.

1. Економічний зміст, класифікація та методологічні засади бухгалтерського обліку доходів і витрат банку

У нормативно-правових актах НБУ **доходи** трактуються як збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, що призводить до збільшення власного капіталу (за винятком збільшення капіталу за рахунок внесків акціонерів), а **витрати** — як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів чи збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи розподілу власниками).

Важливе значення для правильного відображення в бухгалтерському обліку доходів та витрат банків має їх класифікація. У банківському фінансовому обліку всі доходи та витрати класифікуються на доходи та витрати, отримані в результаті:

- операційної діяльності;
- інвестиційної діяльності;
- фінансової діяльності.

У результаті *операційної діяльності* в банку виникають такі доходи і витрати:

- процентні доходи і витрати;
- комісійні доходи і витрати;
- прибутки (збитки) від торговельних операцій;
- дохід у вигляді дивідендів;
- витрати на формування спеціальних резервів банку;
- доходи від повернення раніше списаних активів;
- інші операційні доходи і витрати;
- загальні адміністративні витрати;
- податок на прибуток.

Розглянемо більш детально зазначені вище доходи та витрати банку.

Процентні доходи і витрати — це операційні доходи і витрати, отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані банку (залучені банком), суми яких обчислюються пропорційно часу із застосуванням ефективної ставки відсотка. До них належать: доходи за операціями з коштами, розміщеними в інших банках; витрати, за операціями з

коштами, залученими від інших банків; доходи за кредитами та депозитами, наданими юридичним та фізичним особам, витрати за отриманими депозитами та кредитами; доходи та витрати за іншими фінансовими інструментами, у тому числі за цінними паперами; доходи (витрати) у вигляді амортизації дисконту (премії).

Комісійні доходи і витрати — це операційні доходи і витрати за наданими (отриманими) послугами, сума яких обчислюється пропорційно сумі активу або зобов'язання чи є фіксованою. Комісії за наданими (отриманими) послугами залежно від мети їх оцінки та основи обліку пов'язаного з ними фінансового інструменту поділяються на три групи.

1) Комісії, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту. Ці комісії визнаються в складі первісної вартості фінансового інструменту і впливають на визначення сум дисконту та премії за цим фінансовим інструментом. До них належать такі комісії:

- комісії за ініціювання кредиту, що отримані (сплачені) банком і пов'язані зі створенням або придбанням фінансового інструменту, що не обліковується в торговому портфелі з визнанням переоцінки через прибутки/збитки;

- комісії, що отримані (сплачені) банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання або придбання кредиту;

- комісії, що отримані (сплачені) банком від випуску боргових зобов'язань, що обліковуються за амортизованою собівартістю.

Комісії за ініціювання кредиту, що отримані (сплачені) банком і пов'язані зі створенням або придбанням фінансового інструменту, що не обліковується в торговому портфелі з визнанням переоцінки через прибутки/збитки, включають: комісії за оцінку фінансового стану позичальника; комісії за оцінку гарантій, застав; комісії за обговорення умов інструменту; комісії за підготовку, оброблення документів та завершення операції тощо.

Комісії, що отримані (сплачені) банком за зобов'язання з кредитування (резервування кредитної лінії) під час ініціювання або придбання кредиту, визнаються невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту, якщо є ймовірність того, що кредитний договір буде укладено. Якщо строк наданого зобов'язання з кредитування закінчується без надання кредиту, то на кінець строку зобов'язання комісії визнаються комісійними доходами (витратами).

Якщо фінансовий інструмент обліковується за справедливою вартістю із визнанням змін справедливої вартості через прибутки/збитки, то комісії, отримані (сплачені) банком, визнаються комісійними доходами (витратами) під час первісного визнання такого фінансового інструменту.

2) Комісії, що отримуються (сплачуються) під час надання послуг. До них належать:

- комісії за розрахунково-касове обслуговування клієнтів;
- комісії за обслуговування кредитної заборгованості;

- комісії за резервування кредитної лінії, які розраховуються на пропорційній часу осно ві протягом строку дії зобов'язання;
- комісії за управління інвестицією тощо.

3) Комісії, що отримуються (сплачуються) після завершення певної операції. До них належать комісії за розподіл акцій (часток) клієнтів, розміщення цінних паперів за операціями з андеррайтингу, за операціями на валютному ринку та ринку банківських металів для клієнтів, синдикування кредиту, за довірче обслуговування клієнтів тощо.

Прибутки (збитки) від торговельних операцій — це результат (прибуток чи збиток) від операцій з купівліпродажу різних фінансових інструментів. У тому числі за операціями з цінними паперами, за операціями з іноземною валютою та банківськими металами банк визнає прибутки та збитки:

- від реалізації фінансових інвестицій;
- від змін в оцінці (переоцінці) інвестицій до справедливої вартості;
- від результату переоцінки активів і зобов'язань в іноземній валюті та банківських металах у разі зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют (банківських металів).

Дохід у вигляді дивідендів — це дохід, який виникає в результаті використання банком цінних паперів з нефіксованим прибутком.

Витрати на формування спеціальних резервів банку — це витрати на покриття можлих збитків від зменшення корисності активів банку та списання безнадійних активів.

Доходи від повернення раніше списаних активів — це кошти, що надійшли для погашення заборгованості, яка була визнана банком безнадійною щодо отримання.

Інші операційні доходи і витрати — це доходи і витрати від операцій, що не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю, а також ті, що не включені у вищезазначені групи операційних доходів і витрат, зокрема: доходи (витрати) від оперативного лізингу (оренди); витрати за послуги аудиту; витрати на інкасацію; неустойки (штрафи, пені), що отримані (сплачені) за банківськими операціями, інше.

Загальні адміністративні витрати — це операційні витрати, пов'язані із забезпеченням діяльності банків. До них належать витрати на утримання персоналу (заробітна плата, витрати на соціальне забезпечення, обов'язкові нарахування, страхування, додаткові виплати, премії, навчання тощо); амортизація необоротних активів; витрати на утримання та експлуатацію основних засобів і нематеріальних активів (ремонт, страхування), інші експлуатаційні витрати (комунальні послуги, охорона тощо); гонорари за професійні послуги (юридичні, медичні тощо); витрати на зв'язок (поштові, телефонні, факс тощо); сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток та інші витрати, спрямовані на обслуговування та управління банком.

Податок на прибуток — операційні витрати банку, пов'язані із сплатою податку відповідно до чинного законодавства України.

За результатами *інвестиційної діяльності* банк визнає такі доходи (витрати):

- за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій в асоційовані компанії;
 - за операціями із збільшення (зменшення) інвестицій у дочірні установи;
 - від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів.
- Результатами операцій, пов'язаних із *фінансовою діяльністю* банку є:
- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;
 - доходи (витрати) за субординованим боргом;
 - дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду;
 - доходи, які виникають у результаті випуску інструментів власного капіталу.

Методологічні засади відображення в бухгалтерському обліку банків України інформації про доходи і витрати визначені у Правилах бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, затверджених постановою Правління НБУ від 18.06.2003 № 255.

Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, доходи і витрати визнаються за таких умов:

- а) визнання реальної заборгованості за активами та зобов'язаннями банку;
- б) фінансовий результат операції, пов'язаної з наданням (отриманням) послуг, може бути точно визначений.

Доходи і витрати визнаються за кожним видом діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) банку. Критерії визнання доходу і витрат застосовуються окремо до кожної операції банку. Кожний вид доходу і витрат відображається в бухгалтерському обліку окремо.

Не визнаються доходами такі надходження від інших осіб:

- сума завдатку під заставу або в погашення кредиту, якщо це передбачено відповідним договором;
- сума надходжень за договором комісії, агентським та аналогічним договором на користь комітента, принципала тощо;
- сума авансу в рахунок попередньої оплати послуг, товарів тощо;
- надходження, що належать іншим особам;
- надходження від первинного розміщення цінних паперів;
- сума податку на додану вартість, інших податків і обов'язкових платежів, що підлягають перерахуванню до бюджету й позабюджетних фондів.

Не визнаються витратами й не включаються до звіту про фінансові результати:

- платежі за договорами комісії, агентськими угодами та іншими аналогічними договорами на користь комітента, принципала тощо;
- попередня (авансова) оплата товарів, робіт, послуг;
- погашення одержаних кредитів, повернення депозитів тощо;

- витрати, які відображаються зменшенням власного капіталу відповідно до чинного законодавства України.

Визнані банком доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку із застосуванням принципу нарахування та відповідності згідно з прийнятою банком обліковою політикою. Разом з тим бухгалтерський облік нарахованих доходів і витрат здійснюється не рідше одного разу на місяць за кожною операцією (договором) окремо. Амортизація дисконту (премії) здійснюється не рідше одного разу на місяць з відображенням за від повідними рахунками процентних доходів (витрат).

Якщо доходи (витрати) отримані (сплачені) на дату балансу, то банк може не відображати їх за рахунками нарахованих доходів і витрат. За умови визнання доходів і витрат у межах звітного періоду без відображення їх за рахунками нарахованих доходів (витрат) банк повинен застосовувати відповідний внутрішній контроль за нарахованими та отриманими доходами.

Статті доходів і витрат не згортаються, а відображаються в обліку окремо. Доходи банку відображаються в бухгалтерському обліку за рахунками шостого класу, а витрати — за рахунками сьомого класу Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України. Банки самостійно визначають порядок формування аналітичних рахунків за балансовими рахунками шостого і сьомого класів. Облік нарахованих доходів і витрат здійснюється за відповідними рахунками першого, другого та третього класів у кореспонденції з рахунками шостого і сьомого класів.

Облік нарахованих доходів і витрат та фактично отриманих доходів або сплачених витрат, а також доходів і витрат, що підлягають чи не підлягають оподаткуванню, здійснюється на розсуд банку на окремих аналітичних рахунках.

Рахунки з обліку нарахованих доходів і витрат протягом місяця можуть мати характеристику активнопасивних, але на перше число місяця — лише активні або пасивні відповідно.

2. Облік процентних доходів та витрат банку

Процентні доходи та витрати, як правило, становлять найбільшу питому вагу у загальній сумі банківських доходів та витрат. У зв'язку з цим їх правильне відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності має важливе значення для банку.

Згідно з Правилами бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України, процентні доходи і витрати визнаються та оцінюються за методом ефективної ставки відсотка.

Нагадаємо, що **метод ефективної ставки відсотка** — це метод обчислення амортизованої собівартості фінансового активу або фінансового зобов'язання (або групи фінансових активів чи фінансових зобов'язань) та розподілу доходів у вигляді процентів чи витрат на виплату процентів протягом відповідного періоду часу.

Нарахування процентів за фінансовими інструментами здійснюється за номінальною процентною ставкою, яка передбачена умовами договору (випуску), і відображається за рахунками з обліку нарахованих доходів і нарахованих витрат за відповідними рахунками першого, другого та третього класів Плану рахунків. Амортизація дисконту (премії) за фінансовими інструментами здійснюється одночасно з нарахуванням процентів.

Будь-які різниці, що виникають між сумою визнаних за ефективною ставкою відсотка процентних доходів (витрат) та нарахованих за номінальною процентною ставкою доходів (витрат) за фінансовими інструментами, придбаними (наданими, отриманими) за номінальною вартістю (без дисконту або премії), відображаються за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Для розрахунку ефективної ставки відсотка визначаються потоки грошових коштів з урахуванням усіх умов договору за фінансовим інструментом, у тому числі включаються всі комісії та інші сплачені або отримані сторонами суми, що є невід'ємною частиною доходу (витрат) фінансового інструменту. Якщо неможливо достовірно оцінити потоки грошових коштів або очікуваний строк дії фінансового інструменту, то використовуються потоки грошових коштів, що передбачені відповідним договором, протягом строку дії договору.

Якщо в майбутньому реальні значення та строки потоків грошових коштів будуть відрізнятись від запланованих і таке відхилення не пов'язане зі зменшенням або відновленням корисності, то на дату балансу необхідно скоригувати балансову вартість фінансового інструменту. У цьому разі визначається різниця між балансовою вартістю фінансового інструменту та вартістю оцінених майбутніх грошових потоків, дисконтованих за первісною ефективною ставкою відсотка (тобто ефективною ставкою відсотка, розрахованою під час первісного визнання). Ця різниця відображається за рахунками з обліку неамортизованого дисконту (премії) у кореспонденції з рахунками з обліку процентних доходів (витрат).

Для обчислення процентних доходів і витрат застосовуються такі методи визначення кількості днів:

- 1) метод «факт/факт» — передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці та році;
- 2) метод «факт/360» — передбачає, що для розрахунку використовується фактична кількість днів у місяці, але умовно в році 360 днів;
- 3) метод «30/360» — передбачає, що для розрахунку використовується умовна кількість днів у році — 360, у місяці — 30.

Розрахунковий період для нарахування процентних доходів (витрат) визначається договором відповідно до вимог законодавства України.

Процентні доходи банків обліковуються за рахунками 60 розділу «Процентні доходи» таких груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

- 600 «Процентні доходи за коштами, що розміщені в Національному банку України»;
- 601 «Процентні доходи за коштами, що розміщені в інших банках»;
- 602 «Процентні доходи за кредитами, що надані суб'єктам господарювання»;
- 603 «Процентні доходи за кредитами, що надані органам державної влади»;
- 604 «Процентні доходи за кредитами, що надані фізичним особам»;
- 605 «Процентні доходи за цінними паперами»;
- 608 «Процентні доходи за операціями з філіями банку»;
- 609 «Інші процентні доходи».

В загальному, нарахування процентних доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

Нарахування процентних доходів в іноземній валюті здійснюється з використанням технічних рахунків валютної позиції і відображається в обліку такими проводками:

Дт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму вартості іноземної валюти у гривнях здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

Амортизація дисконту за фінансовими активами відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- за фінансовими активами в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60;

- за фінансовими активами в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими активами

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

У випадку амортизації премії за фінансовими активами в бухгалтерському обліку виконуються такі проводки:

- за фінансовими активами в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами;

- за фінансовими активами в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими активами;

2) Дт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Отримання нарахованих процентних доходів в національній та іноземній валюті супроводжується такою проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів або поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

У випадку надходження коштів за операціями, за якими визнання процентного доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі проводки:

• в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60;

• в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних доходів за розділом 60.

У разі непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами в строк, передбачений угодою, наступного робочого дня несплачена сума обліковується на відповідних рахунках з обліку прострочених нарахованих доходів першого, другого та третього класів. При цьому виконується проводка:

Дт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за класами 1, 2, 3

Кт Рахунки для обліку нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

У разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку прострочених нарахованих доходів за класами 1, 2, 3.

Нараховані та не отримані процентні доходи банк оцінює на зменшення корисності в складі відповідного фінансового інструменту. Визнання процентного доходу за фінансовим активом, вартість якого зменшилася

внаслідок зменшення його корисності, має здійснюватися із використанням ефективної ставки відсотка, що застосовувалася під час дисконтування майбутніх грошових потоків для оцінки збитку від зменшення корисності цього фінансового активу.

Процентні витрати обліковуються банками у 70 розділі «Процентні витрати» наступних груп Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України:

700 «Процентні витрати за коштами, що отримані від Національного банку України»;

701 «Процентні витрати за коштами, що отримані від інших банків»;

702 «Процентні витрати за операціями із суб'єктами господарювання»;

703 «Процентні витрати за коштами бюджету і позабюджетних фондів України»;

704 «Процентні витрати за операціями з фізичними особами»;

705 «Процентні витрати за цінними паперами власного боргу»;

706 «Процентні витрати за кредитами, що отримані від міжнародних та інших фінансових організацій»;

707 «Процентні витрати за операціями з небанківськими фінансовими установами»;

708 «Процентні витрати за операціями з філіями банку».

Нарахування процентних витрат за фінансовими інструментами в національній валюті супроводжується такими проводками:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Нарахування процентних витрат в іноземній валюті відображається в обліку з використанням технічних рахунків валютної позиції такими проводками:

Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних нарахованих витрат за класами 1, 2, 3.

Одночасно на суму гривневого еквівалента здійснюється така бухгалтерська проводка:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація дисконту за фінансовими зобов'язаннями відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

• за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями;

• за фінансовими зобов'язаннями в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку неамортизованого дисконту за фінансовими зобов'язаннями;

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Амортизація премії за фінансовими зобов'язаннями супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

• за фінансовими зобов'язаннями в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими зобов'язаннями

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70;

• за фінансовими зобов'язаннями в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку неамортизованої премії за фінансовими зобов'язаннями

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70.

Під час сплати коштів відповідно до умов договору на дату платежу здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку нарахованих витрат за класами 1, 2, 3;

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

У разі сплати коштів за операціями, за якими визнання витрат та сплата коштів відбуваються на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

• за операціями в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

• за операціями в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші;

2) Дт Рахунки для обліку процентних витрат за розділом 70

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

3. Облік комісійних доходів і витрат банку

Для відображення в обліку **комісійних доходів** використовуються рахунки 61 розділу «Комісійні доходи». Даний розділ містить три групи рахунків:

- 610 «Комісійні доходи за операціями з банками»;
- 611 «Комісійні доходи за операціями з клієнтами»;
- 618 «Комісійні доходи за операціями з філіями».

Як вже зауважувалось, методика обліку комісійних доходів та витрат залежить від виду послуг, пов'язаних з їх одержанням чи сплатою.

Отримання банком комісійних доходів за одноразовими послугами (якщо кошти отримані у звітному періоді, у якому послуги фактично надаються) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- отримання доходів в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 1600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу;

- отримання доходів в іноземній валюті:

1) Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»;

2) Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Нарахування комісійних та інших доходів за операціями в національній валюті супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунковокасове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Під час нарахування комісійних доходів за операціями в іноземній валюті здійснюються такі проводки:

Дт 3570 «Нараховані доходи за розрахунковокасове обслуговування»

3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Одночасно на суму гривневого еквівалента здійснюється така проводка:

Дт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Отримання банком коштів за раніше визнаними нарахованими доходами супроводжується проводкою:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунковокасове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи».

У разі отримання коштів у сумі, більшій, ніж визнано за рахунками нарахованих доходів на певну дату, здійснюються такі проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунковокасове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи»

Кт 3600 «Доходи майбутніх періодів» (на суму доходів, що отримані авансом та належать до майбутніх звітних періодів).

Банк щомісяця визначає суму доходу, що належить до звітного періоду, здійснюючи такі бухгалтерські проводки:

Дт 3600 «Доходи майбутніх періодів»

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу, або 3570 «Нараховані доходи за розрахунковокасове обслуговування» чи 3578 «Інші нараховані доходи» (якщо банк визнає доходи згідно з принципом нарахування).

У разі надходження коштів за операціями, за якими визнання доходу та отримання коштів відбувається на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт Рахунки для обліку комісійних доходів 61 розділу.

Якщо нараховані доходи своєчасно не отримані в обумовлений угодою термін, то наступного робочого дня здійснюються такі проводки:

Дт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи»

Кт 3570 «Нараховані доходи за розрахунковокасове обслуговування», або 3578 «Інші нараховані доходи».

У випадку часткового або повного погашення контрагентом заборгованості за нарахованими доходами, що обліковуються на рахунках прострочених нарахованих доходів, виконується така бухгалтерська проводка:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи».

У разі втрати ймовірності щодо отримання компенсації за дебіторською заборгованістю за нарахованими та не отриманими доходами (крім процентних доходів за фінансовими інструментами) банк формує резерви, що супроводжується такою бухгалтерською проводкою:

Дт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами»

Кт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами».

Банк зменшує або сторнує суму резерву в разі часткового або повного погашення контрагентом (поручителем) дебіторської заборгованості за нарахованими та не отриманими доходами (крім процентних доходів за фінансовими інструментами), і виконує таку проводку:

Дт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами»

Кт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами».

Банк здійснює списання дебіторської заборгованості за нарахованими доходами як безнадійної щодо отримання за рахунок сформованих резервів такою бухгалтерською проводкою:

Дт 3599 «Резерви під заборгованість за іншими нарахованими доходами»

Кт 3579 «Прострочені інші нараховані доходи».

Одночасно на суму списаної за рахунок резервів безнадійної дебіторської заборгованості за нарахованими доходами виконується така проводка за позабалансовими рахунками:

Дт 9600 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з банками», або 9601 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами»

Кт 9910 «Контррахунок».

Отримання коштів за дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами, що списана за рахунок резервів та обліковується за позабалансовими рахунками, супроводжується такими бухгалтерськими записами:

- якщо безнадійна заборгованість за нарахованими доходами списана за рахунок резерву в поточному році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 7720 «Відрахування в резерви під заборгованість за нарахованими доходами»;

- якщо безнадійна заборгованість за нарахованими доходами списана за рахунок резерву в минулому році:

Дт Рахунки для обліку грошових коштів та коштів клієнтів 1001, 1002, 1200, 1500, 2600, 2620, 2650 та інші

Кт 6717 «Повернення раніше списаних безнадійних доходів минулих років».

Одночасно на суму отриманих коштів за дебіторською заборгованістю, що списана за рахунок резервів виконується така позабалансова проводка:

Дт 9910 «Контррахунок».

Кт 9600 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з банками», або

9601 «Списана за рахунок спеціальних резервів заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами».

Таку ж позабалансову проводку банк виконує після закінчення строку позовної давності за безнадійною дебіторською заборгованістю, що була списана за рахунок резерву та обліковувалася за позабалансовими рахунками.

Облік **комісійних витрат** банків здійснюється за рахунками 71 розділу «Комісійні витрати» таких груп Плану рахунків:

- 710 «Комісійні витрати»;

- 718 «Комісійні витрати за операціями з філіями банку».

Сплата банком комісійних витрат за одноразовими послугами (якщо кошти сплачені у звітному періоді, у якому послуги фактично отримані) супроводжується такими бухгалтерськими проводками:

- сплата комісійних витрат в національній валюті:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600;

- сплата комісійних витрат в іноземній валюті:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600;

2) Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Під час нарахування комісійних та інших витрат за операціями в національній валюті здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунковокасове обслуговування»
3678 «Інші нараховані витрати».

Нарахування комісійних та інших витрат за операціями в іноземній валюті відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

1) Дт 3800 «Позиція банку щодо іноземної валюти та банківських металів»

Кт 3670 «Нараховані витрати за розрахунковокасове обслуговування», або 3678 «Інші нараховані витрати»;

2) Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт 3801 «Еквівалент позиції банку щодо іноземної валюти та банківських металів».

Під час сплати коштів відповідно до умов договору на дату платежу здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 3670 «Нараховані витрати за розрахунковокасове обслуговування», або 3678 «Інші нараховані витрати»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

У разі сплати коштів за операціями, за якими визнання витрат та сплата коштів відбуваються на дату балансу, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

Попередня оплата (аванс) комісійних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»

Кт Рахунки для обліку коштів на кореспондентських рахунках 1200, 1500, 1600.

Банк кожного місяця визначає суму витрат, що належить до звітного періоду, та здійснює такі бухгалтерські проводки:

Дт Рахунки для обліку комісійних витрат за розділом 71, або
3670 «Нараховані витрати за розрахунковокасове обслуговування», чи
3678 «Інші нараховані витрати» (якщо банк визнає витрати згідно з принципом нарахування)

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів».

4. Облік загальних адміністративних витрат

Облік загальних адміністративних витрат банку здійснюється за рахунками 74 розділу «Загальні адміністративні витрати» Плану рахунків. Даний розділ охоплює 7 груп рахунків, а саме:

- 740 «Витрати на утримання персоналу»;
- 741 «Сплата податків та інших обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»;
- 742 «Витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів»;
- 743 «Інші експлуатаційні та господарські витрати»;
- 744 «Витрати на телекомунікації»;
- 745 «Інші адміністративні витрати»;
- 749 «Інші витрати».

Відображення в бухгалтерському обліку витрат на утримання персоналу (нарахування та сплата заробітної плати та прирівняних до неї платежів, нарахування та утримання обов'язкових зборів) банки здійснюють відповідно до вимог чинного законодавства України та облікової політики банку.

У бухгалтерському обліку банку витрати на утримання персоналу відображаються такими бухгалтерськими проводками:

- нарахування заробітної плати працівникам банку протягом місяця:
Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- нарахування матеріальної допомоги та інших соціальних виплат:
Дт 7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- нарахування інших витрат на утримання персоналу:
Дт 7409 «Інші витрати на утримання персоналу»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»;
- на суму раніше виплаченої заробітної плати та інших виплат штатним та позаштатним працівникам банку:
Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»
Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою».

Виплата нарахованої заробітної плати (премії, матеріальної допомоги, інших виплат) відображається в бухгалтерському обліку такою проводкою:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування відпускних відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- якщо період відпустки повністю збігається із звітним місяцем:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3654 «Нараховані відпускні до сплати»;

- якщо період відпустки припадає на різні місяці:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата» — на суму, що належить до поточного місяця,

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» — на суму, що належить до наступного місяця

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою», 3654 «Нараховані відпускні до сплати».

На суму відпускних, що були раніше визнані як витрати майбутніх періодів, у поточному місяці здійснюється така проводка:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів».

Банки можуть створювати забезпечення під відпускні, щомісячно здійснюючи відрахування. При цьому на суму нарахованого забезпечення майбутніх виплат виконується така проводка:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

Кт 3658 «Забезпечення оплати відпусток».

У випадку створення банком забезпечення під відпускні на суму визнаних у звітному місяці відпускних здійснюється така проводка:

Дт 3658 «Забезпечення оплати відпусток»

Кт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою», 3654 «Нараховані відпускні до сплати».

Виплата відпускних відображається в обліку такими проводками:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою», 3654 «Нараховані відпускні до сплати»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2620 «Кошти на вимогу фізичних осіб», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Нарахування податків і обов'язкових зборів, пов'язаних з оплатою праці, до фондів соціального страхування відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 7401 «Внески, збори на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування»,

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів» — на суму сплачених у поточному місяці відпуск них, що належать до майбутніх періодів

Дт 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток».

На суму виплат, що були раніше визнані як дебіторська заборгованість та витрати майбутніх періодів у поточному місяці у бухгалтерському обліку, здійснюються такі проводки:

Дт 7400 «Основна і додаткова заробітна плата»

7401 «Внески, збори на обов'язкове державне пенсійне та соціальне страхування»

7403 «Матеріальна допомога та інші соціальні виплати»,

7409 «Інші витрати на утримання персоналу»,

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»

3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Утримання з працівників банку на користь третіх осіб відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3652 «Нарахування працівникам банку за заробітною платою»

Кт 3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб».

Сплата нарахованих податків, обов'язкових зборів і платежів, пов'язаних з оплатою праці, та утримання з працівників банку на користь третіх осіб в бухгалтерському обліку відображається такими проводками:

Дт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток», або 3522 «Дебіторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток» — за умови авансових платежів

3653 «Утримання з працівників банку на користь третіх осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1001,1002, 1200, 2620, 2625 та інші

Інші виплати та розрахунки за авансами, виданими працівникам банку під звіт (на відрядження та інші господарські витрати), відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Згідно з авансовим звітом використані кошти відображаються в бухгалтерському обліку за відповідними рахунками для обліку витрат такими проводками:

Дт 7431 «Господарські витрати», або 7433 «Інші експлуатаційні витрати», або 7452 «Витрати на відрядження», або 7454 «Представницькі витрати»

Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Повернення підзвітною особою невикористаних коштів згідно з авансовим звітом супроводжується такою проводкою:

Дт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку»

Кт 3550 «Аванси працівникам банку на витрати з відрядження», або 3551 «Аванси працівникам банку на господарські витрати», або 3559 «Інша дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

У разі виплати коштів працівнику банку за результатами авансового звіту здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 7431 «Господарські витрати», або 7433 «Інші експлуатаційні витрати», або 7452 «Витрати на відрядження», або 7454 «Представницькі витрати»

Кт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або 3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати»

3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами».

Одночасно на суму коштів, що сплачені працівнику банку за результатами авансового звіту, здійснюються такі бухгалтерські проводки:

Дт 3650 «Заборгованість працівникам банку на відрядження», або 3651 «Заборгованість працівникам банку на господарські витрати» або 3659 «Інша кредиторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку та іншими особами»

Кт 1001 «Банкноти та монети в касі банку», або 1002 «Банкноти та монети в касі відділень банку», або 2625 «Кошти на вимогу фізичних осіб для здійснення операцій з використанням платіжних карток».

Відображення в бухгалтерському обліку виплат працівникам банку за результатами авансового звіту може здійснюватися із застосуванням рахунків дебіторської заборгованості групи 355 «Дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку».

Витрати на маркетинг та рекламу відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

- у разі сплати авансових платежів (попередньої оплати) згідно з умовами договору за послуги з маркетингу та реклами:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів», 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1200, 1500, 2600;

- на суму отриманих послуг з маркетингу та реклами:

Дт 7455 «Витрати на маркетинг та рекламу»

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги».

Експлуатаційні та інші витрати, пов'язані з діяльністю банку, відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

- авансові платежі згідно з умовами договору:

Дт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки 1200, 1500, 2600;

• визнання в бухгалтерському обліку експлуатаційних та інших витрат, пов'язаних з діяльністю банку у відповідному звітному періоді:

Дт Відповідні рахунки груп 738, 739, 742, 743, 744, 745, 749

Кт 3500 «Витрати майбутніх періодів»,

3510 «Дебіторська заборгованість з придбання активів»,

3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»,

3678 «Інші нараховані витрати» — за умови визнання витрат за рахунками нарахованих витрат;

• перерахування коштів відповідно до умов угод з надання експлуатаційних та інших послуг відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

Дт 3678 «Інші нараховані витрати»

Кт 3519 «Дебіторська заборгованість за послуги»,

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки.

Нарахування та сплата загальнодержавних та місцевих податків і зборів (обов'язкових платежів), що справляються згідно із Законом України «Про систему оподаткування» відображаються в бухгалтерському обліку такими проводками:

- нарахування податку на землю:

Дт 7411 «Податок на землю»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

- нарахування збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб:

Дт 7418 «Відрахування до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»;

Кт 3623 «Кредиторська заборгованість за зборами до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»;

• нарахування інших податків та зборів (обов'язкових платежів), крім податку на прибуток:

Дт 7419 «Сплата інших податків та обов'язкових платежів, крім податку на прибуток»

Кт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

- сплата податків і зборів (обов'язкових платежів):

Дт 3622 «Кредиторська заборгованість за податками та обов'язковими платежами, крім податку на прибуток»;

3623 «Кредиторська заборгованість за зборами до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»

Кт Рахунки для обліку грошових коштів, поточні рахунки.

5. Облік фінансового результату банку

Фінансовий результат діяльності банку визначається як різниця між загальною сумою усіх доходів та витрат та обліковується за рахунками 5 класу «Капітал банку» груп 503 «Результати минулих років» та 504 «Результати звітного року, що очікують затвердження», а саме:

- **5030 (пасивний) «Нерозподілені прибутки минулих років».** Рахунок призначений для обліку прибутків минулих років до їх розподілу. За кредитом рахунку відображаються суми підтверджених прибутків минулих років; перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок вартості активів, що раніше були переоцінені, у разі їх вибуття. За дебетом рахунку відображаються суми розподіленого прибутку згідно з рішенням загальних зборів акціонерів (учасників) відповідно до законодавства України.

- **5031 (активний) «Непокриті збитки минулих років».** Рахунок призначений для обліку сум підтверджених збитків минулих років до їх покриття. За дебетом рахунку відображається облік підтверджених сум непокритих збитків минулих років. За кредитом рахунку відображаються суми покриття збитків минулих років.

- **5040 (пасивний) «Прибуток звітного року, що очікує затвердження».** Рахунок призначений для обліку прибутку звітного року до його затвердження загальними зборами акціонерів (учасників). За кредитом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітного року. За дебетом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків витрат звітного року; суми розподілу прибутку за рішенням загальних зборів акціонерів (учасників) згідно із законодавством України; суми підтвердженого нерозподіленого прибутку на рахунок 5030 до його розподілу загальними зборами акціонерів (учасників).

- **5041 (активний) «Збиток звітного року, що очікує затвердження».** Рахунок призначений для обліку збитку звітного року до його затвердження загальними зборами акціонерів (учасників). За дебетом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків витрат звітного року. За кредитом рахунку проводяться суми в порядку закриття рахунків обліку доходів звітного року; суми покриття збитку; суми збитків, підтверджених загальними зборами акціонерів (учасників), на рахунок 5031 до їх покриття.

Залишки за рахунками доходів і витрат відображаються наростаючим підсумком з початку року та в кінці звітного фінансового року закриваються:

- за умови перевищення доходів над витратами — на пасивний рахунок 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»;

- за умови перевищення витрат над доходами — на активний рахунок 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження».

У випадку коли банк має прибуток, 31 грудня поточного року виконуються такі бухгалтерські проводки:

- закриття рахунків з обліку доходів:

Дт Рахунки з обліку доходів (6 клас)

Кт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»;

- закриття рахунків з обліку витрат:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт Рахунки з обліку витрат (7 клас).

Якщо банк має збиток, 31 грудня поточного року банк здійснює такі бухгалтерські записи:

- закриття рахунків з обліку доходів:

Дт Рахунки з обліку доходів (6 клас)

Кт 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження»;

- закриття рахунків з обліку витрат:

Дт 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження»

Кт Рахунки з обліку витрат (7 клас)

Сума прибутку обліковується за рахунками 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження», а сума збитку — за рахунком 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження» до їх затвердження та розподілу загальними зборами акціонерів банку.

Розподіл прибутку банку відображається в бухгалтерському обліку такими проводками:

- формування загальних резервів:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5020 «Загальні резерви»;

- формування резервних фондів:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5021 «Резервні фонди»;

- формування інших фондів:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5022 «Інші фонди банку»;

- нарахування дивідендів акціонерам банку:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 3631 «Кредиторська заборгованість перед акціонерами (учасниками) банку за дивідендами»;

- спрямування дивідендів (реінвестиція) на придбання акцій нової емісії:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5003 «Дивіденди, що спрямовані на збільшення статутного капіталу».

Залишок нерозподіленого прибутку обліковується за рахунком 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років». При цьому виконується така бухгалтерська проводка:

Дт 5040 «Прибуток звітного року, що очікує затвердження»

Кт 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років».

Якщо банк закінчив фінансовий рік із збитком, то сума збитку за рішенням зборів акціонерів покривається за рахунком загальних резервів, резервних та інших фондів, створених у минулих роках в процесі розподілу прибутку. При цьому виконуються такі проводки:

Дт 5020 «Загальні резерви», або 5021 «Резервні фонди», або 5022 «Інші фонди банку», або 5030 «Нерозподілені прибутки минулих років»

Кт 5041 «Збиток звітного року, що очікує затвердження».

Якщо в банку не вистачає коштів для покриття збитку, то непокрита сума збитку обліковується за рахунком 5031 «Непокриті збитки минулих років».

ЛЕКЦІЯ 13. СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ БАНКУ

1. Призначення, класифікація та загальні вимоги до формування фінансової звітності.
2. Характеристика, структура та методика формування балансу.
3. Характеристика, структура та методика формування звіту про фінансові результати.
4. Характеристика, структура та методика формування звіту про рух грошових коштів.
5. Характеристика, структура та методика формування звіту про власний капітал банку.
6. Вимоги щодо подання і оприлюднення банківської фінансової звітності. Відповідальність і контроль за достовірністю звітності банку.

1. Призначення, класифікація та загальні вимоги до формування фінансової звітності

Питання, що стосуються фінансової звітності банків України регулюються такими законодавчими та нормативно-правовими актами:

- Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996-XIV;
- Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121"III;
- НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затвердженим наказом МФУ від 07.02.2013 р. № 73;
- Положенням «Про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України», затвердженим постановою Правління НБУ від 30.12.1998 р. № 566;
- Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, затвердженою постановою Правління НБУ від 27.12.2007 р. № 480.

Склад і зразки форм фінансової звітності, порядок, періодичність складання та вимоги до розкриття інформації у фінансовій звітності, порядок її подання до НБУ та оприлюднення регламентуються Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України. Відповідно до цієї Інструкції, до складу фінансової звітності, яку складають банки входять:

- звіт «Баланс»;
- звіт про фінансові результати;
- звіт про рух грошових коштів;
- звіт про власний капітал;
- примітки до звітів.

Фінансову звітність банки складають та подають до Національного банку в грошовій одиниці України (у тисячах гривень). Статті фінансової звітності

філій та представництв українських банків на території інших держав банк, що звітує, перераховує в національну валюту України аналогічно до здійснення перерахунку статей в іноземній валюті, зазначених безпосередньо в балансі самого банку.

Усі форми фінансової звітності (уключаючи й примітки до них) подаються порівняно з даними попереднього року (за певний період). Вихідні залишки фінансової звітності за попередній період є вхідними залишками фінансової звітності за звітний період. До кожної статті фінансових звітів робляться перехресні посилання на будь-яку пов'язану з ними інформацію в примітках. Фінансову звітність підписують керівник та головний бухгалтер банку, а консолідовану — керівник та головний бухгалтер материнського банку.

Вітчизняні банки складають як квартальну, так і річну фінансову звітність.

Квартальна фінансова звітність банків складається із:

- звіту «Баланс»;
- звіту про фінансові результати;
- приміток.

Річна фінансова звітність включає:

- загальну інформацію про діяльність банку;
- звіт «Баланс»;
- звіт про фінансові результати;
- звіт про власний капітал;
- примітки.

Згідно з Інструкцією про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України, показники річної фінансової звітності банку, а в консолідованій фінансовій звітності — материнського банку підлягають коригуванню із застосуванням коефіцієнта коригування за умови, що значення кумулятивного приросту інфляції за три останніх роки, включаючи звітний, становить 90 % і більше. Показники квартальної фінансової звітності коригуванню з урахуванням впливу інфляції не підлягають.

Коригування показників річної фінансової звітності банку на вплив інфляції здійснюється без проводок за рахунками бухгалтерського обліку. Банк складає річну фінансову звітність на основі даних бухгалтерського обліку, а після цього шляхом коригування її показників складає скориговану фінансову звітність з урахуванням впливу інфляції.

Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності у банках України вимагає, щоб перед складанням річної фінансової звітності проводилась обов'язкова інвентаризація активів, зобов'язань, резервів, включаючи і обліковане на позабалансових рахунках, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан та оцінка. Відповідальність за організацію інвентаризації покладається на керівника. Контроль за проведенням інвентаризації покладається на внутрішній аудит банку (ревізійну службу банку).

Об'єкти і строки проведення інвентаризації визначаються керівником банку, крім тих випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим, а також не раніше 1 жовтня звітного року перед складанням річної бухгалтерської звітності.

Для проведення інвентаризаційної роботи згідно з розпорядчим документом керівника банку створюються інвентаризаційні комісії. За результатами інвентаризації банку вживають заходів щодо врегулювання виявлених розбіжностей. У бухгалтерському обліку відображення інвентаризаційних різниць (недостач, надлишків, пересортування) здійснюється після затвердження керівником банку пропозицій інвентаризаційної комісії в тому місяці, в якому вона була закінчена, але не пізніше звіту за грудень.

У період складання річного бухгалтерського звіту за всіма рахунками юридичних осіб банк має отримати в письмовій формі підтвердження залишків особових рахунків за станом на 1 січня. При неотриманні підтверджень протягом місяця залишок коштів вважається підтвердженим.

Для складання достовірної звітності банкам надається право щомісячно (при потребі) проводити коригуючі проводки. В період складання річного бухгалтерського звіту з метою включення всіх операцій у фінансову звітність та виправлення помилкових записів минулого року також можуть проводитися коригуючі проводки.

2. Характеристика, структура та методика формування балансу

Баланс — це звіт про фінансовий стан банку, який відображає його активи, зобов'язання та власний капітал у грошовому виразі на певну дату.

Розкриття інформації про фінансовий стан досягається завдяки класифікації таких елементів балансу, як активи, зобов'язання, капітал, на статті за певними ознаками. Стаття бухгалтерського балансу — це показник, що відображає стан на відповідну дату окремих видів активів (господарських засобів чи ресурсів) та зобов'язань і капіталу (джерел їх утворення). Кожна стаття балансу має грошовий вираз, що називається **оцінкою статті**.

Облікова формула балансу впливає із принципу двоїстості і має такий вигляд:

Активи (А) = Зобов'язання (З) + Капітал власників (К).

У вітчизняній бухгалтерській практиці на відміну від зарубіжної, ще додатково використовується термін пасиви. Під пасивами розуміють сукупний капітал, залучений банком, який складається з суми боргу партнерам банку (зобов'язання) і капіталу власників. У даному випадку формула має вигляд:

Активи (А) = Пасиви (П), де пасиви дорівнюють:

Пасиви (П) = Зобов'язання (З) + Власний капітал (К).

Річний баланс складається банком на кінець останнього робочого дня року (31 грудня). У верхній частині (головці) балансу наведено назву банку, повну назву звіту та дату, на якій відображено фінансовий стан банку. Зверніть увагу

на те, що визначено саме дату, на яку відображено фінансовий стан банку, а не період (рік).

Баланс складається банком у вигляді складної, вертикальної таблиці, в якій спочатку, в першій частині, наведені активи, далі, в другій частині — зобов'язання і капітал власників. У результаті досягнуто рівності.

Для визначення сукупних активів та пасивів використовують термін сума балансу або валюта балансу.

Отже, баланс містить статті (показники) його активів, зобов'язань та власного капіталу, які характеризують складові структурні частини балансу. Для правильного складання і розуміння балансу дуже важливим є тлумачення цих термінів, опанування правил, за якими окремі статті визнаються та оцінюються, а також розміщуються в балансі.

Активи — це контрольовані банком ресурси, які є результатом минулих подій і від використання яких у господарській діяльності банк сподівається отримати доходи (економічну вигоду) в майбутньому. Спираючись на це визначення сформулюємо умови, за яких актив визнається як об'єкт фінансового обліку:

Аби полегшити сприйняття змісту статей балансу банку, проілюструємо його структуру у вигляді схеми (рис. 13.1).

АКТИВ	ПАСИВ		
Грошові активи (гроші в касі, коррахунки в НБУ) або первісні резерви	Зобов'язання	Кошти, позичені на міжбанківському ринку: Зобов'язання перед іншими банками (коррахунки інших банків)	Позичені кошти
Кошти в інших банках і державні та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ, та емітовані НБУ або вторинні резерви		Міжбанківські кредити отримані	
Портфель цінних паперів на продаж Кредитний портфель		Депозитні запозичення: Депозити до запитання клієнтів — не банків	Депозити
Інвестиційний портфель (корпоративна частина)		Строкові депозити клієнтів — не банків	
		Недепозитні запозичення та інші зобов'язання	
	Усього зобов'язань		
Основні засоби та інші активи	Капітал	Статутний капітал	
		Резервний капітал Нерозподілений прибуток та загальні резерви Інші джерела капіталу	
		Разом власний капітал	
БАЛАНС (валюта балансу)		БАЛАНС (валюта балансу)	

Рис. 13.1. Структура статей балансу банку

Виходячи з принципу ліквідності в структурі активів банку виокремлюють шість ключових блоків. Розглянемо послідовно показники (статті) кожного з них.

1. Грошові активи (первісні резерви). До них належать готівкові кошти, залишки коштів на кореспондентському рахунку та інших рахунках у НБУ, грошові документи. Готівкові кошти та кошти в НБУ — це активи, які банки можуть безпосередньо використовувати для здійснення платежів за дорученням клієнтів або власних платежів, для повернення депозитів та погашення інших зобов'язань. Вони належать до активів, які не приносять банку доходів.

Готівкові кошти. Це банкноти та монети в національній та іноземній валюті, які є в касі або в скарбниці банку і які на вимогу вкладників банк спрямовує на повернення депозитів.

Кошти у Національному банку України. Комерційні банки в обов'язковому порядку відкривають у регіональних установах НБУ кореспондентський рахунок та рахунок обов'язкових резервів.

Для комерційних банків коррахунок у НБУ за призначенням є поточним рахунком, і наявність залишку коштів на цьому рахунку свідчить про здатність банку розрахуватись за зобов'язаннями або про його платоспроможність. Кошти з цього рахунку комерційний банк використовує для здійснення розрахунків з іншими банками в межах України як за власними операціями, так і за операціями, що здійснює за дорученням клієнтів.

На рахунку обов'язкових резервів комерційні банки змушені тримати кошти згідно з чинним законодавством. Кожний комерційний банк зберігає на цьому рахунку залишки коштів у межах обчисленого нормативу обов'язкових резервів. Норматив обчислюється для кожного банку окремо, і його значення залежить від загальної суми залучених банком депозитів.

Дорожні чеки. Дорожні чеки належать до грошових документів. В Україні набули поширення чеки компаній American Express, Thomas Cook, VISA. Комерційні банки їх купляють або одержують за договорами консигнації в іноземних банків на реалізацію. Дорожні чеки існують як грошові документи до моменту їх продажу покупцям і отримання за них грошових коштів в іноземній валюті. Спрощений порядок їх трансформації у готівкові кошти дає підстави розглядати їх як еквівалент грошових коштів.

Кошти, які зберігаються у вигляді готівки та на рахунках у НБУ, через їх високу ліквідність ще називають резервними депозитами або первісними резервами. За рахунок цих коштів насамперед задовольняється попит з боку комерційного банку на ліквідні кошти.

2. Кошти в інших банках, державні та інші цінні папери, що рефінансуються НБУ (вторинні резерви). До другої групи активів належать кошти, які розміщені в інших банках. Комерційний банк для проведення прямих розрахунків з іншим банком, насамперед з іноземним, відкриває в цьому банку, який є його партнером-кореспондентом, прямий кореспондентський рахунок. Відкриття прямого кореспондентського рахунка, який виконує функцію поточного рахунка, дає змогу комерційному банку

скористатися послугами банку-кореспондента. Здійснення платежів з цих рахунків відбувається тільки за дорученням комерційного банку. Відкриття таких рахунків дає змогу комерційним банкам прискорити розрахунки за експортно-імпортними операціями клієнтів і валютними операціями на міжнародних фінансових ринках.

Крім того, банки розміщують надлишок ресурсів, що в них тимчасово виник у вигляді строкових депозитів або наданих кредитів, в інших банках. Строкові депозити відображаються на рахунку «Строкові депозити, які розміщені в інших банках», а надані кредити іншим банкам — на рахунку «Кредити, які надано іншим банкам». За своєю природою кошти, які розміщені на таких рахунках, належать до міжбанківських депозитів, і різниця між ними полягає у формі оформлення операцій. Можливість банку скористатися залишками коштів на перелічених рахунках залежить від платоспроможності банків-кореспондентів.

До цінних паперів, що рефінансуються НБУ, належать цінні папери з низьким ризиком, які придбані і перебувають у портфелі банку і які приймаються НБУ як забезпечення у випадку надання комерційному банку кредиту у формі рефінансування, а саме:

- державні цінні папери, які включають казначейські векселі та облігації внутрішньої державної позики, що придбані банком;
- боргові цінні папери місцевих органів державного управління — це в основному облігації, емітовані місцевими органами влади з метою акумуляції коштів на фінансування місцевих проектів громадського призначення;
- боргові цінні папери компаній. До них належать облігації, векселі та комерційні цінні папери, емітовані фінансовими і промисловими корпораціями і які звичайно мають строк погашення 60 або менше днів і є носіями високої ліквідності.

Національний Банк установлює перелік цінних паперів, ґрунтуючись на оцінці їх ризиків. Як правило, такі цінні папери трансформуються в грошові кошти без будь-яких труднощів і з невеликою втратою в ціні (дисконтом). Привабливість державних цінних паперів також обумовлена пільговим механізмом оподаткування процентних доходів, які від них отримують банки і завдяки чому вони також підвищують свою ліквідність.

3. Портфель цінних паперів на продаж включає придбані банком цінні папери (акції, облігації, векселі, короткострокові комерційні цінні папери тощо) різних емітентів. Такі цінні папери купуються банком з наміром їх подальшого перепродажу, як правило, на термін до шести місяців. Метою їх придбання є отримання прибутку у вигляді курсової різниці, яка виникає у разі їх продажу за ціною вищою, ніж ціна придбання. Ліквідність таких цінних паперів залежить від фінансового стану їх емітентів.

4. Кредитний портфель. До цього блоку належать активи у вигляді позик, наданих банком клієнтам юридичним особам — небанкам та фізичним особам. Надані позики класифікують за секторами економіки, видами та цільовим

призначенням позик. Ліквідність позик залежить від можливості позичальників своєчасно повернути надані їм позики банку.

5. Інвестиційний портфель цінних паперів (корпоративний). Цей блок активів включає придбані банком довгострокові цінні папери (акції, облігації, векселі тощо) різних емітентів з наміром отримання від них доходу у вигляді відсотків або дивідендів, а також окремо виділяють інвестиції в асоційовані та дочірні компанії. Інвестиційні цінні папери купуються звичайно на строк один рік та більше.

6. Основні засоби та інші активи. До основних засобів банку належать приміщення, в якому розташований банк, обладнання, офісні меблі. Права банку, наприклад, на оренду землі, гудвіл — це нематеріальні активи. Активи цього блоку включають дебіторську заборгованість клієнтів за несплаченими банком доходами за наданими кредитами та іншими послугами (нараховані доходи до отримання), а також аванси перераховані банком за очікувані послуги (видатки майбутніх періодів). Крім цього, активи даного блоку включають дебіторську заборгованість клієнтів за операціями банку та дебіторську заборгованість співробітників банку за внутрішніми операціями банку.

Користувачів звітності особливо цікавить достовірна оцінка активів у балансі. Тому надзвичайно важливо зрозуміти методи оцінювання, котрі застосовуються для вимірювання різних видів активів. Найчастіше використовують метод оцінювання за історичною (первісною вартістю), тобто за ціною, за якою актив був придбаний. Така ціна має підтвердження у вигляді документа. Проте актуальним лишається наближення оцінки активів до їх поточної вартості. Це досягається через застосування специфічних методів оцінювання: поточна (відновлювана) вартість, ринкова вартість активу, теперішня вартість активу, справедлива вартість активу.

Поточна (відновлювана) вартість — сума грошових коштів або інших форм компенсації, яку потрібно було б витратити для придбання такого самого або аналогічного активу на дату складання балансу. Така оцінка найчастіше застосовується до основних засобів.

Ринкова вартість активу — чиста вартість його придбання або реалізації на активному ринку. Її визначають двома способами: як вхідну ціну (ціна придбання) або як вихідну ціну (ціна продажу). Так, ринковою вартістю цінних паперів звичайно є сума, яку можна отримати від продажу їх на фондовому ринку.

Теперішня вартість активу — теперішня (дисконтована) вартість майбутніх чистих грошових надходжень, які очікуються від використання активу в умовах звичайної господарської діяльності.

Справедлива вартість активу — сума, за якою актив може бути обміняний в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Для різних видів активів можуть бути обрані різні методи оцінювання. Далі, розглядаючи технологію обліку господарських операцій банку, ви

зможете детальніше ознайомитися з критеріями визнання і методами оцінювання окремих видів активів банку у балансі.

Зобов'язання — це заборгованість банку, яка виникла внаслідок минулих, подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів банку, що втілюють у собі економічні вигоди.

Згортання в балансі статей активів та зобов'язань не дозволяється. Тобто дебіторська і кредиторська заборгованість банку перед одним партнером підлягає відображенню на двох окремих рахунках: на активному рахунку — дебіторська заборгованість партнера перед банком і на пасивному рахунку — борг банку партнеру.

Зобов'язання в балансі банку розміщені за такими принципами: 1) за контрагентами, 2) джерелами мобілізації коштів і 3) залежно від строків розпорядження ними (ліквідності).

Контрагентів насамперед поділяють на дві категорії: 1) банки та 2) клієнти — не банки. Клієнти — не банки можуть бути юридичними особами або фізичними особами. Від контрагентів банків мобілізація коштів здійснюється у вигляді запозичень з міжбанківського ринку. Мотив запозичень пояснюється надлишком ліквідних грошових коштів у одних банків і нестачею ліквідності або додатковою потребою в ліквідних коштах для реалізації певних проектів у інших банків.

Від клієнтів — не банків мобілізація коштів проводиться у формі депозитів. У межах кожної категорії контрагентів зобов'язання розміщені за строками розпорядження ними: спочатку — зобов'язання до вимоги, потім — короткострокові і наприкінці — довгострокові. Третім джерелом мобілізації є недепозитні залучення від клієнтів — не банків, які банк здійснює шляхом розміщення власних боргових зобов'язань (облігації) або у вигляді залучення субординованих кредитів. Згідно з визначеними принципами в балансі банку виокремлюють три блоки зобов'язань.

Кошти, запозичені від інших банків. Зобов'язання цього типу включають залишки коштів на відкритих іншими банками у комерційному банку кореспондентських рахунках (депозити до вимоги) та кошти, отримані комерційним банком від НБУ або інших банків на міжбанківському ринку у вигляді кредитів або депозитів на певний строк. Такі запозичення здійснюються банком у формі і на умовах, які його задовольняють. Менеджери банку можуть безпосередньо впливати на обсяги та суми подібних запозичень.

Кошти, залучені від юридичних осіб — небанків та фізичних осіб. Спочатку в цьому блоці розміщені кошти, залучені на поточні рахунки клієнтів (депозити на вимогу). Кошти з цих рахунків підлягають поверненню на вимогу вкладників негайно.

У наступній позиції відображаються строкові депозити і наприкінці — ощадні депозити.

Обсяги і суми, а також умови залучень у такі депозити залежать від уподобань клієнтів. Отже, подібними залученнями складніше управляти менеджерам банку.

Недепозитні залучення та інші зобов'язання включають запозичення у вигляді розміщення власних облігацій та ощадних сертифікатів банку. До них також належить запозичення шляхом отримання субординованого кредиту, тобто кредиту, отримано на термін не менше ніж п'ять років, який підлягає погашенню у разі нестачі коштів в останню чергу після задоволення вимог усіх інших кредиторів або шляхом обміну на власні акції банку.

Цей блок також включає нараховані витрати до сплати. Нараховані витрати до сплати — це вже понесені банком витрати, але ще не сплачені. Прикладом таких витрат є кредиторська заборгованість банку перед вкладниками за відсотками, нарахованими за користування депозитами. До інших зобов'язань належать аванси, перераховані банком партнерам за очікувані послуги. Такі аванси називають витратами майбутніх періодів. У цей блок, крім того, включають кредиторську заборгованість банку клієнтам за операціями банку, а також заборгованість податковим органам за податками та іншими платежами в позабюджетні фонди і співробітникам банку за внутрішніми операціями банку.

Найчастіше для оцінювання зобов'язань та їх відображення в балансі застосовують історичну (фактичну) вартість, тобто ціну придбання. Крім того, використовуються такі види оцінок: поточна собівартість, вартість розрахунку (платежу), теперішня вартість, справедлива вартість.

Поточна вартість зобов'язання — сума недисконтованих грошових коштів, які були б потрібні для погашення зобов'язання на поточний момент (певну дату). Тобто остаточна дата погашення зобов'язання відповідно до угоди ще не настала.

Вартість розрахунку (платежу) — сума недисконтованих грошових коштів, які ймовірно будуть сплачені для погашення зобов'язання у процесі господарської діяльності банку.

Теперішня вартість зобов'язання — теперішня (дисконтована) вартість майбутніх чистих грошових платежів, які ймовірно будуть потрібні для погашення зобов'язання у процесі господарської діяльності.

Справедлива вартість зобов'язання — сума, за якою може бути погашено зобов'язання в операції між обізнаними, незалежними сторонами.

Власний капітал — це частина в активах банку, що залишається після вирахування його зобов'язань. З формули балансового рівняння випливає, що $K=A-Z$.

З огляду на цю формулу можна сказати, що оцінка власного капіталу залежить від оцінки відповідних активів та зобов'язань. Спробуємо з'ясувати, у чому полягає така залежність. Згідно з чинним законодавством у разі ліквідації банку насамперед підлягає погашенню заборгованість банку перед партнерами-кредиторами. Джерелом погашення такої заборгованості є грошові кошти і кошти, які отримані від реалізації активів. Звичайно вартість реалізації активів майже ніколи не збігається з оцінкою, за якою активи відображені в балансовому звіті. І тільки після сплати всіх боргів кредиторам між власниками банку можуть бути розподілені активи, що залишились.

Основним джерелом зростання капіталу є прибуток. Показник нерозподіленого прибутку відображає ту частку від отриманого прибутку, що залишилася на розвиток банківського бізнесу після сплати дивідендів власникам і створення резервів згідно з чинним законодавством. Отже, порівняння чистих активів на різні балансові дати дає змогу обчислити суми одержаного прибутку (збитку).

Статті в структурній частині «власний капітал» розміщені за такими принципами: 1) джерела формування власного капіталу, 2) сталість цих джерел — від більш сталих до несталих. Так, спочатку розміщено статутний капітал, потім іде резервний капітал і наприкінці — нерозподілений прибуток. Справді, змінити статутний капітал можна тільки після реєстрації суми його збільшення або зменшення в НБУ. Втім, сума прибутку не є сталою величиною, а залежить від результатів діяльності банку.

Власний капітал банку, що є елементом балансового звіту банку, ще має назву «бухгалтерський показник власного капіталу».

Потрібно не змішувати цей показник з показником «регулятивний власний капітал банку», який використовується для обчислення багатьох нормативів, що впроваджені для регулювання діяльності комерційного банку з боку НБУ. Базою для розрахунку показника регулятивний капітал є бухгалтерський власний капітал, який підлягає коригуванню на певні статті балансового звіту.

3. Характеристика, структура та методика формування звіту про фінансові результати

Звіт про фінансові результати надає інформацію про доходи та витрати, а також фінансовий результат від господарської діяльності банку за певний визначений (звітний) період. Основними елементами звіту є доходи та видатки. Фінансовий результат не є самостійним елементом цього звіту, оскільки обчислюється через співвідношення доходів і видатків.

Зупинимося на визначенні термінів «доходи» та «витрати».

Доходи — це збільшення економічних вигід у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, що веде до зростання власного капіталу банку (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків засновників).

Доходи, які виникають від діяльності банку, можна об'єднати в такі групи: 1) відсоткові доходи, 2) комісійні доходи, 3) доходи від торговельних операцій, 4) інші операційні доходи, 5) доходи від інвестиційної діяльності, 6) доходи від надзвичайної діяльності.

Доходи можуть бути у вигляді процентів за кредит, комісії за продаж дорожнього чека, позитивної курсової різниці від продажу іноземної валюти та цінних паперів, доходу від надання в оренду приміщення, що належить банку, дивідендного доходу, одержаного від акцій, які перебувають у портфелі банку на інвестиції.

Доходи визнаються у звіті про фінансові результати, якщо виконуються такі умови:

1) має місце зростання економічної вигоди, яке супроводжується збільшенням активу або зменшенням зобов'язання.

2) суму доходу можна достовірно визначити.

Витрати — це зменшення економічних вигід у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу банку (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу між власниками).

Витрати звичайно пов'язані зі споживанням ресурсів у процесі діяльності банку, і їх можна об'єднати в такі групи: 1) відсоткові витрати, 2) комісійні витрати, 3) витрати від торговельних операцій, 4) інші операційні витрати, 5) загальноадміністративні витрати та витрати на персонал, 6) витрати на безнадійні та сумнівні борги, 7) надзвичайні витрати.

Витрати банку включають сплату процентів вкладникам та іншим кредиторам за залучені кошти, сплату комісії за купівлю-продаж валюти на міжбанківському валютному ринку, витрати, пов'язані зі створенням від'ємної курсової різниці від операцій з купівлі-продажу іноземної валюти та цінних паперів, адміністративні витрати, спрямовані на забезпечення діяльності банківської установи, оплата праці персоналу і нарахування на фонд оплати, відрахування в резерви під сумнівні та безнадійні активи.

Витрати визнаються у звіті про фінансові результати, якщо дотримуються такі умови:

1. Існує зменшення економічної вигоди або під час здійснення господарської операції або в майбутньому, яке супроводжується зменшенням активу чи збільшенням зобов'язання.

2. Суму витрат можна достовірно визначати (вона має документальне підтвердження).

Фінансовий результат за звітний період обчислюється через зіставлення доходів і витрат, відображених у звіті про фінансові результати. Звідси **облікова формула звіту про фінансові результати** має вигляд:

Фінансовий результат = Доходи - Витрати.

Перевищення доходів над витратами означає, що банк отримав прибуток. Якщо має місце перевищення витрат над доходами, у банку виникає збиток. Наявності інформації про кінцевий результат зовсім недостатньо користувачам, щоб з'ясувати, а чому саме склався такий кінцевий результат від діяльності банку. Вимоги з боку користувачів слугували поштовхом для подальшої деталізації інформації про доходи і витрати у звіті.

В основу побудови структури звіту покладені такі принципи:

1) класифікація господарської діяльності на звичайну та надзвичайну; 2) обчислення проміжного фінансового результату за функціональною ознакою; 3) розподіл витрат на прямі та непрямі.

Зупинимося на першому принципі. Виокремлення у звіті статті «Прибуток або збиток від надзвичайної (непередбаченої) діяльності» дає змогу уникнути впливу випадкових факторів на формування фінансового результату. Господарську діяльність поділяють на звичайну та надзвичайну діяльність. До

звичайної діяльності банку заведено включати господарські операції, які задекларовані в статуті і на які отримано ліцензії від НБУ. До надзвичайних належать операції, що виникають унаслідок реорганізації банку, стихійного лиха, прийняття нових законів. Перелічені операції не мають регулярного характеру, і трапляються тільки інколи у зв'язку з виникненням специфічних обставин.

Класифікація діяльності банку за функціональною ознакою ґрунтується на виділенні ключових напрямів діяльності і об'єднанні банківських операцій за видами доходів, які вони генерують, а також за витратами, що несе банк на їх здійснення. Згідно з цим принципом виділяють проміжні фінансові результати у вигляді: чистий процентний дохід (процентні доходи за вирахуванням процентних витрат); чистий комісійний дохід (комісійні доходи за вирахуванням комісійних витрат); результат від торговельних операцій (позитивна курсова різниця за вирахуванням від'ємної); дивідендний дохід від інвестицій; дохід від інвестицій банку в дочірні та асоційовані компанії.

Розглянемо зміст третього принципу. Витрати, що безпосередньо враховуються з метою обчислення перелічених показників проміжних фінансових результатів, належать до прямих витрат. Тобто це витрати, які прямо можна віднести на певні операції банку. До непрямих витрат відносять адміністративні витрати та витрати на персонал. Адміністративні витрати, пов'язані з забезпеченням діяльності банківської установи. Вони включають витрати на охорону, експлуатаційні витрати, витрати на утримання приміщень та обладнання тощо. Витрати на персонал включають оплату праці працівникам та нарахування на фонд оплати праці. Постійні витрати не мають прямого зв'язку з конкретними операціями, що виконує банк, і, як правило, не залежать від обсягів банківських операцій.

Виділення окремою статтею у звіті витрат, що розкривають інформацію про відрахування банком у резерви під сумнівні та безнадійні активи, зумовлено специфічним впливом цих відрахувань на кінцевий фінансовий результат. По-перше, ці витрати є не грошовими. Тобто для формування вказаних резервів банк не витрачає грошових коштів. Сума відрахувань у резерви на момент їх здійснення не потребує ліквідних коштів і тому не впливає на стан ліквідної позиції банку. По-друге, обсяг відрахувань надає інформацію про ризики, на які наражається банк. Сума відрахувань безпосередньо впливає на зменшення прибутку банку.

Вивчаючи структуру звіту, доречно звернути увагу на статтю «податок на прибуток». Податок на прибуток за своїм економічним змістом не належить до складу витрат банку. Перерахування податку на прибуток є процедурою розподілу прибутку.

Схема побудови звіту дає змогу розрахувати такі проміжні показники, що характеризують фінансовий результат діяльності банку, як операційний дохід, прибуток від операцій, прибуток до оподаткування і чистий прибуток (чи збиток) банку. Операційний дохід банку згідно з указаним звітом містить такі елементи (табл.13.2.)

Порядок визначення операційного доходу банку

Рядок	Найменування статті	Методика розрахунку статті
1	Чистий процентний дохід	Процентні доходи - процентні витрати
2	Чистий комісійний дохід	Комісійні доходи - комісійні витрати
3	Дивідендний дохід	Дивідендний дохід за ЦП на продаж та на інвестиції
4	Чистий торговельний дохід	Позитивний результат від торгівлі - негативний результат від торгівлі
5	Прибуток (збиток) від інвестиційних цінних паперів	Позитивний результат від продажу ЦП на інвестиції - негативний результат від продажу ЦП на інвестиції
6	Прибуток від довгострокових інвестицій в асоційовані компанії й дочірні установи та інших інвестицій	Дивідендний дохід від довгострокових інвестицій в асоційовані компанії й дочірні установи та інших інвестицій
7	Інший операційний дохід	Інші статті операційних доходів
8	Операційний дохід	Рядок 8 = 1+2+3+4+5+6+7

Розглянемо розрахунок чистого прибутку банку:

1. Прибуток від операцій = операційний дохід – загальноадміністративні витрати – витрати на персонал;

2. Прибуток до оподаткування = прибуток від операцій – витрати на безнадійні та сумнівні борги;

3. Прибуток після оподаткування = прибуток до оподаткування – податок на прибуток.

Чистий прибуток чи збиток банку розраховується коригуванням прибутку після оподаткування на непередбачені доходи чи витрати.

Частина цього прибутку може призначатися для виплати дивідендів засновникам, а залишок показує нерозподілений прибуток, який залишається на розвиток банківського бізнесу.

Узагальнення та розкриття інформації про доходи, витрати та фінансовий результат у звіті про фінансові результати дає змогу користувачам визначити прибутковість ключових напрямів діяльності та їх вплив на кінцевий фінансовий результат, структуру витрат та ступінь ризику, притаманну діяльності банку, загальну рентабельність діяльності банку та прибутковість вкладеного засновниками капіталу.

Покладений за базу визнання доходів та витрат у звіті про фінансові результати загальноприйнятий принцип бухгалтерського обліку «нарахування доходів і витрат та їх відповідності» розглядається далі.

4. Характеристика, структура та методика формування звіту про рух грошових коштів

Важливим завданням фінансових менеджерів банку є оптимізація руху грошових потоків з метою забезпечення ліквідності банку. Вирішення цього завдання вимагає від менеджерів уміння оцінювати спроможність банку акумулювати і заробляти грошові кошти. Гроші можуть надходити в банк, головним чином, із чотирьох джерел: 1) внески засновників банку; 2) залучені депозити, одержані кредити та інші запозичення; 3) отримані доходи; 4) надходження від продажу активів, які перебували не в грошовій формі. Проте менеджери повинні не тільки вміти спрогнозувати обсяги грошових надходжень, а й розрахувати час та ймовірність їх отримання, а також визначити потреби банку в них відповідно до напрямів використання. Інформація щодо ліквідності банку є надзвичайно корисною і для зовнішніх користувачів, оскільки дає можливість прогнозувати здатність банку своєчасно розрахуватися з боргами.

Утім, баланс, розкриваючи інформацію про фінансовий стан банку на конкретну дату, не показує, як саме операції, що виконує банк, впливають на грошові потоки, які рухаються через банк і до яких змін у складі активів, зобов'язань та капіталу ці потоки ведуть. Звіт про фінансові результати, відображаючи фінансовий результат, демонструє тільки вплив прибутку (збитку) на один елемент фінансового стану — капітал. Інформаційні обмеження цих форм звітності вдалося подолати через складання звіту про рух грошових коштів.

Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку № 7 «Звіт про рух грошових коштів» пропонує два методи визначення обсягу руху грошових коштів: прямий і непрямий. Такий підхід покладено в основу Інструкції про порядок складання річного фінансового звіту банків України, затвердженої постановою Правління НБУ від 26.12.2001 р. № 545. Метод складання звіту комерційний банк обирає самостійно.

Прямий метод передбачає постійне накопичення даних про надходження і вибуття грошових коштів за окремими статтями. Дані отримують на основі узагальнення потрібних показників в аналітичному обліку.

Складання звіту про рух грошових коштів непрямим методом ґрунтується на максимальному використанні вже підготовлених показників балансу і звіту про фінансові результати. При цьому потреба використання даних безпосередньо з первинних документів чи реєстрів аналітичного обліку є мінімальною.

Звіт формується за окремими напрямками діяльності банку. Розділи звіту про рух грошових коштів комерційного банку, що складається за прямим і непрямим методами, є такими (табл. 13.3).

Щоб навчитися читати звіт насамперед необхідно зрозуміти, який зміст вкладають у термін «грошовий потік». Під **грошовим потоком** розуміють надходження та вибуття грошових коштів та їх еквівалентів. З сутністю терміна «грошові кошти» ви ознайомилися, розглядаючи балансний звіт. Грошові кошти, що є в розпорядженні банку на конкретну дату і можуть бути використані на поточні потреби, складаються із залишку готівки в касі та

скарбниці банку, а також на кореспондентських рахунках в НБУ та інших комерційних банках. Еквівалентами грошових коштів є короткострокові фінансові інвестиції, які можуть бути вільно конвертовані у відому суму грошових коштів і мають незначний ризик щодо зміни вартості. Вважається, що термін таких фінансових інвестицій не може перевищувати трьох місяців. Прикладом грошових еквівалентів є ощадні сертифікати, придбані банком на строк до трьох місяців. Грошові кошти та їх еквіваленти є видами активів банку.

Таблиця 13.3

Розділи звіту про рух грошових коштів комерційного банку, що складаються за прямим і непрямим методами

Формування звіту за прямим методом	Формування звіту за непрямим методом
1. Операційна діяльність	1. Операційна діяльність
2. Інвестиційна діяльність	2. Інвестиційна діяльність
3. Фінансова діяльність	3. Фінансова діяльність
4. Вплив змін курсів валют	

Слід зрозуміти, що грошовий потік постійно веде до зміни наявності грошових коштів у банку або його грошової позиції. Грошова позиція банку змінюється щоденно. Проте ці зміни є результатом операцій банку щодо залучення грошових коштів, їх розміщення в позики, продажу певних видів активів за грошові кошти тощо. Отже, зміни в грошовій позиції супроводжуються змінами в комерційному банку ресурсів, боргів та капіталу. Тому звіт про рух грошових коштів ще називають звітом про зміни у фінансовому стані.

Структура звіту про рух грошових потоків заснована на класифікації грошових потоків за такими напрямками звичайної діяльності: операційної, інвестиційної, фінансової.

До **операційної діяльності** банку включають операції, які приносять банку дохід, а також інші види діяльності, що не є інвестиційною та фінансовою.

Операційна діяльність — це така основна діяльність, завдяки якій банк заробляє та нагромаджує грошові кошти і витрачає їх на поточні потреби. Операційні грошові потоки генерують операції з залучення коштів у депозити, з надання кредитів, купівлі та продажу цінних паперів та іноземної валюти. Кінцевим результатом операційних грошових потоків є формування касового грошового прибутку.

Інвестиційна діяльність банку охоплює операції, пов'язані з придбанням або продажем цінних паперів зі строком перебування у портфелі банку більше ніж один рік, а також довгострокових вкладень в асоційовані та дочірні компанії й операції з їх продажу.

Інвестиційні грошові потоки свідчать про спрямованість витрат компанії на такі ресурси, які в очікуваному майбутньому зумовлять збільшення доходів банку і, як наслідок, зростання грошових потоків. Прикладами інвестиційних

грошових потоків є витрати коштів банком на придбання сучасних інформаційних та комунікативних технологій, сучасних банківських продуктів, а також придбання корпоративних цінних паперів з наміром отримання доходів у вигляді дивідендів. Формування інвестиційних грошових потоків здійснюється за рахунок надходжень від продажу цінних паперів, які перебувають у портфелі банку на інвестиції, та продажу довгострокових вкладень.

Фінансова діяльність — це сукупність операцій, які ведуть до зміни власного та субординованого (позикового) капіталу і спрямовані на підтримання адекватності та достатності капіталу банку.

Формування фінансових грошових потоків здійснюється за рахунок надходжень від розміщення власних акцій і облігацій, емітованих банком, а також отримання субординованих кредитів.

Використання фінансових грошових потоків, пов'язане з операціями з викупу власних акцій, погашення власних облігацій та повернення субординованих кредитів, сплатою дивідендів засновникам.

У формуванні звіту про рух грошових коштів до уваги не беруться негрошові операції.

Негрошові операції - операції, які не потребують використання грошових коштів та їхніх еквівалентів.

Згідно з Інструкцією про порядок складання річного фінансового звіту банків України, затвердженою постановою Правління НБУ від 26.12.2001 р. № 545 (із змінами і доповненнями), негрошовими операціями вважаються такі.

Формування звіту за прямим методом	Формування звіту за непрямим методом
1. Формування резерву під наявний актив	1. Негрошові статті доходів і витрат (наприклад, амортизація основних засобів, рух резервів тощо)
2. Амортизація дисконту і премій за цінними паперами	2. Неопераційні етапи доходів і витрат (наприклад, результат від продажу основних засобів та інвестицій)
3. Амортизація основних засобів і нематеріальних активів	3. Тимчасові різниці між елементами чистого прибутку та пов'язаними з ними грошовими потоками (наприклад, нарахування доходів і витрат, амортизація дисконтів і премій)
4. Нараховані, але не отримані доходи	
5. Нараховані, але не сплачені витрати (зокрема нараховані, але не сплачені податки; нараховані, але не сплачені виплати працівникам)	
6. Збільшення (зменшення) активу чи зобов'язання з віднесенням результату на доходи чи витрати	

Основні формули звіту про рух грошових коштів є однаковими для обох методів. Зокрема, чисте збільшення (або зменшення) грошових коштів та їхніх еквівалентів, яке є основним показником звіту, дорівнює сумі таких статей:

- чистий приплив (чи відплив) грошових коштів від операційної діяльності;
- чистий відплив грошових коштів від інвестиційної діяльності;
- чистий приплив грошових коштів від фінансової діяльності.

Водночас розмір грошових коштів та їхніх еквівалентів на кінець року обчислюється по-різному з використанням різних методів формування звіту.

Розгляньмо методику формування окремих статей звіту на прикладі його першого розділу «Операційна діяльність». Цей розділ складається з двох частин:

Формування звіту за прямим методом	Формування звіту за непрямим методом
Грошові кошти та їхні еквіваленти на кінець року = Грошові кошти та їхні еквіваленти на початок року + чисте збільшення (зменшення) грошових коштів та їхніх еквівалентів + вплив змін курсів валют (нереалізований результат від переоцінювання іноземної валюти)	Грошові кошти та їхні еквіваленти на кінець року = Грошові кошти та їхні еквіваленти на початок року + чисте збільшення (зменшення) грошових коштів та їхніх еквівалентів

- 1) чистий грошовий прибуток від поточних операцій банку;
- 2) чисте збільшення чи зменшення активів і зобов'язань від операційної діяльності.

Чистий грошовий прибуток від поточних операцій банку відображає надходження або вибуття грошових коштів у вигляді прибутку чи збитку банку від його операційної діяльності за звітний період. Схема його визначення за різними методами має такий вигляд.

Формування звіту за прямим методом		Формування звіту за непрямим методом	
Чистий грошовий прибуток від поточних операцій		Чистий грошовий прибуток від поточних операцій	
1	Процентні доходи, що отримані (+)	1	Чистий прибуток (збиток) поточного періоду (+)
2	Процентні витрати, що сплачені (-)	2	Нараховані витрати (+)
3	Комісійні доходи, що отримані (+)	3	Нараховані доходи (-)
4	Комісійні витрати, що сплачені (-)	4	Амортизація основних засобів (+)
5	Дивіденди від довгострокових вкладень в асоційовані компанії, що отримані (+)	5	Резерви під сумнівні борги та знецінення активів (+)
Б	Інші доходи, що отримані (+)	Б	Торговий результат (-, +)
7	Інші витрати, що сплачені (-)	7	Нарахований та відстрочений податок (+)
8	Реалізовані результати від торговельних операцій (+, -)	8	Прибуток (збиток) від продажу інвестицій (-,+)
9	Повернення раніше списаних активів (+)	9	Прибуток від довгострокових вкладень в асоційовані компанії (-)
10	Виплати працівникам банку (-)	10	Амортизація дисконту і премії за цінними паперами (-, +)
11	Податок на прибуток, що сплачений (-)	11	Інший рух коштів, які не є грошовими (-,+)

Слід зазначити, що звіт містить інформацію про грошові потоки, тому за всіма статтями показується «потік» грошових коштів, тобто різниця між значенням цього показника на кінець і на початок звітного періоду.

Друга частина розділу «Операційна діяльність» - чисте збільшення або зменшення активів і зобов'язань від операційної діяльності - формується однаково за використання як прямого, так і непрямого методів.

Чисте збільшення (зменшення) активів і зобов'язань від операційної діяльності		
1	Зменшення (збільшення) коштів, які розміщені в інших банках	(+,-)
2	Зменшення (збільшення) кредитів, які надані клієнтам	(+,-)
3	Зменшення (збільшення) інших активів	(+,-)
4	Збільшення (зменшення) коштів, які отримані від НБУ	(+,-)
5	Збільшення (зменшення) коштів інших банків	(+,-)
6	Збільшення (зменшення) поточних і депозитних рахунків	(+,-)
7	Збільшення (зменшення) інших зобов'язань	(+,-)
8	Реалізація (придбання) цінних паперів у портфелі банку на продаж	(+,-)

Загальна схема відображення грошових потоків за активами і зобов'язаннями банку має такий вигляд.

Розрахункові статті	Залишок на початок періоду більший, ніж на кінець періоду ($\Pi > K$)	Залишок на кінець періоду більший, ніж на початок періоду ($K > \Pi$)
Для активних рахунків	+	-
Для пасивних рахунків	-	+

«+»-збільшення грошового потоку;

«-»- зменшення грошового потоку.

Для формування 2-го і 3-го розділів Звіту про рух грошових коштів («Інвестиційна діяльність» та «Фінансова діяльність») застосовуються ті самі підходи, що й для формуванні 1-го розділу «Операційна діяльність».

Показник зміни у сумі наявних грошових коштів обчислюється за допомогою такої облікової формули:

Зміни у сумі наявних грошових коштів = Джерела коштів (надходження) - Використання грошей (виплати).

Звіт про рух грошових коштів складається банком на підставі даних бухгалтерського балансу та звіту про фінансові результати. Показники з першого по дванадцятий включно заповнені за даними звіту про фінансові результати. Для розрахунку чистого грошового прибутку (касового) сума чистого прибутку, що відображена у звіті про фінансові результати, збільшена на суму негрошових витрат, які показані у тому самому звіті. Решта показників звіту про рух грошових коштів розраховані за даними балансу банку через зіставлення певних статей активів та зобов'язань на початок та кінець року.

Звіт про рух грошових коштів дає можливість менеджерам банку і зовнішнім користувачам вирішувати такі завдання:

- ✓ зіставляти, оцінювати і прогнозувати грошові потоки банку;
- ✓ досліджувати спроможність банку погашати зобов'язання та сплачувати дивіденди;
- ✓ виявляти, чому за наявності прибутку виникає нестача грошових коштів;
- ✓ визначати різницю між сумою прибутку, грошовими надходженнями та видатками;
- ✓ аналізувати грошові та негрошові аспекти операцій банку.

5. Характеристика, структура та методика формування звіту про власний капітал банку

Потреба у звіті про власний капітал передусім зумовлена зростанням потреби в інформації про всеохопний, або загально визнаний, прибуток. Загально визнаний прибуток включає чистий прибуток і прибуток (збиток) від переоцінки основних засобів та емісійний дохід. Звіт про фінансові результати, відображаючи формування фінансового результату за звітний рік, показує зміни у складі власного капіталу, які відбулися тільки завдяки одержанню чистого прибутку від діяльності за рік. Проте загально визнаний прибуток відображає всі зміни у власному капіталі, що є наслідком здійснених за звітний період господарських операцій. Різниця між загально визнаним прибутком та чистим прибутком виникає на суму доходів (витрат), які за діючими правилами не відображаються у звіті про фінансові результати, а безпосередньо показуються у звіті про власний капітал. Це доходи (витрати) від дооцінки (уцінки) основних засобів та нематеріальних активів, емісійний дохід від реалізації власних акцій за ціною, вищою (нижчою) їх номіналу, а також додатковий дохід (витрати) від зміни в обліковій політиці.

У звіті про власний капітал дається інформація про розподіл чистого прибутку за напрямками: 1) відрахування в загальні резерви; 2) відрахування на сплату дивідендів акціонерам. Крім цього, у звіті відображають додаткові внески капіталу засновниками, викуп власних акцій або продаж раніше викуплених акцій, якщо він має місце.

Як уже зазначалося, звіт про фінансові результати пояснює зміну у статті балансового звіту «нерозподілений прибуток», розкриваючи повну інформацію про чистий прибуток. Звіт про власний капітал відображає зміни в елементах капіталу, що відбулися за рахунок усіх джерел капіталу. Звіт про рух грошових потоків пояснює всі зміни у фінансовому стані банку (тобто в активах, зобов'язаннях, капіталі) в аспекті надходження і використання грошових коштів. Менеджерам банку чітко уявлення про існуючі взаємозв'язки між формами фінансової звітності дає змогу приймати ефективні рішення.

Ефективність рішень менеджерів багато в чому залежить від розуміння правил і рекомендацій, у рамках яких визнаються, оцінюються та

відображаються у фінансових звітах господарські операції. Правила і рекомендації висвітлені в міжнародних і національних стандартах з бухгалтерського обліку і допускають застосування альтернативних правил обліку певних господарських операцій, які повинні бути викладені в обліковій політиці банку. Звідси два спеціалісти, використовуючи однакові вихідні дані і виходячи з власних суб'єктивних рішень можуть скласти фінансові звіти, які будуть відрізнятися один від одного.

Тлумачення і застосування стандартів для складання фінансових звітів потребує глибоких професійних знань з бухгалтерського обліку, оволодіння якими потребує великих зусиль. Утім, щоб навчитися читати фінансові звіти і вчасно дослідити непорозуміння між показниками, що відображені в різних формах фінансових звітів, для початку слід усвідомити концептуальні засади, на яких побудовані стандарти з бухгалтерського обліку. Концептуальні засади втілені в загальноприйнятих принципах бухгалтерського обліку, які ще називають міжнародними принципами бухгалтерського обліку. З погляду глибини впливу на формування показників фінансових звітів банків особливої уваги заслуговують такі принципи: принцип нарахування та відповідності доходів та витрат; принцип обачності.

Звіт про власний капітал банку містить такі статті (табл. 13.4).

Таблиця 13.4

Статті звіту про власний капітал банку

Рядок	Найменування статті	Примітка
1	Залишок за статтями капіталу на 1 січня звітного року	
2	Скоригований залишок за статтями капіталу на початок року	Коригування здійснюється з урахуванням змін облікової політики і виправлення помилок (якщо такі мали місце)
3	Переоцінювання основних засобів	Плюс/мінус результат переоцінювання
4	Переоцінювання нематеріальних активів	Плюс/мінус результат переоцінювання
5	Перевищення сум попередніх дооцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості об'єктів необоротних активів, що раніше були переоцінені, у разі їх вибуття	Плюс/мінус сума перевищення дооцінок над уцінками об'єктів необоротних активів
Б	Дивіденди за минулий рік, сплачені	Мінус дивіденди сплачені
7	Капіталізовані дивіденди за минулий рік	Перерозподіл суми капіталізованих дивідендів між різними статтями в складі капіталу банку
В	Чистий прибуток	Плюс чистий прибуток (мінус збиток)
9	Розподіл у загальні резерви банку	Перерозподіл суми загальних резервів між різними статтями в складі капіталу банку
10	Розподіл у резервні фонди	Перерозподіл суми резервних фондів між різними статтями в складі капіталу банку
11	Сплата в раніше зареєстрований статутний капітал	Плюс сплата в раніше зареєстрований статутний капітал
12	Реєстрація акцій нового випуску (на суму внесків)	Плюс сума внесків до зареєстрованого статутного капіталу

13	Купівля власних акцій	Мінус куплені власні акції (мінус/плюс емісійна різниця за даними акціями)
14	Продаж раніше викуплених власних акцій	Плюс продані власні акції (мінус/плюс емісійна різниця за даними акціями)
15	Залишок за статтями капіталу за станом на кінець дня 31 грудня звітного року	

Усі названі статті показуються в розрізі груп рахунків та окремих балансових рахунків 5-го класу «Капітал банку» Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

6. Вимоги щодо подання і оприлюднення банківської фінансової звітності. Відповідальність і контроль за достовірністю звітності банку

Фінансова звітність підписується керівником і головним бухгалтером банку. Керівництво банку несе відповідальність за достовірність фінансової звітності.

Банки подають фінансову звітність до Національного банку як в електронному, так і паперовому вигляді. Процедура подання банками фінансової звітності до НБУ полягає у наступному. Банки (материнські банки) подають річну та консолідовану фінансову звітність структурним підрозділам банківського нагляду. З метою попереднього контролю щодо складу фінансової звітності, аналізу застосованої банком облікової політики, розкриття інформації в примітках, адекватності бухгалтерського обліку згідно із висновком аудитора (аудиторської фірми) служби банківського нагляду подають отримані від банків фінансові звіти структурним підрозділам бухгалтерського обліку територіальних управлінь Національного банку, у яких відкриті кореспондентські рахунки банків. Після розгляду фінансової звітності структурні підрозділи бухгалтерського обліку повертають її разом з висновком попереднього контролю структурним підрозділам банківського нагляду для використання в роботі.

Банки подають квартальну фінансову звітність на паперових носіях та в електронному вигляді територіальним управлінням Національного банку в установлені ними строки, але не пізніше 25-го числа місяця, наступного за звітним кварталом.

Територіальні управління Національного банку після перевірки подають квартальну фінансову звітність електронною поштою Департаменту бухгалтерського обліку Національного банку через Центральну розрахункову палату Національного банку 25-го числа місяця, наступного за звітним кварталом, файли В5 «Баланс проміжної фінансової звітності» та В6 «Фінансові результати проміжної фінансової звітності».

Під час подання фінансової звітності на паперових носіях статті звітності, за якими немає показників, банк (материнський банк) може не зазначати (крім

випадків, якщо такі показники зазначалися за станом на кінець зіставленого періоду (кварталу, року).

У разі подання фінансової звітності Національному банку електронною поштою первинні економічні показники, за статтями яких немає даних, у файлах можуть не зазначатися.

Банк зобов'язаний публікувати квартальну фінансову звітність в газеті «Урядовий кур'єр» або «Голос України» протягом місяця, наступного за звітним кварталом.

Банк зобов'язаний публікувати річну фінансову звітність, а материнський банк — річну консолідовану фінансову звітність, підтверджену аудитором, який внесений до реєстру аудиторів банків Національного банку України, не пізніше 1 червня наступного за звітним року в газеті «Урядовий кур'єр» чи «Голос України». Материнський банк за власним бажанням може скласти та оприлюднювати консолідовану фінансову звітність щокварталу.

Відповідальність за перекручення фінансової звітності, порушення строків її подання та оприлюднення, а також її оприлюднення не вповному обсязі, несе керівництво банку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література:

1. Волкова І. А. Бухгалтерський облік у банках: навч. посіб. / І. А. Волкова, О. Ю. Калініна; — К.: Центр учбової літератури, 2009. - 520 с.
2. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. № 2121-III (зі змін. і доп. від 05.07.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.
3. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16 липня 1999 р. № 996-XIV (зі змін. і доп. від 14.01. 2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
4. Закон України "Про заставу" від 2 жовтня 1992 р. № 2655-XII (зі змін. і доп. від 08.04.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2654-12>.
5. Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999 р. № 679-XIV (зі змін. і доп. від 17.08. 2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
6. Закон України "Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні" від 10 грудня 1997р. № 710/97-ВР (зі змін. і доп. від 07.08.2011 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/710/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Закон України "Про фінансовий лізинг" від 16 грудня 1997 р. № 723/97-ВР (зі змін. і доп. від 16. 01. 2004 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/723/97-%D0%B2%D1%80>.
8. Закон України "Про цінні папери та фондовий ринок" від 23 лютого 2006 № 3480-IV (зі змін. і доп. від 15.08.2012 року) // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
9. Інструкція з бухгалтерського обліку запасів матеріальних цінностей банків України: Затв. пост. Правління Національного банку України від 10 грудня 2004 р. № 625(зі змін. і доп. від 27.06. 2012 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1650-04>.
10. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів і нематеріальних активів банків України: Затв. пост. Правління Національного банку України від 20 грудня 2005 р. № 480 (зі змін. і доп. 27.06.2012 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0040-06>.
11. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. пост. Правління Національного банку України від 21 січня 2004 р. № 22 (зі змін. і доп. від 21.06.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>.
12. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України: Затв. пост. Правління Національного банку України від 12 грудня 2002 р. № 502 (зі змін. і доп. від 02.09.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0021-03>.
13. Литвин Н. Б. Фінансовий облік у банках (у контексті МСФЗ): Підручник / Н. Б. Литвин. — К.: «Хай-Тек Прес», 2010. — 608 с.

14. Методичні вказівки для самостійної роботи студентів спеціальності 6.030509 «Облік і аудит» з дисципліни «Облік у банках» / Укладач Н.В. Кравчук / – Тернопіль, ТНТУ, 2012. – 28 с.
15. Облік і аудит у банках: навч. посіб. / О.В. Васюренко, Л.В. Сердюк, О.М. Сидоренко, З.М. Карасьова, В.М. Каднічанська, Н.С. Федоренко. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — К.: Знання, 2008. — 623 с.
16. Облік у банку: підручник / [Коренева О.Г., Маслак Н.Г., Слав'янська Н.Г. та ін.]. – Суми: Університетська книга, 2012. – 668с.
17. План рахунків бухгалтерського обліку банків України: Затв. пост. Правління Національного банку України від 17 червня 2004 р. № 280 (зі змін. і доп. від 16.07.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0918-04>.
18. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Затв. пост. Правління Національного банку України від 15 грудня 2004 р. № 637 (зі змін. і доп. від 21. 03. 2011 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0040-05>.
19. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України: затв. пост. Правління Національного банку України від 30 грудня 1998 р. № 566 // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1597500-98>.
20. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Затв. пост. Правління Національного банку України від 3 грудня 2003 р. № 516 (зі змін. і доп. від 26.12.2011 року) // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03>.
21. Положення про порядок та умови торгівлі іноземною валютою: затв. пост. Правління Національного банку України від 10 серпня 2005 р. № 281 (назва у редакції пост. Правління Національного банку України від 21 серпня 2006 р. № 333 (зі змін. і доп. від 10.09.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0950-05>.
22. Фінансовий облік у банках: навч. посіб. / Г.П. Табачук, О.М. Сарахман, Т.М. Бречко; Нац. банк України, Ун-т банк. справи. — К., 2009. — 423 с.
23. Фінансовий та управлінський облік у банках: підруч. / Л.М. Кіндрацька; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана". — К., 2008. — 816 с.

Додаткова література:

24. Банківська система України у контексті боротьби з відмиванням незаконних доходів / Н.В. Москаленко // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. — 2007. — Вип. 2. — С. 426-432.
25. Вплив інноваційних технологій на фінансові потоки банківської установи / О.В. Меренкова // Актуал. пробл. економіки. — 2008. — № 6. — С. 234-240.
26. Декрет Кабінету Міністрів України "Про систему валютного регулювання і валютного контролю" від 19 лютого 1993 № 15-93 (зі змін, і доп. від 01.06.2012 року) // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-93>.
27. Закон України "Про аудиторську діяльність" від 14 вересня 2006 р. № 140- V (зі змін, і доп.) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
28. Закон України "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" від 30 жовтня— 1996 р. № 448/96-ВР (зі змін, і доп. від 08.01.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>.
29. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 28 листопада 2002 р. № 249-IV (зі змін, і доп. від 17.01.2012 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/249-15>.
30. Закон України "Про іпотеку" від 5 червня 2003 р. № 898-IV (зі змін, і доп. від 08.08. 2012 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/898-15>.
31. Закон України "Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати" від 19 червня 2003 р. № 979-IV (зі змін, і доп. від 07.08.2011 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/979-15>.
32. Закон України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" від 5 квітня 2001 р. № 2346-III (зі змін, і доп. 07.08.2011 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
33. Закон України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" від 23 лютого 2012 р. № 4452-V (зі змін, і доп. від 01.01.2011 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.
34. Інструкція з бухгалтерського обліку кредитних, вкладних (депозитних) операцій та формування і використання резервів під кредитні ризики в банках України: затв. пост. Правління Національного банку України від 27 грудня 2007 р. № 481 (зі змін, і доп. від 23.08.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0048-08>.
35. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій в іноземній валюті та банківських металах у банках України: затв. пост. Правління Національного банку України від 17 листопада 2004 р. № 555 (зі змін, і доп. від 07.09.2009 року) // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1511-04>.
36. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з готівковими коштами та банківськими металами в банках України: затв. пост. Правління Національного банку України від 20 жовтня 2004 р. № 495 (зі змін, і доп. від 10.10. 2008 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1425-04>.
37. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в

- банках України: затв. пост. Правління Національного банку України від 3 жовтня 2005 № 358 (зі змін. і доп. від 24.10.2010 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1265-05>.
38. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків України: затв. пост. Правління Національного банку України від 14 червня 2000р. № 244 (зі змін. і доп. від 01.01.2005 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0398-00>.
39. Інструкція про ведення касових операцій в банками України: Затв. пост. Правління Національного банку України від 01 червня 2011 р. № 174 (зі змін. і доп. від 27. 01. 2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0790-11>.
40. Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті: затв. пост. Правління Національного банку України від 16 серпня 2006 р. № 320 (зі змін. і доп. від 21.06.2012 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1035-06>.
41. Інструкція про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах: затв. пост. Правління Національного банку від 12 листопада 2003 р. № 492 (зі змін. і доп. від 10.09.2012 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03>.
42. Інструкція про порядок відображення в бухгалтерському обліку банками України поточних і відстрочених податкових зобов'язань та податкових активів: Затв. пост. Правління Національного банку України від 19 березня 2003 р. № 121 (зі змін. і доп. від 13.04.2009 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0291-03>.
43. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: затв. пост. Правління Національного банку України від 28 серпня 2001 р. № 368 (зі змін. і доп. від 03.08.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
44. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: затв. пост. Правління Національного банку України від 24.10.2011 р. № 373 (зі змін. і доп. від 27.06. 2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1288-11>.
45. Конкурентоспроможна банківська система як чинник розвитку національної економіки / Т.В. Крупко // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. — 2007. — Вип. 2. — С. 384-391.
46. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (зі змін. і доп.) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
47. Облік і аудит у банках: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О.Г. Коренева, Н.Г. Слав'янська, Н.Г. Євченко, О.В. Карпенко; Укр. акад. банк. справи Нац. банку України. — Суми: Унів. кн., 2007. — 493 с.
48. Облік і аудит у банку: Навч. посіб. / С.М. Лобозинська; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — К.: Знання, 2007. — 630 с.

49. Облік у банках (у схемах і таблицях): навч. посіб. / Л.П. Снігурська; Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. — К., 2009. — 519 с.
50. Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів та нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях: затв. пост. Правління Національного банку України від 10 листопада 2003 р. № 485 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1092-03>.
51. Положення про єдину інформаційну систему "Реєстр позичальників": затв. пост. Правління Національного банку України від 27 грудня 2003 р. № 573 // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0082-04>.
52. Положення про комітет з питань сертифікації аудиторів банків: затв. пост. Правління Національного банку України від 9 вересня 2003 р. № 387 (зі змін. і доп. від 06.05. 2007 року) // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0872-03>.
53. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Затв. пост. Правління від 20 березня 1998 р. № 114 (зі змін. і доп. від 20.12.2001) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0548500-98>.
54. Положення про організацію операційної діяльності в банках України: затв. пост. Правління Національного банку України від 18 червня 2003 р. № 254 (зі змін. і доп. від 27.06. 2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0559-03>.
55. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням: затв. пост. Правління Національного банку України від 02 березня 2000 р. № 25-111/396-1422 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1422500-00>.
56. Положення про порядок здійснення банком операцій з векселями в національній валюті на території України: затв. пост. Правління Національного банку України від 16 грудня 2002 р. № 508 (зі змін. і доп. від 15.08. 2011 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0174-03>.
57. Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам: затв. пост. Правління Національного банку України від 17 червня 2004 р. № 270 (зі змін. і доп. від 12.12.2011 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0885-04>.
58. Положення про порядок подання банками до Національного банку України аудиторських звітів (аудиторських висновків) за результатами щорічної перевірки фінансової звітності: затв. пост. Правління Національного банку України від 9 вересня 2003 р. № 389 (зі змін. і доп. від 28.10.2011 року) // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0871-03>.
59. Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Затв. пост. Правління Національного банку України від 19 березня 2003 р. № 119 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0256-03>.
60. Положення про порядок формування і використання банками резервів для

- відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями: Затв. пост. Правління Національного банку України від 25 січня 2012 р. № 23 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>.
61. Положення про розрахункові палати для пред'явлення векселів до платежу: Затв. пост. Правління Національного банку України від 25 вересня 2001 р. № 403 (зі змін. і доп. від 15.08.2011 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0934-01>.
62. Положення про сертифікацію аудиторів банків: затв. пост. Правління Національного банку України від 9 вересня 2003 р. № 388 (зі змін. і доп. від 07.04.2007 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0873-03>.
63. Порівняльний аналіз коваріаційного та оптимізаційного методів оцінки ризиків для портфеля цінних паперів / П.І. Бідюк, А.Ю. Литинська, Ю.О. Кравчук // Наук. вісті НТУУ "КПІ". — 2007. — N 5. — С. 41-48.
64. Правила бухгалтерського обліку банками України операцій з чеками в іноземній валюті: Затв. пост. Правління Національного банку України від 04 вересня 2009 р. № 530 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0918-09>.
65. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України: затв. пост. Правління Національного банку України від 18 червня 2003 р. № 255 (зі змін. і доп. від 24.12.2010 року) // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0583-03>.
66. Правила бухгалтерського обліку операцій довірчого управління в банках України: затв. пост. Правління Національного банку України від 12 листопада 2003 р. № 498 (зі змін. і доп. від 24.10. 2010 року) // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1114-03>.
67. Правила бухгалтерського обліку операцій з використанням платіжних карток у банках України: Затв. пост. Правління Національного банку України від 8 квітня 2005 р. № 123 (зі змін. і доп. від 14.12. 2010 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0441-05>.
68. Правила бухгалтерського обліку операцій з документарними акредитивами в розрахунках за зовнішньоекономічними операціями в банках України: затв. пост. Правління Національного банку України від 17 листопада 2004 р. № 549 (зі змін. і доп. від 04.05.2012 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1539-04>.
69. Правила Національної системи масових електронних платежів, затверджені постановою Правління Національного банку України від 10 грудня 2004 р. № 620 // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0025-05>.
70. Правила реєстрації кореспондентських рахунків банків Національним банком України: затв. пост. Правління Національного банку України від 15 серпня 2001 р. № 343 (зі змін. і доп. від 27.06.2010 року) // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0780-01>.
71. Приватна та електронна банківська справа як двигуни розвитку банківництва (польський досвід) / Я. Гамрищак // Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. — 2008. — Вип. 1. — С. 316-320.

72. Розвиток методології управлінського обліку в банках як інформаційної бази прийняття складової частини управлінських рішень / Л.П. Снігурська // Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. — 2008. — Вип. 1. — С. 473-479.
73. Роль Національного банку України в корпоративному управлінні в комерційних банках / О.М. Костюк, В.М. Фіронова // Соц.-екон. пробл. сучас. періоду України. — 2009. — Вип. 2. — С. 221-233.
74. Сп'як Г.І. Курс лекцій з дисципліни "Облік в банках" / Г.І. Сп'як, Т.І. Фаріон. - Тернопіль: Вектор, 2006. - 188 с. (В наявності у бібліотеці ТНГУ)
75. Управлінський облік у банках: навч. посіб. / Ред.: Г.П. Табачук; Нац. банк України. — К., 2007. — 178 с
76. Фінансовий облік інвестиційної діяльності: монографія / В.П. Пантелєєв; Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. — Х., 2010. — 157 с.
77. Фінансовий облік та фінансова звітність у банках: навч. посіб. / Ред.: Г.П. Табачук; О.М. Сарахман; Нац. банк України. — К., 2007. — 430 с.
78. Фінансовий облік у банках: конспект лекцій / І.М. Чмутова; Харк. нац. екон. ун-т. — Х., 2008. — 176 с.